BLIKKEN IN DE OPENBARING.

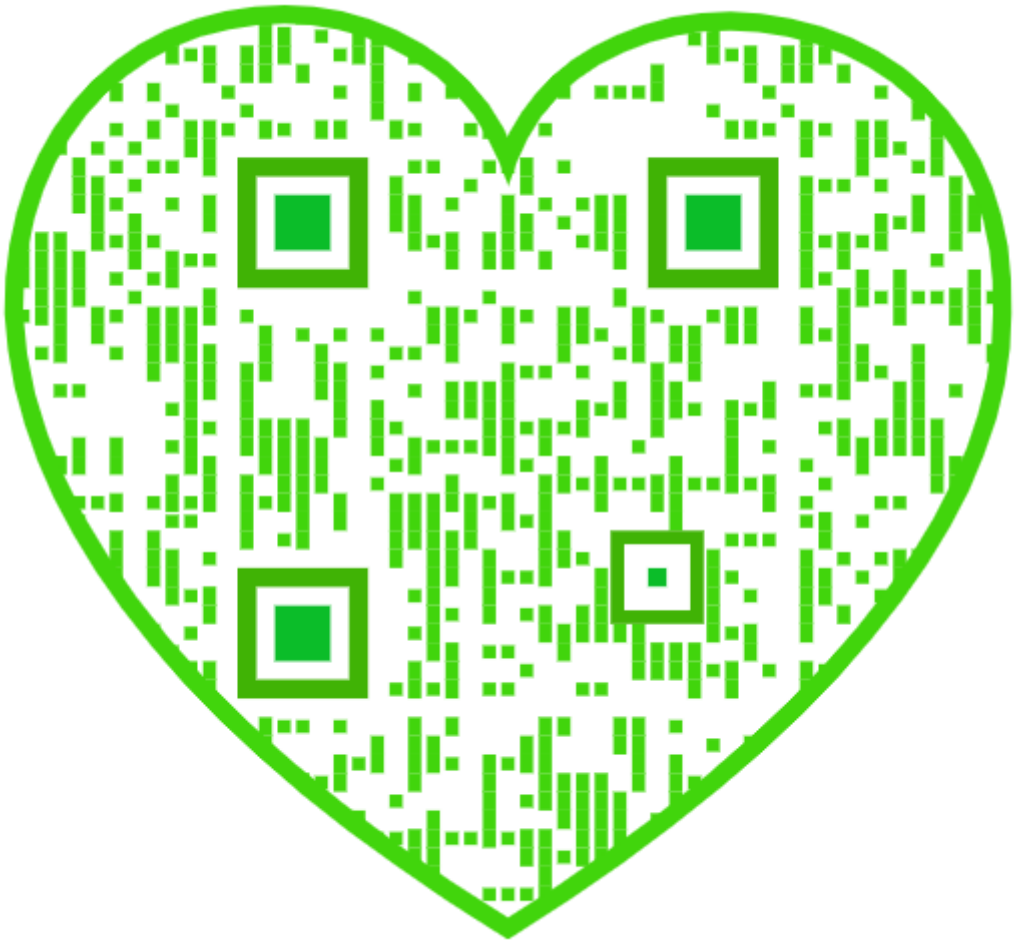

BLIKKEN

IN DE

OPENBARING,

DOOR

J. H. GUNNING Jr.

DERDE DEEL.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1868.

INHOUD.

Voorrede ..... Blz. VII.

De mensch beelddrager Gods ..... „ 1.

Het beeld Gods in het geestelijke ..... „ 33.

Het beeld Gods en onze kennis ..... „ 69.

Het beeld Gods in ons leven ..... „ 121.

Het beeld Gods in het lichaamlijke ..... „ 157.

Naschrift over de statistiek der zedelijkheid ..... „ 225.

De neiging der geslachten. ..... „ 229.

Ons leven in den heiligen geest ..... „ 285.

Het gebed ..... „ 349.

VOORREDE.

Met dit derde deel ontvangt men, schoon ik nog een vierde hoop te laten volgen, in verband tot de twee vorige deelen, één samensluitend geheel. In het eerste deel behandelde ik de inleidings-vragen, datgene wat ter orienteering op het betreden gebied kan dienen. In het tweede de betrekking van God tot natuur en mensch; het groote probleem der vrijheid. Dit derde deel eindelijk spreekt van het Beeld Gods in den mensch; van het geestelijk leven des menschen gelijk het naar alle richtingen heen zich uitstrekt; van de betrekking tusschen het lichaamlijke en het geestelijke. Voor hem die het weet te vinden, ligt in deze drie deelen een geheel stelsel van levens- en wereldbeschouwing. Zoo mij leven en krachten gespaard blijven, hoop ik later deze vertoogen voort te zetten en over andere deelen der christelijke waarheid te handelen. Thans bepalen wij ons hierbij. Het vierde en laatste deel hoop ik aan de historische beschouwing van den Kanon der Heilige Schrift des Nieuwen Testaments, aan de geschiedenis van zijn wording, te wijden.

In dit derde deel dan is hoofdzaaklijk nedergelegd de beschouwing van den mensch, gelijk hij in Jezus Christus, den volmaakten waarachtigen Mensch, in wien

God zelf tot ons gekomen is, zijn ideaal en zijn volle werklijkheid tevens vindt. In Christus heeft de wereld, en haar toppunt de mensch, het van God bestemde doel bereikt. Jezus Christus is alzoo de verklaring van de geheele wereld, want met de geheele wereld heeft God het plan, haar van Zijn heerlijkheid te vervullen, haar hemelsch te maken, Zich er in te openbaren. Dit doel nu is in den Eerstgeboorne uit de dooden het eerst bereikt. Hij is alzoo het Hoofd. Hij als de hoogste schakel der ontwikkeling, geeft Zijn licht over alles wat voorafgaat. En wat Hem niet in aanmerking neemt, wat Hem voorbijgaat, dat behoort tot de zwakke en bedelachtige "eerste beginselen dezer wereld," dat is niet op de hoogte der waarachtige wetenschap.

Deze Christus kan nog slechts in den geloove aanschouwd worden. Wij zien hier op aarde, met het zinnelijk oog, rondom ons nog niet dat alle dingen den mensch onderworpen zijn, gelijk de achtste Psalm profetisch daarvan getuigt. Neen, voor des menschen verstand is nog veel in deze wereld een onopgelost raadsel, gelijk voor zijn gevoel een vreemde uitwendigheid, en voor zijn wil een ondoordrongen vijandige macht. Maar nu zien wij Jezus met heerlijkheid en eere gekroond, en Hij is ons Hoofd, in Hem zijn die raadselen in 't heerlijkst licht opgelost. Dit "zien" is ons de meest gewisse werkelijkheid, die voor alle andere werkelijkheid den grond levert. Zij zelf echter, die aanschouwing, is de daad der vrijheid, zoowel der vrijheid Gods, die ons uit louter genade daartoe uitverkoos en verwaardigde, als der vrijheid des menschen, die in het geloof de hoogste daad zijner vrijheid oefent. Het geloof is gave Gods, want het is in de hoogste mate het werk van

's menschen vrijheid, die, naar ons betoog in 't laatste hoofdstuk van het vorige deel, de hoogste gave Gods aan ons is. Voor den Christen ligt dus aan alle wetenschap, die hij vormen zal, de vrijheid, de waarachtige hoogste vrijheid, ten grondslag. Dit is de dood voor het intellectualisme, dat over 't geheel in de hedendaagsche wetenschaplijke wereld, en ook bij vele kundige geloovigen (zie de voorrede van ons tweede deel) de harmonie tusschen gelooven en weten stoort. Intellectualisme, d. i. de meening dat het verstand de eigenlijke vormende kracht der wetenschap is, en dat een zaak eerst dan wetenschaplijk vaststaat, wanneer het verstand des menschen haar noodzaaklijkheid heeft ingezien. Het verstand, afgetrokken van de overige vermogens, en onzielkundig ten troon verheven, beoordeelt alle dingen naar mate het in hen de groote wet der noodzaaklijkheid, met welke het gevolg uit de oorzaak voortvloeit, al of niet kan waarnemen. Het geloof nu, waarop alle wetenschap rust, is niet een verstandelijke noodzaaklijkheid, maar een zedelijke verplichting, een vanzelfsheid des harten. Op het gebied der geestelijke waarheid, die de grond van alle wetenschaplijke waarheid is, geldt geen verstandelijke noodzaaklijkheid die men door een betoog zou kunnen aantoonen. Dit vergeten zij, die het bestaan van God, van den plicht, van de zedelijk-geestelijke waarheid, als een verstandelijke noodzaaklijkheid willen bewijzen. Want op den grondslag der noodwendigheid zal men nooit iets anders kunnen bouwen dan wederom de noodwendigheid, al zij het ook de hoogste. En God is niet de hoogste noodzaaklijkheid voor het verstand (in zijn antinomiën heeft Kant het klaar aangetoond)

maar de hoogste vrijheid, slechts door vrijheid des harten, d. i. door het geloof, te aanschouwen.

Naar moderne opvatting is zulk een geloofsleven, hetwelk zich namelijk niet slechts als een omtrekloos zwevend besef buiten de wetenschap stelt, maar zich in de wetenschap als grond van alle waarheid wil doen gelden, een ijdel droombeeld. Want men acht (zie bladz. 340 e. v. van dit deel) dat voor des menschen geest het oneindige slechts een ideaal is, door altoosdurende inspanning te naderen. Daarom is onze beschouwing in hun oogen een onophoudelijk rooven van het volmaakte, ideale, een voortdurende gespannenheid, hoogst moeielijk in het leven vol te houden. Ons andwoord is: o ja, als wij zelf ons in deze stelling handhaven moesten, niets zou moeielijker, ja onmooglijker zijn. Doch zie, niet wij zijn het die ons Hoofd hebben uitverkoren, maar Hij heeft ons uitverkoren, en ons gesteld om heen te gaan en vrucht te dragen. Hij zelf is het die ons staande houdt, en wel met almachtige hand, met de kracht des Heiligen Geestes; want met kleiner steun zouden wij het ook waarlijk niet kunnen volhouden.

Dit is (herneemt men tegen ons) beroep op een rechtbank, wier bevoegdheid niemand kan beoordeelen. Zóó doen de "geloovigen" als zij gedrongen worden, bewijs voor hun redeneeringen aan te voeren. Dan trekken zij zich op een mystieke hoogte terug, waar niemand hen volgen kan!

Wat zullen wij andwoorden? Het is waar, er is inderdaad een zekere aristokratie op het gebied des geestes. Niet mogelijk is het, alles aan ieder te verklaren totdat het hem duidelijk zij. Met grond schreef eenige jaren geleden Dr. Rauwenhoff aan Dr. Hoekstra,

dat er een wettige aristokratie in de wetenschap is, dezelfde die den handwerksman recht geeft, ons toe te voegen, dat het ons niet toekomt over zijn werk mede te spreken; en dat wanneer iemand slechts komt met opgeraapte vooroordeelen, b. v. met aprioristische ontkenning der mogelijkheid van het wonder, wij den zoodanige niet als stemgerechtigd in deze dingen erkennen, omdat hij het proces van de geestontwikkeling der laatste decenniën niet mede gemaakt heeft. Zoo is er ook op het gebied der geestelijke dingen bevoegdheid om tot den tijdgeest, die onze dagen beheerscht, te zeggen: gij verdient niet dat ik mij voor u verandwoorde, want gij hebt het proces der geestontwikkeling van achttien eeuwen niet mede gemaakt. De zoogenoemde moderne leer heeft haar tijd gehad. Men kan van haar zeggen, gelijk de aartsvader van zijn Ruben: snel is uw afloop als der wateren, want gij hebt uws vaders heiligdom ontwijd.

Maar een dergelijke houding strookt niet met de barmhartigheid, die wij den kinderen dezer eeuw, zoover zij het Evangelie niet kennen, verschuldigd zijn. Waarschuwende gestalten staan vóór ons, gelijk b. v. Alfred de Musset met die aangrijpende klacht in zijn Rolla, waar hij roept: ik wil den Christus, ik dorst naar Hem, maar gij christelijke wereld, gij geeft mij den Christus niet, gij toont en hebt Hem niet! Zoo zijn er zeer velen, edele harten, naar waarheid en leven dorstende gemoederen, die met het Christendom der overlevering gebroken hebben, en toch geen vrede bezitten. Slachtoffers van den heerschenden modernen tijdgeest, die het platte en lage dat hem kenmerkt, uit het diepst hunner ziel verafschuwen, maar geen kracht hebben om zich tot iets beters op te heffen. Voor hen moeten wij de waarheid

Gods in verband brengen met de vormen, die bij de menschen gelden: een bemiddeling tot stand brengen tusschen de waarheid die van Boven is, en de eischen door de eigenaardigheid dezes tijds gedaan aan al wat als waarheid voor ons gelden zal.

Ik geloof dat dit de taak is der theosophie. Niet door de waarheid Gods te halveeren, te verzwakken en alzoo voor de kinderen dezer wereld aangenaam te maken, zal dit doel bereikt worden. Want door zulk een aangenaam-maken maakt men de waarheid tevens krachteloos. Neen, juist door dieper in de oorkonde aller waarheid, de H. Schrift, in te gaan, en vollen ernst met Gods Woord te maken.

Wat is theosophie? Naar de gangbare voorstelling is zij slechts de vermetele poging, om door de fantasie of het gevoel onmiddellijk zich toe te eigenen wat eerst langs den moeielijken weg van verstandig geregeld onderzoek ons eigendom worden kan. De theosoof is dus een dichterlijk-buitensporige, vroom wellicht maar onbruikbaar in zijn gedachten, in welke immers de fantasie alle logika verslonden heeft! Zelfs kundige, vrome mannen schudden bij het hooren van den naam theosophie bedenkelijk het hoofd; zij willen gaarne nu en dan van deze dingen eens "proeven" en daarvan digereeren, wat zij meenen dat er dóór kan; doch — zeggen zij — dat het vooral niet te veel worde. Laat dezen Pegasus goed onder het juk worden gehouden; want, is het moderne naturalisme ter linkerhand een uiterste, ook de theosophie is er een aan de rechterzijde.

Dit alles spruit eenvoudig voort uit misverstand omtrent de eigenlijke beteekenis der theosophie. Welnu, wat is zij dan werkelijk?

Theo-sophie, Gods-wijsheid, staat tegenover philosophie, of begeerte naar de wijsheid. De philosophie gaat uit van de beschouwing der wereld. Bij die beschouwing stijgt zij, als inductieve wetenschap, van de bijzondere verschijnselen tot de algemeene wetten, van het lagere tot het hoogere op: hetzij ze de idee Gods als haar hoogste doel beschouwt, hetzij ze deze idee buiten het gebied der philosophie in haar waarde of onwaarde laat staan. Daarentegen gaat de theosophie van God, den in Christus geopenbaarden, aan het hart bekend geworden God, als van het scheppend beginsel van alle dingen uit. Van deze hoogte daalt zij tot het lagere af, en in Gods Woord vindt zij derhalve de verklaring der wereld. Met blijdschap stelt zij het geloof tot grond van alle waarachtige wetenschap. Want Gods Woord bevat niet slechts eenige gewichtige leerstellingen, hoofdstukken der waarheid, gelijk men maar al te veel tot op dezen oogenblik toe daarover denkt. Het is niet een verzameling van eilanden in den Oceaan, die geen onderlingen samenhang zouden hebben. O neen, wij moeten juist de verbinding dier eilanden onder het water zoeken, de diepe dalen die deze in 't water liggende bergen tot éénheid samenvoegen. Dat is, de grondbegrippen der Heilige Schrift omtrent tijd en eeuwigheid, geest en stof, beeld Gods, leven, gericht en dergelijke, deze moeten wij doorgronden, systematisch samenvoegen en tot een "heilige philosophie" verbinden. Doen wij dit, dan zullen wij een stelsel zien te voorschijn komen, dat zich met de heerschende wijsgeerige denkbeelden der wereld van blijder harte durft te meten. O hoe verdient dergelijke verdediging der waarheid den voorrang boven de bijzondere onderzoekingen, die den

tegenstander toch niet overtuigen, omdat hij op een anderen levensbodem staat. Bewijs hem honderdmaal (indien gij het zoudt kunnen) de kritische gewisheid van Jezus' opstanding. Wat baat het? Niets: want de levensgrond uws tegenstanders is een zoodanige, waarop voor iets hoogers dan de causaliteits-wet dezer gevallen natuur hoegenaamd geen plaats is. Het is dus op dezen laatsten levensgrond, dat gij met hem komen moet om waardiglijk en vruchtbaar te strijden.

Wij zien dus met hoeveel onrecht steeds aan de theosophie wordt verweten, dat zij den schriftgrond verlaten zou. O neen, integendeel.

Indien er een verschil is tusschen u, mijn nuchtere, historisch-kritische broeder, en ons die gij zoo gaarne tot een streng vasthouden aan de Bijbelsche waarheid vermaant, dan is dit verschil hierin gelegen, dat wij ons volkomener dan gij, niet met het hart alleen, maar ook met ons verstand en al onze gedachten aan Gods Woord gevangen geven. Wij beschouwen diensvolgens deze geheele wereld, gelijk wij haar rondom ons zien, als gevallen, als onreëel; en de eenige realiteit is ons hetgeen komt door het gericht. Deze thans bestaande wereld is ons de ondernatuurlijke; de hoogere (doorgaands bovennatuurlijk genoemd) is ons de natuurlijke; of indien men haar de bovennatuurlijke wil noemen, dan althans niet de boven-menschelijke; want in het wezen des menschen ligt het, boven de natuur verheven, bovennatuurlijk te zijn. Wij schillen niet, gelijk gij maar al te dikwijls doet, de bijbelsche denkbeelden af totdat ze bleeke afgetrokkenheden zijn geworden. O neen, wij zijn realisten; wij zien de hoogste ontwikkeling des levens niet in het afgetrokken-geestelijke, maar in het

geestelijk-lichaamlijke. Kain zegt bij Byron: ik kon nooit wat ik zag overeenbrengen met wat ik hoorde. Welnu deze overeenstemming tusschen hetgeen wij zien, de stoffelijke, en hetgeen wij hooren, de geestelijke waarheid, is voor ons de bekrooning van een ootmoedige overgave des harten en der gedachten aan het heilig Woord. God is de Liefde. Liefde is: eenheid van vrijheid en noodzaaklijkheid, van het geestelijke en het stoffelijk-natuurlijke. Als zoodanig openbaart zich God in het opeenvolgende der wereldontwikkeling, in den voortgang van schepping tot verlossing en verheerlijking. De verlossing toch is reeds in de schepping mede aangelegd; de geheele wereldregeering is niets anders dan het uitvoeren van deze gedachte, het verder en verder ontwikkelen van het geschapene tot verlossing en heerlijkheid.

Zoo verkrijgt dan Christus en het Christendom een universeele, kosmische beteekenis. Wie deze dingen eenmaal waarlijk heeft ingezien, die kan niet anders dan aanbidden en de barmhartigheid Gods prijzen, die zulk een waarheid openbaarde. Dit dieper opvatten van de grondgedachten der Schrift geeft aan het denken weêr vrijmoedigheid, om zich tegenover de wandalistische machtspreuken van het empirisme te doen gelden. Men ziet dan klaarlijk in, dat de beslissing van elken strijd op het gebied der hoogste beginselen, door het empirisme "ijdele bespiegeling" genoemd, gelegen is. Gelijk Lessing naar waarheid zegt, dat men de praktischen, die voorgeven zich van alle theorie verre te houden, daarmede best wederlegt, dat men hun de theorie aanwijst, die bij hun praxis toch werkelijk ten grondslag ligt. Zoo als men b. v. dien die zegt, aan geen God te gelooven, kan aanwijzen dat hij toch werkelijk aan

zichzelf, aan de wereld, aan den duivel (zie bladz. 326) gelooft. Door deze "heilige philosophie" zou zich de historische kritiek uit haar armhartige verbrokkeling van alle dingen (atomistiek) tot een bezielde samenvatting van den voortgang der menschheid, met Christus als Hoofd en middelpunt, weder opheffen. En de natuurwetenschap? O hoe zou ze, in klare zelfbegrenzing, den zwerm harer modern-theologische hovelingen uit haar antichambre (verder komen ze niet) wegjagen, en aan de degelijken onder hen de heerlijkheid van het geloofsbeginsel toonen als met de natuurwetenschap niet in strijd, maar er door bevestigd. De moderne godsdienst-opvatting toch beroept zich steeds op de natuurwetenschap, en zegt dat zij de op dat veld gevonden methode en wetten ook op de geestelijke wetenschappen overbrengt. Maar zij huldigt de natuurwetenschap alleen in haar laagsten vorm, de materialistische. Dit is gemaklijk te bewijzen uit haar loochenen van de opstanding. In deze loochening toch ligt opgesloten, dat het hoogste en heerlijkste feit der wereldgeschiedenis, de christelijke kerk en haar geestelijk leven, uit een zelfbedrog (dergenen die zich een opstanding inbeelden) ontstaan is. Welnu, zulk een verklaren van de waarheid uit de onwaarheid, zulk een aannemen dat de dood het leven zou hebben veroorzaakt, ligt volkomen op de lijn — niet der ware natuurwetenschap, die het organisme beschouwt als een zelfstandigen, oorspronklijken levenskring, die voor zijn eerste wording op God terugwijst; maar het ligt op de lijn der materialistische natuurwetenschap die, even als de moderne leer in dezen, het leven uit den dood, het organische uit het anorganische, levenlooze verklaart. Dus zien wij,

hoe veel sterker geloof (in den gewonen zin) het materialisme van ons eischt, dan Gods Woord. Niet om het ongeloofbare, om de moeilijkheid voor ons denken, (gelijk men gestadig beweert) wendt men zich van het christelijk geloof af. Want het ongeloof, met zijn materialistisch hoofddogma van de souvereiniteit der stof, eischt oneindig sterker geweld tegen de edelste neigingen onzer natuur. Overigens leert het geloof, de realistische diepte der Schrift aanvaardende, ook in het materialisme zijn bestanddeel van waarheid, hetwelk de levenskracht van dit stelsel uitmaakt, erkennen. Geen kracht zonder stof, zegt de materialist. En wij beamen het van harte. Maar als hij nu voortgaat: derhalve is er ook geen geest meer over, als het stoflijk leven is opgelost, zoo andwoorden wij: gij dwaalt, niet kennende de Schriften noch de kracht Gods. Geen kracht zonder stof, zeggen wij met u. Maar, den Geest in zijn onvergankelijk leven kennende uit ervaring, besluiten wij nu uit deze onze gemeenschaplijke stelling juist het tegendeel van hetgeen gij er uit opmaakt. Wij zeggen: geen kracht zonder stof, zonder lichaam: derhalve, wanneer dit vleeschelijk lichaam, voor ons menschen en voor de aarde, wegvalt, zoo moet er een nieuw lichaam komen, een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waarop niet langer zonde en dood, gelijk hier, maar leven en gerechtigheid woont. [1])

Ik vlei mij, gelijk boven gezegd is, dat de nadenkende lezer een geheel stelsel van theosophie (in den

---

[1]) Zie hierover de voortreflijke bekroonde verhandeling van Theodor Zollmann, Bibel und Natur in der Harmonie ihrer Offenbarungen. Hamburg, Agentur des Rauhen Hauses 1869.

zoo even ontwikkelden zin) in deze drie deelen neergelegd zal vinden. Dat ik van mijn feilbaarheid diep overtuigd ben, acht ik nauwelijks noodig te betuigen. Maar ik leef tevens in het geruststellend vertrouwen, dat mijn boek in de hoofdstellingen het correctief voor zijn eigen dwalingen in zich draagt.

Niet onder gunstige voorteekenen, ik weet het, gaat dit boek dezer dagen de wereld in. Aan de eene zijde staat een veruitgebreid ongeloof, dat alle hoogere aspiratiën bluscht, na ze een oogenblik driftig te hebben doen opvlammen. Aan de andere zijde staat, als vrucht (door reactie) van de moderne beweging, en in hoofdbeginselen veelszins met haar verwant, een dweepzieke orthodoxie, die meer en meer veld wint in onze kerkelijke toestanden. Een orthodoxie, die het halfheid of afval, vreeze of ontrouw noemt, op de hoogstbelangrijke stemmen Gods, die door de moderne beweging tot ons komen, nauwkeurig te letten en er praktisch gehoor aan te geven. Die alle dieper indringen in de schatten van Gods Woord als onverstaanbare geleerdheid buiten het gebied van 't "stichtelijke" plaatst, en zich met een methodistische dogmatiek, met de eerste beginselen der waarheid, vergenoegt. Die traagheid om te onderzoeken onder den schoonen naam van kinderlijken eenvoud, gelijk maar al te dikwijls farizeeuwschen hoogmoed onder den naam van ijver voor de waarheid en voor de eere Gods bewimpelt. Nog minder bij zulke rechtzinnigen dan bij zulke modernen zal mijn geschrift ingang vinden. Maar ik weet, de toekomst is des Heeren, en daarom ga ik, met de weinigen die ik in geestverwantschap volg, en wier inzicht omtrent de Kerk en haar behoeften ik deele, vroolijk voort. Wat in onze woorden

uit God is, dat zal blijven. Wat eenmaal waarlijk leeft, dat sterft niet meer. Ja wat inderdaad op Gods getuigenis gegrond is, dat overduurt, met dat Woord, dezen hemel en deze aarde, en eenmaal zullen wij het gereinigd en verheerlijkt weder vinden in de nabijheid van Hem die zegt: Ik maak alle dingen nieuw.

En voorts, er zijn nog, Gode zij dank! in den lande velen, die iets beters en hoogers begeeren. Die vermoeid van de ongeestelijke kerkelijke twisten van den dag, zich in de reine bron der eeuwige waarheid willen verfrisschen. Met het oog op de Toekomst des Heeren trachten zij als dienstknechten in Zijn huis hunne plaats te kennen, hun roeping waardiglijk te vervullen, en de teekenen der tijden te verstaan. Tot deze stillen in den lande wensch ik vooral te spreken: hun lijden is mij niet onbekend. Met eenigen ben ik, ongezocht, door dit boek bekend geworden, als mij medegedeeld werd dat de Heer eenig licht, eenige sterking des geloofs en bevestiging in Zijn dierbare waarheid door de lezing van mijn vertoogen had willen geven. Voor velen hunner zijn wellicht ook mijne vormen, de inkleeding mijner gedachten, te weinig toeganklijk. Dit moet ik overlaten: maar ik wensch, voor ditmaal scheidende, te betuigen dat ik nimmer en in niets een andere waarheid heb willen prediken of verdedigen, dan den levenden Christus, gelijk Hij in ons de grond is des nieuwen levens door den Heiligen Geest, des levens dat door den dood is heengegaan: gelijk Hij rondom ons verklaring geeft aan alle wereldverschijnselen en toestanden; want niets in de wereld, in de maatschappij, in de wetenschap en kunst, kan waarlijk gekend worden dan door Christus alleen: — gelijk Hij, eindelijk, boven ons niet alleen

is de Hoogepriester, die voor ons bidt, de Koning, die ons eeuwig heil bewerkt, maar ook de Erfgenaam van alle dingen, omdat de werelden door Hem gemaakt zijn: de levende Grond alzoo, die alle dingen draagt, zoodat Hem te kennen is, de zalving des Heiligen te bezitten en alle dingen te weten. In dien éénen Naam Jezus Christus toch ligt een gansche wereld van waarheid; in Hem zijn alle schatten der wijsheid. Neemt men afzonderlijke waarheden uit dit samenstel, zoo kunnen ze troostvol en schoon zijn, maar de rechte overtuigingskracht is toch eerst dáár, wanneer men het Geheel vóór zich ziet. Het geheel, de samenhang der waarheid, dat eerst geeft een onweerstaanbaren indruk van goddelijke gewisheid. Doch aldus het geheel der waarheid in de juiste orde van al zijn deelen vóór ons te stellen, dat is niet het werk des menschen, hoe diepzinnig en veelomvattend zijn onderricht ook zij; dat is enkel het werk des Heiligen Geestes, die in de geheele, volle waarheid leidt en tot een levend geheel maakt wat anders slechts doode stukken blijven. Die Heilige Geest is ons gegeven, en Zijn werking verlevendigen wij in ons door het gebed. Met het gebed eindigt daarom ons laatste hoofdstuk van dit deel, en ook hier zeggen wij ten slotte: indien aan uwe levende kennis der waarheid, aan uw ervaring van het leven van Christus iets ontbreekt, zoo bidt, bidt om den Heiligen Geest, en gij zult ontvangen; en uwe blijdschap zal volkomen worden als gij de waarheid verstaat, niet als een (gebrekkig of volmaakt) stelsel, maar als een levende kracht Gods in u haar eigen gewisheid betuigende, ja bezegelend dat de waarheid bestaat, dat gij haar bezit, m. a. w. dat God zelf zich persoonlijk aan u geopenbaard heeft.

DE MENSCH BEELDDRAGER GODS.

Het Woord werd vleesch!

Met dezen heerlijken nagalm van 't gevierde Kerstfeest vangen wij ons derde deel der Blikken in de Openbaring aan. Want uit de persoon des Middelaars alleen is de mensch te begrijpen. In de vorige deelen overwogen wij wat ons de Schrift ter verklaring van het wezen Gods en van het wezen der natuur doet zien in Christus, d. i. in God geopenbaard in het vleesch, gelijk in de (gevallen) natuur en in haar toppunt, den mensch. Nu hebben wij dien mensch zelven te beschouwen, en wel het meest bepaald in zijn geestelijk leven; ofschoon wij zullen zien dat het geestelijke en lichamelijke zich niet van elkaar laten scheiden in de christelijke beschouwing, omdat deze beide in den grond één zijn.

Ik heb in mijn leven veel gedacht, zeide Göthe, maar ik heb nooit over het denken gedacht. En de groote dichter prees zich om deze wijze zelfbeperking. In dergelijke woorden ligt weder de intellectualistische gronddwaling, die het denken als het voornaamste, het eigenlijkste van 's menschen geestesverrichtingen beschouwt. Maar ook, afgezien dáárvan, ligt er een opmerkelijke waarheid in. Om den

mensch, om zich zelf, te kunnen beschouwen, moet men toch buiten den mensch, buiten zichzelf een standpunt hebben gekozen, opdat de waarnemer en het waargenomene niet verward inéénvloeien en zoo alle kennis onmogelijk worde. Hoe kan dat nu geschieden? Hoe kan, om met Dr. Pierson te spreken, een mensch zichzelf, aan zijn venster staande, zien voorbijgaan? Niet anders dan wanneer er een kracht is die den mensch boven zichzelf opheft, en hem echter niet aan den mensch vreemd, niet tot iets anders dan een mensch maakt, waardoor hij immers het vermogen verliezen zou om den mensch te begrijpen. Welnu die kracht is er in den Zoon des menschen, als Hij door Zijn Geest in ons woont. Dan worden wij aan onszelf ontheven en toch worden wij dan eerst in waarheid mensch. De oplossing van dit raadsel ligt in onzen val, waardoor onze tegenwoordige toestand niet inderdaad menschelijk, maar benedenmenschelijk is geworden. Het is ons nu onmogelijk, anders dan zeer gebrekkig Polonius' vermaning aan Hamlet te behartigen: wees getrouw aan uzelf, to thine own self be true. De Genestet meende iets te zeggen, dat slechts voor sommige menschen gold, als hij geestig rijmde:

> Wees u zelf, sprak ik tot iemand:
> Maar hij kon niet — hij was niemand.

Doch met die woorden heeft hij niet anders dan den mensch in het algemeen geschetst. Onszelf te zijn, de volle waarachtige menschheid te toonen, dat kunnen wij niet uit onszelf. Dat kunnen wij eerst als de ware Mensch, de Zoon des menschen, in ons is komen woning maken. Vóór dien tijd zijn wij, bij alle schittering van gaven of kracht van wil en karakter, niemand, geen iemand, geen eigenlijke, waarlijk menschelijke, ten volle ontwikkelde, persoonlijkheid.

Daarom verheugt zich onze ziel over de Kerstverkondi-

ging: het Woord werd vleesch. Niet: het is vleesch geworden, als ware dit een plotselinge, met het punt der ontvangenis of der geboorte ten einde gebrachte zaak. Neen Hij werd vleesch: er is voortgang gedurende de drie en dertig jaren Zijns levens, onafgebroken voortgang der vleeschwording, der vereeniging van God en mensch. Voortgang in gestadigen strijd des geloofs tegen alle verzoeking: want Hij is ons de overste Leidsman en Voleinder des geloofs. Zijn geheele leven is geloof: aan Zijn eigen Godheid heeft Hij geloofd van den beginne tot het einde Zijns levens. Zoo werd het Woord vleesch: zoo werd de tweede Adam uit de barensweeën des doods door de opstanding geboren. Want eerst aan het einde Zijns levens sprak Hij: nu is de Zoon des menschen verheerlijkt, en God is in Hem verheerlijkt: en drukte er de verwachting bij uit, dat nu ook de Vader Hem ten volle zou verheerlijken, door Hem deel te geven aan Zijn eigen heerlijkheid. In den aanvang, in het Paradijs, is den mensch de heerschappij over al Gods werken, de verhevenheid boven de natuur, gegeven. Helaas! hij is gevallen, en nu zien wij nog niet (dus klaagt weemoedig de schrijver aan de Hebreën) dat hem alle dingen onderworpen zijn! Doch ja — vervolgt hij — de aanvang hiervan is toch reeds aanwezig, namelijk in het Hoofd, wien immers het lichaam volgen moet. Wij zien Jezus met heerlijkheid en eere gekroond, die voor allen den dood heeft gesmaakt, om allen in Zijn heerlijkheid te doen deelen. Daarom, wanneer het ongeloof bij de natuurlijke, onvernieuwde menschheid blijft staan, zoo heeft de christelijke gemeente te toonen dat het begrip des menschen met den eersten Adam nog niet, maar slechts met de tweede schepping, den tweeden Adam, verwerkelijkt is. De mensch is bovennatuurlijk van aard, omdat hij niet slechts is een natuurlijk, maar een historisch wezen: omdat hij het begrip van zijn wezen eerst door de geschie-

denis, d. i. de vrije wilsbepaling, verwerkelijkt. Dit toch kan van de natuur niet gezegd worden, wier vormingen naar vaste wetten steeds hetzelfde zijn en blijven. Tot deze ontvouwing van het waar begrip des menschen behoort een voortgaande en voltooiende openbaring Gods, en door deze een "der goddelijke natuur deelachtig worden" gelijk Petrus het verklaart; en dit alles is ons in den tweeden Adam, in Zijn verhooging en beloofde toekomst, geschonken. In Christus, den Mensch, het Hoofd der menschheid, blijkt deze boven de natuur verheven te zijn. Het ongeloof jegens Christus wordt noodzakelijk tot ongeloof jegens den mensch. Het moet dit aardsche, dit door ruimte en tijd bepaalde aanwezen van den mensch voor het éénig natuurlijke, volle, ware zijn des menschen, en hem met deze stoffelijke wereld voor uit één stuk gemaakt verklaren. "De aarde heeft bobbels, gelijk het water ze heeft, en ik ben eene daarvan" — laat staan dan dat het oude bijgeloof van de "zoölogische kasten" die den mensch van de dieren scheiden, voor de rechtbank der billijke wetenschap langer zou kunnen gelden! Daarentegen het geloof in Christus redt en bevestigt de hoogere waardigheid van den mensch; en van den mensch niet alleen, maar ook van de geheele natuur, omdat de mensch haar hoofd is. Nu blijkt het dat, even als niet de eerste maar eerst de tweede Adam den waren vollen mensch vertoont, even zoo ook niet de eerste maar de tweede wereld, de wereld gelijk zij door de barensweeën des doods, des gerichts, tot opstanding gekomen zal zijn, de onvergankelijke, hemelsche, verheerlijkte wereld, de eigenlijke wereld is: en deze, waarin wij nu leven, deze stoffelijke wereld, slechts een gevallene, voorloopige, aanvankelijke, die door het wereldgericht haar voltooiing wacht.

De mensch is, in zijn natuurlijken toestand, het produkt van de omstandigheden, die op hem hebben gewerkt. Daar-

om merkt, in Göthe's "Keurverwantschappen" Ottilie in haar dagboek naar waarheid op, dat wij de menschen niet leeren kennen als zij tot ons komen: dan namelijk beoordeelen wij hen van de omgeving uit in welke wij vast staan en heerschen. Wij moeten uit onze eigen omgeving uitgaan en de hunne binnentreden, dan zullen wij de menschen zien in het licht der dingen die hen omringen, in het licht dat hun eigenlijken toestand verklaart. Zóó afhankelijk is de natuurlijke mensch. Maar in Christus is hij, in beginsel, boven die beperktheid gesteld. De wet der natuur beheerscht hem niet meer in zijn binnenste. De natuur is een wet, die den mensch dwingt, medesleept als een stroom tegen wien men niet op kan roeien. Zij wil slechts dat de mensch, de onontkoombare overmacht volgende, zóó handele als daarmee overeenkomt. Zij vraagt slechts naar zijn handelen, en bekommert zich eigenlijk bij die eischen niet om zijn eigenlijk wezen, zijn werkelijk zijn. En echter op het zijn komt het boven alles aan: immers de mensch moet zóó zijn, opdat hij zóó handelen kunne. En nu dit zijn, dit ware leven, geeft hem de gemeenschap met Christus. Door het geloof ontvangt de mensch, of liever neemt hij aan, de gave van het eeuwige leven, waaruit ook het vrije handelen volgt.

Het Woord werd vleesch. Vleesch, d. i. niet iets afzonderlijks van 's menschen wezen: niet verstand of gevoel of wat dan ook, maar vleesch, de geheele gevallen menschheid. Want immers de geheele mensch moet veranderd worden. Godsdienst is gemeenschap van den geheelen mensch met God. Ons geheele leven, als éénheid beschouwd, vordert God: de bleeke "gedachte" die Hem afzonderlijk wil bewijzen, de noodzakelijkheid van Zijn bestaan aantoonen, slaagt er slechts zeer gedeeltelijk in. Maar de geheele mensch, in de éénheid van al zijn vermogens, van zijn gansche wezen, eischt en bewijst God. Gelijk Novalis zoo

heerlijk in "de leerlingen te Saïs" daarover peinst: het denken is slechts een droom des gevoelens, een verstorven voelen, een bleekgrauw, zwak leven: maar het geheele leven, lichamelijk en geestelijk, de gansche mensch in de eenheid zijner vermogens saamgevat, die is het, welke God kan kennen in waarheid.

Ja niet slechts op den enkelen mensch in zijn geheel moeten wij hier letten. De waarlijk-geheele mensch komt toch slechts in de geschiedenis te voorschijn, in de samenvatting van alle menschen. De gemeenschap der menschen openbaart zich in groote kaders, instellingen, door en in welke de enkele mensch ontstaat en opgroeit. Zoo is de maatschappij met haar wetten en ordeningen. Zoo de Kerk eveneens, de gemeenschap van alle gedoopten. In haar, het lichaam van Christus, vormt zich de waarachtige gemeente der geloovigen en uitverkorenen, gelijk in ons sterfelijk lichaam de ware mensch in de historische progressie die wij opmerkten, in den voortgang tot de verheerlijking, zich vormt. Ook hier wordt de levende ziel tot levendmakenden Geest, de eerste Adam tot den tweeden. De menschheid, en haar kern, de gemeente, is niets anders dan de ontvouwde mensch.

De mensch is naar Gods beeld geschapen. Hij is het doel, het hoogtepunt van alle werken Gods, het doel van den arbeid der zes dagen. En daar het doel bestaat vóór de uitvoering, daar de kunstenaar het doel in zijn gedachte reeds heeft leven éér hij de hand aan 't werk heeft geslagen om het tot uitvoering te brengen, zoo is de mensch ook vóór de schepping, m. a. w. eeuwig in zijn wezen. Toen God sprak: laat Ons menschen maken naar Ons beeld, toen was dit geen bloot-tijdelijk besluit, maar de openbaring van een eeuwige gedachte, den eeuwigen raad Gods. Hem zijn alle Zijne werken, bepaaldelijk hun einddoel en toppunt, de mensch, van eeuwigheid bekend: ja niet slechts

de menschheid in 't algemeen, maar ook ieders bijzondere persoonlijkheid. Zijn oogen hebben onzen ongevormden klomp gezien, en al deze dingen waren in Zijn boek geschreven, de dagen als ze geformeerd zouden worden, toen nog geen van die was.

Aan het einde van het werk der zes dagen, onmiddellijk vóór den Sabbath, is de mensch geschapen. Overzien wij, naar achteren, die zes dagen, dan is de mensch de kroon der schepping, haar einddoel. Zien wij vooruit op den Sabbath, zoo staat de mensch aan het begin daarvan, aan het hoofd van alle schepsel om het op den weg tot de rust Gods, op den weg tot zijn bestemming, ten leidsman en aanvoerder te dienen. Wat de Christus, de kroon der menschheid, voor die menschheid is, dat is de mensch wederom voor de gansche schepping, overste Leidsman en Voleinder des strevens naar God, d. i. leidsman des geloofs. Daarom zijn ook alle lagere natuur-bestanddeelen, die op elkaar volgen in rangorde in de schepping, in hem vereenigd en geordend. In den mensch is het plantenleven aan het dierlijke, het dierlijke aan het geestelijke onderworpen, en alle grondbestanddeelen der aarde (water, metalen, enz.) zijn in zijn lichaam vereenigd. In onze beschouwing van de heerlijkheid Gods en de scheppingsgeschiedenis hebben wij gezien hoe God door het licht, door de voortgaande overwinning over de chaotische machten in de schepping, het werk bedwong des vijands, die in de waarheid niet is staande gebleven en hier op deze aarde, zijn oorspronkelijk gebied, zich tegen God gesteld heeft. Aan het einde nu van deze worsteling beschrijft het verhaal rhythmisch, triomfeerend, de slotsom: God schiep den mensch naar Zijn beeld, naar den beelde Gods schiep Hij hem, man en vrouw schiep Hij ze.

Naar Gods beeld is de mensch geschapen. Wie zal in een enkel woord den rijkdom dezer genade beschrijven? Wie

zal tot de volmaaktheid toe den Almachtige vinden? en daarom eveneens: wie zal uitdrukken, wáárin dat Beeld Gods, in en tot hetwelk de mensch geschapen werd, eigenlijk bestaat? De mensch is het afbeeldsel, het geschapen evenbeeld, des drieëenigen Gods. Niet des Zoons alleen. Wel zijn in Hem, als het ongeschapen evenbeeld des Vaders, alle dingen gegrond en Hij het Hoofd, niet slechts der gansche schepping maar allerbijzonderst van de menschheid. Maar dit leidt tot niets anders dan dat de wereld, en meest bepaald de menschheid, tot de Godheid in een gelijke betrekking staat als in de Godheid zelve de Zoon tot den Vader. Niet in dezelfde betrekking, als ware daar tusschen het geschapene en den Schepper een wezenseenheid, gelijk tusschen den Zoon en den Vader. Neen, maar wat tusschen den Vader en den Zoon is van nature, krachtens den aard van het goddelijk Wezen, dat is tusschen God en de oorspronkelijke schepping, en het meest bepaald den mensch, naar het raadsbesluit Zijner verkiezende genade. Zóó is de mensch in zijn geheel, natuurlijk en geestelijk wezen, een gelijkenis Gods. Of beter gezegd, zoo wordt hij het in historischen voortgang. Want in historischen voortgang alléén voltooit zich (II, bladz. 330) het beeld des drieëenigen God in ons, doordat wij, oorspronkelijk in het Vader-bestaan krachtens de schepping ingeworteld, nu ook verder den Zoon en den Heiligen Geest ons toeëigenen. (Zie ook II, bl. 354.)

Van de heerlijkheid des menschen vóór zijn val, en dus van de eigenlijke bestemming tot welke de mensch geschapen is, kunnen wij bezwaarlijk hoog genoeg denken. Het licht der goddelijke liefde doorglansde hem, en God wilde de groote wonderen Zijner eeuwige wijsheid dóór den mensch aan de schepping kenbaar doen worden. Des menschen lichamelijkheid was niet stoffelijk zoo als thans, maar ongelijk heerlijker. Zij hield de lagere, grovere lichamelijkheid

als het ware in zich verborgen, opgelost, even als de duisternis in het licht (de donkere rook in de heldere vlam) woont, gereed om er uit te voorschijn te komen, zoo het licht zich niet handhaaft, maar bestemd om eeuwig daarin opgelost, overwonnen te blijven en niet tot werkelijkheid te komen. Over het denkbeeld van de geestelijke, hoogere lichamelijkheid hebben wij uitvoerig gehandeld in ons tweede deel bij de bespreking van de waarheid "God is Geest." Hier zij er slechts bijgevoegd, dat die lichamelijkheid niet ijl, ontastbaar, afgetrokken-geestelijk is. Zeker, met de aardsche fantasie en gedachte kan zij niet gevat worden, maar wel met hoogere zinnen en organen. Ook over het Paradijs spraken wij t. d. p. en toonden aan dat het niet, naar kinderlijke voorstelling, een schoone tuin is geweest, maar even zoo een beeld des hemels als de mensch zelf een Beeld Gods was. Een gewoon stuk aarde zou niet, gelijk het Paradijs, kunnen verdwijnen van hier beneden. En indien een man als Paulus eerst door een verrukking van zinnen derwaarts kon worden opgetrokken, en onuitsprekelijke woorden hoorde, hoedanige den mensch hier in zijn gevallen staat niet gegeven is uit te spreken, dan beseffen wij eenigzins hoe onbeschrijfelijk deze paradijsheerlijkheid boven onze tegenwoordige toestanden verheven was. Het was den mensch geboden, niet slechts vergund, de paradijsvruchten te eten, en alzoo, gelijk hij naar den geest de gemeenschap met God en Zijn engelen genoot, zich met deze hemelsche krachten ook lichamelijk te vereenigen en te sterken; want de hemelsche, de aardsche en de helsche wezenheid zocht hem, lokte hem aan, wilde van hem gegeten zijn, om door deze vereeniging met het Beeld Gods tot een hooger ontvouwd aanzijn, tot krachtige ontwikkeling van het eigen wezen te komen. En daarom was het hem ook verboden van de vrucht des éénen booms te eten; niet omdat God den mensch slechts beproe-

ven of verder ontwikkelen wilde, maar omdat er een gevallen geestenwereld voorhanden was, die met dezen boom der kennis zich als het ware in het Paradijs indrong en door den mensch daaruit geweerd en overwonnen moest worden. Immers, had de mensch hem volhardend versmaad, deze boom zou verdord en verdwenen zijn.

Er is drieërlei beweging mogelijk: eene van God tot de schepping afdalende: eene van de schepping tot God opklimmende: eene die beider samenvatting is. Aldus heeft de eerste Adam aanvankelijk, gelijk de tweede in volkomenheid, geoefend een profetische, de woorden Gods tot de schepping brengende, en een priesterlijke, de schepping Gode toeheiligende, en een koninklijke, de wereld in den naam Gods beheerschende, waardigheid. Dit is de eenvoudige, oorspronkelijke, heerlijke scheppingsorde van God, die den mensch recht gemaakt heeft: zoo was het eer hij vele vonden gezocht, het eenvoudige in het kunstige, onnatuurlijke verkeerd heeft.

Wat alzoo in het eerste hoofdstuk van Genesis beschreven wordt, datzelfde zien wij in den achtsten Psalm in een dankgebed uitgedrukt. Daar wordt Gods heerlijkheid in den mensch aanschouwd, niet gelijk de mensch in dezen tegenwoordigen gevallen midden-toestand leeft, — want die toestand wordt in de Schrift steeds als die van een slaap, een schaduw, een vallend blad, een worm, stof en asch geteekend — maar gelijk de aanvang geweest is, en gelijk de profetie verkondigt dat ook het einde wezen zal door de wederoprichting aller dingen in Christus.

Dit Beeld Gods is, gelijk wij nader zullen zien, door de zonde in den mensch niet in den eigenlijken vollen zin des woords verloren gegaan, zoo als ook Julius Müller in zijn "leer van de zonde" II, 483 enz. aanwijst. Daarom zien wij God in de aan 's menschen ontstaan voorafgaande schepping wel Zijn wil uitdrukken, Zijn gedachten ne-

derleggen, maar niet Zijn wezen. En zoo bestaat dan het Beeld Gods in den mensch in datgene, waardoor hij van de overige schepping soortelijk onderscheiden, boven haar verheven is. Dat is: daarin dat hij een persoonlijk wezen is. Ook andere schepselen vermogen God en Zijn eeuwige gedachten te openbaren: maar Beeld Gods is slechts dat schepsel, dat een openbaring Gods is niet slechts voor anderen maar ook voor zich zelf: dat wezen, hetwelk niet blootelijk is, maar dat ook voor zichzelf is, dat zichzelf bewust is en daarom ook bewustzijn van God heeft. In Hem leven wij lichamelijk, bewegen wij ons in het zielsleven, zijn wij naar den geest; gelijk ook eenige der heidensche poëeten gezegd hebben dat wij Zijn geslacht zijn. Door Zijn wil schept God wezens, die van Zijn wezen verschillen; maar door in het gebied der geschapen dingen een wezen naar Zijn beeld te scheppen, leidt Hij de op oneindigen afstand van Hem gestelde wereld weder tot Zich op. Wij hebben zoo even ook het lichaam des menschen tot het Beeld Gods betrokken. En inderdaad, daar de "gestaltenis Gods" in den Zoon, die het ongeschapen Beeld Gods en des menschen is, ons is openbaar geworden; daar Gods eeuwige kracht en goddelijkheid uit de schepselen, over wie Hij macht heeft, verstaan en doorzien wordt, terwijl in het scheppingsverhaal van Genesis het beeld-dragen van God onmiddelijk met 's menschen heerschappij over de dieren, het hoogste der schepping, verbonden wordt, en de geest deze heerschappij toch door het lichaam uitoefent; zoo hebben wij hier ook de groote waarheid te erkennen, dat het inwendige juist door het uitwendige tot verschijning komt, en de tegenstelling tusschen beide, door welke het uitwendige, lichamelijke, een bloote vorm wordt, niet tot Gods oorspronkelijke scheppingsorde maar tot hare verstoring door de zonde behoort. Het verbod: gij zult u, o mensch! geen beeld of gelijkenis van Mij maken, rust op

de instelling: gij zult Mijn beeld en gelijkenis zijn. Neen, dit zal en mag de mensch niet maken: hij zal het worden in den rechten historischen voortgang totdat hij, in de verheerlijking, den beelde des Zoons gelijkvormig zal zijn, op Wiens openbaring wij daartoe wachten. Van de afgoden wordt in den Psalm diepzinniglijk gezegd: dat die ze maken, hun gelijk worden, allen die op hen vertrouwen. Want de mensch is gelijk zijn God. Door den nietigen afgodendienst wordt hij zelf nietig en ijdel. Door den dienst des levenden Gods wordt de mensch zelf levend en van Zijns makers heerlijkheid vervuld. Ja ook de wereld brengt hij, gelijk wij zagen, uit haar oneindigen afstand van God als haar Hoofd tot Hem terug, terwijl de afgodendienaar God in de wereld nedertrekt, en de in het graf gelegde Godmensch is het tarwegraan, waaruit niet alleen een nieuwe menschheid maar een nieuwe hemel en een nieuwe aarde voortkomen.

Van onmetelijk belang is deze waarheid, dat de mensch oorspronkelijk naar Gods beeld geschapen is. Al wat wij van den mensch, ja ook al wat wij van God zeggen (I bladz. 32) rust op haar. Doch niet op het eigenlijk godsdienstig gebied, maar op elk terrein der menschelijke kennis en des levens. Keeren wij een oogenblik tot het gebied der staatkunde, even als in het laatste hoofdstuk des vorigen deels, terug. Wat is de eigenlijke grond van alle liberalistische theoriën, wier strekking en consequentie zichtbaar naar de volkssouvereiniteit heen doelt? Het "maatschappelijk verdrag" van Rousseau, of in welken vorm men het dan ook voorstelle. De leer dat eenige menschen, oorspronkelijk los en volkomen onafhankelijk van elkander, uit vrije verkiezing zijn saamgekomen en met elkaar in het stellen van zekere wetten en bepalingen ter onderlinge bescherming hebben overeengestemd; zoodat alzoo de wetten niet afdruk der eeuwige scheppingsordeningen Gods, maar

van willekeurige menschelijke vinding zijnde, aan haar makers, de menschen, ook haar gezag en den duur van haar gelding hebben dank te weten. Welnu, wat is de grond van dit stelsel? Het vooropstellen van het individu, den mensch bloot als bestaand wezen, die zijn behoeften heeft en zijn krachten wil doen gelden. Datgene dus wat den mensch tegenover alle anderen stelt, niet wat hem met die anderen vereenigt, niet de natuur van zijn wezen, de roeping der menschelijke gemeenschap. De gedroomde "natuurstaat," in welken de mensch aldus over zichzelf beschikken zou, stelt hem los van de banden der volksgemeenschap, ja der familie, kortom van alle bindende orde en instelling Gods: van elk eeuwig karaktermerk des menschelijken wezens, dat als zoodanig boven den enkelen mensch staat en als een wet gehoorzaamheid eischt. Dat is: de mensch is los van de verplichting, welke het Beeld Gods in hem aan hem voorschrijft: los van het Beeld Gods, en waarom? omdat hij eigenlijk niet Beeld Gods maar God zelf zijn wil. Want God alleen begint Zijn aanwezen zuiver uit Zich zelf, is nergens van daan gestamd, aan niets dan aan Zichzelf gebonden. In dezen zin Beeld Gods te wezen, naar des verleiders en niet naar Gods bedoeling "als God te zijn," dat is in den grond het streven om God te zijn, en in den tempel Gods zittende, zichzelven als zoodanig te vertoonen.

Willen wij nu, tegenover deze troostelooze dwaling, de rechte wijze beschouwen van het Beeld Gods tot werkelijkheid te maken, de rechte beheersching der natuur en der schepping, dan moeten wij terug tot hetgeen wij, handelende over "het geloof in den Schepper als beginsel van wereldbeschouwing" (I, bladz. 347) hebben opgemerkt.

Niet alleen de mensch, maar in den grond alle schepsel is door den Vader tot den Zoon geschapen (zie de verklaring van Coloss. I in ons 1e deel bladz. 300.) Eerst dan zal de creatuur voltooid zijn, de ware uitdrukking van

haar wezen bereikt hebben, wanneer zij in den Zoon is ingegaan, in Hem is opgenomen. Zoo lang dit niet geschied is, blijft het schepsel nog slechts creatuur in den engeren zin, nog slechts in de eerste geboorte, gelijk de oude theosophen zeggen. Zoo lang deze vereeniging van den Vader en den Zoon in het schepsel nog niet geschied is, blijft het in dit tijd leven, en heeft nog geen deel aan de eeuwigheid, noch aan de zaligheid, omdat God zich voor hem nog slechts als volstrekte Heer, als oppermachtige Schepper heeft kenbaar gemaakt. Het is nog zuchtende, en verwacht nog slechts de openbaring der kinderen Gods met die van den eengeboren Zoon.

Ziehier dus de roeping des menschen als beelddrager Gods. Gelijk de zon der plant tot hulp is, om zich uit haar bloot aanvankelijk wortel-leven in de hoogte der ontwikkeling, in de gemeenschap des lichts, in de nabijheid des hemels te heffen: zoo moet de mensch, als een zon die over alle schepselen opgaat, deze tot volle openbaring Gods in hen, dus tot hun eigen voltooiing des wezens behulpzaam zijn. Het schepsel moet aldus door den mensch ontwikkeld worden, opgeheven tot gemeenschap met den Zoon, evenals de natuurlijke maatschappij tot de geestelijke, de staat tot kerk moet opgeheven worden, om dan weder, naar Rothe's diepe gedachte, tot staat in den hoogsten zin, tot Rijk des Heiligen Geestes te worden in laatste voltooiing. Hieruit blijkt ons de geesteloosheid der zoogenoemde "natuurlijke theologie" (niet in den waren maar in den gebruikelijken, rationalistischen zin) als zij meent dat de ontzielde creatuur op zichzelf, zonder hulp van den mensch, God zou kunnen openbaren. Neen, de mensch is priester in den tempel der natuur, en die tempel is levenloos zonder hem: slechts hij kan de ontzielde creatuur tot haar bestemming, tot doorschijnendheid voor God, opheffen door haar op het altaar als brandoffer tot hooger bestaan door het vuur heen op te

voeren. Is daarentegen, naar de heerschende beschouwing van onzen tijd, de mensch slechts een deel der natuur, niet boven haar verheven, dan kan hij haar op geen andere wijze beheerschen dan door de industrie, die dan ook als de hoogste natuurbeheersching in onze eeuw geroemd wordt. Dat is, hij kan geen priester zijn, maar slechts (ridder des geestes noemt hem Gutzkow, maar inderdaad is hij niet meer dan) ridder der industrie.

Als beelddrager Gods is de mensch geest. Hij *is* geest, terwijl hij ziel en lichaam *heeft*, gelijk God Geest *is*. Hij alleen is van Gods geslachte, niet de natuur, die nimmer in den geest kan overgaan. Wel kan zij door den geest beheerscht worden, en dit is 's menschen roeping. Deze beheersching van de natuur door den geest zal zich voltooien in de opstanding des vleesches. In dit heerlijk laatste resultaat der geschiedenis blijkt ons, — naar de algemeene wet, dat elke ontwikkeling in haar toppunt slechts bloot legt wat van de eerste wording af de verborgen drijfkracht geweest is, — dat geest en natuur ook in den aanvang één zijn. Namelijk in Gods scheppende gedachte, welke bepaalt dat de natuur voor den geest niet de bodem zal zijn, waaruit hij voortkomt, maar het werktuig door hetwelk hij zich zal openbaren. De natuur brengt den geest, de persoonlijkheid niet voort. Wel heeft zij een trek, een streven naar de persoonlijkheid. Maar toch zijn ook haar hoogste voortbrengselen nog geen personen; zij gaan nog op in hun bestemming, om voor het levensdoel der *soort*, tot welke zij behooren, te dienen, niet zelfstandig voor *zichzelf*. Zij zijn slechts exemplaren der soort, geen personen. Wel staan de dieren hoog boven de onbezielde natuur. Stuitend was het mij, een paar dagen geleden op een vrachtwagen zijn bestemming voor "vee en andere koopwaren" uitgedrukt te zien. Maar toch wat de natuur *zoekt*, dat kan zij op haar eigen gebied niet vinden. In haar eigen sfeer vermag

zij haar raadsel niet op te lossen. Slechts de intrede in haar van een hooger gebied, van het persoonlijk zelfbewuste ik, vermag haar tot rust te brengen, daar dan rondom het middelpunt haar elementen aansnellen, om zich in orde te schikken en der persoonlijkheid als organen te dienen. De geest is geen produkt der natuur, neen hij gaat haar voor, gelijk wij boven zagen; hij is na haar gekomen maar vóór haar geworden, want hij was eer dan zij, als haar doel. Zinvol beschrijft Steffens de opheffing der aarde, (der Paradijsaarde) waardoor zij — niet van zelf den mensch, gelijk de dieren, uit zich deed voortkomen maar — op Gods uitdrukkelijk woord hem door Zijn hand liet formeeren, als de "Begeisterung der Erde:" want hieruit blijkt haar aanleg tot verheerlijking, haar bestemming om een volkomen orgaan des menschelijken geestes te worden.

Het Beeld Gods heeft alzoo twee bestanddeelen, of liever: als beelddrager Gods staat de mensch in twee verhoudingen. Tegenover of onder God, dus persoonlijk, staat hij als in liefde onderworpen, zich overgevende. Tegenover of boven de wereld staat hij als haar onderwerpende, met de kracht Gods vervullende.

Had nu Adam niet gezondigd, wat zou er geschied zijn? Wij kunnen het in 't algemeen aldus uitdrukken: datgene wat nu langs den weg van smartelijke tegenstellingen, geweldige verbreking, strijd en dood moet plaats vinden, ware dan geleidelijk gevolgd. Dit is de algemeene regel voor het koninkrijk Gods. Had Israël niet bij Kades Barnea gerebelleerd, geen veertigjarige omzwerving door de woestijn ware noodig geweest, geen vallen van de lijken der weêrspannigen buiten het land der belofte; maar terstond zouden zij binnen Kanaän zijn getrokken. Evenzoo is het met de gemeente des Nieuwen Testaments: indien zij wakende en hopende de toekomst des Heeren verwacht, zoo zal Hij haar bewaren uit de ure der verzoeking, die over

de geheele wereld komen zal, om te verzoeken die op de aarde wonen. Daarom vermaant de Heiland zelf: waakt en bidt, dat gij moogt waardig geacht worden te ontvlieden al deze vreeselijke gerichten, die door den Antichristus komen zullen, en te staan vóór den Zoon des menschen. Deze regel geldt ook hier. Had Adam niet gezondigd, de aardsche spijze zou hem niet een langzaam werkend gif zijn, door hem steeds met de aarde te verbinden en dus den dood naderbij te brengen, maar zij zou hem een vrij en koninklijk in-zich-opnemen van de vrucht der aarde kunnen zijn, hem zelf in het leven bevestigend. De arbeid zou hem niet zijn een zwoegen in het zweet des aanschijns, maar (zoo als Jakob Böhme het schoon uitdrukt) gelijk de tijd een spel voor God is, zoo zou ook het uitwendige leven des menschen een spel zijn voor den inwendigen heiligen mensch, die het ware Beeld Gods was. Uit het Paradijs zou hij niet verbannen zijn, maar de geheele aarde door zijn arbeid en bebouwing tot Paradijs hebben verheerlijkt. Eindelijk den dood hadde hij niet gesmaakt, maar hij zou van lieverlede verheerlijkt en ten slotte ten hemel opgenomen en boven alle engelen verhoogd zijn. Ook de eerste Adam ware dan, als de tweede, in de verheerlijking krachtiglijk bewezen Gods zoon te zijn. De uitstorting des H. Geestes over de aarde had dan zijn woonstede, deze aardsche schepping, mede verheerlijkt, en ook voor háár ware, om in den Sabbath Gods in te gaan, niet noodig haar dood, het brandende versmelten der elementen en het vergaan door vuur, hetwelk nu te wachten staat.

Doch de mensch heeft gezondigd. Gelijk hij Gods wezen verder had behooren in zich op te nemen, den honger zijns wezens door voortgang der toeëigening van den Vader tot den Zoon had behooren te voldoen, zoo heeft hij, omgekeerd, de gave van beneden aangenomen, zijn honger met de gave der slang, met de verboden vrucht, gevoed. Wij

spreken hier geen beeldspraak, evenmin als de heilige oorkonde van Genesis slechts beeldspraak zou wezen. Eten is: in zich opnemen, zoodat het werkelijk een bestanddeel van ons wezen wordt. Zoo is het met de zonde geschied. Door de zonde is werkelijk het wezen der slang, de gave des duivels in ons lichaam en ziel opgenomen, ofschoon, daar de mensch slechts bedrogen is, en er dus plaats voor berouw en vergeving overblijft, zijne zonde niet duivelsch genoemd worden mag. Zij kan dit laatste slechts worden, als de mensch ook verder met zijn wil, met zijn gansche wezen, in de zonde ingaat, en hetgeen hem aanvankelijk boei, ongeluk, misleiding is, vrijwillig aanvaardt. Deze realistische uitlegging is van het hoogst gewicht. (Zie I bladz. 195.) Zij alleen toch is in staat, voldoend andwoord te geven op de oude bedenking: waarom kan toch God, als Hij waarlijk de Liefde is, niet de zonde zóó maar vergeven, zonder tusschenkomst eens Middelaars? Het is onvoldoende, zich ter beandwoording van deze vraag op Gods heiligheid te beroepen, die niet zou kunnen toestaan (gelijk men zegt) dat er zonder een zoenoffer vergeving ware, al is het ook dat Zijn liefde daartegenover dit wel zou willen gedoogen, ja het wenscht. Want waarom — zoo vragen wij terug — wil God dan dat wij menschen onzen naaste gedurig zijn zonde tegen ons zonder zoodanig offer zullen vergeven, daar toch immers onze liefde niet onheilig maar aan de liefde Gods gelijk wezen moet? Het eenig afdoend andwoord is: de zonde is niet slechts een ongehoorzaamheid jegens God, een beleediging van Zijn persoon en wet, maar een werkelijk intreden in ons van een booze en voor geest en lichaam doodaanbrengende macht, die niet anders dan door een even werkelijk intreden in ons van een andere macht kan genezen worden. Die andere macht is die van den Vorst des levens, die niet slechts woorden des eeuwigen levens tot ons spreekt, niet slechts

geestelijk (in een zin die het lichamelijke buiten zou sluiten) op ons werkt, maar die Zelf in ons komt, die door Zijn godmenschelijk wezen persoonlijk in ons woning maakt, den nieuwen mensch niet slechts geestelijk maar ook lichamelijk in ons schept, en tot ons zegt: tenzij gij eet het vleesch van den Zoon des menschen en Zijn bloed drinkt, zoo hebt gij geen leven in uzelven. Tot deze reëele, werkelijke, geestelijk-lichamelijke vereeniging met Hem, niet met Zijn Geest alleen maar met Hemzelven, legt Hij den grond in Zijn sacrament des Doops, bevestigt haar in het Avondmaal, voltooit haar in Zijn wederkomst. Doch keeren wij tot onze beschouwing van den mensch terug.

Helaas! de gemeenschap met God is verstoord, en daardoor ook noodzakelijk de heerschappij over de wereld. De zonde is in de wereld gekomen, de afwending van God, en door de zonde de dood, het bezwijken onder de overmacht der natuur.

Wat de zonde is in haar aard en wezen, die groote, een gansche wereld van gedachten omvattende vraag behandelen wij hier nog niet. Ons ligt er voor dit hoofdstuk, in den samenhang der gedachten die ons bezig houden, slechts aan gelegen te onderzoeken, of het Beeld Gods in den mensch volstrekt vernietigd, verloren, dan of het alleen verdonkerd zij.

Als wij het wezen des menschen, gelijk in dit en het voorgaande vertoog werd ontwikkeld, beschouwen als in het Vader-bestaan Gods geworteld, om zich verder tot den Zoon en den Geest uit te strekken, dan zien wij reeds dadelijk dat het Beeld Gods in den mensch zijn eigenlijk wezen is, en derhalve niet volstrekt verloren zijn *kan* of de geheele menschelijke persoonlijkheid zou vernietigd wezen. En de mensch is wel dood in zonden en misdaden, maar hij *is*. De heilige Bernard zegt naar waarheid: het Beeld Gods kan zelfs in de helle branden, maar niet verbranden, niet verteerd worden. En wij voegen er bij: juist

daaruit blijkt de onbeschrijfelijke grootheid van den mensch, de verhevenheid van zijn geschapen zijn naar Gods beeld, juist daarin dat hij een wezen is, hetwelk eeuwig in de helle branden kan! Het eeuwig blijvend raadsel zijns wezens is God, wiens Beeld in hem wel verbleeken kan, maar niet uitgewischt worden, ook niet in de vijandschap tegen God, welke het bedenken des vleesches, des natuurlijken menschen is. Met diepe bedoeling spreekt de Perzische dichter Dschelaleddin Rumi van de levende wet, door God aan ieder wezen ingetooverd, maar die bepaaldelijk in den mensch een bron van onrust doet opwellen, van onbluschbare begeerte naar oplossing van het raadsel zijns bestaans en zijner verwantschap met God. Zeg, hooge Vorst, zoo vraagt de Griek aan Omar, zeg hoe komt het, dat de geest van zijn troon in den kerker, de woestenij dezer wereld is neêrgezonken? En Omar andwoordt: God heeft tot den geest een tooverwoord gesproken. Toen Hij het tooverwoord sprak tot het zinlooze Niets, steeg uit zijn verborgen schoot een wereld op. In het oor der roos sprak Hij de tooverrede, en fluks ademt de welriekende reuk der liefde van haar bladeren. In het oor des steens sprak Hij het tooverwoord, en de robijn glanst in het duister. Tot het lichaam spreekt Hij het tooverwoord, en het wordt geest: tot den nachtnevel en hij wordt zon. Kent gij het tooverwoord dat Hij tot de wolk sprak, en zij weent tranen nacht en dag? dat Hij tot de aarde richtte, en zij breekt sedert de schepping haar zwijgen niet af? Ieder die van de kwelling des twijfels verward en bang is, draagt Gods tooverzang als raadsel in zich om. Deze dichterlijke gedachte heeft de schoonste waarheid. Zij duidt aan dat de mensch een bezit heeft hetwelk in hem nog niet tot duidelijke bewustheid, tot ware toeëigening, is gekomen, of liever dat in hem onder puin begraven is. De mensch is dood in zonden en misdaden, en toch wordt tot den doode gezegd: kom uit, sta op! Zeker-

lijk niet door des menschen maar door Gods almachtig scheppings- en herscheppingswoord. Toch wordt de doode als een slapende behandeld, tot wien, gelijk door den Heer tot de gemeente van Sardes, gezegd kan worden: gij hebt den naam dat gij leeft, en gij zijt dood, wees wakende! Reeds daarom alleen kon de mensch dat Beeld Gods niet geheel verliezen, omdat hij het niet geheel bezat, namelijk slechts als begin, als bestemming, als aanleg. De mensch van zijn zijde heeft dien aanleg verdorven, dat leven gansch en al verbeurd. Maar de reddende genade heeft gezegd: gij hebt met den Satan vriendschap willen sluiten, doch Ik zal vijandschap zetten tusschen u beide. Door Gods genade alléén is het evenbeeld Gods voor geheelen ondergang bewaard. Gelijk de alchymie spreekt van het geheime wonderbare goudzaad, voor 't welk men slechts de rechte metaalspijze heeft te bereiden, opdat het goud zelf te voorschijn kome.

Daarom hebben en houden wij recht, als wij beweeren dat de verbondenheid met God het diepste wezen van den mensch uitmaakt: zoodat, als hij zijn zelfsbewustzijn grondig peilt, hij op den bodem daarvan het Godsbewustzijn vindt; en Abr. des Amorie van der Hoeven Jr. heeft naar waarheid in zijn bekende verhandeling aangetoond, dat "de godsdienst het wezen van den mensch is." Het Beeld Gods in den mensch is niets anders dan zijn persoonlijkheid, die zich in zelfsbewustzijn openbaart. Zelfsbewustzijn komt onder alle geschapen wezens hier op aarde alleen den mensch toe, in wien het leven licht is geworden. Bewustzijn hebben ook de dieren. In hun ziel gaan een menigte van indrukken uit en in, en bewerken veelsoortige aandoeningen en werkzaamheden. Maar de mensch onderscheidt zich niet alleen van die menigte indrukken, maar ook van de hierdoor in hem bewerkte aandoeningen zelve. Op den bodem van zijn ik onderscheidt hij een zelfstandige persoonlijkheid,

die al deze indrukken slechts als wijzigingen van zijn toestand ervaart, rangschikt en beoordeelt: en dit is zijn zelfsbewustzijn. Welnu, als de mensch dit zelfsbewustzijn grondig onderzoekt, vindt hij er het besef van God, niet als afgeleid, niet als uit de beschouwing der wereld opgemaakt, maar als het alleroorspronkelijkste. Het is niet zóó, dat de mensch eerst het eindige ziet en waarneemt, daarna door redeneering tot het oneindige komt, en dat hij dit laatste zou verkrijgen door de gedachte van het eindige te ontdoen van de beperktheid, die aan al het geschapene eigen is: zoodat de gedachte van het oneindige dus slechts een ontkennend begrip zou zijn. Want langs dezen weg komt de mensch slechts tot het eindelooze, niet tot den Oneindige. Neen, het besef van den Oneindige is geen ontkennend maar een stellig begrip; niet afgeleid maar oorspronkelijk. Dat er vele menschen zijn die God niet erkennen, komt alleen daar van daan, dat zij nog niet tot den eigenlijken bodem van hun zelfsbewustzijn doorgedrongen zijn. Want zoodra de verloren zoon in waarheid tot zichzelf komt, zegt hij: ik zal opstaan en tot mijn Vader gaan. Deze waarheid wordt ons, gelijk wij in de voorrede tot ons 2e deel opmerkten, reeds door het bijbelsch verhaal van 's menschen eerste wording verkondigd. De geest des levens namelijk, door God den mensch ingeblazen, en door welken hij tot een levende ziel werd, is daar zoowel de voorwaarde tot 's menschen zelfstandig persoonlijk wezen als tot zijn verbinding met God. Want die geest is de adem, van God zelf ingeblazen. Is nu naar de Schrift de bestemming des menschen deze, dat hij van "levende ziel" tot "levendmakenden geest" worde, van geest hebbende tot geest zijnde, van eersten Adam tot tweeden (want het Hoofd deelt Zijn heerlijkheid met de leden) dan wordt die bestemming slechts bereikt, of m. a. w. het wezen des menschen wordt slechts alleen naar eisch uitgedrukt, verwerkelijkt,

naar mate de mensch met God in gemeenschap leeft. De liefde is de vervulling der wet. Dit diepe apostolische woord heeft bij duizend andere toepassingen, ook hier zijn gelding. Liefde is de volle uitbreiding van het wezen, de volledige verwerkelijking van ons eigenlijk bestaan. Daarom is God de Liefde, omdat Hij is de Oneindige, de Almachtige, die in de uitbreiding van Zijn wezen door niets beperkt is. En het wezen des naar Zijn beeld geschapen menschen is eveneens de liefde, waarmede hij zich met God samensluit; met God, die het eenig waardige voorwerp van de volkomen ware liefde, van de liefde is. Treedt de mensch uit die eenheid, in welke hij met God samengesloten is, dan staat God en ook zijn eigen menschelijk wezen terstond als wet boven of tegenover hem, en de voorwaarde van zijn wezen is niet volkomen vervuld, hij is zichzelf niet ten volle uitbreidende, hij is zich van zichzelf niet in waarheid bewust. Ditzelfde geldt, niet alleen voor het menschelijk wezen in zijn geheel, maar ook voor al zijn deelen, voor al de bijzondere werkzaamheden, waarin zich dat wezen levend betoont. Ook bepaaldelijk voor het denken. De "levende ziel" kan in geen enkel opzicht, ook niet in het denken, waarlijk in orde zijn zonder gemeenschap met God, d. i. zonder dat steeds meer de Geest van God in den mensch overga, en deze gemeenschap, als door een steeds werkzaam kanaal, in stand blijve. Mag men zeggen dat de wetenschap, als zij zich harer ware grenzen bewust is, niets weet van God? Paulus andwoordt: Wordt nuchter, gelijk het behoort, en zondigt niet, want sommigen hebben geen kennisse Gods, ik zeg het u tot beschaming. In Uw licht zien wij het licht, bidt de Psalmdichter. Is het niet mogelijk, God zonder God te kennen (omdat de levende persoonlijkheid door niemand gekend kan worden dan door hem wien zij zichzelf wil openbaren) dan is het ook niet mogelijk, de wereld zonder God te kennen.

Wie meent dat de wetenschap God niet kan kennen, behoort dus bij wettige gevolgtrekking ook alle kennis van de wereld op te geven.

Dit zelfsbewustzijn, dit oorspronkelijkste in den mensch, is dus de grond der meest onmiddellijke kennis, niet alleen van God, maar ook van alle geschapen dingen. Er is tweeërlei kennis. Eene die door het nadenken vermiddeld wordt, tot welke men dus eerst door een reeks van werkzaamheden der gedachte komen kan. En ook eene die onmiddellijk is, een aanschouwing door welke de geest zich onmiddellijk, terstond, door onwillekeurig besef, met datgene samensluit hetwelk zich aan hem voordoet. Deze laatste hebben wij hier op het oog. Zij is hetgeen Oetinger den sensus communis noemt, en wat Dr. Fabri in een klein maar belangrijk werkjen als het oorspronkelijk of onmiddellijk "Waarheidsgevoel in den mensch" besproken heeft. Er is bij de gansche menschheid, ook bij den heiden, een verborgen voorbereiding tot het ware geestelijke leven: een "zwijgend besef van de eeuwigheid" — van die eeuwigheid, omtrent welke Salomo zegt, dat God haar den mensch in het hart gelegd heeft. Een oogenblikkelijk werkend gevoel, door hetwelk de mensch recht en onrecht onderscheidt en het ware, noodzakelijke, eeuwige, van zijn tegendeel weet af te zonderen. Door dit "werktuig om de alomtegenwoordige wijsheid te voelen" ervaart de mensch onmiddellijk het goddelijke, de oorspronkelijke waarheden, die vóór alle redeneering bij ons vast staan. Door dit onmiddellijk waarheidsgevoel is de mensch toegankelijk voor de goddelijke openbaring, de algemeene of natuurlijke en ook de bijzondere openbaring, welke de eerste voltooit. Dit is het wat Jezus bedoelt als Hij zegt: zie toe dat niet het licht, hetwelk in u is, duisternis zij; of, wie uit de waarheid is, hoort Mijn stem. Hieruit blijkt dat het geloof het

allernatuurlijkste, het ongeloof het alleronnatuurlijkste is wat er bestaan kan.

Daarom spreekt Jehova door Jesaia's mond smartvol: een os kent zijn bezitter, en een ezel de kribbe zijns heeren. Maar Mijn volk heeft geen kennis, Israël verstaat niet, laat zich tegennatuurlijk in afval en goddeloosheid door de redelooze dieren beschamen. Ziehier een waarheid van het allergrootst gewicht. Het geloof is het natuurlijkste wat er mogelijk is. Met den eisch Gods niet alleen, maar ook met den aard der dingen en met 's menschen innigste wezen is het overeenkomstig. Want het is de voltooiing van 's menschen algemeen, oorspronkelijk waarheidsgevoel, dat in Christus, het middelpunt onzes geloofs, zijn volkomenheid bereikt heeft. Denken wij dan over dit algemeen waarheidsgevoel verder na, aanknoopende aan hetgeen wij bladz. 67 van ons tweede deel over het tusschengebied tusschen het goddelijke en het tegengoddelijke hebben ontwikkeld.

Er is namelijk driërlei gebied, het hemelsche, het helsche en tusschen beiden in het aardsche. De menschelijke geest wordt steeds door een van deze drie rijken bewerkt, aangetrokken, geïnspireerd: of liever, door twee tegelijk. Want hij woont in het middelste, aardsche, het rijk der schemering of des strijds tusschen licht en duisternis. Maar hij wordt daarbij onophoudelijk door den hemel en door de helle, door het goede en door het booze geestenrijk aangezocht. Hij werkt nooit alleen, op zich zelf, vooral dan niet wanneer de gewone beschouwing des menschen juist uit bijzonderen nadruk verzekert dat hij alleen werkt, dat hij oorspronkelijk, geniaal is. Want juist het genie is in bijzondere mate met hemelsche of daemonische krachten in verband. Zie b. v. de zinsnede van Göthe, met welke onze Voorrede des tweeden deels eindigt, of den bekenden hoogstmerkwaardigen brief, waarin Mozart beschrijft hoe hem zijn muzykale gedachten toevloeiden. Over het geheel is de

beteekenis der engelen, der goede en kwade, voor ons leven veel grooter dan wij ons doorgaands voorstellen kunnen. Van wege de zonde is er een trek naar het onpersoonlijke, afgetrokkene in ons, waardoor wij de schepping van persoonlijke dragers der krachten Gods, van engelen en hooger geesten, ontledigen. Niet het christelijk geloof, gelijk Schiller het in zijn "Goden Griekenlands" ten onrechte daarvan beschuldigt, maar het ongeloof heeft de natuur ontgoddelijkt. En wat Schiller terugwenschte, zou hij dan toch altijd maar als poëtische fictie, als aangenaam spel der verbeelding kunnen laten gelden. Wij daarentegen maken met onze engelen-leer ernst, gelooven in alle kalmte en bepaaldheid dat de mensch, in het midden-gebied staande, onophoudelijk ten goede en ten kwade verzocht, naar boven en naar beneden getrokken wordt.

Deze beschouwing geeft eerst den rechten ernst aan het leven. Wij begrijpen dan hoe de waarheid, doorgaands in de oppervlakkige, blootverstandelijke beschouwingen der wereld aldus uitgedrukt: wie niet vooruitgaat, die gaat achteruit — ook dezen ontzaglijken zin heeft: wie niet opwaarts stijgt, die wordt naar beneden getrokken! Wij erkennen dan ook het groot gevaar, dat er ligt in den ontegenzeggelijken, in zooveel opzichten gezegenden, heerlijken vooruitgang van onzen tijd in kunst, wetenschap, verbreeding der bronnen van levensgenot niet alleen, maar ook in zedelijkheid. Ja het ware kortzichtig en ondankbaar, te miskennen dat menige gruwel, die in vroeger eeuwen ongestraft, zelfs ongewraakt door de openbare meening, gepleegd werd, thans algemeenen weerzin wekt. In staatsbestuur, samenleving, huisgezin en onderling verkeer der menschen is het waterpas der algemeene zedelijkheid, althans voor zoover de kracht des machtigen hefbooms der openbare meening reikt, belangrijk verhoogd. Wij die beweeren dat de menschheid met rassche schreden naar de

vreeselijke ontknooping der wereldgeschiedenis door de openbaring van den Antichristus zich heen beweegt, wij loochenen daarom dien vooruitgang niet. Maar in het licht der waarheid die wij bespreken, verkrijgt hij zijn ware beperking, en wordt op zijn juiste waarde geschat. Indien namelijk de daemonische invloed, de werking van beneden, voor een belangrijk deel beperkt is, zonder dat de mensch de werking van boven wil aannemen, dan is er een vreeselijke terugkeer van die gebonden, uitgedreven macht te voorzien. In dezen toestand verkeert onze verlichte, hoogbeschaafde maatschappij. Op haar is het diepe woord des Heeren toe te passen: Wanneer de onreine geest van den mensch uitgevaren is, zoo gaat hij door dorre plaatsen, zoekende rust. En die niet vindende, zegt hij: ik zal wederkeeren in mijn huis, waar ik uitgevaren ben. En komende, vindt hij het met bezemen gekeerd en versierd. Dan gaat hij heen, en neemt met zich zeven andere geesten, boozer dan hij zelf is, en ingegaan zijnde wonen zij aldaar, en het laatste van dien mensch wordt erger dan het eerste. Zoo is het met onze maatschappij. Allerlei onreinheid en walgelijke ongerechtigheid is door de openbare meening geoordeeld. Soliditeit in vele betrekkingen der menschen is door algemeene noodzakelijkheid ten plicht geworden. Bestaande nood heeft velerlei arbeid van menschenliefde, velerlei ernstige studie en ingespannen pogingen tot verbetering daargesteld en voor een goed deel met schoone gevolgen bekroond. Maar nu verheft zich de mensch op deze verbeteringen, en acht de gouden eeuw aangebroken, waarin hij, om met Strausz in de nieuwe uitgave van zijn Leven van Jezus te spreken, met afwijzing van alle bovennatuurlijke hulpbronnen, zich op zichzelf en zijn eigen natuurlijke ontwikkeling en vermogens verlaten kan. Zoo wordt de mensch verhard; overmoedig tart hij Gods oordeelen, in blinde waanwijsheid meent hij Hem te kunnen missen — en hoopt slechts een

vreeselijke samenvoeging van toekomstige oordeelen opeen, bepaaldelijk in het overhand nemen van een nu nog beschaafde, maar straks in al haar naaktheid zich afzichtelijk openbarende goddeloosheid, een zevenvoudige heerschappij van dien boozen geest, wiens bestaan hij vermetel ontkent.

Wenden wij onze gedachten tot de beschouwing van den mensch in het algemeen, en de drie terreinen die op hem aanspraak maken, terug.

In het Paradijs was de mensch in het brandpunt der wereldvervullende krachten gesteld, en had alzoo die wereld te beheerschen. Hij is gevallen, en dus onder de heerschapij van deze "eerste beginselen der wereld" gekomen, die nu als "overheden en machten" over hem heerschen. Doch in Christus, die door Zijn hemelvaart over deze machten triomfeerde, zijn wij weder aan die overmacht ontheven, weder in de rechte natuurlijke houding teruggeplaatst. Deze wereld ligt in den Booze, d. i. onder zijn macht; maar niet vrijwillig, niet alsof de eigenlijke aard van het natuurlijke reeds duivelsch ware. Neen, even als de wereld en de natuurlijke mensch door de zonde voor de onder aardsche, satanische macht toegankelijk is geworden, zoo zijn zij aan de andere zijde door een gebleven ontvankelijkheid bereikbaar voor 't hemelsche licht.

De mensch, en door den mensch de wereld. Want de grond der wereld is het eeuwige Woord, dat alle dingen draagt. Die grond der wereld is dus wel natuurlijk, maar allereerst geestelijk, zedelijk van aard, en eerst daarna en daardoor natuurlijk. Dat is: die grond komt niet te voorschijn in blinde bewustelooze krachten der natuur, maar in vrije persoonlijke daden, in 's menschen leven en werken. Want al wat God gemaakt had, zie het was zeer goed; en toch ontving de mensch het bevel om de aarde te vervullen en te beheerschen. Door zijn arbeid moest die goddelijke grond der wereld te voorschijn komen, en de heer-

lijkheid Gods met de verheerlijking der aarde zich samenstellen (I bladz. 314). Door zijn arbeid moet vervuld worden de profetie, die in de eerste woorden der Heilige Schrift "in den beginne schiep God de hemelen en de aarde", ligt opgesloten: namelijk de samensluiting van hemel en aarde: de hemel, waar de raad des Heeren gehouden wordt, met de aarde, die dus niet het booze en zondige op zich zelf is, maar de plaats waar die raad des Heeren nog vervuld moet worden; waar de eere, die God heeft in de hoogste hemelen, tot vrede op aarde door het welbehagen in menschen worden moet.

Op aarde wordt dus de gedachte Gods, de wijsheid Gods betuigd. De God des verbonds, die Israël tot Zijn volk verkoren heeft, is tevens de God van alle einden der aarde. Deze waarheid ligt ten grondslag aan de Salomonische schriften, in welke het meer algemeene, universalistische van Gods openbaring wordt aangeduid door het denkbeeld van de Wijsheid, die roept in het voorste der woelingen, die haar stem verheft op de straten, in het algemeene wereldverkeer. Het algemeen menschelijk waarheidsgevoel nu is niets anders dan ons gevoel, onze algemeene ontvankelijkheid voor deze overal zich betuigende en roepende goddelijke Wijsheid: de lamp des Heeren in iedere ziel, de eeuwigheid, die God in 's menschen hart gelegd heeft. God heeft (dus verklaart Paulus op den Areopagus te Athene) de plaats van des menschen woningen bescheiden en de tijden geordineerd als grondslag voor de geestelijke werkzaamheid, door welke de menschen den Heer, die niet verre van ons is, zouden zoeken om Hem te vinden en te tasten; want in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij. In de dusgenoemde natuurwetten openbaart zich dus niet een onpersoonlijke afgetrokken regel, noodzakelijkheid, maar de persoonlijke wetgever, die niet alleen aan het begin en aan het eind maar ook in het midden staat, gelijk dan ook

in elke werkplaats of huisgezin de door het hoofd gestelde wetten spoedig haar kracht zouden verliezen, indien een bezieling door de persoonlijke tegenwoordigheid van dat hoofd achterwege bleef. Vol beteekenis was het mij daarom, dat onlangs een ernstig, nadenkend man, met een naar den levenden God dorstend hart, maar wiens verstand tot nog toe in de naturalistische vooroordeelen bevangen is, mij na een gesprek over deze op de Schrift gegronde levensbeschouwing toevoegde: ik heb tegen uw overtuiging, dat zij een werking Gods, die ik in den geloove, althans in de begeerte mijns harten, voor het begin en het einde kan laten gelden, ook op het midden, op de ontwikkeling in welke de wereld zich thans met ons bevindt, zich vermeet over te brengen. Ik andwoordde hem met de vergelijking die in het Ie deel bladz. 30, naar het gedicht "de Doode karavane" uitgedrukt is.

Zoo is dus dit algemeen-menschelijk waarheidsgevoel in den grond niet bloot-menschelijk, in den afgetrokken zin, waarbij het menschelijke tegen het goddelijke overgesteld wordt; maar het is goddelijk van oorsprong, op een goddelijke instraling rustende: een goddelijke gave, die God met den mensch, ook met den gevallen mensch, nog blijft verbinden.

Een der diepzinnigste wijsgeeren der oudheid, Heraklitus, moge ons hier zijn woord leenen ten bewijze dat de waarheid die wij nu bespreken, ook aan het nadenkend besef des heidens zich voordoet. Heraklitus erkent een algemeen goddelijk Verstand, een Logos, wien hij het alles omvattende, alles bedenkende noemt. Wij menschen worden alleen verstandig, door aan dit hoogste Verstand deel te nemen. Want (zegt hij) daar de woorden en werken welke de menschen vernemen, alleen uit dit Verstand komen, zijn zij onkundig zoolang zij ze niet vernemen. Dan is zelfs datgene wat zij wakende gedaan hebben, hun onbewust: gelijk

wij wederom plegen te vergeten wat in den slaap door ons ervaren is. Daarom, dewijl wij slechts door het deelhebben aan dit algemeen, goddelijk verstand kennen en handelen, moeten wij het gemeenschappelijke volgen. Ofschoon er nu zulk een gemeenschappelijk Verstand bestaat, leven echter velen alsof zij een eigen inzicht hadden. Maar dit eigen inzicht is niets anders dan een bijzondere uitlegging (exegese) der openbaringswijze van een allesbesturend Inzicht. Derhalve voor zoover wij, aan dit algemeene Verstand gedachtig, daaraan deel nemen, zijn zij in de waarheid: maar wat wij eigenaardigs voor ons zelf hebben, dat is misleiding.

Het valt in het oog dat deze uitspraak van den Griekschen wijze een diepe waarheid bevat. Hierop rust b. v. de beteekenis der spreekwoorden, die in den mond van de kinderen des volks voor de hoogste praktische wijsheid gelden. Deze volksspreekwoorden drukken de som der algemeene ervaringen uit, welke uit de dagelijksche beschouwingen der natuur en uit den loop der geschiedenis worden opgemaakt. Zij hebben inderdaad een kern van waarheid in zich; doch het is de wijsheid van den natuurlijken mensch die zich veelal daarin uitspreekt; waarom zij ook meestal den stempel van een zeker naif egoïsme dragen, verklarende dat het hemd nader is dan de rok en dat ieder zichzelf het naaste, en God voor ons allen is. In de bovengenoemde Spreuken die naar Salomo genoemd zijn en welke de som van Israels onder de leiding des Heiligen Geestes, die Gods volk bestuurt, opgemaakte levenservaringen uitspreken, is als het ware de veredeling, de ware vergeestelijking van zulke spreekwoorden waar te nemen. Op dezen grondslag rust ook het geweten, over hetwelk wij later als over den zin voor het volstrekte, absolute, nog te spreken zullen hebben. Dit waarheidsgevoel is alzoo de wijze waarop zich, gelijk wij in ons tweede deel uiteengezet hebben, de almacht en alomtegenwoordigheid Gods

niet slechts als een bloot natuurlijke maar als een geestelijke, zedelijke inwoning Gods in de schepping en in 's menschen hart openbaart: de band tusschen 's menschen hart en die schepping: de oorzaak waarom de mensch die schepping Gods als de uitdrukking van Gods gedachten verstaat. Dit is ook de reden van de onbeschrijfbare aantrekkelijkheid van Jezus' gelijkenissen, in welke Hij, de Zoon die in de hoogste mate weet wat de Vader in Zijn groot huis, de schepping doet, (terwijl de dienstknecht het niet weet) alle dingen van natuur en geschiedenis en menschelijke samenleving als profetiën, symbolen der waarheid van Gods koninkrijk leert beschouwen. In Christus toch is dit algemeen waarheidsgevoel op het allervolkomenst ontwikkeld. Wie dit gevoel bezit en laat gelden, wordt dus tot Christus heengeleid. Wie uit de waarheid is, hoort Zijn stem. De overblijfselen van het in u geschapen Beeld Gods, o mensch! drijven u uit tot het eeuwig ongeschapen Beeld, het afschijnsel van Gods heerlijkheid, het uitgedrukte beeld van Zijn zelfstandigheid. Niets is u onnatuurlijker dan niet in dezen Christus te gelooven. Zoo keert dan ons betoog in dit hoofdstuk aan het einde terug tot zijn uitgangspunt. Wees u zelf, wees mensch in den waren, in den diepsten zin des woords — en gij zult een Christen zijn. Uw leven is buiten den Zoon des menschen een droom, een slaap, een dood. Daarom zegt hij: ontwaak gij die slaapt en sta op uit de dooden, en Christus zal over u lichten.

HET BEELD GODS IN HET GEESTELIJKE.

Met het voorgaande hoofdstuk hebben wij de Schriftleer omtrent het Beeld Gods nog bij lange na niet volledig behandeld. Slechts haar grondtrekken zijn geschetst. Aan de waarheid, dat wij naar Gods beeld geschapen zijn, hebben wij in de twee voorgaande deelen in velerlei verband een allesbeheerschende beteekenis toegekend. Met welk recht wij zulks deden, dit moeten wij thans, door onze behandeling van deze waarheid zelf, duidelijk maken. Zoo vangen wij aan met de beschouwing van het Beeld Gods in het geestelijke. Dat is: met de beschrijving hoe de mensch, naar Gods Woord, als levende ziel is geschapen en bestemd is, geest te worden. Hier zal zich ons het Beeld Gods in den historischen voortgang zijner wording, zijner ontwikkeling in het menschenleven naar de onstoffelijke, inwendige zijde openbaren. Daarmede mogen wij ons den weg gebaand hebben om over het Beeld Gods in kennis en leven te spreken, om te ontwikkelen welke beteekenis deze leer heeft voor onze menschelijke kennis en voor ons geloofsleven. Eindelijk hebben wij het Beeld Gods in het lichamelijke te beschouwen, en daarbij de schriftuurlijke beteekenis van het lichaam niet alleen, maar ook van het

geheele uitwendig zichtbare leven des menschen, die zich door middel van het lichaam met de hem omringende wereld in betrekking stelt, te verklaren. Eerst dan zullen wij (ofschoon zich, gelijk het meesterwerk van Keerl toont, nog veel meer buiten dit ons bestek aan bedoelde leer laat vastknoopen) genoegzaam toebereid zijn om tot de leer van de verstoring van dit Beeld Gods, dat is: van de zonde en haar gevolgen, over te gaan. Het is een groote fout in veler voorstelling van de waarheid, dat zij (gelijk b. v. ook onze zoo voortreffelijke Heidelberger Catechismus) dadelijk met de leer der zonde, der verstoring van het Beeld Gods, en niet met die van dat Beeld Gods zelf, beginnen. Alsof de Schrift aanving met het derde hoofdstuk van Genesis, en niet met het eerste, de schepping van hemel en aarde, die in de schepping des menschen haar doel, haar eigenlijke voltooiing, haar hoogtepunt en samenvatting heeft. Vangen wij dan nu met de beschouwing van het Beeld Gods in het geestelijke aan; zien wij wat het beteekent dat de mensch als een levende ziel is geschapen, en welke eisch voor zijn verdere geestelijke ontwikkeling daarin opgesloten ligt.

Kent gij den "heiligen oorlog" van John Bunyan?

Het boek is niet zoo schoon als Christens-reize, zijn onsterfelijk en schier volmaakt meesterstuk. Het heeft vele gebreken, die dat hoofdwerk niet ontsieren. Maar toch houdt het zijn waarde, bepaald ook voor mijn herinnering. [1] Laat mij u den hoofdinhoud mededeelen of in 't geheugen terugroepen.

---

[1] Welke de beteekenis der dusgenoemde „oude schrijvers" in het algemeen, en meer bepaald die van John Bunyan is, vindt men ontwikkeld in de voorrede, door mij geplaatst in een nieuwe schoone uitgave van den Pelgrimstocht en van Christinne-reize, met aanteekeningen van Thomas Scott en met schoone staalplaten, bij W. H. Kirberger te Amsterdam in het licht verschenen: van welke ten vorigen jare een nieuwe uitgave aangekondigd is.

De stad Menschziel is in haar eersten staat onvergelijkbaar schoon en bevoorrecht. Zij ligt juist tusschen twee werelden in, en is door den Opperkoning des heelals, El-Schaddai, tot Zijn vermaak gebouwd, om te zijn spiegel en heerlijkheid van al het geschapene, machtig heerschend over alles wat rondom haar ligt. In haar midden is een paleis, naar zijn sterkte een kasteel te noemen, maar in zijn schoonheid een paradijs, en in zijn ruimte schier een gansche wereld bevattende. Deze plaats, des menschen hart, wilde El-Schaddai alleen voor Zich bewaren. Maar Hij stelde een innige betrekking tusschen dit middelpunt en de geheele stad. In het kasteel toch lag een garnizoen om de stad te beschermen (de krachten der ziel), en de verzorging van dit garnizoen was aan de lieden der stad opgedragen. De muren der stad konden nooit gebroken of beschadigd worden, zelfs niet door den machtigsten vijand, zoo niet de inwoners zelve er in bewilligden. Doch er is een Diabolus, een machtige Troongeest, een zoon des Dageraads, die den Zoon van El-Schaddai deze stad, Hem van den Vader gegeven, benijdt. In het begin van zijn opstand in een schrikkelijken put gebannen, kan hij echter nog daaruit gaan om verderf te stichten. Zoo besluit hij dan om met zijn onafzienbaar leger Menschziel aan te vallen. Door list en geweld wint hij inderdaad de stad. Nu gaat hij in het kasteel, (in het hart) wonen, en stelt vele veranderingen in. Maar prins Emmanuel, El-Schaddaï's zoon, nadert tot verlossing. Hij eischt de stad op, doch vindt fellen tegenstand, die Hem tot vele pogingen van liefde en geweld noodzaken: een geweld, nooit tegen Menschziel zelf en haar getrouwen, maar altijd enkel tegen Diabolus en de zijnen, de indringers, gericht. Eindelijk wordt dan ook de stad ingenomen, en Emmanuel houdt zijn intocht. Hij geeft den bevenden inwoneren een algemeen pardon, gunst en liefde. Zij drinken van het water dat wijn geworden is, en worden

aan zijn tafel gespijzigd. Ook strijden zij dapper tot verdrijving van de overgebleven en in de buitenwerken der stad verstoken Diabolisten. Maar zie, Vleeschelijke gerustheid, een der handlangers van Diabolus, beproeft met list te herwinnen wat verloren is. Hij prijst het tegenwoordig geluk van Menschziel, maakt haar trotsch op haar verkregen heerlijkheid, doet haar in slaap vallen. De bevolking maakt niet meer, gelijk tot nog toe, dagelijks haar opwachting bij Emmanuel; en als Hij door de straten gaat, komen zij niet meer tot Hem uit, maar blijven gemakkelijk en onverschillig zitten. Van lieverlede blijft Emmanuel dus weg en verwijdert zich eindelijk met droefheid en toorn. Dit vernemende grijpt de verdreven maar altijd uit de verte loerende Diabolus weer moed. Hij tracht nogmaals de stad te herwinnen, evenwel nu niet door geweld, maar door wanhoop. Door allerlei verschrikkingen tracht hij Menschziel te overtuigen dat niet hij alleen, maar ook Emmanuel zelf tegen haar is. Zware strijd ontbrandt. Maar eindelijk komt, in andwoord op vele berouwvolle smeekingen, Emmanuel zelf te hulp. Diabolus met de zijnen wordt tusschen Hem ter eener en Menschziel ter andere zijde ingesloten, en zoo geheel overwonnen. Nu is de vrede hersteld, Emmanuel houdt weder Zijn intocht, op diepe verootmoediging volgt verzoening en herstel. Vele nieuwe heerlijke openbaringen ontvangt Menschziel, ook deze dat haar Koning na een korten tijd zal komen, om haar in deze gestalte af te breken, maar om haar heerlijker te herstellen en alle dingen nieuw te maken.

Wij zijn in dit vluchtig overzicht vele bijzonderheden voorbijgegaan, die wellicht gaandeweg nog als aanhalingen uit deze schoone allegorie zullen bijgebracht worden. Maar de hoofdgedachte, Menschziel het eigendom van Jezus, haar levensmiddelpunt het hart, haar voltooiing een historische voortgang, deze is ook de hoofdgedachte van het hoofdstuk dat wij thans aanvangen.

Ja de menschheid is even als de mensch één geheel, als één samengevoegde stad. De eenheid van 't menschengeslacht staat boven allen twijfel. Velen zeggen: of het bijbelsch verhaal omtrent Adam en Eva waarheid zij dan wel of op verschillende plaatsen en tijden vele menschen onafhankelijk van elkaar zijn ontstaan, dat is een wetenschappelijke vraag, die met het geloof niets te maken heeft. Maar alleen indien de menschheid, door gemeenschappelijke afstamming van één menschenpaar, een éénheid is, alleen dan kan de zonde zijn een door alle menschen zich verbreidend overerfelijk bederf; alleen dan kan de Zoon des menschen, de gansche menschheid in zich samenvattend, aller Middelaar en Verlosser zijn; alleen dan is, in het besef der gemeenschappelijke afstamming, een overwinnen mogelijk van de barbaarsche vijandschap, die oudtijds, bij den waan der autochthonie (I, 128) de volkeren van elkaar scheidde. [1]

---

[1] Met een eenstemmigheid, die mij bewijs schijnt dat men (alsof het door afspraak of onderrichting ware) dit punt zeer bijzonder overtuigend acht voor de verwerpelijkheid van het Oude Testament, werd mij en wordt mij gedurig in "moderne" kringen en huisgezinnen voorgeworpen, dat Kaïn dan immers de geschiedenis der menschheid met bloedschande doet beginnen. Laat ons derhalve hier het zeer dikwijls mondeling gezegde herhalen. De gedachte aan "bloedschande" kan eerst dan ontstaan, en dus de samenvoeging van broeder en zuster eerst dan verwerpelijk wezen, als er door verdere uitbreiding van het menschelijk geslacht gelegenheid, mogelijkheid is om de verschillende graden van verwantschap met elkaar te vergelijken. Of wel, gelijk Luthardt hetzelfde uitdrukt, de familie van het begin der menschheid stelt niet slechts de familie maar ook het gansche menschelijk geslacht voor. Daarom is die familie niet slechts een kring van verwantschap, maar sluit tevens den geheelen rijkdom der verscheidenheden reeds in zich, die naderhand in den loop der ontwikkeling zich ontvouwd hebben als liefde tot aanverwanten niet alleen, maar ook tot vriend en naaste. Dit alles is als kiem in den mensch gelegd en moest in den loop der geschiedenis tot ontwikkeling komen. En eerst dan, als dit geschied was, kon tusschen de liefde, welke broeders en zusters onderling voor elkaar koesteren, en tusschen de huwelijksliefde dat ver-

In deze onderstelling dus spreken wij over den mensch als één eenheid, en gaan hem als levende ziel beschouwen. Hierbij houden wij vóór alle dingen de meermalen uitgesproken gedachte vast, dat wij al wat in de Schrift omtrent het wezen des menschen gezegd wordt, in historischen voortgang hebben te verstaan. Wij zien den aanvang en het einde van dien historischen voortgang in twee bijbelplaatsen uitgedrukt, tusschen welke wij dus onze beschouwing bepalen, insluiten. De eerste is het woord uit het 2de hoofdstuk van Genesis: De Heere God formeerde den mensch uit het stof der aarde, en blies in zijn neusgaten den adem des levens, alzoo werd de mensch tot een levende ziel. De tweede is uit den eersten brief aan de Corinthiërs: de eerste mensch, Adam, is geworden tot een levende ziel, de laatste Adam tot een levendmakenden geest. Want in de laatstgenoemde woorden wordt wel van Christus gesproken, maar van Christus als het Hoofd der menschheid, die Zijn heerlijkheid deelt met hen die Zijn leden zijn. Zoodat evenzeer de bestemming des menschen, om in den juisten historischen voortgang tot levendmakenden geest te worden, in deze uitspraak des Apostels ons voorgesteld wordt.

De Heere God formeerde den mensch uit het stof der aarde. Wij hebben ons dit niet zoo werktuigelijk voor te stellen als velen het doen, hetzij omdat zij meenen dat de eenvoud des geloofs dit eischt, hetzij omdat zij, deze gansche geschiedenis voor een mythe houdende, haar met opzet zoo kinderachtig en zinnelijk als mogelijk is denken. De scheppende Almacht vormde den mensch uit het stof, het

---

schil ontstaan, hetwelk nu niet meer kan ter zijde gesteld worden zonder dat ieder beseft, dat een heilige natuur-ordening geschonden, een tegennatuurlijke misdaad begaan is. Zeer grondig spreekt over de oorspronkelijke eenheid van het menschelijk geslacht Hoffmann in zijn Schriftbewcis.

fijnste der aarde, gelijk zij in Eden in haar hoogsten vorm van bestaan voorhanden was. De woorden "Hij blies in zijn neusgaten den adem des levens" behoeven wij niet op te vatten alsof het lichaam vóór de ziel ontstaan zou zijn. Zij geven slechts te kennen, dat God door Zijn adem, door mededeeling van zichzelf, in den mensch het levensbeginsel schiep dat zijn aanwezen door den ingaanden en uitgaanden adem kenbaar maakt. Deze den mensch ingeblazen adem des levens was dus in God verborgen, in God aanwezig vóór de bezieling des menschen er door plaats had. Hij is iets dat, van God uitgaande en in den mensch ingaande, aan God en mensch gemeen is. Hij is de geest des menschen; en door mededeeling van dien geest werd de mensch een "levende ziel." De geheele mensch werd een levende ziel. Dus wordt het woord ziel hier kennelijk anders gebruikt dan wanneer de "ziel" als één der openbaringsvormen van 's menschen wezen wordt beschreven, gelijk ook vaak geschiedt. In dit laatste geval, wat is zij dan? Wat is "de ziel" in onderscheiding van "den geest?" Lichaam, ziel en geest zijn niet drie verschillende bestanddeelen, uit wier samenvoeging de mensch bestaan zou. Bij die voorstelling wordt, om slechts één der vele bezwaren te noemen, die haar drukken, de "ziel" des menschen te laag geacht, met de dierlijke ziel te zeer op ééne lijn gesteld: een gedachte die niet bijbelsch mag genoemd worden. Ook het lichaam wordt dan miskend. Over het geheel moeten wij de scheiding tusschen het lichamelijke en het geestelijke, waarbij het lichamelijke als onwezenlijk geminacht wordt, beslist laten varen. Het lichamelijk leven staat in nauw, en niet zonder geheele verminking van 's menschen wezen op te lossen, verband met het geestelijke. Daarover spreken wij later nog; hier beandwoorden wij slechts onze vraag: Wat is de ziel? Ziel is naar de Schrift het onstoffelijk, van God gegeven, hooger levensbe-

ginsel, dat den geest in zich heeft en, in den voortgang des waren levens, hem zoowel uit zich ontwikkelt, als zij zijn eigenlijk hooger leven van boven, door den Heiligen Geest, ontvangt. Wij bedoelen dit namelijk niet in den zin dat de geest een schepping van de ziel zou zijn, (veeleer omgekeerd) maar in dezen zin: Terwijl de ziel der dieren slechts een onzelfstandig deel is van de levenskracht der aarde, uit welke de dieren zijn voortgekomen, is des menschen ziel een zelfstandige schepping Gods. De mensch Adam stond daar nu als "levende ziel." De mensch derhalve, krachtens deze eerste schepping van zijn wezen door God, heeft lichaam, is ziel, en wordt geest. Namelijk in hem is de van God ingeblazen geest een zelfmededeeling des oppersten Gevers, in de gave verborgen: een als het ware slechts als zaad, dat zijn ontwikkeling wacht, als kiem, als embryo, als wordend leven in hem nedergelegde verbinding met God. Deze geest moest, in gemeenschap en steeds vernieuwde mededeeling van den Geest Gods, uit zijn windselen ontbonden worden, en de mensch alzoo meer en meer geest worden, totdat hij geheel geest, levendmakende geest ware als zijn geheele wezen van den geest doordrongen, verheerlijkt zou zijn. In overeenstemming hiermede is in het bijbelsch spraakgebruik omtrent het woord geest een historische voortgang op te merken. Eerst wordt de mensch levende ziel genoemd, de geheele mensch voor zoover zijn wezen de eenheid is van de levensinblazing uit God (den geest), en van het stoffelijk lichaam. Verder evenwel wordt in de Schrift met het woord ziel gewoonlijk niet de geheele mensch aangeduid, maar slechts het middelpunt van zijn leven, zijn persoonlijkheid, zijn Ik, de zetel van het leven, waarvan de geest het beginsel, het lichaam het werktuig is. En de geest des menschen is evenzeer met God verwant, als het leven des kinds, in hetwelk iets van zijns vaders leven medegedeeld is, met het leven diens

vaders verbonden is. Hierbij denken wij natuurlijk niet aan een werktuigelijke deeling van het goddelijk wezen: dit ware pantheïstische dwaling; maar aan een vrije mededeeling, de grondlegging tot dat "geven van Zijnen Geest" aan den vernieuwden mensch, in hetwelk zich de hoogste souvereiniteit der goddelijke Almacht verheerlijkt, gelijk wij die in ons vorig deel als "de schepping der vrijheid" beschouwden. Want dit is de hooggewichtige waarheid, welke wij reeds een en andermaal hebben vermeld, dat de van God medegedeelde geest in ons is het beginsel des natuurlijken levens, dat wij door de geboorte ontvangen, maar ook van het geestelijk leven, dat wij door de wedergeboorte ontvangen. Ware de zonde niet tusschenbeide gekomen, het natuurlijke had zich hier, gelijk overal, door voortdurende gemeenschap met God, tot het geestelijke geleidelijk ontwikkeld. Nu, daar de mensch gezondigd heeft, is een ontaarding van het natuurlijke leven gekomen, die een anderen weg, een omweg door den dood des vleesches heen, noodzakelijk maakt. Zoo beteekent dan "geest" in de Schrift, om met den laagsten trap te beginnen, de levenskracht, den moed, de natuurlijke zelfopheffing des menschen; en verder, in hooger beteekenis, het godsdienstig-zedelijk levensbeginsel. Dit laatste echter is van wege de zonde, helaas! in den mensch niet meer aanwezig als levenscheppende kracht tot het goede, maar slechts als een stem der wet, die van het goede getuigt, zonder de kracht te geven om het tot werkelijkheid te brengen: een getuigenis die bepaaldelijk in het geweten zich laat hooren. Eerst door Christus den Verrezene, die ook naar Zijn lichamelijk wezen geheel geest geworden is, wordt, in mededeeling van Zijn Geest en lichaam aan ons, de heerschappij des geestes in ons opgericht, aanvangende met den doop, voltooid in de opstanding.

In de woorden van het scheppingsbericht vinden wij dus

geen aanleiding om meer dan twee bestaanwijzen des menschen te onderscheiden, de lichamelijke en geestelijke. In den historischen voortgang daarentegen, in de ontwikkeling des levens, komt door de onderscheiding tusschen ziel en geest een drieheid in den mensch te voorschijn. De geest namelijk, met het lichaam vereenigd, openbaart zich daarin als ziel. Hij is niet meer alleen, wat hij op zichzelf is naar zijn aard verheven, omhoogstrevend, ideaal; maar hij komt met de indrukken der wereld in aanraking, wordt daardoor afhankelijk of in elk geval in strijd en beweging neergetrokken; kortom de geest is, gelijk wij boven zeiden, een nog gebonden, een nog niet tot vrijheid ontwikkelde gave in ons. Het Woord Gods komt dan daarin, met zijn geestelijke kracht, den mensch te hulp. Levend en krachtig dringt het door en maakt scheiding tusschen ziel en geest; leert den geloovige onderscheid maken tusschen de werkelijkheid en het ideaal, tusschen zijn tijdelijken toestand en zijn eeuwige bestemming. Zoo wordt geest, ziel en lichaam onberispelijk bewaard tot de toekomst van den Heer Jezus Christus, als de God des vredes, d. i. der wederherstelde geheelheid, ons geheel en al geheiligd zal hebben.

Zie het vuur. Twee dingen heeft het noodig om te kunnen blijven branden: de lucht van boven en brandstof van beneden. Zoo is voor de ziel als het ware de geest de hoogere lucht die haar doordringt, zonder welke zij benauwd flikkert en ten slotte sterft: en het lichaam, het verband met de natuur beneden haar, is de brandstof welke zij geroepen is te doordringen, te heiligen en in de opheffing der edelste deelen uit de terugblijvende asch naar boven te leiden. Even zoo zouden wij den mensch met een plant kunnen vergelijken, die de aarde tot bodem en voedingsstof en de atmosfeer desgelijks tot naar boven opleidend en voedend levenselement heeft. De vergelijking van den mensch in zijn natuurlijk wezen met een plant is trouwens

van zeer diepe beteekenis en komt in de Schrift veelvuldig voor, gelijk Baumgarten aanwijst in zijn theologischen commentaar op den Pentateuch, waar hij den derden scheppingsdag verklaart: een punt, waarover wij echter hier niet verder uitweiden kunnen. Alleen waarschuwen wij, deze vergelijkingen niet zóó te verstaan, dat daardoor de geest zou schijnen één van drie bestanddeelen te wezen, die naast elkander de menschelijke natuur uitmaken: een dwaling tegen welke wij reeds bezwaar inbrachten. De mensch is bestemd, geest te zijn, levendgemaakte en levendmakende geest. Dat is hij nu slechts in een zwak beginsel, in een middelpunt, dat eerst aanvangt zich uit te breiden: eenmaal zullen Gods kinderen het volkomen zijn.

Ook de beschouwing van den mensch naar het bijbelsch scheppingsverhaal bevestigt ons in de grondovertuiging reeds in ons vorig deel in het opstel "God is Geest" ontvouwd, namelijk dat Gods Woord tusschen het geestelijke en het lichamelijke niet een tegenstelling verkondigt (die is er slechts door de zonde) maar een onderscheiding, kortom een tweeheid, welke dan in den loop der van God gewilde ontwikkeling die éénheid wordt, op welke Gods plan alles oorspronkelijk heeft aangelegd. Of, zoo als een onzer uitstekendste Psychologen [1] het uitdrukt: alleen dat dualisme schijnt de eenige ook physiologisch houdbare grondslag der Anthropologie (leer van den mensch) te zijn, waarbij ziel en lichaam wel van elkander onderscheiden worden, maar toch ook als alzoo verbonden worden aangemerkt, dat

---

[1] Dr. G. H. Lamers, in zijn Proeve van behandeling van de leer van het geweten, in de door hem en Dr. J. Cramer uitgegeven Bijdragen op het gebied van godgeleerdheid en wijsbegeerte, 1e deel. Aan deze Proeve, gelijk aan persoonlijken omgang met den schrijver, mijn hooggeschatten amptgenoot, erken ik met vreugde, voor de later volgende behandeling der leer van het geweten, ook waar ik hem niet telkens aanhaal, zeer veel te danken te hebben.

de aanrakingspunten in henzelve te vinden zijn en geenerlei metaphysische poging tot verbinding noodig is. Zoodanig dualisme aarzelen wij niet, tevens monisme te noemen. Immers waar ziel en lichaam als uit zichzelve vereenigd en als onafscheidelijk bijeen behoorende worden aangemerkt, moet de éénheid van het menschelijk wezen worden aangenomen. Het dualisme lost alzoo zich op in monisme.

In de éénheid zijner verschijning is dus de mensch levende ziel, die lichaam heeft en geest wordt. Het lichaam, in zijn uitwendige gestalte, kan door den lichamelijken dood wegzinken, even als de geest door den geestelijken dood kan verdwijnen of zich tot onkenbaarheid verbergen. Maar met een siddering van eerbiedigde vreugde zien wij, dat de mensch naar zijn eigenlijk wezen, naar den geest, eigenlijk niet geschapen is, althans niet in den zin waarin alle creaturen het zijn. Het eigenlijk wezen des menschen is, als een uitademing Gods, als een eeuwige gedachte Gods, die in der tijd verwezenlijkt is, rechtstreeks in Hem gegrond. Niet uit God uitgevloeid is hij, naar de bedoeling eener onbijbelsche emanatie-leer; maar ook niet eenvoudig geschapen gelijk alle andere wezens en dingen der wereld. God heeft in vrije liefde Zijn leven medegedeeld; God, die Geest is, heeft van Zijn adem in hem geblazen. Zie hier dus de natuurlijke bodem der geboorte, op welken naderhand de wedergeboorte gegrond kan worden, de wedergeboorte uit water en Geest, als door den waterdoop het lichaam der zonde, des vleesches in den dood wordt gegeven, en de geest door den Geest levend gemaakt. Ware de mensch niet geest in zijn eigenlijk wezen, hij (hij in den vollen omvang zijner persoonlijkheid) zou niet door den Geest van boven, die toch niet anders doet dan des Vaders geschonden werk door des Zoons bemiddeling herstellen, levend kunnen gemaakt worden.

Beschouwen wij nu nader den historischen voortgang, ge-

lijk wij het noemden, door welken de mensch van levende ziel tot levendmakenden geest wordt.

Niet alleen het monisme (het stellen van slechts één beginsel of bestanddeel in 's menschen wezen) gelijk wij zagen, maar zelfs het materialisme heeft een zeker recht, een deel waarheid in zich. De ziel des menschen, zoo verklaart de Schrift, is in zijn bloed, met het bloed door het lichaam golvend. Het hart is, gelijk Bunyan ons voortreffelijk herinnerde, het middelpunt, het kasteel dat de geheele stad bestuurt. Of gelijk von Zeschwitz het uitdrukt, het is de binnenkamer waar, even als in een menschelijk industrie-werktuig, b. v. een watermolen, het scheprad is. De levens-adem, van buiten door God ingeblazen, roert dat rad aan, het begint te wentelen, en op de golven des bloeds rolt als het ware de ziel door het gansche organisme heen. Maar het hart is niet alleen in lichamelijken zin, maar ook in diepere, geestelijke bedoeling het middelpunt. Wanneer wij in dezen zin van het hart spreken, zoo hebben wij het oog op dat centraalorgaan des geestelijken levens, waarin het geestelijk leven niet alleen, maar ook, krachtens de zeer nauwe verbinding tusschen die beiden, het lichamelijk leven zich afspiegelt, b. v. in vermoeienis of frischheid, in versaagdheid of krachtgevoel. Bovenal voor de goddelijke inwerking is het ontvankelijk. Is alzoo dit hart het centraal-orgaan, zoo is de centrale levenwekkende kracht de geest, van God ontvangen om het lichaam en alzoo den geheelen mensch te bezielen, te doorlichten, gelijk Gods majesteit eens alles doorglansen zal wanneer God zal zijn alles in allen. In het begin van 's menschen geschiedenis zien wij dus slechts den aanleg tot éénheid.

Er is een tweeheid van lichaam en geest, alleen in zooverr eenheid toonende, dat ze beide van Gods scheppingswerkzaamheid ontspringen en omspannen blijven. Doch de

eenheid van het gansche wezen moet bij den beelddrager des vrijen, persoonlijken Gods een vrij, zelfstandig werk zijner persoonlijkheid en niet slechts iets aangeschapens zijn. De krachten zijns wezens zijn alle voorhanden, door God geschapen en aanvankelijk in de juiste orde gesteld. Maar die juiste orde en rangschikking, die ware éénheid zijns wezens moest nu de mensch — dit was zijn historische levenstaak, — door het zedelijk leven bevestigen, tot zijn eigen werk maken. Een mensch moest er gevormd worden, die in den waren zin des woords, op grond van de scheppingsdaad Gods, Wiens beeld hij droeg, het leven hadde in zichzelf, ja in dien zin zijn eigen schepping was gelijk God. Met andere woorden: een mensch die geheel en al, ook naar het lichaam, slechts geestelijk leeft door eigen zedelijke, voortdurende daad.

Reeds herhaaldelijk merkten wij op hoe volgens het bijbelsch scheppingsverhaal het religieuse volstrekt de grond is van het zielkundige, omdat de geest, die 's menschen geheele wezen levend maakt, tevens zijn verbinding met God is. Zoo is het zedelijke, of zelfstandig-menschelijke, uit zijn aard het godsdienstige; zedelijkheid is onbewuste godsdienst, godsdienst het bewustzijn der zedelijkheid. Des menschen zelfbewustzijn, zoodra het zóóver is gekomen van in te zien dat het niet zijn eigen schepper is, eischt een persoonlijk-bewusten Schepper, daar de natuur, het onzelfbewuste, onmogelijk het hoogere, het zelfbewustzijn, kan voortbrengen. Ja zelfs de innige samenvlechting van 's menschen geestelijk zijn met de natuur, op wier bodem hij ontstaat en staat, een band dien wij gaarne in al zijn kracht erkennen, eischt juist des te dringender een zelfbewuste persoonlijkheid, die de macht en wijsheid had, groot genoeg om 's menschen zelfbewustheid, gelijk het licht uit de duisternis, uit den schoot dier natuur zegevierend te doen opduiken.

Wie dus in de diepte van zijn zelfbewustzijn waarlijk indaalt, vindt als laatsten achtergrond het Godsbewustzijn. Van de eindige, afgeleidde dingen weten wij slechts op eindige, afgeleidde wijze, door redeneering en ervaring. Van den Oneindige op oorspronkelijke, onmiddellijke wijze. De mensch kan niet gedacht worden zonder God, evenmin als God zonder den mensch, Zijn eeuwige gedachte, de gedachte Zijner verkiezende liefde. Dat menschelijk wezen nu is bestemd tot geestelijke lichamelijkheid; bestemd om zich te baden in de reine heerlijke atmosfeer der onmiddellijke nabijheid Gods; zich te vervullen en doorglansd te worden met het ware zijn. De Geest moet in hem niet slechts zijn een levenwekkend en onderhoudend beginsel, maar de geheele mensch moet geest zijn!

Daartoe begon hij dan met te worden een levende ziel, en wel door een tweeledige, samenvattende werkzaamheid Gods. Wat zijn lichaam betreft, wordt er nu niet weder, gelijk bij de dierenschepping, gehoord: de aarde brenge voort! De dieren toch staan onder de wet der natuur, ook hun ziel komt mede uit de aarde voort, is slechts een verbijzondering van het algemeene natuurleven.

Neen, 's menschen lichaam wordt afzonderlijk gevormd door de hand, de almacht Gods. Derhalve verhevenheid boven de evengenoemde wet der natuur, of wel vrijheid, openbaart zich in zijn schepping terstond als de grondwet van zijn wezen. Ten andere wordt hem de geest ingeblazen, beide geest en lichaam, naar wij boven zagen, worden tegelijk voor elkaar bereid. Zoo lag reeds in deze eerste daad Gods het doel, de eenheid van het geestelijke en lichamelijke, dat in de heerlijkheid eerst bereikt wordt, als grondleggende gedachte, die de geheele volgende ontwikkeling beheerscht, uitgesproken. Het zieleleven des menschen is dus veroorzaakt daardoor, dat de geest in het lichaam ingeademd wordt. En de geheele mensch, zoo als hij daar

staat, zichtbaar is, heet levende ziel. De geest is zijn inwendige levenskracht, de ziel het zichtbare, naar buiten tredende van des geestes werking. Van daar dat de ziel genoemd wordt, waar van de tijdelijke verschijning des aardschen levens, van zijn wisselvalligheid of verliesbaarheid gesproken wordt. In dezen nacht zal men uw ziel van u eischen. Wat zal een mensch geven tot lossing van zijn ziel? Indien wij het dus slechts niet weer in den zin van uitwendig naast elkaar liggende bestanddeelen verstaan, kunnen wij hier de schoone vergelijking overnemen, door Luther in een zijner vroegste geschriften, de uitlegging van Maria's Magnificat, aldus gesteld: Mozes maakte een tabernakel met drie onderscheiden gebouwen. Het eerst heette het heilige der heiligen: daar woonde God in, en er was geen licht daar binnen. Het andere was het heilige, daarin stond een kandelaar met zeven armen en lampen. Het derde heette voorhof, dat was onder den hemel openlijk, voor der zonne licht. In dezelfde figuur is nu een christenmensch afgebeeld. Zijn geest is het heilige der heiligen, Gods woning is het duister geloof zonder licht; want hij gelooft wat hij niet ziet, noch voelt, noch begrijpt. Zijn ziel is het heilige, daar zijn zeven lichten, dat is, allerlei verstand, onderscheid, weten en kennis der lichamelijke, zichtbare dingen. Zijn lichaam is het voorhof, dat is voor ieder open, zoodat men zien kan wat hij doet en hoe hij leeft.

Gaarne zouden wij er hier over uitweiden hoe naar onze vaste overtuiging, Adam oorspronkelijk geslachtloos is geschapen. In dezen eersten mensch lagen in heerlijke eenheid inwendig verzoend de tegenstellingen, die later naar buiten getreden zijn, het mannelijk beginsel, dat den geest, en het vrouwelijk, dat de ziel het meest tot gebied heeft. Wij willen echter niet te verre ter zijde gaan, en merken slechts op dat deze oorspronkelijke geslachtloosheid (wel van een gedrochtelijke manvrouwelijkheid, samenvoeging

der twee geslachten, onderscheiden en daarboven verheven) niet slechts door theosophen als Jacob Böhme en v. Baader, maar ook door bijbelsche godgeleerden, als b. v. Delitzsch en anderen, wordt geleerd. [1]

Door de daad der zonde, der losrukking van God, beperkte de mensch zich tot de sfeer van het zielsleven; want de geest was nu in hem niet de allesbepalende levensmacht meer. Daardoor vielen nu ook, gelijk wij in ons tweede

---

[1] Ook Dr. Lamers, schoon overigens deze overtuiging, zoover wij weten, niet deelende, leert toch iets dat er mede verwant is. Op bladz. 133 e. v. van zijn Proeve ontwikkelt hij, hoe alle organisch leven ontstaat uit samenwerking van twee factoren, en zoo ook het empirische ik des menschen uit die van het objectieve, actieve, verstandelijke, scheidende, mannelijke, en het subjectieve, passieve, gemoedelijke, verbindende, samenvattende, vrouwelijke ik; door huwelijk van deze beide ontstaat dan de wil. Hij onderscheidt namelijk in de menschelijke ziel een drieledige werkzaamheid, of liever drie verschillende zijden, van welke dit leven der ziel zich aan onze beschouwing voordoet. Namelijk het verstand is een voldoen aan 's menschen theoretische behoefte, het gevoel aan zijn praktische behoefte, daar de voorwerpen niet buiten hem blijven maar hem zelf aandoen; de wil een voldoen aan zijn behoefte aan gemeenschap, het handelen. Deze leerrijke opmerking herinnerde ons aan het in ons 1e deel bladz. 160 aangehaalde werk van Prof. Grau, Semiten und Indogermanen. Aangespoord door Renan, die op naturalistische wijze aan den Semiet uitsluitend den godsdienstigen aanleg toewijst, ontwikkelt deze geloovige en diepzinnige Duitsche geleerde de stelling, dat wij in den Indogermaan vinden de godsdienstlooze uitbreiding van geest en leven over de breede wijde oppervlakte des natuurlijken levens; bij den Semiet de beperking, de concentratie des aanbiddenden geestes en des levens op God.

Ofschoon wij dit geschrift veel hooger stellen dan de heer Tinholt voor twee jaren in een recensie in de "Stemmen voor waarheid en vrede" deed, hebben wij toch onze bedenkingen. Namelijk vooreerst maakt Grau niet genoeg onderscheid tusschen de Israëlieten en de overige Semitische stammen, Arabieren en Aramcërs. Ten andere is niet dit het verschil tusschen Semiet en Indogermaan, dat de laatste van natuur in het geheel geen godsdienst, de eerste haar uitsluitend hebben zou. Want dan ware de Indogermaan ontmenscht, en zou niet de door den schrijver zoo schoon beschreven ontvankelijkheid voor den Semitischen religieusen invloed kunnen hebben. De Indogermaan doorvorscht en overwint de geheele wereld in haar breedte, en dan heeft hij niet

hoofdstuk des eersten deels beschreven, de vermogens des geestes, verstand en gemoed, uit elkaar; en almede werd het lichaam zetel (niet oorzaak) van allerlei ontboeide driften. In de plaats van den geest, als doel, trad nu een ander beginsel, de naar het aardsche gerichte zin, het vleesch.

Doch de goddelijke barmhartigheid ontfermt zich over den gevallen mensch. De ongeschapen Geest komt den ingeademden geest te gemoet. In het binnenste des menschen, in het hart, is bewaard gebleven de samenhang met de hoogere geestelijke wereld, het geweten. Wat is het geweten? Die vraag heeft in de laatste jaren buitengewone

---

genoeg: het binnenste zijns harten blijft, in onbepaald besef, naar den levenden God verlangen. De Semiet daarentegen doorvorscht de wereld niet, maar laat zijn geestdrift onmiddelijk tot God opstijgen. B. v. de Indogermaansche, Europeesche, natuurbeschouwing kan wel tot God opleiden, maar eerst nadat het onderzoek zijn slotsommen heeft samengevat en dan door den indruk van dat geheel zich tot aanbidding gedrongen voelt. De Hebreër daarentegen ziet in elk natuurverschijnsel (in den donder, den storm, de zomerpracht) onmiddellijk de hand Gods. Of in de beschouwing des zedelijken levens vormt de Europeër een stelsel van wijsbegeerte, dat godsdienstig kan zijn, de Israëliet spreekt zijn onsamenhangende ervaringen op dit gebied in stelsellooze spreuken uit. De Semiet, zegt Grau pag. 36, heeft het steeds met het zijn te doen; verder van hem af ligt het worden, de ontwikkeling. Zoo draagt nog de wijsbegeerte van den tot het Indogermanendom geheel overgegaan Spinoza dit karakter van het strakke zijn; hij kent slechts één begrip, dat van de bewegingloze substantie, gelijk de (latere) Israëliet zijn absoluten Jehovah. Welnu, wat bij de volksstammen in het groot plaats vindt, datzelfde herhaalt zich ook in het individu, den enkelen mensch. Bij hem komt, gelijk Dr. Lamers ontwikkelt, uit het huwelijk van verstand en gemoed de wil voort. Men kan zeggen dat de Indogermaan meer uitsluitend het verstand, de Semiet het gemoed vertegenwoordigt. Uit het huwlijk van beide kan eerst de volkomen ontwikkeling der godsdienst voortkomen. De godsdienst toch is in haar hoogste ontwikkeling werkzaam op het gebied van den (in het gemoed gegrondden, door het verstand gelouterden) wil. Christus heeft ook in dit opzicht den middelmuur des afscheidsels tusschen Heiden en Jood doorbroken, die beiden in een nieuwen Mensch, in zichzelf en de Zijnen, tot één gemaakt, en zoo in den hoogsten zin vrede gevestigd. (Zie I pag. 250.)

belangstelling opgewekt. Natuurlijk. Want nadat de oude orthodoxie met haar eenigzins werktuigelijke transscendentie en haar kritiekloos dood-verklaren van den natuurlijken mensch, voor het leven des gewetens schier geen plaats meer had overgelaten; nadat de reactie tegen haar door het rationalisme en de moderne overtuiging in haar eerste periode, nagenoeg alles in het geweten gezocht had; of met andere woorden nadat het geweten van niets tot alles, en de zonde van alles tot niets was geworden, openbaarde zich de behoefte aan zulk een beschouwing der godsdienst en onzer zedelijke ontvankelijkheid, die beide deze gebreken leerde vermijden. En men achtte dien gevonden te hebben in het geweten, dat immers eensdeels van vatbaarheid voor en verlangen naar verlossing, andersdeels van een werkelijk bestaande scheiding tusschen God en ons, van een werkelijke zonde getuigde. Men vervalt daarbij licht tot de dwaling alsof het geweten een afzonderlijke zetel van de godsdienst of de vatbaarheid voor haar ware, gelijk men het in dien zin gewoonlijk "een stem Gods in ons" noemt. Het geweten echter is geen op zichzelf staand verschijnsel, geen afzonderlijk vermogen, maar eenvoudig een deel van de werkzaamheid des harten, met elk van de drie gewoonlijk aangenomen vermogens van het zieleleven, verstand, gevoel en wil in betrekking staande. En wel het meest bepaald met den wil of het gemoedsleven [1] dat van het geweten zijn hoofdzakelijke besturing ontvangt. Het geweten is ook niet een rechtbank om over godsdienstige vraagstukken te beslissen, of, (nog minder!) een bron van godsdienstkennis in den zin, waarin b. v. laatstelijk Schenkel te Heidelberg van "het standpunt des gewetens" spreekt.

[1] Het gemoed is wel te onderscheiden van het gevoel, schoon het er dikwerf mede verwisseld wordt. Het gevoel is lijdelijk, ontvangt indrukken van de wereld; het gemoed is werkzaam, dringt zich naar de wereld heen om op haar te werken, is de bron des moeds.

Wanneer alzóó het geweten in de plaats van Hem gesteld wordt, van wien het ongetwijfeld getuigt, dan komt ook van lieverlede het goddelijke in plaats van God, de onbepaalde, straks alle onderscheid tusschen goed en kwaad verliezende religiositeit in de plaats van haar levend Voorwerp. Neen, het geweten is eenvoudig het bewustzijn van onzen zedelijk-geestelijken toestand, een instinct van zelfbehoud, dat telkens opgewekt wordt als er een gevaar dreigt voor ons geestelijk leven. Namelijk wij hebben wel, door de gave des verleiders aan te nemen, onze natuur tot in het binnenste verdorven; maar dewijl wij hierbij bedrogen zijn door den Satan, zoo blijft er nog steeds een deel van ons wezen over, dat wij nog niet bewust, vrijwillig aan de zonde hebben overgegeven. Ons persoonlijk willen aanvaardt, billijkt nog niet den toestand van gevangenschap, in welken wij geraakt zijn. In het diepst onzer ziel blijft een gevoel over van het vreemde, tegennatuurlijke, onmenschelijke van alles wat uit de zonde is. Gelijk bij een volk dat door vreemde overweldiging beheerscht wordt, in den middelstand en de lagere deelen des volks, in het heiligdom des huisgezins de roemrijke overleveringen van het voorgeslacht, de historie des volks wordt levendig gehouden en de haat tegen de vreemde indringers gevoed; of gelijk onze zenuw zich pijnlijk samentrekt onder het insnijdend werktuig des wondheelers: zoo protesteert het geweten, niet in de klare redeneeringen van een verstandig overleg, maar met de onmiddellijkheid des levensgevoels, tegen elke kwetsing van ons inwendig wezen. Het is het instinct des levens, dat tegen den dood gruwt. Zelfs lichamelijk openbaart het zich als diepe ontroering, die het bloed beurtelings doet stollen, of in ijlende vaart voortjaagt: een gevoel van diepe gedruktheid, die het gansche leven voor ons ontkleurt en door nijpenden angst ons allen lust beneemt. In den nacht rust de geest met zijn werktaig, het hersenstelsel: en de ziel

met het hare, het gangliën (buikzenuw) stelsel, ontwaakt tot werkzaamheid. Van daar de ontroering, die de nacht bij den schuldige wekt. Met huiv'ring, zegt Tollens van zijn' Echtbreekster,

> Met huiv'ring wacht
> Zij elken avond weêr den nacht.
> Dan schijnt de worm het liefst te knagen:
> Dan, als het stil wordt in 't gezin,
> En ieders dagtaak is gekweten,
> Begint de nachtwaak van 't geweten,
> En 't haalt zijn tijd met woeker in.
> Dan nijpt haar de angst met scherper beten....

Of herinner u de aangrijpende majesteit des visioens van Elifaz, den Themaniet: Een woord is tot mij heimelijk gebracht, en mijn oor heeft een weinigje daarvan gevat. Onder de gedachten van de gezichten des nachts, als diepe slaap valt op de menschen, kwam mij schrik en beving over, en verschrikte de veelheid mijner beenderen. Toen ging voorbij mijn aangezicht een geest: hij deed het hair mijn vleesches te berge rijzen. Hij stond, doch ik kende zijn gedaante niet: een beeldtenis was voor mijn oogen. Er was stilte, en ik hoorde een stem, zeggende: zou een mensch rechtvaardiger zijn dan God? zou een man reiner zijn dan zijn Maker?

De vraag of het geweten feilbaar of onfeilbaar is kan, even als vele andere, alleen beandwoord worden als men de groote gedachte des historischen voortgangs ook hier vasthoudt. Het geweten, vooreerst, openbaart zich in het gevoel; dus zijn stem is onduidelijk wat bepaalde uitspraken over een of ander punt betreft. Het beslist op zichzelf slechts, dat ik in een toestand van hindernis, verlegenheid, gescheidenheid van God verkeer; en eerst mijn nadenken, mijn geestelijke werkzaamheid geeft mij daarbij te kennen wáár de fout ligt, welke mijn bepaalde zonde is.

Maar verder, dat geweten gaat voort en wordt reiner ontwikkeld; de zon des geestelijken levens gaat hooger en hooger voor onzen horizont op. Nu wordt, het geweten door Christus bloed gereinigd zijnde, de tuchtmeester van lieverlede tot vriend; de wet wordt wel bevestigd door het geloof, maar toch als wet treedt zij terug. Desgelijks treedt het geweten in den wijderen kring van het leven des harten, tot welken het behoort, terug, naarmate de mensch in geestelijk leven toeneemt; en dit is de historische voortgang dien wij bedoelen. Men kan het geweten in 't algemeen noemen het gevoel voor het volstrekte, absolute. Het volkomen ingelicht geweten erkent in dit absolute den persoonlijken, levenden God. Dan is het geweten de stem Gods in ons, en de mensch, die eerst in gemeenschap met den persoonlijken levenden God ook zelf tot persoonlijkheid komt, leert de waarheid verstaan, diepzinnig door Novalis aldus uitgesproken: het geweten is de kiem van alle persoonlijkheid. Hier ligt de geheime wortel van den haat der wereld tegen Gods Woord. In Bunyan's Menschziel, als het leger van Emmanuel de afgevallen stad insluit, en binnen haar muren over den door Hem gestelden eisch van onvoorwaardelijke overgave beraadslaagd wordt, zegt kapitein Ongeloof: nooit zal ik consenteeren in onbepaalde conditiën. Een diep en eigenlijk alles verklarend woord. Het zij mij vergund, eenige voor tien jaar geschreven regelen hier te herhalen: Daar is — de dagelijksche ervaring leert het overvloedig — daar is in den ingetogen halfchristen een eigenaardige verlegenheid, lamheid, halfslachtigheid. Het geloof dat hij uitwendig belijdt, doet tegen zijn forsche denkbeelden, ontzaglijke eischen en wereldomvattende beloften, de kleinheid van het bestaan des ontrouwen belijders des te vernietigender uitkomen. Want alle eischen en beloften Gods hebben het eigenaardig kenmerk der volstrektheid. Ze zijn absoluut. Op dit terrein wordt gesproken van

geheele verdorvenheid, volstrekte dood in de zonde, volstrekte rampzaligheid buiten Christus' gemeenschap. Daartegenover ook van geheele vernieuwing tot heiligheid, zoodat wie uit God geboren is, niet zondigt, de wereld overwint, zijn burgerschap in de hemelen heeft. Daar wordt gesproken van wedergeboorte, van kinderen Gods en der goddelijke natuur deelachtig te worden. Dit is ook de diepste grond van de vijandschap der wereld tegen het Evangelie. De wereld in haar maatschappelijk verkeer, in haar zedekunde en (in onze dagen vooral) in haar wetenschap, wil niets weten van het volstrekte; slechts van het betrekkelijke. Niets van de waarheid en de leugen, welke in haar oogen slechts ijdele, voor den beperkten mensch onbereikbare, afgetrokkenheden zijn. Niets van het goede en het booze; hiervan te spreken noemt de wereld een aanmatiging, die den beperkten mensch niet geoorloofd is, daar er slechts betrekkelijk zeer goede en zeer kwade dingen zijn, doch niets dat, onafhankelijk van alle betrekkingen en omstandigheden, het absoluut goede of het absoluut kwade zou mogen heeten. Wanneer dus de gemeente der heiligen optreedt met de aankondiging dat het goede en de waarheid haar van God gegeven en geopenbaard zijn, zoo trekt de wereld terstond in fellen haat daartegen te velde. Want zij gevoelt instinctmatig, dat het hier een strijd op leven en dood geldt, dewijl het tamelijk-goede geen erger vijand dan het volstrekt-goede kan hebben.

Maar op een vroegeren trap van ontwikkeling, waarop het volstrekte nog niet de persoonlijke, levende, in Christus geopenbaarde God voor ons is, kan het iets veel lagers zijn. Het absolute kan voor ons bestaan in de onpersoonlijke zedewet, zonder dat een persoonlijke wetgever erkend wordt, gelijk bij zoo menig eerbiedwaardigen ongeloovige. Ja het kan voor den Amerikaanschen wilde bestaan in de verkondiging van den plicht om zijn ouders, als zij oud ge-

worden zijn, af te maken en op te eten, wanneer eenmaal de volksoverlevering aan deze schrikkelijke zonden haar wijding gegeven heeft. Ook in den onbekeerden zondaar, ook in den heiden getuigt het geweten. Het leert een scheiding te maken tusschen ons eigenlijk Ik en de zonde die in ons woelt, en betuigen: ik nu doe het kwade niet, maar de zonde die in mij woont; ik heb een vermaak in de wet Gods naar den inwendigen mensch, en dien haar met mijn gemoed; doch met het vleesch dien ik de wet der zonde, die andere wet in mijn leven. Als apostel der Heidenen spreekt Paulus tot de Romeinen veel van het geweten, en leert het hun kennen als inwendige openbaring der wet Gods in het hart, voor den Heiden een plaatsbekleeding van Sinaï's wet. Des menschen schuld is namelijk veel grooter dan zijn schuldgevoel. Bij zeer velen slaapt dat gevoel, en het geweten getuigt slechts bij enkele bijzonder groote misdaden met bepaaldheid. Evenwel ook dáár, bij den onbewusten, stompen zondaar is toch een donker besef aanwezig, een voorgevoel, een onwillekeurig onbehagen in de diepte zijns harten, dat hem zegt dat zijn toestand niet de ware is. Maar als hij zich nu tot schuldgevoel, tot ernstige erkenning zijner schuld mag verheffen, dan ziet hij terug op de verleden schuld, en oordeelt streng, zelfs over het onbewust gedane kwaad; gelijk sommige toovenaars in Groenland, tot het geloof in Christus gekomen, een levendig berouw toonden over hun vroegere, onbewust en geheel ter goeder trouw volgens de volksoverleveringen gepleegde verbinding met het rijk der duisternis. En toch blijkt het dan ook wederom, dat de zonde nog niet het geheele wezen des menschen heeft ingenomen; dat er in hem nog een protest tegen haar overblijft. Dit is de merkwaardige schijnstrijdigheid, waarin het schuldgevoel ons brengt, en om welker wil de wetenschap, die de bleeke logische juistheid boven de werkelijkheid der waarheid verkiest, dat geheele

schuldgevoel verwerpt als ongerijmd. Namelijk, het zegt te gelijk: o mensch, gij zijt veel schuldiger dan gij zelf weet; uw besef is nog niet tot den diepsten grond der zwarte werkelijkheid doorgedrongen; en tevens zegt het: o mensch, gij zijt niet geheel en al zonde, gelijk gij denkt (want het schuldgevoel, als het waarlijk oprecht spreekt en nog op zichzelf staat, buiten verband met de verlossing, zegt niets anders dan dat wij gansch en ten volle zonde zijn!) maar er is nog een protest in u over tegen haar, al is het op zichzelf machteloos. De zonde is niet, gelijk gij vroeger dacht, een vreemde noodzakelijkheid der natuur over u, maar uw eigen schuld; en toch ook weêr is zij niet uw eigen daad in den diepsten zin, uw Ik zegt: niet ik, maar de zonde die in mij woont.

Daar is namelijk door de zonde een slaap, een diepe slaap over ons uitgegoten, die den mensch in een schijnwereld gevangen houdt. Wordt, hetzij langzamerhand, hetzij door een geweldigen schok, die slaap gestoord, dan melden de verschrikkingen van het ontwaakt geweten zich aan. Dan ziet de mensch in welk een afgrond van schuld en ellende hij verkeerd heeft en zorgeloos der eeuwige verderving zou te gemoet gegaan zijn, indien niet de goddelijke barmhartigheid hem den blinddoek van het oog gerukt en hem aan zichzelf ontdekt had. Kent gij die aandoenlijke gevallen, waarin men ziet hoe een welopgevoed, beminnelijk, geliefd lid eener onbesproken familie tot een diep schuldbesef ontwaakt, hetzij door de macht van het Schriftwoord, of van een prediking, of door welke persoonlijke of andere invloeden dan ook? Zie, men spreekt tot hem van overdrijving, van ontstelde verbeelding, van hersenschimmige zelfbeschuldiging, die immers met zijn gansch onberispelijk leven in volstrekt ongerijmde tegenspraak verkeert. Men tracht hem afleiding, verstrooiing te bezorgen. Het baat niet. Deze ziel zal door al deze verkeerde middelen slechts

tot wanhoop, tot vertwijfeling komen, indien niet het woord der alle schuld uitdelgende genade deze wonde heelt. Niet hij, die daar jammert en weent, is in dwaling verbijsterd, maar gij, goedaardige familie, welmeenende vriendenkring, die hem van zichzelf, van de wonde zijns harten tracht af te leiden. Gij lieden kent uzelf nog niet, en hij heeft de waarheid, de voor uw oog nog verborgen waarheid, gezien. En vreeselijk, boven alle beschrijving vreeselijk is het, de zonde in haar vollen omvang in zich te zien, zonder nog den troost der verlossing in Christus te kennen; ontzaglijk de diepte, die aangeraakt wordt in deze regelen van onzen Beets:

> Mijn Heiland, geef me Uw oogen niet
> Of geef me Uw hart er bij!

Een man, wiens eenvoudig verheven compositiën hem in de geschiedenis der toonkunst een eervolle plaats verzekeren, Benedetto Marcello, was anderhalve eeuw geleden nog aan alle wereldsche lusten toomeloos overgegeven. Midden op den weg zijner zondige vermaken stort hij in een donkeren nacht in een kuil neder die, naar oud gebruik zijns vaderlands, van lijken vervuld was. Met namelooze ontzetting ziet hij zich buiten staat er uit te klimmen, zijn zwak geroep klinkt niet over de eenzaamheid des velds tot bewoonde plaatsen door, en hij moet den ganschen nacht de afschuwelijkste lijklucht inademen. In deze schrikkelijke uren ontwaakte in hem zijn nieuwe mensch, en herboren tot een hooger leven steeg Marcello den volgenden morgen met hulp der toegeschoten vrienden uit tweevoudigen nacht en dood omhoog. Ziedaar een beeld van hetgeen menigmaal de leiding des Geestes, die van zonde overtuigt, het gemoed, niet alleen des brooddronken woestelings, maar ook des onbesproken zondaars, wien over zijn inwendigen dood de oogen opgaan, doet ervaren. Ach menigmaal komen deze verschrikkingen laat, zeer laat, wellicht te laat. Als ze op

het sterfbed aanschouwd worden, dan is het niet het dal der schaduwen des doods, dat op zichzelf in staat zou zijn, dit licht over het inwendig leven te spreiden. Neen het is eenvoudig dat de stem des gewetens, o mensch! in u jaren lang, een leven lang gezwegen heeft, omdat ze werd overschreeuwd door het verward gewoel uwer zonden en geruststellende logenen, die u in slaap hebben gewiegd. Geenszins nieuwe dingen zijn het nu, die zich aan uw verschrikten blik voordoen; maar als slangen uit een hol, waarin ze door een toovermacht gebannen waren, zoo komen van alle kanten, nu deze zinnelijke bekoringen u ontvallen, de herinneringen uwer zonden te voorschijn, een voorspel van de ontzetting, waarin bij de nadering van 's Heeren toekomst de onbekeerde wereld zal uitroepen: bergen valt op ons, heuvelen bedekt ons voor den toorn des Lams!

Maar ook hier moeten wij in het oog houden, dat het geweten slechts is een stem der wet, die toorn werkt. Alleen in de liefde, in de gemeenschap der genade, die de wet volbrengt, is haar vervulling en de waarachtige vrede des harten. Het standpunt des gewetens is een noodzakelijke overgang, maar niet het hoogste, waartoe Gods Woord en des Geestes leiding ons wil opvoeren. Niet van den honger komt de verzadiging, niet van den dorst de lafenis; neen, slechts van beider vervulling, de spijze en den drank, die in gunst wordt toegereikt.

Bij verdere ontwikkeling van 's menschen zedelijk wezen treedt het geweten, zeiden wij, weder terug in den wijderen kring des harten. Want tot het leven des harten behoort het naar zijn aard (gelijk ook in de Schrift menigmaal in plaats van geweten eenvoudig het hart genoemd wordt: b. v. Davids hart sloeg hem toen hij Sauls mantelslip afsneed en toen hij het volk telde). Op den minst ontwikkelden trap des geestelijken levens wijst slechts een instinct, een donker besef, het leven van het wordende,

aanvankelijke geweten aan. Dan spreekt in den mensch schier alleen (voor zoover men het aan het woord laat komen) het onmiddellijk levensgevoel, het algemeen waarheidsgevoel, dat wij in ons 1e hoofdstuk den grond genoemd hebben, waarop het geweten rust. Christus komt, niet om te ontbinden maar om te vervullen. Dat geldt ook van dit licht in ons, deze glimmende vlaswiek. Maar eerst komt de wet, de tijd des gewetens, de tijd van den tweespalt tusschen verstand en hart, gelijk men zegt. Christus, die zelf geen geweten heeft in dezen bepaalden zin, wil ook ons van het geweten vrij maken door het leven Gods in ons, door Zelf met den Vader in den Heiligen Geest woning in ons te maken. Er is alzoo een zekere overwinning van het geweten, een zekere hooge en heilige gewetenloosheid, die met een dergelijke schaamteloosheid kan vergeleken worden. Schaamte namelijk was bij den eersten mensch de onmiddellijkste, eerste uiting des schuldgevoels, der wording des gewetens. De schaamte zegt den mensch, dat hij door de zonde zijn eigen waardigheid gekwetst, en tevens de heerschappij over zijn driften en hartstochten verloren heeft; om welke beide redenen de een zich niet meer onbedekt aan den ander durft te laten zien. Dus trekt de schaamte zekere grenzen, als een heilzame wet om der zonde wil. De mensch moet binnen die grens blijven. Maar er is een hooger leven der genade, dat hem boven die wet heft, zoodat hij deze grens overschrijden durft. Gelijk de jonge Tobias en zijn echtgenoote heiliglijk met elkander over hun huwelijksgemeenschap spreken in het apokryfe verhaal, of gelijk gij, huisvader, bij uw voorlezen van de Schrift zekere woorden, welke een verkeerde preutschheid overslaat of verbloemt, onbeschroomd uitspreekt, rekenende op den ernst en de wijding des geheels (natuurlijk altijd binnen zekere grenzen). Desgelijks is er een hooger gewetenloosheid, het volkomen tegenbeeld van 't geen gewoon-

lijk met dien naam wordt aangeduid. Paulus zegt den Romeinen, dat hij thans God dient in zijn geest, maar in den tweeden brief aan Timotheus, dat hij God dient van zijn voorouders af in een zuiver geweten. Dat is: er bestaat een voortgang van geweten tot geest. De geest, de gemeenschap met God, is bij den zondaar slechts een stem Gods, in het geweten getuigende, doch die geen kracht geeft om Gods wil werkelijk te doen, totdat hij den Geest ontvangt als een kracht des nieuwen levens, gedoopt wordt met den Heiligen Geest en met vuur, dat het onheilige wegbrandt. Bij Jezus zelf is, zeiden wij, van het geweten geen sprake, dewijl Hij den Geest als kracht bezit. Hij alleen niet met mate: doch wij hier beneden altijd met mate, dus onder zekere beperking. Heerlijk drukt Bunyan dit in zijn allegorie, die wij kennen, aldus uit: Als Diabolus de stad Menschziel overmeesterd heeft, kan hij alle inwoners tot zijn wil en dienst overbrengen, met uitzondering van den registreerder der stad, den ouden heer Conscientie. Deze wil zich niet naar hem voegen. Daarom moet Diabolus zich behelpen met het licht zijner woning te betimmeren; en als de registreerder evenwel nog gedurig door zijn geweldig geraas den "vrede" (Luk. 11: 21) der stad verstoort, weet de overweldiger niets anders te doen dan de lieden te overreden, dat de oude heer krankzinnig is geworden, zoodat men zoo bijzonder niet op zijn rumoer en schelden acht te geven heeft! Maar nu komt Emmanuel tot heerschappij in de stad. Deze laat Conscientie voor zich komen, erkent zijn goede diensten, maar bestraft hem toch vriendelijk en ernstig over zijn gebleken machteloosheid. Daarom, zegt Hij, zal Ik u in uw eer alleen in zooverre herstellen, dat Ik nu een Opperregistreerder boven u stel, aan Wiens bevelen gij u onvoorwaardelijk hebt te onderschikken; en dat is de Heilige Geest, Wien Conscientie dan ook voortaan met vreugde gehoorzaamt.

Deze voortgang in 's menschen geestelijke ontwikkeling is profetisch aangeduid in de voorstelling der Perzische godsdienstleer, volgens welke ieder mensch een in zichzelf verdeelde natuur heeft. Hij is als het ware tweemaal voorhanden. Eerst als zondig mensch, met de booze geesten die hem de vrijheid benemen, in strijd. En dan ten tweede als zijn eigen goede, met zijn oorspronkelijke bestemming overeenkomende geest, zijn oorspronkelijke zielsgestalte, zijn bovennatuurlijke Fravashi, d. i. zijn voortwassing, zijn ziel die in dit lichamelijk leven zich wil ontwikkelen, zijn Ferver. Dit is ook wat Auberlen bedoelt in zijn, helaas! onvoltooid tweede deel van het door zijn ontslapen afgebroken geschrift "de goddelijke Openbaring," waarin hij aanstipt, dat de zielkunde van de horizontale rangschikking, bij welke de geestvermogens, verstand, gevoel, wil, naast elkander worden gesteld, tot de vertikale moet voortgaan, welke leert hoe de ontvouwing van 's menschen geestelijk wezen een voortgang, een opgang naar de hoogte behoort te beschrijven.

Van orthodoxe zijde wordt ten onzent onrechtvaardig en onschriftuurlijk tegen de "ethische" opvatting gestreden door de onjuiste beschuldiging, alsof deze het geweten tot een rechter in geloofszaken boven Gods Woord zou stellen. Dit herinnert ons wel eens aan het proces tegen graaf Hoorne, Egmonts lotgenoot, van Spaansche zijde gevoerd, waarin deze edelman beschuldigd werd, bij verschillende gelegenheden verklaard te hebben, dat "de menschen moesten leven volgens hun geweten, alsof goddelijke en menschelijke wetten dood waren en de menschen, gelijk wilde beesten, al hun lusten en hartstochten hadden op te volgen." Maar zekerlijk er is een conscientionalisme, (waarmede gelukkig trouwens de ethische opvatting niets te maken heeft) hetwelk dit verwijt van Claus Harms, in zijn 17e stelling ten jare 1817 aangeboden, ten volle verdient: wanneer het ge-

weten ophoudt te lezen en zelf begint te schrijven, dan valt dit even verschillend uit als de handschriften der onderscheidene menschen. Of in de 18e stelling: wanneer het geweten ophoudt, een dienaar van Gods gerichten over de zonde te zijn, dan zal het in zijn gericht God zelfs niet als gerechtsdienaar dulden, en het begrip van een goddelijk strafgericht verdwijnt dan geheel.

Het geweten beschuldigt den mensch van verbreking der harmonie tusschen hem en God, terwijl het hem tevens op God doet hopen. Het is dus een openbaring van Gods gerechtigheid en tevens van Gods liefde, doch zonder dat het de eenheid van beide kan aanwijzen. Daarom brengt het geweten dien tweespalt voor ons besef over in Gods wezen (II, pag. 192.) Het leert ons aan de eene zijde dat, daar Gods gerechtigheid zich in de zonde openbaart, het bestaan van deze niet in strijd is met de volmaaktheid des Allerhoogsten; en aan de andere dat het behoud zelf van 's menschen persoonlijkheid te midden van de zonde een teeken van Gods liefde is. Hoe de zonde te straffen zonder den mensch te verderven, ziedaar het vraagstuk dat het geweten niet oplost. En matigt zich het geweten aan, uit zichzelf een godsdienst te scheppen, den mensch bij zijn uitspraken vast te houden als waren deze op zichzelf voldoende tot zijn heil, zoo komt die mensch niet tot vrede, tot verlossing, slechts tot slavernij.

Maar de hulpe komt van Boven. Diezelfde God, die ons schiep in een dag van gunst, heeft ons verlost in een dag van genade. Het Woord werd vleesch. En de Zoon is verhoogd aan 's Vaders rechterhand, en van Hem met den Vader gaat nu de Geest uit, die weder levend maakt wat door afval van God gestorven is. In den beginne schiep God den mensch en ademde hem Zijn eigen leven als geest des levens in. Die adem Gods heeft zich in de volheid des tijds als het ware verlichaamd in het Verlossers-woord,

waarin de Geest Gods weder tot 's menschen geest nadert. Gelijk, om nog eens dezelfde vergelijking over te nemen, de scheppende adem het hart des menschen aanroerde, den bloedsloop in beweging zette en alzoo de ziel op deze stroomen deed door het lichaam heen vloeien, zoo komt de Geest der vernieuwing, in het Woord, tot het geweten. En als het geweten dit Woord laat gelden, als de zondaar deze getuigenis Gods aanneemt, zoo versterkt zich weder in Gods kracht de machteloos geworden ziel. Zij rukt zich los uit de knechtelijkheid der vleeschelijke neigingen. Zij hoort zich terugroepen uit de verdwaalde ongeregelde liefde, waarin zij zich verloor, tot haar rechtmatigen heer, den geest, die geroepen is over haar te heerschen. Nu wordt het verstoorde terechtgebracht, het kranke genezen. De mensch wordt in waarheid wederom natuurlijk, als de onnatuur, de dood der zonde, in hem overwonnen is. Het is van het hoogste belang, dit te erkennen, dat de verlossing in Christus ons wederom tot ware menschen maakt; dat de nieuwe geboorte, met den doop aanvankelijk gegrondvest, en door het geloof tot werkelijkheid komende, een geboorte is, wel wonderbaar, wel onnaspeurlijk gelijk de wind, van wien men niet weet van waar hij komt noch waar hij heen gaat, maar toch een geboorte van uit de onnatuur tot de natuur, de oorspronkelijke natuur terug. In de hoogste mate natuurlijk, namelijk herstellend wat door de zonde verstoord was in de menschenwereld, was de bovennatuurlijke geboorte van Christus. In de hoogste mate natuurlijk, namelijk herstellend wat door de zonde verstoord is in eigen lichaam en ziel, is de bovennatuurlijke geboorte dergenen die van Christus zijn. Nu kan in hen het geweten weder vrij en onverminkt voor God, de reddende genade en daarin de heilige gerechtigheid, getuigen. Nu kan de geest des menschen zijn eigenlijke roeping weder opvatten, om ziel en lichaam op te leiden tot heil en heerlijkheid; om alles in

den mensch tot zijn eigen geestelijk wezen terug te leiden, te verheerlijken.

Deze voltooiing kan echter eerst in de heerlijkheid bereikt worden. Dan eerst zal de mensch geheel geest geworden zijn. Want het lichamelijk bestaan des menschen, van zoo beslissend belang voor zijn gansche wezen, kan eerst in de heerlijkheid geheel van den dood, de verstoring door de zonde, ontdaan en tot zijn eigenlijke bestemming opgevoerd worden, om namelijk den geest onderdaan te zijn, zoodat de mensch in waarheid geheel geest kan genoemd worden.

Dit zal niet de vernietiging, maar juist de voltooiing van het leven des lichaams zijn. Als het lagere door het hoogere in dat hoogere wordt opgenomen, opgeheven, dan beteekent dit "opheffen" niet zoo veel als vernietigen. Dit is de groote dwaling in het stelsel van Hegel, wiens denkwijze, met deze "opheffing" het natuurlijke door het geestelijke, het lagere door het hoogere eigenlijk vernietigend, daarbij dan ook aan het hoogere, geestelijke, slechts een schijnbestaan kan verzekeren. De natuurlooze "geest" lost zich als een ijle gedachte in het niet op. In onze beschouwing daarentegen is "opheffen" datgene wat het woord inderdaad beteekent, namelijk: tot een hooger bestaan brengen en daardoor in staat stellen om de eigenlijke bedoeling van zijn wezen volkomen uit te drukken: gelijk b. v. het zaadkorreltjen in de plant is opgeheven. Doch over dit alles hebben wij nog later te handelen.

Wij hebben thans in hoofdtrekken den historischen voortgang geschetst, die tusschen de beide termen in ligt, welke wij tot uitgangspunt en doel kozen. Wij zijn van het woord: "alzoo werd de mensch tot een levende ziel" tot dat andere: "de tweede Adam is geworden tot een levendmakenden geest" voortgegaan. Deze beschouwing kan eerst haar volledigheid en daarmede haar rechte duidelijkheid en

licht ontvangen door uiteenzetting van de beteekenis, die aan het lichamelijk zijn des menschen daarbij toekomt. Dit zal ons in het volgende hoofdstuk bezig houden. Maar ook nu kan ons reeds uit de hier ontvouwde hoofdstukken de verheven schoonheid van de Schriftgedachten blijken. Als Diabolus zijn leger bevel geeft om tegen de stad de trom te roeren, laten de kapiteinen van Menschziel daar tegenover de trompetten blazen. "Het waren trompetten van zilver, want zij hadden geene trommels." Voorwaar als zilveren trompetten tegenover de doffe trom, zoo onderscheiden zich de gedachten van Gods Woord ook hierin, van de arme beschouwingen des natuurlijken menschen. Mogen onze woorden iets van de heerlijkheid dezer verkondiging hebben uitgedrukt en aan onze liefde, aan onze aanbiddende opneming nader gebracht. Deze dingen toch behooren rechtstreeks tot de prediking des geloofs. Zoo als uw God is, o mensch, alzoo zijt gij zelf. De wijsheid der menschen vindt in het pantheisme haar laatste woord, in de vernietiging van Gods zelfstandige persoonlijkheid. Daarmede nu vervalt in rechtstreeksche gevolgtrekking ook des menschen geestelijke waardigheid, zijn geest-worden, zijn persoonlijkheid. Gij meent (dus spreekt de Hegelsche school) u zelf te zijn en uit het middelpunt uws geestes zelf te leven. Evenwel bestaat gij in waarheid volstrekt niet, veeleer leeft in uwe plaats in u een algemeen wezen, een uzelf onbekende geest, die in uw schijn-individualiteit als in een hol masker klinkt en het droombeeld van een zelfstandig bestaan uzelf en anderen slechts voorspiegelt. En wat volgt er uit als men, ofschoon den streng logischen samenhang van dit majestueuse stelsel uit speculatieve onmacht verzakende, evenwel met de "moderne" beschouwing op dienzelfden grondslag zijn wereldbeschouwing vestigt? Met brandende schaamte lees ik zoo even in een dagblad het bericht, dat op den 8e dezer maand in een noordelijke provincie onzes

vaderlands een leeraar, een hervormd leeraar optrad voor het gehoor eener Academiestad in de maatschappij tot Nut van 't Algemeen, en een redevoering hield ten betooge, dat er geen grond voor 's menschen onsterfelijkheid bestaat, en dat het aanmatiging en hoogmoed is indien wij, die reeds zoozeer boven de andere dieren zijn bevoorrecht, nu ook voor ons alleen de onsterfelijkheid ons willen toeeigenen. Tot nut van 't algemeen! Ja, Moleschott heeft het rechte Evangelie verkondigd, als hij den mensch na den dood geen andere bestemming toewijst dan "om ten algemeenen nutte den grond te bemesten opdat kool en moeskruiden daarop wassen tot voeding der toekomende geslachten." [1] Maar wie zich over deze diepe gemeenheid verontrust, hij bedenket wel dat, zoo de bodem der positief-christelijke waarheid wordt verlaten, de pogingen vruchteloos zijn om na verzaking van het rechte, het éénig-ware woord des Evangelies, dat in den Drieëenige, en in dien God alleen, ons God in waarheid als Geest doet kennen, dan nog op andere gronden de "onsterfelijkheid", het geest-zijn des menschen te handhaven. En hij doe, — bij alle erkenning van het hooge, edele en waarachtige van vele der eischen van de moderne leer, eischen die zij zelf niet vervullen kan, maar wier voorstelling toch een zwakheid van 't geloof der christenen aanduidt, welke door de hun gegeven waarheid al lang deze eischen vervuld moesten hebben: bij alle erkenning dat, Goddank! vele modernen persoonlijk zeer verre boven hun leer staan — hij doe aan het heidendom, het vooral in de Grieksche wereld zoo edele heidendom toch niet de smaadheid aan, om (gelijk men dikwerf hoort) de moderne leer een heidensche te noemen. Immers de Kro-

[1] Het spreekt van zelf, dat wij hiermede niet de Maatschappij tot Nut van t Algemeen voor deze leeringen verandwoordelijk stellen, maar slechts het misbruik beschuldigen, door bedoelden spreker van het gestoelte dezer Maatschappij, zeker tegen haar wensch, gemaakt.

nos der oude Grieken verslond zijn eigen kinderen ten minste vóór zij, tot zelfbewustzijn ontwaakt, hem en zichzelf hadden kunnen aanzien en kennen. Maar de "moderne" Natuur, al of niet God genaamd, verzwelgt haar kinderen ook nadat zij haar gekend en liefdevol dwalend als Vader aangebeden hebben, gelijk het argeloos konijntje de slang vertrouwelijk omhuppelt, nog een oogenblik vóór het wordt stukgekraakt, overslijmd en ingeslikt.

Geprezen zij te midden onzer smartvolle schaamte de beslistheid der tegenwoordige dagen, die meer en meer elken middenterm doet wegvallen en, geen andere keuze meer latende dan tusschen het onverminkt Evangelie en de voltooide beestelijkheid, de profetiën der Schrift omtrent de nadering van den Antichristus, het beest uit den afgrond, zonneklaar vervult.

HET BEELD GODS EN ONZE KENNIS.

Wij keeren nu weder meer rechtstreeks tot de leer van het Beeld Gods in den mensch terug.

Herinneren wij ons nog eens wat wij in ons 2e deel, bladz. 330 gezegd hebben omtrent het Vader-bestaan in het drieëenig wezen Gods. Dit grondleggende, zeiden wij daar, heeft God den mensch ingeplant, opdat de mensch, aldus in Zijn beeld geschapen, zichzelf nu tot Gods gelijkenis volmake, door zich ook den Zoon en den Heiligen Geest toe te eigenen. Dit is nauwkeurig naar de in Genesis gebruikte woorden aldus door ons gesteld. Wij lezen, dat God den mensch schiep in Zijn beeld en naar Zijn gelijkenis. Dit eerste, in Zijn beeld, duidt een betrekking tusschen God en den mensch aan, welke uit haar aard onverbreekbaar is, daar zij het wezen des menschen uitmaakt en dus de mensch zelf zou vernietigd worden als zij verbroken werd. Maar het tweede, naar Zijn gelijkenis, wijst op een richting, in welke de mensch zich nu verder vrij moest ontwikkelen. Dit is dus de zijde van het Beeld Gods, welke de mensch, als hij van zijn aangeschapen vrijheid van keuze misbruik maakte, verliezen kon en ook werkelijk door Satans bedrog verloren heeft. Nu is de

taak zijns levens, door wedergeboorte en geloof vernieuwd te worden tot gelijkvormigheid aan het ongeschapen Beeld Gods, den eengeboren Zoon, en door de aantrekking van dat Beeld van heerlijkheid tot heerlijkheid veranderd, opgeleid te worden. De geheele geschapen wereld rondom den mensch heeft slechts in gedeelde, verspreide mate wat in den mensch tot éénheid saamgevoegd is. Daarom is hij de Mikrokosmos, de samenvatting der wereld tot eenheid. Maar dit kan hij alleen dáárdoor zijn, dat hij tevens de Mikrotheos is, de drager van het persoonlijk geestesleven Gods, de geschapen Persoonlijkheid.

Op deze waarheid nu is, bijzonder in het eerste deel onzer Blikken, de gansche leer der menschelijke kennis gegrond. Waar ontkend of ter zijde gesteld wordt, dat de mensch Gods Beeld draagt en derhalve, als dit Beeld in hem hersteld is, door de inrichting zijns geestelijken levens God en de werken Gods naar waarheid, werkelijk vermag te kennen, daar kan de mensch ook op geen kennis van God en de Goddelijke dingen aanspraak maken. Hij zegt dan: wat ik niet zie, dat bestaat niet. De natuurlijke mensch ziet slechts aan en erkent slechts wat voor oogen is. Maar hoe daarentegen door het Beeld Gods een hoogere, waarachtige kennis den mensch mogelijk is, dat willen wij, alvorens het verder te ontwikkelen, voorloopig uitdrukken door samenvatting van eenige uitspraken van den grooten Jakob Böhme, van wiens uit de diepte der Schrift geputte theosophie de waarheid van het Beeld Gods in den mensch de grondslag is.

"Ik draag in mijn weten niet eerst letters te zamen uit vele boeken, maar ik heb die letter in mij. Immers ligt hemel en aarde met alle wezen, daarbij God zelf in den mensch. De geest des menschen is niet slechts uit de sterren en elementen voortgekomen, maar ook ligt een vonk uit het licht en de kracht Gods in hem verborgen. Want

het is niet een ledig ijdel woord, dat bij Mozes staat: God schiep den mensch naar Zijn beeld. De ziel vorscht tot in de Godheid en ook in de natuur, want zij heeft haar bron en oorsprong uit het wezen der gansche Godheid. Gelijk het oog des menschen ziet tot in het gesternte, waaruit het zijn aanvankelijken oorsprong heeft, zoo ook ziet de ziel tot in het goddelijk leven, waarin zij leeft. Hoe nabij is toch God aan alle dingen! En toch begrijpt Hem geen ding of het moet voor Hem stil staan, en zijn eigen wil aan Hem overgeven. Dan werkt Hij door alles, gelijk de zon door de gansche wereld werkt. Uw eigen hooren, willen en zien, o mensch! verhindert u God te zien of te hooren. Met uw eigen willen breekt gij u van Gods willen af, en met uw eigen zien ziet gij slechts in uw willen, en uw willen verstopt u het gehoor met de eigen-zinlijkheid van aardsche, natuurlijke dingen, en overschaduwt u, zoodat gij niet kunt tot den Bovennatuurlijke, den Bovenzinnelijke komen. Maar wanneer gij van het zinnen en willen uwer zelfheid stilstaat, zoo wordt in u het eeuwige hooren, zien en spreken openbaar, en God ziet en hoort door u. Volg nu mijn raad en ga van uw moeielijk zoeken met het natuurlijk verstand af, en in den wil Gods, in den Geest Gods in. Werp het uitwendig verstand weg, zoo is uw wil Gods wil. En zoo Hij uwen wil in den Zijnen vindt, openbaart Hij zich in uwen wil als in Zijn eigendom. Als het natuurlijk verstand triomfeert en spreekt: ik heb de ware kennis! zoo moet de wil het altijd ter aarde buigen en in den hoogsten ootmoed inleiden, en altijd tot hem zeggen: gij zijt dwaas, gij hebt niets dan slechts de genade Gods. In deze genade moet men zich inwikkelen en gansch in zich-zelf tot niets worden, alle eigen weten en willen verzaken en voor nietig houden. Dan treedt de natuurlijke wil in onmacht, en de Heilige Geest neemt uw levensgestalte in en ontsteekt haar

met Zijn liefdevlam: en zoo gaat nu de hooge wetenschap en kennis van het middelpunt aller dingen in u op. Nu ziet de menschelijke zelfheid den Geest Gods met beving en ootmoedige blijdschap naar de oogen, en vermag te aanschouwen wat in den tijd en in de eeuwigheid is: het is haar alles nu nabij, zij zelf is nu niet meer haar eigendom, maar Gods werktuig. Zoodra het gewas des nieuwen menschen opgaat, heeft het ook zijn zien. Zoo goed als de uitwendige mensch deze uitwendige wereld ziet, zoo goed ziet de nieuwe mensch de Goddelijke wereld, in welke hij woont. Christus zegt: des menschen Zoon doet niets dan wat Hij den Vader ziet doen. Nu is des menschen Zoon ons lichaam geworden, en Zijn Geest is onze geest. Zullen wij dan nu, ingeval wij in Christus leven, God niet kunnen kennen? De Geest van Christus ziet door en in ons, wat Hij wil: en wat Hij wil, dat zien en weten wij in Hem. De wereld der engelen is den nieuwen mensch lichter en klarer te begrijpen dan de aardsche wereld: evenzoo ziet hij in den hemel, en aanschouwt God en de eeuwigheid."

In het bladz. 30 vermeldde gesprek met den Godzoekenden naturalist werd mij, behalve het merkwaardige aldaar reeds beandwoordde woord, nog een andere niet minder beteekenende tegenwerping door hem toegevoegd. „Zie, gij redeneert niet alleen van geheel andere grondbeginselen uit, maar ook op geheel andere, van de gewone wetten der redeneerkunde afwijkende wijze. Kortom, gij schijnt een andere logika te hebben." Dit eenvoudig en treffend woord wil ik tot uitgangspunt kiezen. Want inderdaad wij hebben, wel niet een andere, maar toch een hoogere logika: eene die, naar den overal geldigen regel dat het Evangelie de wet niet ontbindt maar vervult, niet de vernietiging maar de opheffing, voltooiing, verlossing van de natuurlijke logika is. Van nu aan, sedert

gij in Mij gelooft — zegt Jezus — zult gij grootere dingen zien dan vroeger. Gij zult zien de hemelen geopend, en de Engelen Gods opklimmende en nederdalende op den Zoon des menschen. Merk wel op deze volgorde: eerst opklimmen, dan nederdalen. Want in Jezus, den Menschenzoon, is de verbroken gemeenschap tusschen de hoogere en de lagere wereld hersteld: de hemel niet meer gesloten, de aarde van de krachten der opstanding aangeraakt. Ja in hen die aan Christus toebehooren, en die het zout der aarde zijn, is het aardsche reeds van het geestelijke, hemelsche, aanvankelijk doorwerkt. Ook hun denken is daardoor verhoogd. Ons denken toch — zoo verklaart naar waarheid de ervaringsphilosophie — heeft eenvoudig de verschijnselen der bestaande wereld waar te nemen en nauwkeurig te beschrijven. De wijze waarop deze verschijnselen zich ontwikkelen en op elkaar werken, geeft ons wat wij natuurwetten noemen. En ons denken, als het goed ingericht zal zijn en de waarheid, het werkelijk bestaande, zal bereiken, moet eenvoudig zijn een op den voet volgen van de bestaande wetten, door welke wij het heelal, de zichtbare wereld althans, geregeerd zien. Welnu, zóó willen het ook wij, die in den Zoon des menschen aanvankelijk de hoogere wereld te midden van deze gevallen toestanden zichtbaar aanschouwen. Het stroomen der krachten van beneden naar boven en van boven naar beneden, het opstijgen en nederdalen dezer engelen Gods, deze beweging die, van den Zoon des menschen uitgaande, het heelal doordringt en weder tot Hem, den Komende, als laatste doel terugkeert, dat zijn onze hoogste natuurwetten, in aansluiting aan welke wij ons denken logisch ordenen. Dat is de zin, waarin wij in het laatste hoofdstuk van ons eerste deel (hetwelk wij vriendelijk vragen hier te herlezen) gezegd hebben, dat door het erkennen van den Schepper ons denken verlost is van alle apriorisme, en

geleerd heeft zich nuchter en streng aan te sluiten aan het bestaande, aan de werkelijkheid.

Wij zullen later zien hoe van de twee éénige stelsels, tot welke het ongeheiligd-natuurlijk denken komen kan, van het pantheïsme en het naturalisme, het bestanddeel van waarheid dat in het laatste, het materialisme ligt, door onze beschouwing zijn eisch verkrijgt. Hier merken wij op, dat ditzelfde ten opzichte van het pantheïsme ten volle geschiedt. Het pantheïsme, met zijn beweeren dat God eigenlijk eerst in den menschelijken geest tot volle bewustheid komt, maakt het denken des schepsels tot een deel van het Goddelijk denken. Wij daarentegen, op grond van het Beeld Gods in ons, erkennen, dat wij uit genade het voorrecht van deelneming aan het Goddelijk denken ontvangen hebben. Denken is streven naar kennis; kennen is aanschouwen. In God zijn deze beide, denken en kennen, uit den aard der zaak één; in den mensch behoort het denken tot kennen te leiden. De Gods-idee is (zie blz. 22) het alleroorspronklijkste in den menschelijken geest: zoo is dus het inbegrip aller waarheid hem ingeboren. Daarom is het ongeloof de zonde der onnatuurlijkheid (bladz. 25, 32) en het geloof een zedelijke werkzaamheid des menschen, om onder Gods bijstand tot kennis van God te komen. Voor het natuurlijk denken, afgezien van de zonde, is de gemeenschap met den Schepper dus noodig. Maar voor het denken van het gevallen schepsel is, zoo goed als voor zijn willen en handelen, een Verlosser noodig, om den geest van de benevelende machten des kwaads te ontstrikken. Dat is de eeuwige Logos, en in Zijn gemeenschap vormt zich de logika des waarachtigen, zoowel goddelijken als menschelijken levens. Met die hulpe komt het dan bij den mensch van lieverlede, door het licht des Heiligen Geestes, tot voltooiing van het Beeld Gods in hem: een voltooiing, die voor het denken dit beteekent, dat ook bij den

mensch, hier beneden, in steeds voortgaande nadering, en ééns in de eeuwigheid volkomen, denken en kennen één worden gelijk bij God. Dan zullen wij kennen niet meer ten deele, stuksgewijze, maar *gelijk wij gekend zijn*.

In het laatste hoofdstuk des eersten deels, waarop wij verwezen, bleek ons het onderscheid tusschen het ware, geheiligde en het onware denken vooral dáárin te bestaan, dat het laatste zich in aprioristische willekeur aan de *feiten*, bepaaldelijk aan het feit der schepping, en dan verder aan al de feiten, waarop de feestvreugde der Christenen rust, niet stoort. Het duidelijkst is dit uitgedrukt door Lessing in het woord: toevallige geschiedenis-waarheden kunnen nooit bewijs voor noodzakelijke redewaarheden zijn. Of bij Strausz: neen, de zaligheid des menschen, of, verstaanbarer gesproken, de mogelijkheid, dat hij zijn bestemming vervulle, de hem ingeplantte krachten ontwikkele, en dan ook der daarmee overeenkomende mate van geluk deelachtig worde, zij kan — hierin houdt de oude Reimarus eeuwig recht — onmogelijk hangen aan de erkenning van feiten, over welke onder duizenden nauwelijks één een grondig onderzoek instellen, en ten slotte ook deze tot geen zekere slotsom geraken kan. Wij andwoorden vooreerst, dat de waarheden des geloofs *geen* "noodzakelijke redewaarheden" zijn: omdat het geloof geen wetenschap of philosophie in den zin der wereld is. Het bestaan van God kan den goddelooze nimmer, gelijk een mathematische waarheid, voor welker bewijs ook hij zich moet gewonnen geven, worden bewezen. Want nadat zijn verstand (aangenomen voor een oogenblik, dat zulk een bewijs mogelijk ware) zou hebben toegestemd, zou toch onmiddelijk daarop het hart, waaruit de uitgangen des levens ook bij hem zijn, er tegen protesteeren, uitwegen zoeken, en het psalmwoord tot waarheid maken: de dwaas (d. i. naar bijbelsch spraakgebruik: de goddelooze) zegt in zijn hart: daar is geen God. Het

bestaan Gods, de Goddelijke waarheid en ook de Goddelijke daden (dit woord is beter dan "gebeurtenissen, feiten", omdat de almachtig vrije persoonlijkheid ze tot stand bracht) zijn dus niet in dien zin noodzakelijke waarheden. Maar daarom zijn ze nu geenszins toevallig, d. i. zoodanig, dat de menschelijke geest ze zonder schade zou kunnen loochenen. Dit dilemma nemen wij niet aan. Er is een derde. Namelijk: tusschen of boven de waarheden, welke het verstand met mathematische noodzakelijkheid erkennen moet, en die welke hij zonder schade voor zijn geestelijk leven al of niet erkennen kan, b. v. de historische (ofschoon ook deze in den grond noodzakelijk zijn, daar ook hier de waarheid slechts aan de ééne zijde liggen kan) — tusschen of liever boven deze twee liggen de waarheden welke, niet het ongeheiligd verstand, maar de in Gods Beeld herstelde geest (of de Rede, I bladz. 28) als waar en werkelijk erkent. Dit zou een voorwendsel kunnen schijnen om terug te kunnen springen op een nevel-gebied, waar men door den oningewijde niet gevolgd worden kan: waar men de tegenspraak met een gemakkelijk "de natuurlijke mensch verstaat niet de dingen, die des Geestes zijn", kan afwijzen. Maar Christus zelf heeft ons hier een toetssteen gegeven, om waarheid van leugen te onderscheiden. Zijn woord: zoo iemand wil Gods wil doen, die zal van deze leer erkennen, dat zij uit God is — roept der wereld, die bewijs voor de waarheid verlangt, als het ware toe: Ik trek mij niet in een heilig, ontoegankelijk donker terug, om mijn machteloosheid tot bewijzen te verbergen. O neen, integendeel, Ik wijs u den weg om tot de kennis mijner waarheid, dus tot bevoegdheid om haar te beoordeelen, te komen. Ik houd u niet min of meer op een afstand: o neen, integendeel, Ik noodig u uit, Ik dring u, Ik smeek u om uwer ziele zaligheid wil, om toch nader te komen. Alleen, even als men recht heeft om den eisch te

doen, dat men de muzyk niet met handwerkersvaardigheid maar met muzykalen zin beoordeele, en de edelmoedigheid niet met een logarithmentafel maar met den zedelijken zin, omdat het gelijke alleen het gelijke beoordeelen kan: zoo eisch Ik dat gij het geestelijke ook met geestelijken zin beoordeelen zult.

Hieruit moge verstaan worden, wat wij door onze logika des Heiligen Geestes verstaan. God zelf kan door de gewone logika niet bewezen worden: Zijn bestaan is geen "noodzakelijke" verstandswaarheid. Maar als de levende God in het hart aangenomen is, zoo vormt de gemeenschap met Hem, het dragen van Zijn beeld in ons een logika, die ook een noodzakelijkheid, ja gewis, maar een hoogere tot eisch heeft. Namelijk in zulk een geest mag niets als waar erkend worden, dan hetgeen met die noodzakelijkheid, welke zich aan den geest als de hoogste denkwet opdringt, uit het wezen des geopenbaarden Gods volgt. God is de volkomen vrije heilige Liefde. Indien nu het kruis en de opstanding van Christus niet noodzakelijk, ja logisch noodzakelijk (in hoogeren zin) uit deze vrije heilige liefde Gods volgden, wij zouden ze niet kunnen aannemen. Maar zie, Hij moest (immers deze noodzakelijkheid is niet een vermetelheid van ons denken, maar eenvoudig Schriftwaarheid) Hij moest lijden, en het was onmogelijk, dat Hij van den dood gehouden kon worden. Deze en alle andere feiten zijn dus uitdrukking van eeuwige gedachten Gods, die Hij in de werkelijkheid der geschiedenis overgezet heeft. En de wetenschap, de ware wetenschap, is niets anders dan een eerbiedig pogen om deze feiten wederom in het oorspronkelijke, in de gedachten Gods die ons geopenbaard en dus door ons ná te denken zijn, terug te vertalen. De gansche geschiedenis wordt eerst in dit licht eigenlijk als bestaanbaar erkend. Eerst als God de heilige Liefde is en derhalve een doel heeft, tot hetwelk Hij de

menschheid en alle dingen nader brengt, eerst dan verliest de onafzienbare reeks der gebeurde en steeds gebeurende dingen het karakter van een doelloos geschieden, een vermoeiend omwervelen in den kringloop van worden en vergaan, het karakter van redeloosheid kortom: en de geschiedenis is dáár. En dit geldt van de geheele geschiedenis als éénheid beschouwd, maar vooral van haar middelpunt, Christus en de gemeente. Eerst als God de eeuwige Liefde is, die de menschheid eeuwiglijk in den Zoon heeft kunnen zien en verkiezen, kan Hij die menschheid zóó liefhebben, dat Hij den Zoon in de menschheid heeft willen zien, den Eengeboren aan de menschheid, aan de gevallen wereld overgeven. Zonder het geloof in dezen God blijft zulk een daad Gods ongerijmd. Met dit geloof wordt daarentegen de geheele geschiedenis doorlicht. De Heer zegt ons dan, gelijk tot Zijn jongeren nabij den put van Samaria: heft uwe oogen op en aanschouwt de landen; met het gewone oog der aardsche ervaring ziet gij, dat er nog veel tijd tusschen zaaiing en oogst verloopen moet; met het oog des geloofs daarentegen ziet gij de verste ontwikkeling reeds wordende, de velden wit om te oogsten, alle beloften Gods in voortgaande vervulling begrepen.

Men kan dus naar waarheid zeggen: de geloovige heeft geen andere logika dan de niet-geloovige; maar slechts ziet hij hoogere dingen dan deze en maakt daaruit zijn ervaringen op. Evenwel is hier toch nog een ander, een zeer veel dieper onderscheid in acht te nemen. De logika van den niet-geloovige is een die den mensch in het vormen van zijn kennis laat arbeiden met zijn verstand alleen, als afgezonderd, afgetrokken vooropgezet vermogen, dat uitsluitend de vatbaarheid hebben zou om de waarheid te vinden. De logika des geloofs daarentegen neemt, bij die vorming der kennis, den geheelen mensch in de éénheid

van al zijn vermogens op, en stelt hem met de hoogste Waarheid, met den levenden God in betrekking, om dan uit te spreken wat in die levensgemeenschap met God ervaren wordt. Dit laatste moet dus in de oogen van het verstand, als het zich alzoo in zijn afgetrokkenheid heeft ten troon gezet, in de hoogste mate fantastisch, mystiek, buitensporig heeten. Want het kranke mist de bevoegdheid om het gezonde recht te beoordeelen. Krankheid nu is in eenig lichaamsdeel dáár, waar het leven des geheels er niet in leeft en rondgaat: waar een deel des lichaams zich afzonderlijk stelt en op zichzelf leven wil. Zoo doet in dit geval het Verstand, en oordeelt den herstelden geheelen mensch, als hij uit deze zijn ervaring spreekt, een verward mystieken duisterling. Dit hoogstbelangrijk punt willen wij uit de geschiedenis der wijsbegeerte, in nauw verband met ons geheele onderwerp, uitvoeriger toelichten.

Onze hoofdstelling is hierbij deze: in de naïever tijden der oude wereld was de wijsbegeerte, ook bij de heidenen, meer een zaak van den geheelen mensch, ofschoon die mensch nog in vele dwalingen bevangen was. De latere wijsbegeerte (wij willen alleen van Cartesius af rekenen, schoon wij tot vroeger opklimmen konden; omdat de groote stelsels, die sedert Cartesius ontstonden, de meest bekende nawerking op onze eeuw hebben) de latere wijsbegeerte heeft het bepaald kenmerk der vooropstelling van het afgetrokken, afgezonderde verstand. Daar nu het christelijk geloof bepaaldelijk de genoemde beschouwing der oude wereld begunstigt en aanvult, zoo moeten wij tot die oude concentratie van den mensch, tot de geheelheid, de éénheid van zijn wezen terug, natuurlijk haar bevrijdende, door het geloof, van de eenzijdigheid, waarmede dit standpunt

in de oude wereld bevangen is. Wij zullen dan niet kunnen ontgaan, door de algemeen-heerschende intellectualistische beschouwing als fantastisch, mystiek, ongehoorzaam aan de wetten der "gezonde" (abstracte) logika te worden afgewezen: maar wij moeten dan alweder door de éénheid, de geheelheid van beschouwing en leven ons aanbevelen.

Verduidelijken wij wat met deze hoofdstelling, aan welke wij groote waarde hechten, bedoeld wordt.

Het onmiddelijk zieleleven des menschen heeft zijn zetel voornamelijk in het hart: het vermiddelde zieleleven daarentegen heeft zijn zetel vooral in de hersenen. Verstand en wil vermiddelen zich namelijk vooral door de hersenen: immers de zenuwen, die met deze vermogens der ziel in verband staan, zijn van het hersenstelsel uitgaande. Daarentegen het gevoel, het onmiddelijk leven, heeft vooral zijn zetel in het hart: b. v. hartkloppingen en velerlei opwellingen van het bloed, toorn, schaamroodheid, enz., staan met gevoelsbewegingen in verband. Nu was het leven der menschheid in de oude tijden, vooral in het Oosten maar toch ook in het Westen, zeer bepaald op het gebied der onmiddelijkheid zich bewegende, terwijl in de nieuwere wereld de vermiddelde zielswerkzaamheden verre overwegend zijn. Van daar — om dit met een enkel voorbeeld op te helderen — de in ons geheugen, in ons liefdevol en weemoedig terugdenken onuitwischbaar ingegrifte, aantrekkelijkheid die de oude geschiedenis in onze schooljaren boven de nieuwere geschiedenis voor ons had. Is niet in de oude historie de onmiddelijkheid des gevoels een veel grooter rol spelende dan in latere tijden? Porus, koning van Indië, wordt door Alexander overwonnen. Op zijn laatst overgehouden witten olifant wordt de van troon en leger beroofde vorst gevangen vóór den Macedonischen held ge-

bracht. Hoe wilt gij dat ik u zal behandelen, o Porus? Als een koning! is het andwoord. En Alexander herneemt: welnu, het zal u geschieden. Hij schenkt hem land en troon terug, en heeft voortaan een tot den dood toe verkleefden bondgenoot in hem. Kom nu met den overwonnen Napoleon naar Engeland. Ik geef mij over aan de loyauteit van het Engelsche volk, zegt de gevallen keizer, in wiens leven, blijkens tallooze anekdoten, zeer veel van die antieke onmiddelijkheid of romantiek gevonden wordt. Het andwoord is, dat Sir Hudson Lowe geroepen wordt om, naar verstandig beleid, den geboeiden leeuw met speldeprikken te moorden. Of lees de nieuwere bearbeidingen der oude geschiedenis. Niet alleen de zeven oude koningen van Rome, met de menigte van romantieke bijzonderheden, die hun geschiedenis kleuren, worden door Niebuhr naar het gebied der mythe verwezen, maar ook Caesar heeft bij den Rubico het bekende woord niet gesproken, noch den versaagden stuurman toegevoegd: gij draagt Caesar en zijn geluk! Dit alles is geenszins toevallig, maar hangt samen met de overwegende geestesrichting, die onze eeuw kenmerkt. Want de hersenen zijn als de zetel der zielswerkzaamheid in onze dagen bovenal geëerd, en de oude dagen hielden het hart voor de centraalbron der levensverrichtingen. Welnu, aan deze laatste overtuiging sluit zich beslist de H. Schrift aan, en betuigt dat de bronnen des levens in het hart zijn: gelijk wij tallooze malen in deze drie deelen van die gewisheid zijn uitgegaan. Zien wij nu van deze grondgedachte uit het onderscheid tusschen de oude en nieuwe wijsbegeerte aan. De oude philosophie laat den geheelen mensch zich met het heelal in onmiddelijken indruk samensluiten. De slotsom is, dat bij de oud-Griekse wijsgeeren (om van het Oosten nu niet eens te spreken) het hoogste rustpunt voor het denken in de grondstof des heelals gezocht wordt. Op ontegenzeggelijk fantasti-

sche wijze wordt, in overeenstemming met den kinderlijken toestand der wetenschap, het water, het vuur, de lucht of hoogstens de ruimte, tot hoogste begrip van waar men uitgaat, tot albezielend grondelement gesteld. Het uitgangspunt is objectief, in de wereld buiten ons geplaatst. Trouwens de wereld met de Goden samen stond voor den Griek onder de macht van het noodlot, en het individu onder die van den Staat. Maar het Christendom bevrijdt het menschelijk Ik. Met kracht verheft zich de subjectiviteit des menschelijken geestes om, na afwerping van de banden, die hem in de middeneeuwen nog onder Plato en Aristoteles deden buigen, zich in Cartesius stoutmoediglijk tot zelfstandig uitgangspunt van alle menschelijke kennis te stellen. Cogito ergo sum, ik denk, derhalve besta ik. Helaas! dat daarbij het ik niet als de geheelheid van den mensch werd voorgesteld, maar (in overeenstemming met den logischen taalvorm der spreuk, waarin het voornaamwoord in het werkwoord verdwijnt) uitsluitend in het denken gezocht werd! Ziedaar de van onheil zwangere dwaling, die nu verder den geheelen ontwikkelingsgang der philosophie zal beheerschen. De wijsbegeerte is: het zoeken naar den grond van alle dingen, den grond des heelals, al of niet God genaamd. In deze hoogste substantie zien wij terstond reeds na Cartesius, door Spinoza twee groote openbaringswijzen, allesbevattende eigenschappen onderscheiden. Namelijk: het denken en de uitgebreidheid, anders gezegd, de wereld der gedachte en de wereld der stof. Cogitatio en extensio noemt hij ze. Wat is hiervan te denken? Wij willen niet weder de (II, bladz. 226) tegen Spinoza gemaakte bedenking herhalen, dat uit het absolute zijn, de substantie, niets hoegenaamd af te leiden is, ook deze twee groote eigenschappen niet. Maar wij vragen: het groote probleem, namelijk de betrekking tusschen deze twee, de overgang tusschen het denken en het stoffelijk zijn,

is die ook maar eenigzins aangeduid? Volstrektelijk niet. En ook zelfs de tegenstelling dezer beide is onduidelijk. Tegen extensie staat niet cogitatie, maar intensie over: tegenover datgene wat zich uitbreidt staat (het is de groote waarheid door Oetinger geleerd) datgene over wat zich comprimeert, naar binnen drijft, samentrekt, begrenst. Gelijk wanneer onze fantasiën of hartstochten zich in het eindelooze zonder regel uitbreiden, en onze geesteswerkzaamheid, onze wilskracht, onze hartsverheffing tot God, of ook wel onze gedachte, komt dan om deze wilde massa te beteugelen, in te binden. Zoo is dan de intensie in 't algemeen de stof en de geesteswerkzaamheid de vorm, die deze stof bedwingt en regelt, of ze stempelt met haar merk. Doch nu, nog eens, de betrekking tusschen deze twee, de uitbreiding en het denken, hoe is zij te vinden? De wereld der zichtbaarheid en de wereld des geestes, hoe staan ze met elkaar in betrekking? Misken niet den ernst dezer vraag: zij is de grondvraag, van wier beandwoording al onze rust afhankelijk is. Ik leef, ik gevoel, ik denk, ik doe uitspraken over de wereld buiten mij, ik maak slotsommen uit mijn indrukken op, ik vorm overtuiging en levensbeschouwing. Welnu de vraag is: komt met dit alles wat in mij omgaat, een werkelijke wereld buiten mij overeen? Word ik niet op een dwaalspoor geleid door de indrukken, die ik van buiten ontvang? Verkeer ik niet in een voortdurende begoocheling, maar kan ik aannemen dat ik waarlijk en werkelijk van een wereld omringd word, gelijk ik ze mij (in de hoofdzaak, afgezien van dwalingen, die mijn feilbaarheid daarbij voegt) uit mijn ervaringen heb leeren opmaken? Op deze groote vraag is de wijsbegeerte, die van het onafhankelijk denken uitging, bij alle reusachtige inspanning der eeuwen het voldoend andwoord schuldig gebleven. Vreesden wij niet, voor een deel onzer lezers minder verstaanbaar te worden, wij zou-

den dit beweeren gaarne met een doorloopende beschouwing van de voornaamste stelsels, van Cartesius tot Hegel, willen staven. Doch de vraag is: wij die de wijsbegeerte hier van onmacht beschuldigen, zijn wij in staat, een andwoord op die groote vraag te geven? Hebben wij zelf een vervulling van de behoefte, die wij bij anderen onvoldaan noemen?

Ja voorzeker. Er is een verband tusschen den oneindigen Schepper en de geschapen wereld. Een overgang tusschen den Oneindige en het eindige, niet door onze bespiegeling gevonden, maar door Gods Woord ons voorgesteld. Dat verband, die overgang ligt in de goddelijke Heerlijkheid, van welke wij in het 9e hoofdstuk van ons 1e deel uitvoerig gesproken hebben. Wij zagen daar deze Goddelijke Heerlijkheid werkzaam in de "Zeven Geesten," in wier saamverbonden veelvuldigheid de ééne algemeene werking des Geestes zich verbijzondert en de schepping alzoo doordringt. Welnu, er is als afbeeldsel van deze zevenvoudigheid een zevenvoudige vorming van elk leven. Zeven gestalten, ontwikkelingstrappen heeft het leven, zoowel het Goddelijk leven als het leven der geschapen natuur. Uit de wederkeerige werking van deze twee bovengenoemde grondvormen, het denken en de uitbreiding (de stof en de vorm of grens) gaat het leven tot steeds hooger ontwikkeling voort, opstijgend tot het hoogste, de reine volmaaktheid, de Liefde die Geest is. Wij hebben alzoo in de leer van het leven, zoowel van het leven der Goddelijke heerlijkheid zelve als van de creatuur, dezelfde vertikale, van het lagere tot het hoogere opstijgende, richting welke wij in het vóórgaande hoofdstuk als een voordeel van de ware zielkunde boven de oudere, horizontale hebben leeren kennen. Men meene toch niet, dat wij op deze wijze de gescheidenheid, veelvuldigheid, eindigheid van het schepsel min of meer op de ongeschapen Goddelijke heerlijkheid

zouden overbrengen. Want deze zeven grondkrachten zijn in het schepsel wel naast elkander en op elkaar volgende, maar in de Goddelijke sfeer zijn zij innig tot éénheid en harmonie verbonden. Men denke ook niet dat wij hier het gebied der Schriftwaarheid verlaten, om op dat eener onafhankelijke bespiegeling over te gaan. Integendeel, juist de diepste aanduidingen der Schrift omtrent het wezen des levens vinden hier haar verklaring. Zoo spreekt Paulus tot de Romeinen van het zuchten, zich uitbreiden, het verwachten met opgestoken hoofde, als een grondkarakter van al het geschapene, waarin het tot het hoogste geestelijke, tot de vrijheid der kinderen Gods zich tracht op te heffen. Zoo wordt de opstijging in het zevenvoudig leven, dat door de scheppings-dagen ontstaat, eerst recht begrepen. Zoo zien wij in, hoe de zesvoudigheid van des Geestes werking en mededeeling in het Oude Testament nog de geest der dienstbaarheid is, welke in het Nieuwe Testament, door mededeeling van den zevenden trap, den Geest der heerlijkheid, tot den geest der aanneming tot kinderen wordt verheven: en hoe met het oog op dit hoogste geestesleven in den geloovige, gelijk het bepaald van Jezus verhooging afhankelijk is, bij alle zesvoudige volheid van des Geestes werkingen vóór de komst des Verlossers gezegd kon worden: de Heilige Geest was nog niet, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was.

En zoo wordt dan de tegenstelling tusschen stof en gedachte overwonnen door hun tot stand komende hoogere éénheid, die Geest is. Deze Geest heeft aan de overwonnen tegenstellingen haar natuurbasis, boven welke dat hooger leven als het ware zweeft, gelijk de klare heldere dampkringslucht die ons omgeeft, in zich opgelost houdt de bestanddeelen, uit welke de scheikunde leert dat zij samengesteld is. Er is een natuurlijke grondslag, basis, die den geest draagt. Ook God heeft een natuur, door welke Hij de

schepping werkt en onderhoudt. Dat is: niet een onbewusten donkeren grond, waaruit Hij zelf zou zijn voortgekomen en dus daarvan afhankelijk zijn zou, gelijk het pantheïsme leert, maar (zie II, 211) een natuur, die evenzeer door Hem is als Hij door Zijn natuur. In deze verhouding van de eeuwige natuur tot den eeuwigen Geest wortelt een verband tusschen het geestelijke en het stoffelijke, zóó innig dat wij, met het materialisme maar in oneindig hooger zin, de ethika op de physika durven grondvesten, in de overtuiging dat de natuurlijke wereld ook de zedelijke draagt, grondvest en bevestigt. De Geest heft de natuur tot zich en in zich op: en dit is dan niet een vernietigen, gelijk bij Hegel in zulk een zin van de opheffing van het lagere door het hoogere gesproken wordt. Neen, het hoogere doordringt dan het lagere, zoodat het niet tot vernietiging komt, maar tot een hooger leven doorlicht wordt. Als de Geest het natuurlijke doordringt, geeft Hij het zijn eigenlijke gestalte, zijn vorm, zijn beeld, zijn Naam. Hij "kent" dan dat natuurlijke leven. Deze kennis kan uitwendig, werktuigelijk zijn: dan doorwoont de Geest slechts zijn voorwerp. Of zij kan inwendig, wezenlijk zijn (terwijl de eerste bloot figuurlijk is): dan is er bijwoning en inwoning. Dan, in deze laatste verhouding, wordt Hij die kent, door datgene wat hij kent, wederkeerig gekend; en wel aan het in hem oprijzend Beeld van den Eerste, aan hetwelk de tweede, de gekende, een levende inwoning van den Eerste onderkent. Deze inwonende kennis mag genoemd worden een heerlijke geheimenis, een lust des harten, beide voor hem die kent en hem die gekend wordt, als beider oog elkander vindt. Zoo vindt, spiegelt God zich in Zijn Beeld in den mensch. Dit Beeld nu is des menschen naam, bij wien hij genoemd en door welken hij alleen gekend worden kan. Wij kunnen dit zeker allen uit onze

eigen ervaring ophelderen. Bij het werktuigelijk kennen, waarin deze wederkeerige vereeniging niet plaats heeft, en er slechts een doorwoning van onzen geest in zijn voorwerp is, blijft alles in ons zonder vreugde, gedwongen, uitwendig. Wij moeten ons geheugen inspannen om de zaak vast te houden, en hoe licht ontglipt ze ons weder! Gelijk in een vreemde stad, waar gij eenige malen doortrekt zonder er te wonen, de huizen en straten, hoe vaak ook door u doorwandeld, toch moeielijk u gemeenzaam worden, omdat uw hart, uwe persoonlijke liefde er niet woont. Wordt zóó de mensch van God slechts door-woond, dan is hij onder de wet; hij kent God niet, maar weet dat God hem kent, en angstig tracht hij dat overal op hem gevestigd Oog te ontvluchten, omdat hij het zijne niet vrijmoedig op durft slaan. Maar is er een inwoning Gods, dan kent hij gelijk hij gekend is, en leeft in vrije zaligheid, en God en de ziel, zooals Thomas à Kempis zegt, ontmoeten elkander in den heiligen kus der liefde.

Ziedaar dan een innige verbinding tusschen Gods en des schepsels leven. Gods eenheid is niet de eentoonige, kille, levenlooze spiegelgladheid, die geen verscheidenheid in zich duldt. Integendeel, in Zijn drieëenig wezen is de harmonie der rijkste verscheidenheid, der oneindige volheid van leven. Dat leven is "onvergankelijk," zooals het in het 7de hoofdstuk aan de Hebreën genoemd wordt, eigenlijk "onoplosbaar" — zoodat dus als het ware omtrent bestanddeelen een wenk wordt gegeven, en alleen er bij gezegd, dat er aan geen afzonderlijkheid van die bestanddeelen op zichzelf, aan geen oplossing, scheiding tot een veelheid, te denken is. In Gods wezen is gegrond een hoogere wereld, die wij niet zien, maar gelooven: en de lagere, die wij zien, is in deze hoogere gegrond, gelijk wij, wederom naar den brief aan de Hebreën, door het geloof verstaan. Aldus wordt de schepping in het wezen

Gods zelf gegrond: het eindige is in het oneindige opgenomen. Hieruit volgt wel die heerlijke, reëele opvatting van Gods alomtegenwoordigheid, welke wij bladz. 24 e. v. als natuurlijken grondslag voor de waarheid van den sensus communis hebben voorgesteld: maar niet een pantheïstische vermenging van Schepper en schepsel. Beide den samenhang en de onderscheiding tusschen God en het schepsel geeft Oetinger uitnemend en eenvoudig in deze woorden aan: "Satan, de trotsche geest der duisternis, zoekt niets zóó zeer, als ons God af te beelden als ware Hij verre van ons afgescheiden, gelijk Hij het dan ook waarlijk is met betrekking tot Zijn oncreatuurlijke heiligheid: of wel hij tracht ons zulke begrippen in te blazen, als ware de wereld zelf God, en als ware ieder een lijdend deel in dat eeuwig Werkzame der wereld. Met beide voorstellingen voert hij van God af. Maar het leven Gods is dóór alles. Ook het wanordelijkste, meest vervalschte leven leeft en beweegt zich en is en blijft naar zijn wortel in God. Naar de Heilige Schrift is God boven alles, door alles, in alles. God is niet het Al, maar Alles in allen. Men moet dus het heelal niet zoover van God stellen als de aarde van den hemel. Het heelal is in God: God is zijn middelpunt, maar niet zijn natuurlijk middelpunt. Hij behoort niet tot de geboorte der natuur, maar blijft en woont in Zichzelf, ofschoon Hij de natuur overal doordringt. God is zelfstandig, de natuur niet." Zoo meenen wij hierbij dus aangewezen te hebben hoe het materialisme, het gruwelijk stelsel dat alle hooger leven vernietigt en dat toch tegenover het stofontkennend spiritualisme een zeker recht heeft, dat bestanddeel van waarheid, hetwelk in hem is, door ons realisme ten volle verkrijgt. En zoo nemen wij dan naar den hierboven gestelden eisch, in gereinigden hoogeren zin het uitgangspunt der oude wereld over. Wij gaan niet, met de nieuwere wijsbegeerte, van de subjectiviteit des men-

schelijken geestes in zijn onafhankelijkheid, en dus van het afgetrokken Zijn uit: maar van de gegeven objectiviteit, in welke zich God en de wereld samensluit; dat is: van God gelijk de volheid des geschapenen levens, door de Heerlijkheid, in Hem gegrond blijkt te zijn, en gelijk Hij zich als zoodanig in Jezus Christus, den Heer der heerlijkheid, als het middelpunt der schepping openbaart. Het recht om van dat aanvangspunt uit te gaan, grondden wij op de waarheid van ons geschapen-zijn naar Gods beeld. En dus mogen wij nu hier, in vertrouwen dat aan die beweering nu nog een duidelijker grondlegging dan in de eerste bladzijden gegeven is, het in ons 1e deel, in het 2e hoofdstuk geschrevene herhalen: Buiten God zoek ik vruchteloos naar den overgang tusschen mijn persoonlijk denken en de wereld buiten mij, een overgang die het onopgeloste vraagstuk van alle wijsbegeerte is. Mag ik op de indrukken mijner waarneming, op de gedachten van mijn geest, vertrouwen? Mag ik er zeker van zijn, dat de werkelijk bestaande wereld beandwoordt aan hetgeen ik, na onderzoek, van haar denk? dat ik niet in begoocheling, in zelf bedrog leef? Het geloof is het andwoord op deze angstige vraag, de brug die deze gapende klove tusschen mijn geest en de wereld overwelft. God, de geopenbaarde, de waarlijk levende, is de grond van mijn geest en van de wereld beide, en dus de grond der harmonie tusschen beide. Mijn Ik heeft Hij naar Zijn beeld geschapen, en in de wereld de uitdrukking van Zijn heilig liefdewezen gelegd. Daarom mag, in dat geloof, mijn geest vertrouwen koesteren, dat aan zijn welbestuurde indrukken en gedachten de werkelijkheid beandwoordt: dat elke wetenschappelijke ontdekking hem de hooge blijdschap eener uitbreiding van zijn zelfbewustzijn geven mag. Het middelpunt der wereld en van alle dingen is Christus, het vleeschgeworden Woord. In Hem nu is de geestelijke wereld der ervaringswereld

zóó nabij gekomen, dat de feiten van het leven des Zoons des menschen gelijkelijk tot beider gebied behooren. Derhalve nu, dat leven kennende, hebben wij den sleutel om ook in de overige ervaringswereld den geestelijken grond op te sporen, het Woord Gods dat er aan ten grondslag ligt, te "vernemen," en alzoo de wereld in den diepsten zin wetenschappelijk te kennen. Daarom is het christendom de "redelijke godsdienst" bij uitnemendheid. Ook dit is geen wijsbegeerte, maar eenvoudig Schriftleer. Paulus schrijft den Efeziërs: God heeft alle dingen aan des Zoons voeten onderworpen, en heeft Hem der gemeente gegeven tot een Hoofd boven alle dingen. Dat is: Hem die in het algemeen, krachtens de schepping, het Hoofd is over alle dingen, Denzelfde heeft God gegeven tot Hoofd over de gemeente. Al de macht en heerschappij, die Hem gegeven is, wordt tot heil der gemeente gebruikt. Hier maakt het apostolisch woord een majesteitelijke tweeheid: de gemeente ter eener, alle dingen ter andere zijde! Beide zijn vereenigd in Hem, die Hoofd is over beide, in Christus. In Hem, die ons lid en ons Hoofd tegelijk, en die daarbij over alles gesteld is, in Hem wordt nu ook de gemeente boven alle dingen verhoogd. In Hem dus is de brug tusschen de gemeente en alle dingen: ook voor het denken om de wereld, den kosmos te begrijpen.

In groote hoofdtrekken hebben wij in het bovenstaande geschetst, welke de beteekenis van het Beeld Gods op zichzelf, de zonde nog niet in aanmerking genomen, voor den mensch is. Wat is er nu echter door den val des menschen in dit opzicht geschied? Welke verstoring is door de zonde over het gebied onzer kennis gekomen? Paulus leert het den Romeinen met het korte, diepe woord: Zij hebben allen gezondigd, en derven de heerlijkheid Gods. Derven is: beroofd worden van, achterblijven bij 't geen ons oorspronkelijk en eigenlijk bestemd was. Ontwikkelen wij de

bedoeling van dat woord voor zoover de kennis des menschen betreft.

In zes dagen heeft God de schepping uit de verstoring, in welke de booze Macht haar had gestort, weder tot aanvankelijke orde gebracht: op den zevenden rustte Hij. De mensch, die als slotsom der schepping op den zesden dag tegen het einde geschapen werd, en van wien men dus zeggen kan, dat hij eigenlijk gedurende al die zes dagen geschapen en ten laatste voltooid werd; de mensch zou in die rust Gods zijn ingegaan, indien hij het hem door Gods adem geschonkene trouw bewaard en door gehoorzaamheid tot persoonlijk bezit, tot regelend beginsel zijns levens gemaakt had. Op dezelfde wijze blies later de Zoon op Zijn discipelen, en vermaande hen, door bidden en waken zich tot het ontvangen van de volheid des Geestes op den Pinksterdag ontvankelijk en geschikt te maken. Zoo is de Geest Gods het beginsel van het leven der natuurlijke schepping en tevens van 's menschen persoonlijk leven. In den beginne zweefde Hij over de wateren, en werkte verder het leven in de schepping door zesdaagsche werkzaamheid des lichts tot steeds hooger volkomenheid uit. Zoo is de Geest, die in den mensch de bijzondere gaven werkt, die aan Bezaleël en Aholiab kunstvaardigheid en aan Simson zijn sterkte en moed gaf, de zesvoudige Geest, tot wien als voltooiing de zevenvoudige Geest moest worden gevoegd. Deze laatste echter, gelijk wij zagen, was onder de oude bedeeling nog niet, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was. Door den afval van God is in dien voortgang een stremming ontstaan. En deze verstoring werkt op elk gebied van 's menschen persoonlijk leven: ook op dat zijner gedachten. De heilige Makarius, Aegyptisch kluizenaar der vierde eeuw, zegt naar waarheid: zoolang Adam in zijn reinen toestand was, bleef hij heer over zijn gedachten. Maar toen hij het gebod overtreden had, drukten

de zwaarste bergen op zijn geest. De gedachten des Boozen vermengden zich met de zijne en werden als het ware zijn eigene. In den grond echter kan de gevallen mensch geen enkele gedachte meer zijn eigene noemen: want alle zijn in de macht des Boozen. Nu moet gij naar een lamp omzien. Is die aangestoken, dan moogt gij weder zuivere gedachten vinden, welke de Heer geschapen heeft. Deze alleen zijn uwe eigene. Merk op die laatste woorden: alleen de gedachten, welke de Heer in u verwekt, zijn uwe eigene. Deze even diepzinnige als eenvoudige paradox geeft ook een licht over de daemonische bevangenheid der dwalende gedachten in onze dagen. Immers, tot welk beginsel laat het moderne denkongeloof zich terugbrengen? Tot dat der zelfzucht, die de gedachten Gods niet aannemen wil en slechts de eigen gedachten wil erkennen, doch daarmede deerlijk in de vreemde, booze Macht vervalt, en ook op het gebied des denkens het woord tot vervulling brengt: wie zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen. Dat is de zelfzucht, die zich, in het geëmancipeerde denken, onder den vorm der vrije, d. i. van alle banden losse, subjectiviteit wil ontwikkelen.

De eeuwige goddelijke Waarheid kan alleen door God gekend worden, omdat het oneindige slechts in een oneindige ontvankelijkheid kan worden opgenomen. Aan dit goddelijk denken mag echter de mensch, als Beelddrager Gods, gelijk wij zagen, deel nemen; doch alleen onder voorwaarde van de innigste vereeniging des harten met God. Deze gemeenschap heeft echter wederom tot voorwaarde den dood des natuurlijken hoogmoeds, de kruisiging van het gansche valsch-natuurlijke bestaan. En om die reden zoekt zich onze natuurlijke zelfzucht van de waarheid Gods, zoo mogelijk, te ontslaan. Die waarheid nu is van God aan de christelijke kerk gegeven. Van Boven gegeven, is zij in zichzelf goddelijk en onfeilbaar. Maar deze schat wordt in aarden vaten

gedragen. Daarom wordt de volkomenheid der waarheid in de Kerk wel bewaard, maar op onvolkomen wijze. In de kern en hoofdzaak blijft zij ongeschonden, doch in de buitenwerken als het ware, in de tijdelijke vormen en voorstellingen is die Kerk feilbaar en gebrekkig. Op deze gebreken, onvolkomenheden en dwalingen werpt zich nu de zoo even genoemde hoogmoed en zelfzuchtige begeerte naar de handhaving der eigen natuurlijke zelfstandigheid. Met grooten nadruk worden deze onvolmaaktheden en dwalingen vooropgesteld, opdat men anderen en zichzelven zooveel mogelijk duidelijk kunne maken, met hoeveel recht men dit geheele samenstel afwijst. De verdenking tegen een deel van den geloofsinhoud gaat namelijk, krachtens zijn oorsprong uit de abstrakte logica, die nimmer rust, voordat zij ook het laatste historisch gegevene, dat haar tegenstaat, verwijderd heeft, tot de verste gevolgtrekkingen voort. De eerste en schijnbaar (voor hem die de macht van den logischen voortgang niet kan inzien) onschuldigste vorm van dit ongeloof is het rationalisme. Dit kan optreden en treedt, bepaaldelijk in ons land, dikwerf op in de gedaante van een goedaardigen eerbied voor de historisch gegeven openbaring Gods. Men breekt van haar slechts de uiterste spitsen af, datgene wat aan het natuurlijk verstand den meesten aanstoot geeft: de leer der erfzonde, der voldoening, der wederkomst des Heeren. Met een bescheidenheid, die voor Sokrates plichtmatig en eerwaardig was, doch bij den Christen ongeoorloofde verwerping van het door God ontstoken licht, beweert men daarbij, eigenlijk toch van God en de Goddelijke dingen in den grond niets te weten. Maar deze bescheidenheid, omdat zij valsch is, toont zich weldra in den vorm van haar tegendeel: tot bewijs voor de merkwaardige waarheid dat de geest, als hij plotseling omslaat tot een andere stelling dan vroeger, zeer dikwijls toch daarbij niets anders doet dan slechts zijn eigenheid

duidelijker ontplooien. Zoo ook het rationalisme, waar het zich tot pantheïsme ontwikkelt. Deze bescheiden, langs den grond kruipende rups wordt een fladderende kapel, en de vlucht der gedachten gaat in dezen vorm over de grens tusschen het menschelijke en het goddelijke heen. Gods denken wordt ons denken. In de camera obscura van deze hoogmoedige zelfzucht teekent zich namelijk de idee Gods slechts in zoodanigen vorm af, dat God slechts in den mensch tot bewuste persoonlijkheid komt. En nu wordt weldra de waarheid van het Beeld Gods in den mensch op hoogstmerkwaardige wijze omgekeerd. De geest komt tot het inzicht, dat niet de persoonlijke God Zijn beeld in de menschelijke persoonlijkheid heeft afgespiegeld, maar dat omgekeerd hij, de menschelijke geest, zijn eigen beeld in de onmetelijke ruimte had vooruitgeworpen. En Feuerbachs ontwikkeling doet het denken van pantheïsme tot nihilisme overgaan. De onvermoeide natuuronderzoeker Haue zag op 23 Mei 1797 op den Bloksberg een reuzengestalte vóór zich, die hem een oogenblik ontroerde. Maar als hij de hand aan zijn hoofd bracht om zijn hoed tegen een rukwind te beschermen, deed de verschijning desgelijks. En toen nu verder de gedaante niet ophield, ook de verdere gebaren van den waarnemer na te bootsen, was billijkerwijze voor Haue het raadsel van den Bloksberg opgelost. Zoo ook heeft de pantheïst van onze dagen de hand aan zijn hoofd gelegd, zijn gedachten nog nader herzien, en, nu de geheimzinnige gestalte vóór hem blijkt, slechts des menschen eigen teruggespiegeld beeld te zijn, is ook voor hem het oude groote spook van den Bloksberg, waaraan het volk nog steeds gelooft, verdwenen: de sphynx heeft haar raadsel verloren, de oplossing is: de mensch zelf, die nu billijkerwijze zich in den tempel Gods zet, zichzelven vertoonende dat hij God is.

Daartegen is en blijft in eeuwigheid geen andere raad,

dan op uwe beurt dit valsche spiegelbeeld der godlooche-ning, deze fata morgana van de moderne atmosfeer (I bladz. 113) als een ijdele luchtverheveling te ontkennen, het beeld, het ware Beeld Gods in de kracht Zijner genade in u te laten herstellen, en met aldus gereinigden geest Zijn onderricht in de hoogere waarheid aan te nemen.

Kent gij David Spleiss, den uitnemenden antistes van Schaffhausen, wiens levensbeeld ons Stokar zoo goed heeft geteekend, zoo ons overtuigend, dat met recht onder zijn portret tegenover den titel het motto kon gesteld worden: het koninkrijk Gods bestaat niet in woorden, maar in kracht? Gij kunt hem anders ook uit eenige bladzijden in G. H. von Schubert's "Slotsom uit een voorbijgegaan en uitzichten op een toekomstig leven" leeren kennen. Een lievelingsboek van dezen Spleiss was "De inwendige dingen van Gods koningrijk", van Frans Rous, een Engelsch pleitbezorger uit de zestiende eeuw, die in dat boek de waarheid, door ons hier voorgestaan, bepleit heeft in woorden welke wij [1] ook dáárom mededeelen, omdat er uit blijkt hoe deze herstelling van het Beeld Gods in ons den mensch niet alleen in de kennis der eeuwige, maar ook in die der tijdelijke dingen orienteert.

Nadat onze Heiland Jezus Christus, om zoo menige geheimenis der nieuwe schepping in een des te helderer licht te stellen, het een en ander uit de eerste of oude schepping bijgebracht heeft, vormt Hij nu uit deze Zijn eigen handelwijze den algemeenen regel: Een schriftgeleerde, tot het koninkrijk der hemelen onderwezen, is als een huisvader, die uit zijn schat oude en nieuwe dingen te voorschijn brengt. Wie dus het waarachtige beeld van een, die in de hemelsche wijsheid onderwezen is, juist wil voorstellen,

---

[1] Uit Hamberger, Stimmen aus dem Heiligthum der christlichen Mystik und Theosophie, Stuttgart 1857.

hoe kan hij dit gelukkiger bereiken dan door op dat volkomen Beeld te zien, hetwelk ons, in levende kleuren geteekend, de hoogste Kunstenaar heeft achtergelaten, die juist zelf was wat Hij geteekend heeft, en geteekend heeft wat Hij zelf was? Terwijl onze handelingen den regel missen, waarnaar zij ingericht moesten zijn, heeft Hij uit Zijn eigen handelwijze regelen gevormd.

Wie dus op Zijn voetspoor de ware wijsheid wil deelachtig worden, die moet eerstelijk met allen ijver en vlijt zich op het oude toeleggen. Hij moet intreden in de school der natuur, en wat de geleerden in groote menigte hebben samengebracht en opgehoopt, in zijn geheugen als in een heilige schatkamer bewaren, opdat als hij het oude daarlaten en tot het nieuwe overgaan moet, hij een niet onbeduidenden voorraad bezitte. Hij moet goed in zich hebben wat in het groote boek der oude schepping hier of daar duidelijk te voorschijn komt. En wat de kunst of vlijt zich van daar navolgend heeft toegeëigend, dat moet hij behoorlijk doorvorschen, opdat het hem ter voorstelling van de geheimenissen der nieuwe schepping diene. Vindt hij bij zulke vlijtige nasporing de wijsheid der Aegyptenaren in overeenstemming met Mozes, zoo moge hij dit als zoovele kostelijke paarlen dadelijk bij zijn schat opleggen. De heidensche leeraren der logika of wijsbegeerte heeft hij als die Gibeonieten aan te zien, welke ten dienste des heiligdoms hout moesten kloven en water scheppen. Namelijk de eenen mogen hem leeren hoe men in te deelen, begrippen te vormen en de stof te ordenen heeft; de anderen mogen de wijze aangeven hoe men de diepe geheimen der natuur uit de verborgenheid aan het licht heeft te brengen: opdat beide tegelijk den Tabernakel Gods gewenschte dienst mogen bewijzen. Voorschriften en voorbeelden van deugden moeten uit de heidensche leeraren en geschiedenissen worden opgehaald, hetzij om der genade nog een verdere aan-

sporing en aandrift te geven om boven de natuur uit te streven, hetzij om hem althans elke smadelijke slapheid en traagheid tot verwijt te maken. Ook moeten verschillende talen aangeleerd worden, welke gesproken werden door hen, die niets of verkeerd geloofden, opdat voor den nieuwen mensch de juist in deze talen bevatte geheimen zich opensluiten, welke die ouden noch met het inwendig oog waarnemen konden, noch met den sleutel der talen, welken de geloovigen in handen houden, vermochten te openen. Dergelijke aardsche dingen zijn als aardsche naalden aan te zien, welke de gouden draden der hemelsche waarheid in zich opnemen en vast in onze ziel innaaien. Het zijn aardsche spiegels, met wier hulp de fijnste afbeeldingen der hemelsche dingen door ons vernieuwd oog klarer en duidelijker moeten opgenomen worden. Zij dienen er toe om den verduisterden licht te verleenen en het allengs in onze zielen te laten ingaan: of de hardnekkigen te overtuigen en zoo als het ware tot de christelijke waarheid te drijven. Met hulp van deze dingen wordt de nieuwe mensch den Grieken een Griek, den Joden een Jood, om deels hun valsche meeningen en dwalingen te verstoren, deels ook de onbuigzame afgekeerdheid in het oog vallend te overwinnen. Ja hij moet allen alles worden, om eenigen ter zaligheid te winnen. Want ook Paulus, al was hij, aller blik verre onttogen, ter hooge leerzaal des hemels opgetrokken, heeft zich evenwel, weder tot de aarde gedaald en tot de gemeenschap der Joden teruggekeerd, niet beroepen op de gronden, die voor hem uit dat hemelsch gezicht volgden. Maar hij wederlegt hun dwaas bijgeloof uit de nu eenmaal erkende schriften hunner profeten, en overwint evenzoo ook te Athene de wijssten der Grieken uit hun profeten, de heidensche dichters. Zoo zal ook deze onze schriftgeleerde, die een tijd lang in de lagere school verwijlde, de natuurlijke geestesgaven en bij de eerste schepping hem ingeplantte krachten

tot hooger ontwikkeling brengen en ze tot een nog verhevener onderwijs des te ontvankelijker maken. Wat tot den ouden mensch behoort, wordt door dagelijksch toepassen en oefenen steeds hooger en verder ontwikkeld, en brengt nu in den nieuwen staat de rijkste vruchten op. Verstand, geheugen, welsprekendheid op deze wijze bevorderd, brengen nu het hoogste nut, als met de vernieuwing de aangeboren onreinheid wordt uitgespoeld. Deze verzwakte krachten worden, als nu het nieuwe komt, als het ware herschapen en tot hun oorspronkelijk wezen teruggebracht.

Om nu dat nieuwe zich toe te eigenen, moet hij naar de nieuwe hoogere school verlangen en zich den Leeraar der zielen, die hier onderwijst, toevertrouwen. Deze opent hem dan de bronnen eener nieuwe philosophie, en biedt ook nieuwe krachten om haar met een rein hart op te nemen. Vóór alle dingen geeft Hij een nieuwe wetenschap; maar Hij kan die slechts dan in onzen geest werken, als die geest met een nieuw licht wordt verhelderd. Houden wij ons met het natuurlijk licht tevreden, dan is het ons niet mogelijk, verder te komen. Want wie met zijn onverlichte oogen de hemelsche dingen aanziet, die aanschouwt er slechts de verminkte gestalte van. Het vermogen, waarmede wij iets helder zullen zien, moet met dat voorwerp overeenkomen, om voor het opnemen daarvan geschikt te zijn. Wat ziet en wat gezien wordt, moet aan elkaar gelijk en eenigermate verwant zijn. Met het oor nemen wij de toonen op, met den neus den reuk, met het oog de kleuren. Maar de kennis der meer verborgen dingen kunnen wij niet door een lichamelijken zin, enkel door geest en verstand winnen. En de nog hoogere, geestelijke, goddelijke dingen vorderen een hemelsche, goddelijke wetenschap. Het natuurlijk verstand kan ze zoo min bereiken als de neus de toonen, het oor den reuk, de lichamelijke zin de begrippen. De hemelsche dingen heeft geen oog gezien, geen oor gehoord, ja zelfs

het hart des menschen, zijn onverlichte rede kan ze niet beoordeelen. Om de geestelijke dingen te beoordeelen, behoeven wij een goddelijk, een van God gegeven, verstand. Als een wiskundige aan een knaap de geheimen zijner wetenschap wil mededeelen, zal het niet genoeg zijn hem eenige schoone regelen en grondstellingen aan de hand te doen: hij moet ook het inzicht en de vaardigheid zijns geestes zoeken te ontwikkelen. Hoewel er nu tusschen een zijner wetenschap machtigen leermeester en een nog gansch ongevormden leerling een groot onderscheid bestaat, zoo is dit echter tusschen God en den allergeleerdsten man nog oneindig grooter. Het ligt niet in den graad der kennis alleen, maar ook in haar wezen. Want sedert Adam van God afviel, werd alle menschelijke wetenschap en kennis vleeschelijk van aard, en van de hemelsche wijsheid is de geest niet alleen afgewend en vreemd, maar ook daartegen beslist vijandig geworden. Daarom geeft de groote Leermeester ons een nieuw hemelsch verstand, om de nieuwe hemelsche dingen te kunnen bevatten en waardeeren. Met de hemelsche dingen geeft Hij tegelijk een geest, die het hemelsche gevoelt en kent, met den Geest van Christus tegelijk de gaven van Christus. Nu worden wij niet meer door bedriegelijke gezichten misleid, maar doorschouwen den waren aard der geestelijke dingen. Wie in de hemelsche hoogeschool door God zelf wordt geleerd, kent op geestelijke wijze. Hij ziet niet slechts dat iets is, maar ook wat het is, en vat het zoo op als het in waarheid bestaat.

In deze grondige woorden van den vromen Rous ligt de veroordeeling van alle menschelijk redeneeren, dat de hemelsche dingen naar aardschen, bloot natuurlijk-verstandigen maatstaf meten wil. Ja voorzeker, het hoogste mag alleen voor de hoogste rechtbank geoordeeld worden. Ten vorigen jare was geheel Europa smartelijk verontwaardigd, omdat een hooggeboren Vorstenzoon door een rechtbank van zeer

verre beneden hem staande krijgslieden ter dood verwezen werd. Maar de kogels, die Maximiliaan van Habsburg hebben doorboord, zijn niet smadelijker dan de bewijsvoeringen, op wier schaal het modern bewustzijn de christelijke geloofswaarheid te licht bevindt.

Met deze eenvoudige slotsom: "wij zien (als Gods beeld in ons hersteld is) niet slechts dat de dingen zijn, maar ook wat ze zijn" — keeren wij nu ten slotte tot het vroeger gezegde terug. Kant beweerde, dat wij slechts de verschijning der dingen zien, maar dat de dingen zelf, het eigenlijk wezen dat er achter ligt, ons verborgen blijft. Het phaenomenon (het verschijnende) komt ter onzer kennis, het noumenon (het gedachte dat daar achter ligt) zien wij niet, zoodat ten slotte toch eigenlijk niets in waarheid te voorschijn komt in de verschijnselen, die zich ons voordoen. Bij deze kennis-leer is de wijsbegeerte in ons land eigenlijk staande gebleven, op weinige uitzonderingen na. En het bekende versjen van den vromen von Haller

> Uw binnenste, o Natuur! vat geen geschapen geest:
> Gelukkig, wien Gij slechts 't uitwendig deksel weest!

drukt nog de overtuiging der meesten uit. Deze leer wordt dan ook niet overwonnen door met Göthe haar voorstander een philister te noemen, die zichzelf heeft te onderzoeken of hij kern of schaal (uitwendig deksel) is: noch door de op Kant volgende wijsgeerige stelsels. De vraag naar het verband, het middellid tusschen de twee tegenstellingen: onze geest en de wereld daar buiten — wordt niet opgelost door met Fichte den eenen term eigenlijk in den anderen op te lossen, noch door met Schelling een bemiddelingsgrond tusschen beiden te stellen, die slechts Indifferentie is, maar niet de differentie werkelijk opheft; noch door, met Hegel, dat "opheffen" van het lagere, de natuur, door en in den geest eigenlijk (naar de dubbelzinnigheid van het woord)

in een vernietigen in plaats van in een verhoogen te laten bestaan. Maar de geest, naar Gods beeld geschapen, erkent de door Kant hem gestelde grenzen niet. Want ze zouden hem een wet zijn, die hem alleenlijk beperkt, niet bevrijdt. En dit ware tegen zijne waardigheid, daar hij, op het gebied der kennis evenzeer als op dat des zedelijken levens, geen andere wet mag erkennen dan die, in zijn binnenste opgenomen, hem inwendig bevrijdt en volmaakt: eene die door de vrijheid, de volmaaktheid, den genadestaat tot welken hij bestemd is, niet te niet gedaan maar bevestigd wordt. Is nu de mensch in de hoogere sfeer der gemeenschap met God weder opgenomen, dan, ja dan eerst doorgrondt hij de lagere, in welke hij zich tot nog toe bevond. De natuurlijke mensch verstaat de geestelijke dingen niet, maar de geestelijke mensch wel de natuurlijke. Gelijk het Psalmwoord zegt: Bij U is de fontein des levens, in Uw licht zien wij het licht, het dagelijksch licht der natuurlijke dingen, in welke wij verkeeren. Het licht Gods zelf, het element waarin ik leef en zie, kan ik niet zien: de laatste grond der dingen is ondoorzoekelijk: een fontein des levens, wier heerlijke opwellingen ik wel zie, maar wier laatste grond mij te diep is. Maar in en door dat licht kan ik wel onderscheiden dat het kaarslicht, waarmeê ik mij tot nog toe behielp, een valsch en gebrekkig licht was. Het element, waarin ik gegrond ben en leef, is mij niet zichtbaar, gelijk de laatste grond, die mij beweegt, zelf niet kan bewogen worden maar een "onbeweeglijk koninkrijk" moet zijn. Toen ik bij het kaarslicht zat, zag ik het schijnsel van dat kaarslicht niet; nu in het zonlicht zie ik het en onderken het als iets lagers. Zoo ik opstijg in een hooger gebied, wordt het lagere mij zichtbaar, gelijk zoo ik afdaal tot een lager, het hoogere mij weer onzichtbaar wordt. Gelijk gij, mijn dierbare vriend! vroeger met mij den Christus zaagt, en nu ziet gij Hem niet meer, want gij leeft niet meer in Hem,

en alleen wie in Hem leeft, wie Gods wil doet, kan zijn Godheid erkennen. Daarom zegt Hij: houd de lendenen omgord en de kaarsen brandende. De kaarsen brandende: hoe, is het dan nacht in deze wereld? Zijt gij dan een duisterling, o Heer! een die den vooruitgang, het licht dezer wereld miskent? De Heer andwoordt: neen, Ik ben geen duisterling, maar Ik spreek van uit de atmosfeer van een hooger, reiner licht, van mijn Dag, die aanstaande is: kom herwaarts tot Mij en Ik zal u hetzelfde inzicht geven! In dat licht der heerlijkheid Gods overgebracht, zien wij daarom, gelijk wij reeds opmerkten, God zelf niet. Hij bewoont een ontoegankelijk (ondoordringbaar) licht, en bedekt er zich mede als een kleed, waarvan wij slechts de uiterste zoomen den tempel zien vervullen. Daarom is de hoogste graad der kennis het bewonderen en aanbidden. Noch ook is het geschapen beeld Gods, de mensch, gelijk aan het ongeschapene, den eeuwigen Zoon. Want Hij is het sprekende, scheppende, ik ben slechts het gesprokene woord, in wien zijn grond, het sprekende, weder levend gemaakt worden kan, weder levend klinken kan, als de Sprekende in mijn vleesch en bloed, dat Hij aangenomen heeft, weer tot mij komt.

Wij hechten er groote waarde aan, te doen in 't oog vallen dat onze leer, ofschoon van harte bereid met elke philosophie in het strijdperk af te dalen en met elke kennis-leer zich te meten, evenwel niet is een afzonderlijke wijsbegeerte, die nevens het geloof zou bestaan. In alles wat wij denken en gelooven, en ook hierin, laten wij niets in ons toe dan waarin wij ons met de groote gemeente van Christus, de groote éénheid der kinderen Gods, eenstemmig weten. De hier ontwikkelde leer der kennis durven wij dan ook gerustelijk een eisch des geloofs noemen, ook bij hen die de wijsgeerige onderstellingen, die wij uit ons gemeenschappelijk geloof hebben afgeleid, niet deelen, niet be-

grijpen of verwerpen. Tot een voorbeeld hiervan wijzen wij op den reeds in ons vorig deel aangehaalden Nicole Malebranche, den vromen christen-wijsgeer, wien wij gaarne in den kring onzer lezers eenigzins tot eere brengen, daar hij ten onrechte vergeten is. In zijn "Onderzoek naar de waarheid" stelt hij, op het voetspoor van zijn geliefden leermeester Descartes, een zoo strakke scheiding tusschen lichaam en geest, dat deze beide eigenlijk in geen verband tot elkaar staan, en alleen door een uitwendige bemiddeling Gods invloed op elkander kunnen hebben. Dit is de, ontegenzeggelijk dwalende, beschouwing van zeer vele geloovigen ook in onzen tijd: de populaire opvatting van de meesten, die over de zaak niet verder hebben nagedacht. Maar zie nu, hoe Malebranche ondanks die dwaling, of zelfs kan men zeggen juist dóór haar, met de innige vroomheid zijns gemoeds zich gedrongen ziet er des te sterker nadruk op te leggen "dat wij alle dingen in God zien." Laat mij uit het schoone hoofdstuk van zijn boek, dat deze laatste woorden tot opschrift draagt, eenige woorden overschrijven: Alle wezens kunnen slechts dáárom aan onzen geest tegenwoordig zijn, omdat God hem tegenwoordig is, dat is, Hij die alle dingen in de éénheid van Zijn wezen bevat. De geest heeft niet alleen de idee van den Oneindige, maar hij heeft die zelfs vóór het denkbeeld van het eindige. Want wij nemen in onzen geest op (nous concevons) het oneindige Wezen reeds daardoor alléén, dat wij het Wezen in ons opnemen, zonder er nog aan te denken of het eindig of oneindig is. Om ons een eindig wezen te denken, moeten wij noodzakelijk deze algemeene voorstelling beperken: zij moet dus voorafgaan. Zoo ziet de geest niets dan door de idee van den Oneindige, welke hij in zich heeft, en welke niet is de verwarde samenvoeging der ideeën van alle dingen, maar deze laatste ideeën zijn juist slechts deelnemingen aan de hoogste Idee van den Oneindige. Even

als God Zijn wezen niet heeft van de schepselen, maar alle schepselen slechts onvolmaakte deelnemingen aan het Goddelijk wezen zijn. Zoo wij God niet zagen, wij zouden niets zien, even als indien God niet onophoudelijk de liefde tot het goede in 't algemeen ons indrukte, wij niets zouden liefhebben. Uit deze vereeniging van onzen geest met het Woord Gods, en van onzen wil met Zijn liefde, zien wij, dat wij geschapen zijn in het Beeld en naar de gelijkenis Gods. En hoewel dit Beeld veelszins is uitgewischt door de zonde, moet het toch nog zijn blijven bestaan omdat wij nog bestaan. Maar indien wij het beeld van het op aarde vernederde Woord dragen, en de bewegingen des Heiligen Geestes volgen, zal dat oorspronkelijk beeld onzer eerste geschapenheid hersteld en onuitwischbaar gemaakt worden. Wij zullen Gode gelijk zijn wanneer wij aan den Godmensch gelijk zijn. Kortom, God zal alles in ons en wij alles in God wezen op veel volmaakter wijze dan die, waardoor het noodig is voor ons bestaan, dat wij in Hem en Hij in ons zij.

Alle dingen in God zien, wat is het anders, dan te zien door de ontmoeting van dat Oog, dat mij ziet, en in Wiens licht ik wederom het licht zie? Wij erkennen in God een natuur (II, 211) door welke Hij de grond der schepping is en met haar in betrekking staat. Velen, deze leer misverstaande, zien materialisme of pantheïsme daarin. Doch wij hebben vrijmoedigheid hun te andwoorden: zie of gij zelf niet schuldig zijt aan 't geen gij ons ten laste legt. Wij gelooven aan de natuur in God; gij daarentegen, maakt gij niet God zelf tot een natuurlijk wezen? Laat ons zien. De natuur, de onbewuste natuur, is van den geest daarin onderscheiden, dat zij zonder haar eigen toedoen zichtbaar gemaakt wordt. Ik zie den boom, langs welken ik wandel, en hij kan zich aan mijn aanblik niet onttrekken en weet ook niet dat ik hem zie. Maar de geest

kan slechts gezien, gekend worden door hem, wien hij zich vrijwillig opent. Gelijk reeds onder de menschen een diep karakter zich getroost om door de meesten te worden misverstaan, en zich vrijwillig opent voor een enkelen vriend die het waardig is. God nu is Geest, de volmaakte Geest. Daarom is Hij geen voorwerp, dat als het ware aan onze aanschouwing blootgesteld is, die zonder zijn eigen toedoen zou kunnen erkend, waargenomen, bestudeerd worden. God is Geest, daarom is Hij (zie ons vorig hoofdstuk) niet slechts levend, maar levendmakend. Niet slechts leeft Hij voor Zichzelf, maar ook mij maakt Hij levend. Niet alleen geeft Hij mij de wet, maar ook vervult Hij zelf haar in mij, en ik geef Hem, in gebed of toewijding des levens, niets dan wat ik eerst zelf van Hem heb ontvangen. Mijn denken en bidden is dus Zijn eigen werk. Niet in pantheïstischen zin, alsof mijn denken een deel van 't goddelijk denken ware: daartegen hebben wij vroeger reeds opgemerkt, dat ik denk niet als een deel van Gods denken, maar in vrije deelneming aan Gods leven en denken. De voorstelling der ongeloovige menigte laat den geest des menschen in zijn heerlijke werkzaamheid zich uit de stof ontwikkelen, slechts de hoogste werkzaamheid des stoffelijken wezens zijn: daartegenover scheiden vele geloovigen hem in bovenvermeld Cartesiaansch dualisme van het lichaam af, en zien slechts in een onbegrijpelijken wil Gods het verband tusschen beide. Wij daarentegen, aan het Beeld Gods geloovende, weten dat God in ons Zichzelf kent; van daar de onbeschrijfbare zaligheid der aanbidding als ons oog het Zijne ontmoet en wij beginnen te leven. Want God kent niets anders dan Zichzelf. (Het tegendeel te beweeren, zou zijn, Gods kennis oppervlakkig te noemen: Hij zou dan namelijk in de dingen niet hun laatsten grond, welke Hij zelf is, kennen.) Daarom kunnen wij ook God en de dingen niet anders kennen dan door deelachtig te worden, deel

te nemen aan dit Zich-kennen van God. Gelijk Paulus leert: wie van de menschen weet hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is? Alzoo weet ook niemand hetgeen Gods is, dan de Geest Gods. Doch wij hebben ontvangen den Geest, die uit God is, en wel door den Zoon, die gezegd heeft: niemand kent den Vader dan de Zoon, en wien het de Zoon wil openbaren. Want alle openbaring van den eenen geest aan den anderen geschiedt door spreken, door een woord. Zoo ook de openbaring van den ongeschapen Geest aan den onze geschiedt alleen door het Woord, door Wien Hij zich kenbaar maakt en opensluit.

Wij hebben Hem lief, zeg. Johannes, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad. Hij heeft lief, dat is: Hij heeft Zijn wezen opengesloten, medegedeeld, zich geopenbaard. De liefde is de grond van alle andere geestesbewegingen, zoo in den mensch als in God. Zoo kunnen wij dus de strekking van dit apostolisch woord over den geheelen geest des menschen uitbreiden. Wij denken, kennen Hem, omdat Hij ons eerst heeft gedacht, gekend. Ik word van Hem gezien. Zijn oog maakt levend, doet mij het mijne opslaan, daarom zie ík. Ik word gewild, geliefd: daarom wil ik, heb ik lief. Spreekt gij van wetten des menschelijken geestes? van denk wetten? Hier hebt gij gezien, dat de hoogste wet des geestes, des denkens, de hoogste logika, is: uwe gemeenschap met God.

Cartesius heeft in zijn stelsel een cirkelredeneering, die men hem niet zelden als een zwakheid verweten heeft. Hij zegt: onze rede bewijst wel God, doch onder voorwaarde, dat God de waarborg der rede zij. Want, daar het eindige toch slechts op het oneindige rusten kan, niet omgekeerd, zoo moet wel ook ons denken in God gegrond wezen. Aldus legt hij, met uit te gaan van ons denken (ik denk, derhalve besta ik, derhalve bestaat alles, en ook God) in zijn stelsel ons zelfbewustzijn tot grond van ons Godsbewustzijn.

En zie, evenwel maakt hij daarna het Godsbewustzijn tot grondslag van den vrede, de zekerheid van ons zelfbewustzijn! Dit noemt men in hem een onwetenschappelijke fout, een inconsequentie van het denken, dat zich nog niet van alle overlevering heeft vrijgemaakt, gelijk het beweert gedaan te hebben. Wij voor ons achten veeleer deze cirkelredeneering een aandoenlijk bewijs voor de macht der waarheid in des edelen denkers geest. Hij kan God, in Zijn beteekenis als God, namelijk als beginsel van alle denken, toch eigenlijk niet laten varen. Maar zijn denken dwingt hem, en nu wordt hij gedrongen tot een dualistische opvatting, in welke God en de wereld, en evenzoo lichaam en geest, elkaar wederkeerig beperken en drukken. Het menschelijk bewustzijn op te vatten als oneindig in zijn opwaarts streven, gelijk wij het II, 356 hebben trachten te schetsen, dat is Cartesius nog niet gegeven. Daarom is de idee van God er slechts *ingeplant*: het bewustzijn ondergaat haar lijdelijk. Immers die God is, gelijk wij zagen, willekeurig ten troon gezet en alle tyrannie heeft iets drukkends, dat knechtelijkheid werkt. Omgekeerd wordt God wederom door de wereld evenzoo beperkt, tot een hoogheerlijke eenzaamheid teruggedrongen, als de geest door het lichaam. Zoo is in dit stelsel overal druk, beperking van het een door het andere; van het lichaam door den geest, en omgekeerd: van God door de wereld, en omgekeerd. Wij bleven met eenige woorden bij dit stelsel staan, om *deze* algemeene waarheid te verduidelijken, dat er in godsdienst en wijsbegeerte altijd correspondentie is tusschen de wijze, waarop de mensch zich God als grond der wereld (en dus de wereld zelf, in haar verklaring, de *wetenschap*) voorstelt, en tusschen de wijze, waarop hij zijn geest, zijn menschelijk persoonlijk wezen, doet gelden. Laat ons dit in enkele hoofdgrepen uit de geschiedenis nog verder aantoonen, om zoo ook door de *historie* dezelfde slotsom te verkrijgen, die in dit geheele

opstel onze Schriftbeschouwing ons aanbracht: namelijk, dat de rechte kennis, de ware wetenschap, eerst dáár mogelijk is, waar de mensch zich als Beelddrager Gods kent. Zoo als de mensch is, zoo is zijn God; zoo als zijn God is, zoo is de mensch. Wie is hier de werkende van deze beide termen, God of de mensch? d. i. moet het Godsbewustzijn als grond van het zelfbewustzijn des menschen worden aangemerkt, of omgekeerd? Die vraag is hier niet van overwegend belang, anders zouden wij kunnen aantoonen, dat in de voor-christelijke en buiten-christelijke beschouwingen het Godsbewustzijn de eigenlijke werker is, (in verband met den invloed der daemonen in goeden en kwaden zin) en dat het zelfbewustzijn des menschen rondom deze kern den vorm, of als het ware het kleed der gestalte geeft, waarin zij zich openbaart, niet zonder wederom aan de plooien van dat kleed haar bepaalde richting te geven. Maar hoe men daar ook over denke, wij hebben hier alleen met het feit te doen, dat deze twee: Godsbewustzijn en zelfbewustzijn, als grond van geloof en wetenschap, steeds met elkaar in levendige correspondentie overeenstemmen. Zie b. v. den Indiër. Hij wankelt tusschen een dronken verzinking in de natuur, en tusschen een gewelddadige terugtrekking uit haar in allerlei zelfmoordende pijniging des vleesches, opdat hij het vernietigen moge. Desgelijks verliest zijn God alle persoonlijkheid aan de natuur, in welke hij uitstroomt, of neemt zich in afgetrokken geestelijkheid uit de natuur terug om zich in het Niets op te lossen. De Chinees heeft een eerwaardig, streng patriarchalisme in zijn persoonlijk leven, en evenzoo in zijn godsdienst, in welke hij door den Keizer, als zoon des hemels, bepaald wordt. Bij den Griek is een sterk besef van persoonlijke vrijheid: een onzuivere vrijheid niettemin, op den grondslag der slavernij rustende, want de slavenstand ontheft den vrijen Griek van de knellende zorgen des levens. Desgelijks zoekt zijn wijsbegeerte,

die de godsdienst eerst uitlegt, daarna vervangt, van de objectieve macht (zie hierboven) tot de geestelijke persoonlijkheid als verklaring der wereld voort te gaan. Eerst namelijk gaat hij uit van de grondstoffen (water, lucht, enz.) dan van de grondvormen der natuur, in de Pythagoreische getal- en maat-philosophie. Daarna wordt de stof geidealiseerd, als het éénige Zijn, bij de Eleaten. Straks is bij Anaxagoras de Geest, Nous, het vormende (niet het scheppende) beginsel der dingen. En na het spel der sofisten met de werkelijkheid roept Sokrates den geest tot zedelijke strengheid terug. En zoo nog vele verdere ontwikkelingen, totdat de lichtzinnigheid der Epikureïsche atomistiek tot de vertwijfeling der Nieuw-platonische school voert (in haar edelsten vorm door Kingsley in zijn Hypatia geteekend) in welke de geest van visionnaire openbaringen alleen de wijsheid wacht. Deze profetie wordt dan door het optredende Christendom vervuld. Hier is wederom de oudste en eenigware philosophie, in de Johanneïsche Logos-leer, bepaald objectief, maar de mensch is als Beeld Gods erkend, het Woord is vleesch geworden. Objectief is de ontwikkeling der Drieëenheids-leer, in ons 2e deel in het opstel "God is Geest" in hoofdtrekken ontwikkeld, maar in het Westen wordt zij opgewogen door de leer omtrent de menschelijke vrijheid en de Kerk, bij Augustinus en de geestelijke beweging rondom en na hem. Tusschen de beide polen van het objectieve en subjectieve beweegt zich verder het uitgangspunt der christelijke gedachte, maar nooit wordt het ééne door het andere geheel ter zijde gedrongen. In onze dagen (want wij kunnen hier de historie niet verder ontwikkelen, uit vrees van al te uitvoerig te worden) in onze dagen heeft het wereld-bewustzijn, vooral door de reusachtige ontwikkeling der natuur-kennis, een zeer groote uitbreiding verkregen. Zeer velen gelooven nog wel aan God, maar God wordt in hun geloofsvoorstelling toch gedrukt, ter

zijde gedrongen, door de wereld. En het geloof schuilt bescheiden in een hoek van den geest. Al troont het nog, het wordt niet in frissche kracht één met de beschouwing der wereld; zoo min als de Rede, het eigenlijk gebied des geloofs, één wordt met het verstand en de overige lagere geestvermogens. Ook hier is dus het zelfbewustzijn aanwijzer van den toestand, waarin de Godskennis zich bevindt, en de zielkunde bepaalt het geloof, even als omgekeerd het geloof op de zielkunde zijn eigen stempel drukt, zelfs bij hen die meenen zich van alle geloof ontslagen te hebben. Deze twee vragen: wie is de mensch? en: wie is God? staan nog, gelijk overal en ten allen tijde, met elkaar in onverbreekbaar verband. Voor ons zijn de beide vragen opgelost. Wij gelooven in dien God, die zich ons openbaart in Zijn ongeschapen Beeld, die het geschapen beeld in ons herstelt. Zijn openbaring is onze objectiviteit, van welke wij uitgaan, omdat wij zelf door haar het leven, en de kracht om met vaste schreden uit te gaan zonder te verdwalen, ontvangen hebben. Wij verliezen ons aan God, maar niet om door mystieke zelfvernietiging in Hem onder te zinken. Neen, uit dien Doop des doods en des levens (in welken wij het natuurlijk ongeheiligd leven, dat de dood is, begraven om het ware leven te winnen naar Jezus' woord) uit dien doop rijzen wij weder op tot een nieuw gelouterd persoonlijk leven. Over dat leven, over het Beeld Gods in ons leven, handele het hierna volgend vertoog. Doch aan de wetenschap, bepaaldelijk aan de leer der kennis, welke dit geloof verwerpt, meenen wij het bewijs te hebben geleverd dat, indien wij dan "een andere logika hebben dan zij", het alleen is omdat (gelijk wij in den aanvang van dit opstel beloofden) onze hoogere beschouwing de eischen vervult, die zij zelve wel stelt maar niet vervullen kan.

Immers wat wij wetenschap noemen, de aanschouwing der wereld met het oog des geloofs, de verstandelijke ont-

vouwing van den inhoud des geloofs, gelijk wij daardoor met de wereld in betrekking staan, dat is niet een afgetrokken gedachtenstelsel, dat buiten de werkelijkheid omgaat, maar integendeel, denken en doen, het inwendige en het uitwendige, zijn aanvankelijk één geworden, niet door onze kracht, maar door het licht en de kracht die van Boven tot ons zijn ingedaald. Van de gedachte, die ons slechts doorwoont (bladz. 86) zijn wij slaven; wij moeten ons aan die noodzakelijkheid onderwerpen, en wreken ons als het ware over dien dwang door allerlei fantastische vooroordeelen en gronddwalingen uit ons binnenste over die noodzakelijkheid te laten spelen, zoodat onze wetenschap vooringenomen, valsch en beperkt wordt juist dáár, waar wij met groote gerustheid beweeren ons aan de werkelijkheid, aan de mathematische gewisheid, geheel onvooringenomen te houden. De Heer daarentegen, de levende Waarheid zelf die ons inwoont, maakt ons vrij. Wij aanbidden wat wij weten, daarom ook doen wij wat wij weten, in de kracht dier Liefde, die eens aan het kruis ook voor ons heeft geroepen: Vader vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen. Daarin wordt door ons echter aan de wereld buiten ons geen geweld aangedaan. Niet met fantastische gedachten (gelijk wij daarvan beschuldigd worden) vormen wij het beeld der wereld in een valsche, onbruikbare stelselzucht des geloofs, een schijnwetenschap zonder waarde. De weg van het licht tot ons, en van ons binnenste wederom naar de wereld buiten ons, is geopend. De wetenschap, gelijk zij in onze dagen zich in de wereld doet gelden, herinnert ons alzoo aan de Romeinsche huizen, die in den tijd door de namen Crassus, Lucullus en dergelijke gekenmerkt, met onmetelijke, van overal her verzamelde schatten lagen opgevuld, en toch geen vensterglazen noch schoorsteenen hadden. Geen vensterglazen; doorschijnende werktuigen om het licht, dat van Boven komt, zuiver door te laten en

tevens het stof dat rondom dwarrelt, af te weeren. En geen schoorsteenen om den innerlijken gloed, het in het inwendige gistende leven doeltreffend te regelen, den rook te verwijderen, maar de warmte van het midden naar elk punt van de grenzen te spreiden. Die veilige toegang voor het licht van buiten naar binnen, die uitgang van het werkende leven van binnen naar buiten, is ons in het Woord en den Geest der waarheid gegeven. Hij, de Christus Gods, het middelpunt onzes levens, is het ook van ons denken. Elke gedachte, die zich ons nu aanbiedt, wordt door ons met Zijn stempel, zooveel in ons is, gemerkt. Alle halve en verminkte waarheden, als onvervulde profetiën in de gedachtenwereld rondzwervende, vullen wij aan totdat ze leven, gelijk de ijle schimmen in het oude heldendicht, die eerst leefden en spraken toen ze het bloed des levens weder hadden gedronken. Of gelijk die hongerigen en dorstigen, aan welke wij voedsel, die naakten aan wie wij kleeding geven, ook zonder het te weten, ja terwijl het eerst ten jongsten dage blijken zal dat, ook in het rijk der gedachte, wat wij aan een der geringsten gedaan hebben, wij het den Heer zelven hebben gedaan.

O gij edele geesten, die in de wetenschap rust zoekt maar ze niet vindt, omdat gij ze vóór u uitdrijft, komt, komt — niet allereerst tot ons, maar tot Hem, Wien wij toebehooren. Met Hem zult gij de wereld en uzelf terugvinden. Hem hebt gij noodig, niet ons. Meent ook niet dat wij in de verste verte ons zouden inbeelden, door onze redeneeringen u te kunnen overbrengen tot het licht. Zelfs al ware onze betoogkracht zeer groot en onze vorm wegslepend en uwe toestemming door beide gansch en al overmeesterd, zoo meent niet dat wij op duurzaamheid van dien indruk rekenen zouden. Zoolang het hart niet naar Christus zelf, gelijk Hij is, heeft leeren hongeren en dorsten, baat ook de klemmendste bewijsvoering niets. Het verstand,

door haar overmeesterd, zou toch spoedig van het overwonnen hart nieuwe kracht, nieuwe bedenkingen en tegenwerpingen ontvangen, die alles weder ongedaan maakten. Ofschoon hetgeen gij in deze bladzijden leest, de vrucht is van jaren lang nadenken en onderzoek, kan het u toch lichtelijk geheel onbewogen laten; en straks kan een ander komen, een eenvoudig geloovige, een naïf kind, een geheel kunsteloos prediker, en door hem kan de Heilige Geest uw hart treffen en tot de waarheid brengen. Indien alles buiten ons om in één slag verricht wordt, wat wij met langdurige inspanning niet vermochten, ons hart zal er dankbaar om uwentwille in juichen. Niettemin, ook onze bediening, die *hier* op ons ligt, de bediening des bewijsvoerenden nadenkens, maken wij heerlijk en prijzen haar voor uw aangezicht. Ook *wij* kunnen op dit gebied van groote daden Gods spreken, waardoor de Heer Zijn almachtige liefde ons kenbaar maakt. Zie, gij zelf hebt in de beste oogenblikken uws levens met uw denken geen vrede. Gij getroost u een dualisme, dat uw binnenste verscheurt. Gij zult elk oogenblik uw eigen logika met de daad tegenspreken, welbewust van 't geen gij doet, ja verklarende dat het leven, het werkelijk leven, gelukkig met alle logika en consequentie den spot drijft! Welnu, mijn broeder! daarmede, met deze edele inconsequentiën, die uw leven vervullen, toont gij duidelijk dat uwe logika niet uit het leven zelf is opgemaakt. Want zij wordt immers door de hoogste, aandoenlijkste, kostbaarste feiten van uw leven op zijde gezet. Dit nu is anders bij hetgeen wij *onze* logika noemen, en waarvan wij herhalen, dat het niet een *andere* is dan de uwe, maar slechts een *hoogere*, omdat er een geheel levensgebied is wat wij zien en gij tot nog toe *niet* ziet, en naar welks wetten wij ons denken regelen. Omdat nu onze logika juist in aansluiting aan de hoogste, heiligste feiten des levens is opgemaakt, zoo wordt zij, ten tijde

wanneer deze feiten zich doen gelden, niet als dorre redeneering ter zijde geschoven, maar juist *dan* bewijst zij zich als de waarheid. De ontzaglijke bevestiging dezer waarheid zal het jongste gericht zijn. Dan namelijk zal openbaar worden, dat het leven van ieder, zoowel van hen die ter linker als die ter rechterzijde staan, inderdaad een keten van nimmer afgebroken opvolging van oorzaken en werkingen vormt, die uit een hoogst beginsel voortvloeiden. De millioenen omstandigheden, die van ter zijde dat leven wijzigden, ja menigmaal plotseling alzoo veranderden, dat alle berekening het spoor bijster werd en niets dan toeval of noodlot scheen te heerschen, zullen dan blijken toch niets anders geweest te zijn dan de bevrijdende overmacht van het licht, of de bindende overmacht der duisternis. Beide deze beginselen zullen dan ontdekt worden niet afgetrokken onpersoonlijke wetten of gedachten, of blinde feiten zonder idee te zijn geweest, maar elk van beiden is bestuurd geweest door een Hoofd. Het ééne Hoofd, dat der Duisternis, wordt dan in de diepte geworpen: het andere Hoofd zal verheven worden. Wat *wij* nu wenschen onze logika te noemen, dit is niets anders dan een poging om ordelijk en eerbiedig na te spreken de gedachten van dat Hoofd, die de Logos is, de Heer des Zijns, en daarom ook de Heer van de ware verklaring des Zijns, de Heer der gedachte. Inderdaad, gij die op het terrein van de wetenschap meent Zijn woord: zonder Mij kunt gij *niets* doen, te mogen ter zijde stellen, gij zult te dien Dage bevinden, dat deze wetenschap zelve zal ter zijde gesteld worden. Wij echter, die gelooven en daarom de wetenschap eeren en haar heil zoeken, wij zouden haar willen smeeken, het licht des geloofs te willen aannemen. Onze stem, wij gevoelen het levendig, is daarbij zwak en ongevormd. Wilt gij een beteren getuige voor dezelfde waarheid vernemen? Wij wezen u in het begin van dit vertoog op

Jakob Böhme en zijn vermaning, dat wij ons Gode hebben stil te houden, opdat Zijn licht in ons strale. Dezelfde gedachte vindt gij een halve eeuw later bij den man, die veel algemeener dan Böhme als een der heerlijkste wonderen Gods in de geschiedenis des menschelijken geestes erkend wordt. Als Blaise Pascal in zijn "Gedachten" de diepzinnigheid zijns nadenkens op de verstrooiing (le divertissement) der menschen vestigt, dan zegt hij: Alle ongeluk der menschen ontstaat uit één enkele oorzaak: zij weten niet rustig en bedaard op dezelfde plek te blijven. Maar deze gedachte is ook bij hem niet op zichzelf staande: zij heeft inderdaad hetzelfde verband als bij Böhme. Beiden erkennen dat de menschelijke geest eerst dan tot zijn ware rust en ontvankelijkheid voor het licht Gods komt, als het Beeld Gods in hem door het geloof in Jezus Christus wordt hersteld. Vindt gij het vreemd, dat wij deze twee denkers naast elkaar stellen? Hun gedachtenloop schijnt hemelsbreed te verschillen. Böhme is de man der dichterlijke intuitie, Pascal der streng logische verstandelijkheid. En toch, dat verschil is slechts schijnbaar. Böhme's bespiegelingen worden door het diepst wijsgeerig nadenken der latere tijden, indien al niet beaamd, dan toch als uitnemend liehtvol erkend en als tegen de nuchterste kritiek bestand. En Pascal is in het (helaas, onuitgewerkt!) plan zijner Apologie van het christendom, gelijk tallooze malen in zijn afzonderlijke "Gedachten," in de hoogste mate dichterlijk. Ook voor de poëzij toch geldt, dat wie om der waarheid wil zijn leven verliest, het vinden zal: dat zoo men eerst den inhoud zoekt, al het andere, ook de schoone vorm, zal toegeworpen worden. Gelijk het metaal door zijn dichtheid glanst, zoo de gedachten der strenge denkers als Calvijn en Pascal.[1] Welnu, Pascal denkt omtrent onze logika, de "logika

[1] Dit is ook uiteengezet in de dissertatie van Dr. T. C. L. Wijnmalen:

der eeuwigheid," [1] aldus: het hart heeft zijn eigen orde van bewijzen, de (onvernieuwde) geest heeft de zijne ook, daar hij met grondstellingen en bewijsvoeringen werkt. En verder, de eerste dezer beide de orde der liefde noemende, zegt hij: Christus en Paulus hebben de orde der liefde, niet (allereerst) die des nadenkens. Zij wilden verwarmen, niet (allereerst) onderwijzen. Evenzoo Augustinus. Deze orde der liefde bestaat vooral dáárin, dat men bij elk punt dat behandeld wordt, steeds het doel in het oog houdt, naar hetwelk men streeft. Wij veroorloofden ons bij de aanhaling dezer woorden, door tusschen haakjes geplaatste invoegsels den zin te beperken, opdat het uitkome, dat Pascal de orde van het onafhankelijk denken en die der liefde niet dualistisch tegenover elkander stelt, maar slechts de eerste aan de tweede onderschikt. Dat dit inderdaad de bedoeling van Pascal is, heeft voor den kenner zijner geschriften geen bewijs noodig, en wordt ten overvloede elders uitdrukkelijk met de volgende woorden door hem betuigd: Het is op deze kennis des harten (hij heeft over het algemeen waarheidsgevoel van ons 1e hoofdstuk gesproken) en van het instinkt, dat het verstand moet steunen en al zijn redeneeringen daarop vestigen. Welnu, Pascal legt met ons, al noemt hij het geschapen-zijn des menschen naar Gods beeld zelden uitdrukkelijk, toch inderdaad overal deze waarheid ten grondslag. De groote tegenstellingen, die in 's menschen geest voorkomen, hecht

---

Pascal als bestrijder der Jezuïten en verdediger des christendoms, Utrecht 1865. In dit proefschrift komt, behalve vele andere schoone waarheden, ook de aanwijzing voor hoe verre de anthropologische methode, door Pascal in de Apologetiek gevolgd, verheven is boven de supranaturalistisch-historische (b. v. in Hugo de Groot's beroemd geschrift: de veritate religionis christianae) welke later doorgaans geheerscht heeft.

[1] Zóó hebben wij haar II, 222 genoemd, waar wij reeds deze zelfde waarheid bij Thomas v. Aquino en Leibnitz uitgedrukt vonden.

hij, naar de wijsgeerige kennis van zijn tijd, aan vier namen vast. Op praktisch terrein verkondigt hem Epiktetus een stoïsche zedeleer, die in trotsche zelfgenoegzaamheid de verlossing overbodig acht; Montaigne daarentegen een ongewisheid, die den mensch in den blinde doet rondtasten, en de verlossing onmogelijk maakt. Op theoretisch terrein leert het dogmatisme een blind gezagsgeloof, het pyrrhonisme daarentegen een volstrekte twijfelzucht: het eerste door de rede, het tweede door de menschelijke natuur met haar onuitdelgbare behoeften gelogenstraft. Het wankelen tusschen deze tegenstellingen,[1] het hopeloos rondtasten tusschen deze tegenstrijdigheden maakt des menschen grootheid en ellende uit. En die ellende, waardoor wordt zij verklaard en verholpen? Door niets anders dan door de leer der erfzonde, die tot een oorspronkelijk geschapenzijn naar Gods beeld terug doet besluiten. Het raadsel, de verwarde knoop van onzen toestand, zegt hij, heeft in dezen afgrond zijn samenvlechtingen, zoodat de mensch zonder dit mysterie meer onbegrijplijk heeten moet, dan dit mysterie zelf voor den mensch onbegrijpelijk is.

Is nu dit mysterie der erfzonde praktisch opgelost, is de mensch tot de gemeenschap met God teruggekomen door het geloof en het beeld Gods in hem hersteld, dan wordt de geheele mensch herboren, en dan kan het denken, na den doop des Heiligen Geestes te hebben ondergaan, zijn oorspronkelijke koninklijke stelling weder innemen.

---

[1] Op merkwaardige wijze komt, dunkt mij, deze rangschikking overeen met het vierledig schema van "natuurlijke ketterijen," welke Schleiermacher in zijn Christl. Glaube § 22 tegen het zuiver christendom overstelt: de docetische en nazoreïsche, die den Verlosser of ongeschikt om ons te verlossen, of zelf verlossing behoevende voorstellen, en de manicheïsche en pelagiaansche, die den mensch of voor verlossing onbereikbaar, of die verlossing niet behoevende maken.

Is de mensch in de sfeer der eeuwige waarheid herplaatst, dan is ook zijn denken de uitdrukking (ofschoon altijd de onvolmaakte uitdrukking hier beneden) van hetgeen de geest in 's Heeren gemeenschap aanschouwt. Ja dan mag Pascal met recht in het denken den waren adel onzer natuur zien, en verkondigen dat wèl te denken het beginsel van alle zedelijkheid, de gedachte de grootheid des menschen is. Want dan is deze beschouwing in het licht te plaatsen van hetgeen hij elders aldus uitdrukt: Alle lichamen, het uitspansel, de sterren, de aarde en haar koninkrijken, zijn den minste der geesten niet waard. Want de geest kent dit alles, en ook zichzelven: en het lichaam kent niets. En alle lichamen en alle geesten te samen met al hetgeen zij voortbrengen, zijn niet in waarde met de minste beweging van liefde gelijk. Want deze is van een oneindig hooger orde. Uit alle lichamen te samen kan men de geringste gedachte niet trekken: dat is onmogelijk omdat zij tot een andere orde der dingen behooren. Alle lichamen en geesten te samen zouden niet een enkele beweging van waarachtige liefde kunnen voortbrengen: dat is onmogelijk, omdat zij tot de orde van het geheel bovennatuurlijke behoort.

Deze verheven woorden zegt Pascal in zijn artikel "over Jezus Christus." En voor dien naam verbleekt ook de uitnemende heerlijkheid van den zijne. In die twee deelen "Gedachten" staan sommige regelen, die ons doen zeggen: de denkbeelden van duizend gewone menschen zijn niet een enkel denkbeeld van Pascal waard. En al de diepte van al zijn schatrijke gedachten zijn niet in waarde gelijk te stellen met één enkele beweging dier aandoenlijke liefde, die het leven des grooten denkers verteerd heeft. Maar de liefde, van welke het hart van Pascal blaakte, wat was zij anders dan uitvloeisel van dezelfde Bron, aan welke hij al zijn leven des harten ontleende, en dan ook bij gevolg al

den rijkdom zijner gedachten teruggebracht en toegewijd heeft? In Jezus Christus zijn alle schatten, ook der wijsheid en des verstands. En aan Hem en al Zijn volheid hebben alle leden Zijns lichaams, der gemeente, door het geloof deel. De gaven, die tot ontwikkeling, ontvouwing Zijner heerlijkheid in ons dienen, die zijn verschillend; maar de Geest is één en dezelfde. In den domsten daglooner, als hij door de genade die levend maakt Jezus Christus heeft aangenomen, zijn als onontwikkelde kiem diezelfde gedachten sluimerende, wier rijkdom, in een Augustinus of een Schleiermacher ontvouwd, genoegzaam zou zijn om in zevenjarigen geestelijken hongersnood een gansch Aegypte te voeden. Het zal aanschouwd worden als de boei van 't logge vleesch ook voor zulke meest gebonden geesten zal geslaakt zijn. Inmiddels zie het geloof met stille heilige vrijmoedigheid, die op deze verwachting rust, de wetenschap aan en biede haar de wateren des eeuwigen levens, waarop men nimmermeer dorst. Ook in deze onze bladzijden is daartoe, bij besef van groote zwakheid, een poging gewaagd. Die zwakheid is echter slechts persoonlijk. Want wat in onze beschouwingen het gemeengoed der kinderen Gods, der christelijke gemeente is, dat is niet zwak maar sterker dan de menschen, al wordt het dwaasheid genoemd. Gelijk God geduldig is omdat Hij eeuwig is, zoo heeft ook de geloovige christen de kalme gewisheid dat de waarheid Gods ten slotte toch zal zegevieren over elken tegenstand. En in dat besef kan hij het ongeschokt aanzien dat de hedendaagsche maatschappij voor een groot deel met die waarheid schijnt te willen breken. Wat nood? Helaas! hij die het werk Gods tegenstaat, kan aan zijne ziel schade lijden: maar wat de waarheid, het geloof zelf betreft, daarvoor is geen bekommering noodig. Op elk terrein toch, ja ook op dat der gedachte, heeft ons geloof de belofte van de wereld te overwinnen. Ook hier zij dan

ons hart van de waarachtigheid dier toezegging verzekerd. In liefdevolle deernis moge ook hier het geloof aan de wetenschap zijn gave bieden, zijn gave niet der dooding maar der levendmaking, niet der ontbinding maar der vervulling van hare wet, naar Aurelius Augustinus' verheven kernspreuk: zoekt voort, o zoekt wat gij zoekt, maar het is niet dáár, waar gij het zoekt. Quaerite quod quaeritis, sed non est ubi quaeritis.

HET BEELD GODS IN ONS LEVEN.

Ons leven is Jezus Christus, het vleeschgeworden Woord. Wij zeggen niet: Hij is de grond, de bron van ons leven, maar met Paulus: Hij zelf is ons leven. Want Hij heeft Zijn gansche wezen ons medegedeeld, Zijn heilige volheid ons in beginsel gegeven. Hij is niet de aanwijzer van den weg en de waarheid, maar de weg en de waarheid, de opstanding zelf. De wet is door Mozes g e g e v e n: daar is de persoon slechts overbrenger van een gave, die van hem onderscheiden is. Maar de genade en de waarheid zijn door Jezus Christus g e w o r d e n; hier is gave en brenger één: Hij geeft namelijk zichzelf, Zijn heerlijkheid die vol van genade en waarheid is. Hij is niet slechts een op zichzelf staand persoon, in Zijn eigen bijzonderheid afgesloten: neen Hij is "de Geest;" datgene wat Hij is, gaat in geestelijken vorm, in wijduitgespreide algemeenheid van Hem uit. Gelijk Abraham niet slechts gezegend, maar ook een zegen is: gelijk Aärons voorhoofdplaat hem niet slechts heilig, maar de heiligheid noemt: zoo gaat Jezus Christus geheel op in zelfmededeeling. Ieder hier op aarde wordt ook voor zichzelf geboren, deze ééne, o mensch! wordt v o o r u geboren, gelijk de Engel den herderen verkondigt. Daarom ook is

Hij niet slechts de levende, voor zichzelf: maar ook het leven, voor ons.

Zullen wij dan het beeld Gods in 'tgeen het voor ons leven beteekent, in dit hoofdstuk overwegen, dan herhalen wij wat wij op de eerste bladzijde schreven: uit de persoon des Middelaars alleen is de mensch te begrijpen. Want Hij heeft volbracht wat des menschen taak was, doch door hem onafgedaan werd gelaten. De mensch had zich met het heilig Beeld Gods, als met een hemelsche Jonkvrouwe moeten verbinden, om zoo der hemelsche Wijsheid lichamelijkheid te geven, opdat zij zich verder in de gansche schepping, door middel van den mensch, zou kunnen tot werkelijkheid brengen. De mensch heeft niet dit huwelijk gewild. Hij heeft een aardsche vrouw begeerd en verkregen: hij heeft de hulpe in hem voor een hulpe tegenover hem laten varen: hij is in het stof gevallen. Nu is dit eeuwige Woord zelf vleesch geworden onder ons. En de gansche loopbaan van den Zoon des menschen is niet anders dan een tot volle ontplooiing brengen van het Beeld Gods, zoodat Hij nu in de heerlijkheid dat Beeld volkomen toont, terwijl wij geroepen worden, den beelde des Zoons gelijkvormig te wezen.

Zien wij dan, om het oorspronkelijk Voor-beeld des menschen, zijn eigenlijke bestemming voor onze oogen te zien, het leven des Heeren Jezus aan. Adams leven had geheel behooren te zijn een leven van geloof. Geloof toch is niets anders dan het streven naar den oorsprong van zijn bestaan, om dien in zich op te nemen tot innige vereeniging. Daarin is de mensch de kroon der schepping, de voltooiing van haar leven. Alle levensbeweging van het schepsel, waardoor het naar zijn oorsprong terugstreeft, aan de wet van zijn natuur voldoet, is in wijderen zin geloof. Zoo zucht het schepsel en verwacht de openbaring van Gods kinderen: de plant keert zich naar de zon, de jonge raven roepen tot God om spijze: het kind wendt zijn aangezicht instinktief naar de moeder-

borst — ja het gelooft, onbewust en sluimerend, zoodat het in staat is om het Sacrament des Heiligen Doops te ontvangen. Maar het bewuste leven is eerst de volkomen kracht des geloofs, het vervullen van 's menschen bestemming. Welnu, in die bestemming is de Zoon des menschen volkomenlijk ingegaan. Zijn geheele leven is vervulling van 's menschen ware en oorspronkelijke roeping. Zijn geheele leven is Geloof.

Er zijn, helaas! niet weinig christenen, die deze waarheid niet erkennen, meenende dat alzoo aan de Godheid des Heeren wordt te kort gedaan. Zij berooven niet alleen ons geloofsleven van zijn krachtigsten prikkel en het Beeld des Zoons in het vleesch van zijn eigenlijke heerlijkheid, maar zij strijden ook bepaald met de Heilige Schrift. Niemand zal ontkennen dat des Geestes leiding David in den 16e Psalm zijn nieuw leven, zijn opstanding door het geloof doet zien en verwachten. Welnu, dat voorbeeld is, naar Petrus uitdrukkelijke betuiging na het Pinkster-wonder, in Jezus den Verrezene vervuld. Hij is dus, gelijk Hij ook in den brief aan de Hebreeën met nadruk genoemd wordt, de overste Leidsman en Voleinder des geloofs. Ik betrouw op U, spreekt Hij in den evengenoemden Psalm, of in den tweeëntwintigsten. Dien lof geven Hem zelfs zijn verbitterde vijanden als Hij aan het kruis hangt: "Hij heeft op God betrouwd." Gaan wij dit eenigszins uitvoeriger na. Laat ons het gansche leven des Heilands, in enkele hoofdtrekken, als een geloofsleven aanzien, om zoo tot helder besef te komen hoe de bestemming des menschen in 't algemeen langs dien weg door Hem bereikt en vervuld is.

De eerste mensch heeft de uitspraak Gods niet geloofd, en het is hem tot schuld en dood gerekend. Abraham heeft God geloofd, en het is hem tot gerechtigheid gerekend. Jezus heeft God volkomen geloofd, gelijk Hij in persoonlijke gemeenschap en door de stem der profeten tot Hem sprak:

en het is Hem voor ons tot gerechtigheid gerekend. Als ons Hoofd stond Hij in ons vleesch voor God. In volkomen onderwerping heeft Hij zich der majesteit Gods overgegeven, in volstrekt vertrouwen hield Hij onder de verwardste en schrikkelijkste toestanden aan Hem vast.

Van Zijn eerste jeugd aan heeft Jezus in den geloove alle dingen aanvaard. Reeds het eerste woord: "Wist gij niet dat Ik zijn moest in de dingen des Vaders?" spreekt van een moeten, een heilig m o e t e n, dat nu verder Zijn gansche leven doorwandelt, en in den geloove door Hem opgevolgd wordt. God had door Zijn profeten beloofd eens het Koninkrijk op te zullen richten. In de Schrift lezende bemerkt Jezus telkens duidelijker, dat alles op Hem zag, dat Hij de aan de vaderen beloofde Messias zou zijn. De stem des Vaders van den hemel bij Zijn doop, en de werken die Hem de Vader deed zien (Joh. 5) bevestigden Hem nog verder daarin. Maar nu te gelooven dat Hij, de zoon der nederige vrouw, diegene was van wien de profeten hadden gesproken, dat heeft Hem veel worsteling des harten en der gedachten gekost. Denk niet, met velen: God had het Hem eenmaal door een duidelijk wonder bij de Jordaan verzekerd: voortaan was dus geen twijfel meer mogelijk. Dan toch zoudt gij den aard des geloofs miskennen. Het geloof heeft geen staand kapitaal van ontwijfelbare waarheid, waaromtrent nimmer meer verduistering zou mogelijk zijn. Die de mysteriën van het geloofsleven kent, weet dat deze gewisheid geheel z e d e l i j k van aard is, zoodat zij, als Israëls manna, elken dag op nieuw verkregen worden moet; ja dat elke nieuwe waarheid, die ons helder wordt, als het ware al het voorgaande bezit weder in kwestie stelt, totdat het zich op de hoogte van die nieuwe waarheid gesteld heeft en alzoo onze levens-toon, om zoo te spreken, op alle punten van ons geestelijk leven weder verhoogd is. Zoo heeft ook Jezus niet alles in het volle licht dadelijk doorzien, maar is trapsgewijs tot hooger

licht en bevestiging gekomen. Ook het laten dempen van Zijn inwendig leven door den druk der verdorven geestelijke atmosfeer rondom Hem, behoort tot Zijn dragen van onze zonden. Dóór de Schriftverminking van Zijn tijd heen heeft Hij moeten gelooven: want van den Messias werd toenmaals geheel anders geleerd dan in de profeten geschreven stond. In de profeten toch leest men van des Messias lijden en heerlijkheid; maar Israël in Jezus' tijd had alleen voor de heerlijkheid van den Messias een oog; evenals men bij verklaring van de wet wel wist van wetten en van een uiterlijke vroomheid, maar niets van een inwendig leven des geestes dat aan Gods beloften hangt, niets van wedergeboorte en opstanding hier beneden. De zalving met de volle mate des Geestes heeft nu ongetwijfeld den Heiland sedert Zijn doop een heerlijke helderheid over dit alles gegeven, en dieper wijsheid dan alle profeten te zamen. Maar toch blijft steeds waar wat wij opmerkten, dat Zijn wandel was in den geloove, niet in aanschouwen. Verstandig was Hij en levendig van hart om te gelooven al wat de profeten omtrent Hem gesproken hadden. Zijn geest was ten allen tijde volmaakt gewillig, maar Hij was nog in het zwakke vleesch, welks voorhangsel des Vaders heerlijkheid nog voor Hem bedekte. Daarom was Zijn geloofsoog niet altijd even helder, en in de dagen Zijns vleesches heeft Hij moeten bidden en smeeken met sterke roeping en tranen. De hoogste hoogte heeft Zijn geloofsleven tegen het einde bereikt, als wij Hem geen krachtige teekenen, geen wonderen meer zien doen, maar alleenlijk lijden: lijden in volkomen overgave aan Hem, die rechtvaardig oordeelt, in volkomen gewisheid dat alzóó de Schrift en de wil Gods moest vervuld worden, en dat de macht der duisternis in deze ure harer overwinning niet anders deed dan naar Gods raad zich-zelf veroordeelen en vernietigen. Zoo moest het menschelijk vleesch in Hem sterven en Hij door den dood heen tot een nieuw leven opstaan,

om te worden als mensch wat Hij in Zijn eeuwig wezen altijd geweest was: het van God verordend Hoofd aller dingen, de Vorst des levens, de Eerstgeborene uit de dooden, die door de diepste vernedering het eigendoms- en heerlijkheidsrecht over alle dingen verwerven moest. Door dit volkomen ootmoedig en heldhaftig geloof verkreeg God de hoogste eere. Voor het éérst sedert Adams val ontving God van een mensch de eere, die Hem toekomt, namelijk dat een mensch zich niet slechts in stomme onderwerping onder Hem nederboog als leem in 's pottebakkers hand, maar Hem volkomen toevertrouwde dat Hij hem niet in den dood zou laten, dat Hij Zijn werk door hem volvoeren en de schepping door hem tot vrijheid leiden zou. Jezus eerde den Vader alzoo door het kinderlijk geloof. Ook in de smartelijkste donkerheid zeide Hij: God is mij groot, omdat Hij door het geloof de éénheid, den samenhang van Gods plan kon bevatten. Hij geloofde omtrent zichzelf wat Abraham omtrent Izaäk geloofde, dat God hem ook uit de diepste hopeloosheid zou opheffen, ja ook uit den dood zelfs op zou wekken. O hoe menigeen leest Jezus' voorspellingen omtrent Zijn opstanding als waren ze een koude, onbegrijpelijke vóórwetenschap, en ergert zich wellicht aan deze onze voorstelling, als ware zij een verlaging voor den Zoon des menschen, terwijl toch juist zóó eerst die voorwetenschap des Heeren, a's een triumf Zijns geloofs, ons met de diepste bewondering in het stof vallen en met gedoken aangezicht aanbidden doet!

Wij zeiden dat de Heer in den geloove Gods plan in zijn samenhang doorzag, en aldus zich niet ergerde aan Zijn lijden, kennende het doel en de vrucht. Inderdaad het rijk des vijands is dat der duisternis; en deze toont zich in ons door onwetendheid omtrent de Goddelijke en geestelijke dingen. Immers wanneer men iets slechts ten halve weet, ontbreekt de volle krachtige overtuiging. Daarom

kan deze onvolkomen kennis ook geen invloed hebben op onzen wandel, geen nieuwe, voldoende beweeggronden aan ons handelen bijzetten; en aan de macht des duivels wordt alzoo geen afbreuk gedaan.

Wat heeft God ons dan als Zijn plan geopenbaard in de Heilige Schrift? Laat ons het eerbiedig trachten te beschrijven. Gods oorspronkelijk plan, het Raadsbesluit der eeuwige ondoorgrondelijke liefde was geen ander dan: ZICH TE OPENBAREN voor het oog des heelals. Want God is Geest: en Hij zou, als een ondoorgrondelijke oneindigheid, een afgrond van volmaaktheden, door niemand dan door Zichzelf hebben kunnen gezien worden. Daarom behaagde het Zijner liefde, zich te willen openbaren, d. i. Zich een zichtbaarheid toe te bereiden, opdat Hij op een voor het schepsel toegankelijke wijze zou kunnen gekend, geliefd, aangebeden worden. Hij wilde, ofschoon zelf een ontoegankelijk licht bewonend, echter in Zijn heerlijkheid voor het schepsel openbaar worden, aan Zijn liefdewezen volle werking geven door zich aan het geschapene mede te deelen. Maar indien daarbij de glans Zijner heerlijkheid niet gesluierd, getemperd werd, zou Hij voor het schepsel te schitterend, ja doodelijk zijn. Gelijk het Oude Testament gedurig verkondigt, dat Hem geen schepsel zal zien en leven. Daarom is dat licht als het ware in den spiegel van het menschelijk wezen gedempt, om door den mensch teruggekaatst, over de andere schepselen te stralen. De kiem van Zijn beeld plantte God in den mensch, opdat zoo als het ware uit het vleesch een lichaam der heerlijkheid gevormd worden zou. Het Goddelijk scheppend Woord, de instraling en indaling van het Goddelijk leven had als een zaad den bodem van het tot mensch gevormde stof bevrucht, opdat zoo een Goddelijke, hemelsche mensch als op een akker opwassen en de mensch een volkomen beeld Gods worden zou. Met gedurige hulp van het eeuwige

Woord, als van een hemelschen zonneschijn en dauw, moest zoo van lieverlede uit dien akker een zichtbaar doch onvergankelijk, hemelsch lichaam, een volmaakt Beeld Gods opgroeien, een tempel waarin God als de hoogste Bron van alle krachten wonen en van dien tempel uit de overige schepselen regeeren en tot dezelfde heerlijkheid opleiden kon.

Die eene mensch moest zich dan tot menschheid ontplooien, opdat God zich trapsgewijze en in ieder mensch in een bijzonder deel Zijner volmaaktheden zou kunnen openbaren. Immers de volheid van dit licht ware voor één schepsel niet tegelijk te doorstaan; daarom moest het van lieverlede ontvouwd worden in tallooze dragers, wier verscheidenheid als het lichaam des Zoons onder Hem als het éénige Hoofd "tot één vergaderd" (Ef. 1, 10) God in waarheid zichtbaar maken, ja het groote zichtbare Beeld Gods wezen zou.

Deze adem Gods nu, die als geestelijk zaad den grondslag vormde voor het toekomstige, volgroeide, geestelijk-uitwendige Beeld Gods, moest van lieverlede aan het aardsch en uit het stof gevormd lichaam des menschen onverderflijkheid, geestelijke heerlijkheid mededeelen, totdat de mensch, zonder dood, ter opneming in hoogeren glans geschikt ware. Doch dit alles is in Adam verijdeld. Het geestelijk lichaam der heerlijkheid is door de zonde reeds in den eersten bloei zijns wasdoms tot stilstand gekomen, en het dierlijk leven is uit de lagere krachten der ziel alleen omhoog gegroeid. Het grondbeeld der Godheid werd nu bedekt, bleef slapend in het geweten, den binnensten grond der ziel, van waar Jezus' stem het weer tot ontwaking en opheffing kan brengen, naar Zijn woord: die uit de waarheid is, hoort Mijne stem. Hij toch heeft vervuld hetgeen in Adam verijdeld was, en die vervulling nam Hij aan den avond vóór Zijn lijden als voltooid vooruit, toen Hij sprak:

nu is de Zoon des menschen verheerlijkt, en God is in Hem verheerlijkt. Immers nu kon God in Hem verheerlijkt worden, Zijn hoogste belofte aan Hem vervullen, Zijn hoogste kracht, naar die belofte, aan Hem openbaren, namelijk Hem opwekken uit den dood! Adam heeft den weg der trapsgewijze ontwikkeling door gehoorzaamheid tot vrijheid niet willen gaan, verleid door den vijand, die ook juist dáárdoor gevallen is, dat hij de trappen tot wasdom in hooger volkomenheid niet heeft willen opstijgen, en daarom in de waarheid niet staat. De Goddelijke kiem in den mensch heeft zich nu, onvermogend om zich verder te ontwikkelen, tot het binnenste heiligdom in het vleesch, tot het allerheiligste, waar het geweten spreekt, teruggetrokken, en kan niet tot ontplooiing en wasdom komen. Maar Jezus Christus is verschenen als de sterkere, die den sterke overmocht heeft. In de diepte tot welke wij gevallen waren, is Hij geheel ingedaald om ons te bevrijden. In ons vleesch is Hij geboren: ja in dit vleesch met al zijn zwakheden en blootgesteldheid aan verzoeking. In onophoudelijke gehoorzaamheid heeft Hij het vleesch van den geest doorlicht laten worden. Hij had in zich een lageren wil, een wil des vleesches, die zich eerst in voortdurenden strijd, het gansche leven dóór, met den hoogeren wil des Vaders heeft leeren vereenigen. Gelijk het apostolisch woord van Hem zegt, dat Hij gehoorzaamheid geleerd heeft, ja Zijn eigen mond het uitspreekt: Ik ben uit den hemel nedergedaald, niet opdat ik Mijnen wil zou doen, maar den wil desgenen die Mij gezonden heeft. Nooit is er één enkel oogenblik van zonde in den Heilige geweest. Ja de Engel spreekt tot Maria met recht van dat Heilige (met diepe bedoeling wordt hier iets onzijdigs uitgedrukt) dat Heilige dat uit u zal geboren worden, zal Gods Zoon heeten. Doch niettemin heeft die heiligheid zich van aanleg tot volle ontwikkeling eerst door den loop des ganschen levens, in voortdurenden

strijd tegen de verzoeking zonder één enkel oogenblik voor haar te zwichten, ontplooid. Eerst in dit licht verstaan wij het leven des Heeren naar de Evangelische verhalen in zijn onbeschrijfbare schoonheid, en leeren aan het hart van den Zoon des menschen rusten als aan een hart, dat waarlijk al onze verzoekingen gekend, doorgemaakt, overwonnen heeft, en uit eigen ervaring met onze zwakheden medelijden kan hebben. Zie Hem, om een enkel voorbeeld te noemen, te Caesarea Philippi. Hij heeft Zijn lijdensweg aangekondigd. Heer, wees U genadig, roept Petrus, dat zal U geenszins geschieden. Wijst nu Jezus deze woorden eenvoudig zonder inwendige worsteling af, in kalme berekening dat het toch alzoo moet geschieden? O neen, een hevige strijd ontbrandt in Zijn binnenste, kenbaar in de woorden der diepste ontroering: ga achter Mij, Satan, gij zijt Mij een aanstoot — een steen des aanstoots, die Mij zou doen struikelen en vallen, indien Ik Mij niet vasthield aan mijn God! Of wel — om een voorbeeld te noemen uit dat Evangelie van Johannes, waarin de kritiek zoo vaak de beweginglooze, eentoonigvolmaakte gestalte eens in het vleesch gehulden Gods, maar niet een werkelijk mensch kan zien — zie hoe het 9e hoofdstuk van dit Evangelie tot verklaring van het 10e dient: hoe de ongeloovige verhardheid der leidslieden Israëls, in het verstooten van den genezen blindgeborene blijkbaar, den Heiland tot helder besef doet komen, dat Hij alleen de goede, de ware Herder Israëls is, die dan ook Zijnen schapen het eeuwige leven geeft, ze tegen de wolven beschermt, hun Zijn stem doet verstaan tegenover die van alle anderen!

Adam heeft Gods Woord niet geloofd. Abraham heeft geloofd, ja zijn geloof heeft bij de offerande van Izaak den hoogsten trap bereikt, welke juist is het geloof aan de opstanding, daar hij vertrouwde dat God zijn zoon hem ook wel uit den dood kon teruggeven. En dit geloof is den aartsvader tot rechtvaardigheid gerekend. Jezus heeft de

woorden Gods omtrent Zijn lijden en heerlijkheid bij de profeten geloofd, en het is Hem voor ons tot rechtvaardigheid gerekend. Want nu ontvangen wij het leven door Hem. Zoo is Hij trapsgewijs volmaakt. Wanneer wij, die de eeuwige Godheid des Zoons belijden, van Jezus' trapsgewijze volmaking spreken, dan bedoelen wij daarmede den door Hem aangenomen toestand des vleesches. Zijn Goddelijk wezen had op zich-zelf geen verheerlijking noodig, ja kon die niet erlangen. Slechts kon Zijn Goddelijke volmaaktheid overgeleid worden van uit het binnenste heiligdom Zijner persoonlijkheid naar Zijn vleesch, van uit het middelpunt naar den omtrek, om als het ware als een bloem op den bodem van dat vleesch op te wassen. De Geest der heerlijkheid moest een hemelsch lichaam, en eveneens het aardsche vleesch moest geest, of wel belichaamde, mededeelbare geest worden. De Zoon is dezen weg ingegaan. Hij is nu de Zemach, de Spruite op den hemeltroon, van wien het 6e hoofdstuk van Zacharia's profetiën gewaagt, als zijnde in Hem de hoogepriesterlijke en de koninklijke waardigheid, naar Melchizedeks ordening, in één persoon vereenigd, zoodat de raad des vredes tusschen die beide ampten is. Met diepe bedoeling wordt deze onze hoofdgedachte, namelijk het opwassen van den Zoon tot aan de volkomen heerlijkheid, in de Schrift voortdurend door de voorstelling van de plant uitgedrukt. De plant is profetie van den mensch. Stellen wij, om dit in te zien, de zes scheppingsdagen in twee reien, zóódat de drie eerste naast elkander, en de drie volgende daar onder gesteld worden, zoo zien wij dat de vierde dag tot den boven hem geplaatsten eersten dag, de vijfde tot den tweeden, de zesde tot den derden, in aanvullende betrekking staat. Op den eersten wordt het licht geschapen, op den vierden de lichtdragers. Op den tweeden het uitspansel, de wateren boven en beneden, op den vijfden de bewoners van deze beide terreinen.

Op den derden de plant, op den zesden, ten laatste, de mensch. De plant toch is voortgekomen uit vereeniging van het scheppingswoord, den levensadem Gods, met de ontvankelijke stof der aarde. God sprak: de aarde brenge voort. Zoo is ook de mensch oorspronkelijk geschapen; ook hij is gewrocht van het scheppingswoord Gods, dat in de ontvankelijke aardsche stof indaalde en er leven in bracht. Maar de oorspronkelijke reinheid is verloren. Thans heeft zich tusschen het scheppingswoord Gods en de ontvankelijkheid der aardsche stof een derde macht ingedrongen, de wilde bruising van vleeschelijken hartstocht, de "wil des mans." Nu wordt de mensch in zonde ontvangen en geboren. De plant is maagdelijk rein gebleven, de mensch is gevallen. Doch de ware mensch is teruggekeerd in Hem, bij wiens geboorte de wil des mans werd buitengesloten, en alleen de ontvankelijkheid der dochter Israëls, der geloovige Maria, door de scheppingskracht van Boven werd vruchtbaar gemaakt. Nu is de ware Plante teruggekomen. Hier op aarde is Hij geweest een verachte Nezer, twijg, Nazarener genoemd. Het rijsjen uit den afgehouwen tronk van Isai. Het tarwegraan dat in den donkeren schoot der aarde sterven, ja gansch en al vergaan moest om zijn levenskracht te ontplooien. Maar juist daardoor is Hij opgeschoten boven de aarde, als halm verheerlijkt en vruchtbaar geworden. Nu als hemelsche Spruite strooit Hij Zijn zaad, Zijn Geest, d. i.: Zijn geestelijke lichamelijkheid, rondom zich. Hij ziet zaad, en het welbehagen des Heeren gaat door Zijn hand gelukkiglijk voort; om den arbeid Zijner ziele hier beneden wordt Hij verzadigd in de heerlijkheid. Zoo velen Hem aannemen, dien geeft Hij macht, kinderen Gods te worden, die ín afgeleiden zin hebben wat in Hem oorspronkelijk is. De volheid der Godheid woont in Hem lichamelijk, d. i. wezenlijk, van nature; maar zij zijn in Hem volmaakt, d. i. vervuld; Zijn volheid is geheel in hen overgegaan. Zij

zijn niet uit den bloede, noch uit den wil des vleesches, noch uit den wil des mans, maar uit God geboren, even als hun Hoofd.

Jezus is de vervulling van den mensch; Hij is de Mensch, de Uitverkorene bij uitnemendheid. Ziet Mijn Knecht, Mijn Uitverkorene, spreekt de Heer bij Jesaia. De betrekking van den Zoon tot de menschheid is een eeuwige betrekking. Mensch zou Hij geworden zijn ook zonder dat de zonde er tusschen gekomen ware; en dan ware slechts in den tijd, in de menschelijke geschiedenis, verwerkelijkt, wat Hij eeuwig in Zijn wezen geweest is. Slechts dat Hij is vleesch geworden, onze door de zonde ontstane zwakheid heeft gedeeld, dat is het groote wonder van Bethlehem. De menschwording was dus een eeuwig beslotene. Dit nu deed Satans nijd ontvlammen, dat een mensch hem zou overwinnen en tot hoofd ook der Engelen gesteld worden. Daarom deed hij Jezus lijden door zware verzoekingen en smarten. Door dit alles geduldig dóór te staan, moest Jezus bewijzen, overtuigend voor aller oogen aantoonen, dat geen schepsel waard was om tot den troon opgeheven te worden dan alleen Maria's Zoon. Het vijfde hoofdstuk der Openbaring toont ons hoe Johannes dit in de hemelsche heerlijkheid aanschouwde. God heeft den Zoon en in Hem de Gemeente, de menschheid, eeuwiglijk uitverkoren. Maar de tegenstanders der eeuwige verkiezing, zeggen (en helaas! vele voorstanders van deze waarheid meenen, hetzij heimelijk er over zuchtende, hetzij in het ongerijmde dwaselijk een meerder verheerlijking Gods ziende, desgelijks) de tegenstanders zeggen dat God, den Zoon en de menschheid in Hem eeuwiglijk verkiezende, daarmede slechts almachtige, onweerstaanbare willekeur, ten onrechte vrijmacht genoemd, ten toon spreidt. Door geduldig en heilig lijden tot den einde toe, moest dus de Zoon bewijzen dat de Vader, Hem eeuwiglijk verkiezende, niet naar een afgetrokken Goddelijke willekeur, maar naar

het hoogste en heiligste recht gehandeld heeft. De duivel wilde niet Gods plan gelooven en, gelijk de heilige engelen, iets er van verstaande, voorts begeerig zijn om in de verdere ontwikkeling in te zien. Jezus nu heeft zich vastgehouden aan het Woord der belofte. Hij verdroeg alle lijden in het geloof aan Gods belofte van Hem te zullen verhoogen. Door dit Zijn geloof ontving God voor de eerste maal volkomen eere voor het oog van al Zijne schepselen, ook voor het oog van Satan en zijne engelen, die zich aan het gering, nederig begin van Gods wegen ergeren, en daardoor het heerlijk einde der wegen Gods niet bereiken kunnen, gelijk ook Judas zich daaraan geërgerd heeft, en de opstanding, de verhooging van Jezus niet mede belevende, te gronde gegaan is.

God moet, om Zijn rechtvaardigheid, onpartijdigheid te bewijzen, bij de uitverkiezing van eerstelingen der heerlijkheid een bijzonder lijden over hen laten gaan, opdat de gansche wereld zie, dat zij stand houden en dat God hen dus niet willekeurig heeft uitverkoren. Dit is de diepe zin der geschiedenis van Job, die in zijn lijden en daarop gevolgde heerlijkheid een voorbeeld van Christus is. Zoo moest dan alle mond gestopt worden en de geheele wereld leeren inzien, dat Jezus met recht de Heer is, tot heerlijkheid Gods des Vaders. Koning Saul, in een oogenblik van verteedering de heilige onbaatzuchtigheid van Davids lijden erkennende, hief zijn stem op en weende, en zeide tot den vervolgde: gij zijt rechtvaardiger dan ik. Zoo moest aan vijanden en ontevredenen in het heilig lijden van Jezus nog een middel geboden worden, om tot opening der oogen en alzoo tot behoudenis te komen. Jezus, als Hoofd der uitverkorenen, als Hoofd der gemeente, droeg aldus de zonden der wereld. De duivel betwistte Hem in Zijn vleesch den ingang tot de heerlijkheid. En daar het vleesch op zichzelf, zonder verhooging tot den Geest, inderdaad geen toegang

kan hebben tot het allerheiligste Gods, zoo moest Jezus' vleesch door lijden gedood worden. Daarom spreekt de brief aan de Hebreën zoo veel van de volmaking van Jezus door Zijn lijden. Dit lijden was dus een middel tot scheiding der uitverkorenen van de wereld, daar de wereld buiten staat is om, dóór zulk een hard lijden heen, door te breken tot de heerlijkheid. De vijanden moeten ééns met handen grijpen, tastbaar voor oogen zien wat zij nu niet gelooven willen, en erkennen dat hun gericht even volmaakt rechtvaardig is als de verhooging der kinderen Gods.

In het lijden van Christus bleek de vijandschap des menschen tegen God. De naamchristen haat het ware christendom en de waarachtige belijders, omdat door hen zijn valschheid wordt ontdekt en bestraft, zijn verdeeldheid des harten wordt blootgelegd. Gelijk de broeders van Jozef hun door den vader uitverkoren broeder haatten en vervolgden. De haat tegen Christus, de eigenlijke zonde des menschdoms, blijkt dus in zijn diepste wezen te zijn een haat tegen de eeuwige verkiezing, welke in Christus haar toppunt bereikt, haar eigenlijke ontplooiing toont. Slechts een volkomen verootmoediging, die zich Gode in alles onderwerpt, kan Hem in deze verkiezing recht geven. Zoo blijkt het met hoe heilige diepzinnigheid onze gereformeerde vaderen in de eeuwige verkiezing het "hart der kerk" hebben gezien en vastgehouden. Zij hebben ingezien, dat wat in de uitvoering het laatste, hoogste is, in de idee, in het voornemen Gods, het eerste moet geweest zijn. Dat dus de mensch, als zijnde het laatste en hoogste van Gods schepselen, in zijn gedachte het eerste, het eigenlijk doel van de gansche schepping, de eerste, de in den Zoon uitverkorene, moet geweest zijn. In Hem toch bereikt de schepping haar hoogtepunt en doel: in Hem kan God Zijn Sabbath vieren, tot rust, tot het doel Zijner scheppingswerkzaamheid komen, daar het einddoel Zijner liefde, de waarachtige

vereeniging van den Schepper met het schepsel, eerst in Hem die het Beeld Gods en Hoofd der Schepping is, bereikt worden kan. Alleen in den mensch toch heeft God de wereld lief gehad, gelijk den mensch alleen in Christus, zijn Hoofd. Deze vereeniging is in den mensch aanvankelijk, maar in de menschwording van den Logos volkomen vervuld, en zoo zien wij wederom dat die menschwording zekerlijk ook zonder dat de mensch gezondigd had, ofschoon in dat geval op andere wijze, zou geschied zijn. Gods vrijheid is niet willekeurig, maar heilig. Hij kan slechts zich zelf of Zijn eigen Beeld liefhebben. Daarom is de uitverkiezing niet een onheilige, willekeurige voorliefde, gelijk bij ons menschen, maar noodzakelijke betooning van Gods heiligheid. Zij is ook niet een uitverkiezen van sommigen, om anderen, weinigen of velen, daarnaast onverkoren te laten. Dit is wederom een overbrengen van de menschelijke zwakheid op God. Wij toch verkiezen onder datgene wat wij voorhanden vinden: het eene verkiezen, het andere verwerpen wij. Maar Gods verkiezing is de grond ook van het ontstaan en bestaan van hem, dien Hij verkozen heeft. De mensch spreekt omdat de dingen er zijn, en hij slechts naspreekt de gedachten Gods, die hij in het bestaande nedergelegd vindt. Maar God spreekt en het is er. Ik besta als beelddrager Gods: dus ben ik eeuwiglijk uitverkoren: mijn verlossing is niets anders dan de doorzetting der scheppingsgedachte Gods, welke door de zonde gestremd was. Ik besta omdat ik verlost ben: want ik had al lang de eeuwige verdoemenis verdiend. En daar de wereld om 's menschen wil bestaat, als het voetstuk waarop Gods uitverkorenen moeten staan, zoo is ook de onderhouding der wereld, in welke het gewone besef slechts een deïstisch opgevatte Voorzienigheid, buiten verband met de verlossing ziet, in haar eigenlijke kern niets anders dan verlossende barmhartigheid, genade Gods; en elk stofjen der aarde kan met den mensch, die de kroon der schepping

is, eenstemmig betuigen: het zijn de goedertierenheden des Heeren dat wij niet vernield zijn.

Men misversta deze onze gedachte niet. Een zalig worden van allen zonder onderscheid, een eindelijke "wederbrenging aller dingen" leeren wij zeer bepaaldelijk geenszins. Wij gelooven dat het Gods wil is, dat alle menschen zalig worden en tot kennis der waarheid komen; maar tevens dat God, den mensch de ontzaglijke gave van vrijheid der keuze schenkende, daarmede ook de mogelijkheid heeft gesteld, dat Zijn liefdewil niet bereikt worde. Ons verstand belijdt hier zijn onmacht om de laatste diepte te doorgronden. Doch dat God den tegenstand der zonde tegen zich eeuwig zou dulden, dat is ons niet meer onbegrijpelijk dan dat Hij, de Heilige, dien tegenstand ook maar één enkel oogenblik in de menschenwereld tegen zich dulden kan. Het eigenlijk mysterie is ons niet het misbruik van de gegeven vrijheid der keuze, maar het feit van die geschapen vrijheid zelve. Even gewetenloos als het is, dit feit te ontkennen, even kortzichtig is het en eigendunkelijk, het wel te erkennen, maar zijn noodzakelijk gevolg, de mogelijkheid eener blijvende verharding, ter zijde te stellen. Wij gelooven ten volle aan de volharding der heiligen, maar (gelijk het eenvoudig in de uitdrukking zelve ligt) door en van wege hun volharding. En zoo blijft het dan, wat de uitverkiezing betreft, bij het woord en de ervaring van Christus zelven. Hij heeft Zijn discipelen alle twaalf uitverkoren, en ziet, één van hen is een duivel. Uit hen, die de Vader Hem gegeven heeft, en die Hij bewaard heeft, ja uit hen is er een verloren gegaan. Vervalt hiermede de troost der verkiezing? Neen, want wie haar waarlijk gelooft, wordt krachtig tot volharding gewekt, en alzoo behouden door dit zijn geloof. En wie door deze leer of tot wanhoop, of tot zorgeloosheid vervalt, die gelooft inderdaad niet haar, maar slechts haar verminking.

In Christus is derhalve de menschheid uitverkoren om Zijn gemeente te zijn. De menschheid is één geheel, één lichaam: aan de afzonderlijke individuen kan eerst later, door meer afgetrokken beschouwing, worden gedacht. Gelijk het woord des menschen een eenheid is, niet uit samenvoeging van vele letters geworden, maar als een eenheid uit 's menschen sprake voortgekomen, en eerst later begint het nadenken dat woord op te schrijven en in volle letters te ontleden: evenzoo is er eerst de Adam, de éénheid in wien de gansche volheid der menschheid besloten is, en eerst later komt de verscheidenheid der individuen. Wie dit niet inziet, kan ook de diepzinnige parallel, in het 5e hoofdstuk aan de Romeinen tusschen den eersten en den tweeden Adam (evenals in het 15e aan de Korinthiërs) getrokken, niet verstaan. Men meene niet, dat wij hiermede in 't allerminst aan de persoonlijke zelfstandigheid van ieder individu afbreuk zouden doen. Alleen, men onderscheide tusschen persoonlijkheid en individualiteit: het eerste is het hoogste, maar ook het meest algemeene: het edelste, maar dan ook het ideëele. Het tweede, de individualiteit, is het lagernatuurlijke, het bijzondere. God is Persoon, maar niet individu. Het individu is de drager der persoonlijkheid. Daarom wordt het individu eerst dan inderdaad persoon, eerst dan een waardig drager van zijn wezen, wanneer het aan het algemeene deelneemt, wanneer de geest des g e h e e l s zich krachtig in hem uitspreekt, en het zich levend lid voelt van een geheelheid, die nevens alle andere leden ook hem omvat en in zich besluit. Hier tegenover wezen wij bladz. 13 aan, hoe de heillooze leer van het "maatschappelijk verdrag" en wat er verder mede samenhangt, in de vooropstelling van het individu haar eigenlijken wortel heeft. Men kan het nog eenvoudiger en duidelijker aldus uitdrukken: het individu op zich-zelf beschouwd, is de natuurlijke, ongeheiligde, afzonderlijke, om zoo te spreken de toevallige

mensch, wiens geheele stelsel zich eigenlijk laat terugbrengen tot "de haaienphilosophie: mij gaat niets boven mij;" de persoon daarentegen is de geestelijke, de eigenlijke, ware mensch, die in de idee van zijn wezen, in het algemeene, dat boven hem staat, zich heeft laten invoegen. Men merke hier wel op, dat wij bij genoemde "haaienphilosophie" alleen spreken van het individu op zich-zelf beschouwd, namelijk in kranke, onware tegenstelling tegen de persoonlijkheid of het algemeene. Want de ware beteekenis der individualiteit wenschen wij, tegenover de richting onzes tijds, die den enkele in het algemeene laat onder-gaan, zoo krachtig mogelijk te handhaven. Deze richting van onzen tijd is de overgave van den mensch aan een God die, al wordt hij honderdmaal willekeurig de hoogste liefde en almachtige persoonlijkheid genoemd, toch echter inderdaad niet persoonlijk kan zijn, omdat hij niet onafhankelijk boven de wereld verheven is. De overgave des menschen aan zulk een God is natuurlijk een vervloeien, een nevelachtig versmelten van den geest in onklare algemeenheden. Men tracht dit wel te bedekken door hartstochtelijk uit te roepen, dat het gevoel des harten te diep, te innig is om in woorden uitgedrukt, in bepaalde gedachten omschreven te kunnen worden. Maar eigenlijk is hier toch niets anders dan een verdampen der menschelijke individualiteit, een opgaan van den afzonderlijken mensch in het algemeene, natuurlijke, of eigenlijk duivelsche leven. Men noeme dit laatste woord niet te hard. Overal waar de natuur met God wordt vereenzelvigd, daar is in den grond een duivelsdienst, ook bij hen die, omdat zij den duivel, de fataliteit, tot in het oneindige door het gansch heelal uitbreiden, en den naam: "duivel, satan" als een ouderwetsch bijgeloof bespotten, nu meenen, ook boven de zaak verheven te zijn. Het herinnert ons uit de *Travailleurs de la mer*, de vaak verbijsterde maar soms toch ook diepzinnige taal, waarmee Victor Hugo het

afgrijselijk zeemonster, de cephalopode (door de zeevarenden op Jersey *pieuvre* genoemd) beschrijft: "Als hij u aangrijpt om uw bloed uit te zuigen, hebt gij te doen met het ledige, hetwelk pooten heeft. Nog boven het vreesselijke van levend opgegeten te worden, gaat het onbeschrijfbare van levend opgedronken te worden. Indien er van dit dier af een schakel van opklimming bestond tot aan een wezen toe, dat de hoogste uitdrukking der idee van zulk een monster ware, dan zou het zeker zijn dat de pieuvre aan het ééne uiteinde van die schakel een bewijs zou wezen voor Satan aan het andere." Welnu, tegenover deze richting van onzen tijd, die op de platte geesteloosheid der "moderne" beschouwing het woord van Mephistopheles, dat hij in Auerbach's wijnkelder Faust in het oor bijt, van toepassing maakt:

> Den Teufel spürt das Völkchen nie,
> Und wenn er sie beim Kragen hätte —

tegenover deze richting willen wij het recht der individualiteit zoo bepaald mogelijk handhaven. De gemeenschap des Heiligen Geestes, die in de hoogste mate zelf persoon is, maakt niet slechts den mensch eerst waarlijk tot persoon, maar ontheft ook zijn individualiteit van het beperkte, eenzijdige dat haar grillig en onbruikbaar op zich-zelf doet staan. Juist dan wordt de individualiteit bekrachtigd en niet vernietigd, als zij zich aan haar verkeerde afzonderlijkheid ontheven ziet: en het blijkt in den schoonsten zin, dat ieder mensch een éénig wezen, een zelfstandige gedachte Gods is, zoodat in de vrije samenvoeging van die alle zich de veelvuldige wijsheid des Scheppers verheerlijkt. Trouwens, ware niet ieder individu een veelbeteekenend, zelfstandig leven, de vereeniging van die allen tot volk, menschheid, gemeente, zou zulks evenmin kunnen zijn. Maar bij dit alles blijft het nu niettemin waar wat wij zeiden, dat persoonlijkheid een hooger leven dan individualiteit uitdrukt. In de volmaaktheid is geen individualiteit: God heeft er geene,

en ook het vleeschgeworden Woord hier op aarde heet liever de waarheid, het licht, het leven, dan waar, lichtend, levend. Het is omdat in God niet is een middelpunt van Zijn wezen: alles is in Hem even volmaakt. Hij is in alles de volmaakte uitdrukking van Zijn idee. Maar niet alzoo de mensch: de geschapen, geworden mensch. Als zoodanig toch heeft hij een middelpunt van zijn wezen, van waaruit dat geheele wezen als 't ware groeit en zich uitbreidt, en dat aan alles zijn bepaalde kleur geeft. Dit nu is de individualiteit. Reinigt en handhaaft zij zich tegenover de overstelpende menigte der indrukken van buiten, die bij de meeste menschen op den duur alle zelfstandigheid vernietigen, dan is er een karakter. Een karaktervolle individualiteit is noodig juist om waarlijk tot het geheel, tot het algemeene dat ons omvat te kunnen behooren. Want om zich te kunnen geven, moet men eerst in waarheid zich zelf bezitten. En God wil op elk terrein gezag, Zijn gezag, namelijk den eisch der vrije gehoorzaamheid, des geloofs dat allen dwang buitensluit, gelijk de volmaakte liefde het de vrees doet. Wanneer dan nu het individu zich-zelf waarlijk bezit en geeft, en wanneer dit leven der gehoorzaamheid in den mensch waarlijk een bewust leven der overgave aan God is, dan is er persoonlijkheid. Persoonlijkheid is de zelfbewustheid van het leven. En in den hoogsten zin is zij niet anders dan in de gemeenschap met God mogelijk. Want zich-zelf tot op den bodem van zijn wezen te kennen, den grond te gevoelen waarop men staat, den wortel waaruit men gegroeid is, dat kan alleen hij, die in God de ware gesteldheid des levens terug heeft ontvangen. En hij ook alleen kent zich persoonlijk geroepen van God, omdat hij zijn plaats kent in het geheel. De waarheid der eeuwige verkiezing is in den grond niets anders dan dat God met het diepst van 's menschen wezen in een onmiddellijke levende betrekking treedt, hem bij name roept — bij

zijn naam, die niet, gelijk bij ons menschen, een min of meer willekeurig teeken is, maar de eigenlijke uitdrukking van iemands binnenste eigenheid. Wanneer dan nu de mensch aldus van God geroepen is, dan komt, juist doordat hij in waarheid weder persoon is geworden, ook de menschheid weder in hem te voorschijn. Want eerst die mensch is waarlijk mensch, in wien het wezen des menschen, de menschheid, het gemeenschappelijke, zich het zuiverst heeft afgedrukt. Slechts hij dus is in waarheid eerst zelfstandig persoon, in wien de gemeenschap met het algemeene leeft. Niet de egoïst, die zich in zichzelf besluit, bezit zichzelf het meest; maar hij die zich in liefde met het geheel, waarvan hij lid is, samensluit. Immers eigenbatige afzonderlijkheid van een lid is niet anders dan verkwijning en dood, en het waarachtige leven is alleen in de liefde.

Welnu deze bestemming des menschen is in Christus bereikt. Hij is uit kracht Zijner volkomene liefde het Hoofd der menschheid, de Uitverkorene Gods, de Hoogepriester die in naam van allen voor het aangezicht Gods treedt, de Koning in wien allen zijn saamgevat. De toerekening Zijner gerechtigheid aan ons is niet iets willekeurigs, maar de eeuwige blik des Alwetenden, waardoor Hij in het Hoofd ook de leden ziet, in des Hoofds verheerlijking ook die des geheelen lichaams, zoover het zich laat heiligen. Gelijk de vrouw, Eva, vroeger met Adam één persoon was, maar later uit hem genomen werd, om weder in de innigste vereeniging tot hem te behooren als vleesch van zijn vleesch, been van zijn beenderen: zoo wordt, na den slaaps des doods, uit den tweeden Adam, uit Zijn verheerlijkt lichaam en bloed, de gemeente gebouwd, die eeuwiglijk en wezenlijk met Hem één was, tot Hem behoorde en in den tijd tot Hem gebracht wordt om Zijn bruid te zijn in de heerlijkheid.

Uit en door Hem ontvangen wij het leven. Met Hem zijn wij begraven door den doop in den dood: in Hem besneden

met een besnijdenis, die zonder handen geschiedt, in de uittrekking van het lichaam der zonden des vleesches, door de besnijdenis van Christus, zijnde met Hem begraven in den doop, in welken wij ook met Hem opgewekt zijn door het geloof der werking Gods, die Hem uit de dooden opgewekt heeft. Naar de genadegave des Heeren zijn wij kinderen Gods geworden; maar eerst door het persoonlijk geloof komt deze gave tot werkelijkheid, eerst door toeëigening wordt zij leven in ons. Zoo velen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven, kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijn naam gelooven. In Zijn naam gelooven, Hem aannemen, wat is dat? Is het niet, ons aan Hem overgeven met dezelfde volstrektheid, waarmede Hij zich aan ons overgaf? Die genadegave is de vleeschwording des Woords, in al de uitgestrektheid harer beteekenis. Zoo moet dan ons geloof zijn: de Woord-wording van ons vleesch, of beter gezegd: de invoeging van ons geheele natuurlijke leven in Hem, die de geest is: invoeging van ons gansche bestaan in Hem als ons Hoofd. En hier komt nu het recht der hoofdgedachte van dit ons geheele vertoog aan den dag. Het beeld Gods in ons leven willende beschrijven, zijn wij begonnen, terstond van Christus, ons Hoofd, te spreken als van ons leven in den eigenlijksten zin. Nu zou het den lezer kunnen schijnen, alsof wij hiermede toch nog slechts den grondslag van ons leven, en niet het leven zelf beschreven hadden. Maar dit is inderdaad zoo niet: die bedenking moet vervallen zoodra wij slechts, naar den eisch der gansche Schrift, op welken wij reeds in ons 1e deel bladz. 195 wezen en dien wij op elke bladzijde doorvoeren, met het realisme van Gods Woord ernst maken. Dan toch zien wij in, dat het leven van Christus, den Verheerlijkte, waarlijk en waarachtig niet slechts de grond van ons leven, maar dat leven zelf is, niet alleen in overdrachtelijken zin, alsof dit eenigermate "dichterlijk" maar niet in volkomen

ernst (naar de gewone onheilige tegenstelling tusschen poëzij en waarheid) gemeend ware, maar ook en vooral naar den eenvoudigen zin der uitdrukking. Gelijk Hijzelf betuigt: tenzij gij het vleesch van den Zoon des menschen eet en Zijn bloed drinkt, hebt gij geen leven in uzelf; die Mijn vleesch eet en Mijn bloed drinkt, die, die alleen heeft het eeuwige leven. Door de vergieting van Zijn bloed, de verbreking van Zijn vleesch moest Hij allereerst de wet vervullen en onzen vloek dragen ter onzer rechtvaardiging. Maar deze onze behoudenis moet ook dáárom door Zijn bloed geschieden, opdat dit bloed, verheerlijkt, ons als een hemelsch water des levens, als een vuur der vernieuwing, zou levend maken: ook daarom moest zij door Zijn vleesch geschieden, opdat dit vleesch, verheerlijkt, ook ten spijze des hoogeren, onvergankelijken levens zou zijn, en als een zuurdeeg ons vergankelijk vleesch en bloed tot vernieuwing doordringe. De nieuwe hemelsche mensch, die uit dit zaad in ons opwast, wordt uit dit hooger levensbeginsel gespijsd en gelaafd: en Christus in ons is het nieuwe leven, dat het eeuwige leven is. In Hem, den Eerstgeborene, is alle volheid Gods, om in ons over te gaan. In het Paradijs kon de eerste Adam, gelijk de tweede, betuigen: mijn spijze is het, den wil des Vaders te doen, met Hem in gemeenschap te zijn. Niet slechts als "Voorzienigheid," of als "hoogste Opvoeder" staat God tot Zijn volk, Christus tot Zijn gemeente, maar als Bruidegom tot de bruid, Wijnstok tot de ranken; en de Heilige Geest gaf op den Pinksterdag geen wet, geen toespraak, maar vervulde hen allen die Hem ontvingen, zoodat het geestelijke in 't lichamelijke kenbaar werd. Zoo wordt bovenal in het 6e hoofdstuk van Johannes' Evangelie over de mystische, wezenlijke vereeniging van Christus met de Zijnen gesproken. Het is niet, gelijk het ruw misverstand der Kapernaïten meende, de stoffelijke vermenigvuldiging eener stoffelijke zelfstandigheid, maar de

Geest, die in den verheerlijkten Christus het onderscheid tusschen het lichamelijk en het geestelijk leven heeft doen plaats maken voor die éénheid, van welke Paulus zegt: de Heer is de Geest; diezelfde Geest vereenigt ons naar ziel en lichaam met den ganschen verheerlijkten ondeelbaren Christus. Het is ook niet de sacramenteele mededeeling des Avondmaals, welke in dat zesde hoofdstuk van Johannes bedoeld wordt, maar het is de grondlegging daartoe: evenals (zoo wij heiliglijk de hemelsche dingen een oogenblik met de aardsche durven vergelijken) de liefde een doorgaande, blijvende toestand is, en de kus die haar bezegelt, een tijdelijke, aanvankelijke samenvloeiing van den levensadem desgenen die liefheeft met dien van het voorwerp dezer liefde. Dit is de hoogheerlijke bedoeling, met welke de Schrift spreekt van in Christus te zijn, in Christus te wandelen. In dezen geheel realistischen zin, gelijk wij zeiden, is dan de gemeente geroepen, het woord des Apostels tot waarheid te maken: wie zegt dat hij in Hem blijft, die moet ook zelf alzoo wandelen, gelijk Hij gewandeld heeft. Geloof in Christus en navolging van Christus, dat is één. Doch niet omdat het geloof l a g e r, alledaagscher, maar omdat de navolging van Christus h o o g e r moet worden opgevat. De voorstelling namelijk van vele geloovige Christenen is ten naastenbij de volgende: wij zijn in Christus, door Zijn bloed, gerechtvaardigd: in Christus, den wonderdoende, den Zoon van God, wiens bovennatuurlijke heerlijkheid en macht tot volvoering van dit werk onzer verzoening met God, der betaling onzer schuld, volstrekt noodzakelijk was. Weg hier met elken rationalistischen Christus: hij kan mij niet helpen, en zoo Jezus niet God, niet mijn Verlosser is, 'k moet dan in wanhoop sterven. Maar (dus vervolgt men) nu komt het d a a r n a op de heiligmaking aan. En die bestaat, wat haar vorm en regel betreft, in het navolgen van Christus. Hier vragen wij: van welken Christus? en het andwoord van

vele gemoedelijke geloovigen is zoodanig dat, onder een anderen schijn, de verfoeide rationalistische Christus toch weder den boventoon verkrijgt. Want Zijn geheele persoonlijkheid, bij voorbeeld met Zijn wonderen, zegt men, kunnen wij dan toch niet navolgen: Zijn bovennatuurlijke macht ligt buiten ons bereik. Wij moeten in Christus navolgen Zijn deugd, Zijn volmaakte liefde, heiligheid. Aldus heeft men in den grond twee Christussen. Van den éénen weet men de goddelijke heerlijkheid niet hoog genoeg op te drijven. Men ijvert met groote kracht voor het voldoen aan de strafeischende gerechtigheid Gods in Zijn offer; men klemt zich aan het leerstuk van de Godheid van Christus vast met een angstvalligheid, die vaak aan Zijn menschelijken geloofswandel, aan Zijn verzoekingen in het vleesch, alle beteekenis en werkelijkheid ontneemt. Maar nu moet dan ook de Christus, zoo meent men, deze heerlijkheid verder voor zich houden tot het werk onzer verlossing. Waar van onze heiliging sprake is, daar moet nu voorts aan een anderen Christus gedacht worden: namelijk aan een deugdvoorbeeld, een leerregent, gelijk de rationalisten Hem voorstellen: in elk geval een Christus, die geen ernst maakt met het woord uit de hoogepriesterlijke bede: Ik heb hun de heerlijkheid gegeven, die Gij, o Vader! Mij gegeven hebt. O waarlijk dit mag niet zijn! Die in Mij gelooft, zegt de Heer, de werken die Ik doe zal hij ook doen, ja, meerdere dan deze, want Ik ga heen tot den Vader. Hiermede bedoelen wij niet dat, in den tegenwoordigen toestand, elk geloovige, die tot het besef komt dat hij het leven van Christus in ons tot nog toe veel te flauw heeft opgevat, eensklaps zou moeten besluiten om ook wonderen te doen, of persoonlijk voor zichzelf om wonderbare gaven te vragen. Neen, maar het lichaam van Christus, de Gemeente, is kwijnende. Hare groote schuld, als een éénheid, moet als onze schuld op ons hart drukken. De Heer doet voorwaar der Gemeente

geen onrecht als Hij in Zijn wet, de wet des Geestes des levens des Nieuwen Testaments, van haar eischt wat zij niet doen kan. Want Hij heeft haar aldus op den Pinksterdag geschapen dat zij dit konde doen. Maar de gemeente heeft zichzelf en al hare nakomelingen door het ingeven des duivels en door moedwillige ongehoorzaamheid, derzelver gaven beroofd. Ook vertoornt en bedroeft de Heer zich schrikkelijk over dezen afval, en wil dien door een rechtvaardig oordeel straffen, alzoo Hij gesproken heeft: gedenk dan waarvan gij uitgevallen zijt en bekeer u, en doe de eerste werken; zoo niet, Ik zal u uit den mond spuwen!

Vooralsnog onthoudt Hij ons Zijn wondermacht, omdat wij nog niet heilig genoeg zijn om haar te kunnen gebruiken zonder misbruik. Maar de kracht Zijner werkelijke en Zijner sacramenteele mededeeling, o Hij smacht er naar, ze geheel aan ons te kunnen mededeelen, ze door ons geheele leven te kunnen uitbreiden en werkzaam stellen; opdat, gelijk door den eersten Adam de schuld en niet slechts een toegerekende, boven ons hoofd zwevende, maar een werkelijke dood tot ons gekomen is, zoo ook door den tweeden Adam de rechtvaardiging, en eveneens niet slechts een toegerekend, boven ons hoofd zwevend, maar een werkelijk leven in den hoogsten zin tot ons kome! Wij zagen, dat door den zondeval God zich in ons vleesch in het Allerheiligste, in het geweten, het diep in 't binnenste gedoken "licht in ons" teruggetrokken heeft. Wij nu met ons dagelijksch leven staan van nature buiten, in den voorhof. Dat is: wij kunnen, van wege het voorhangsel des vleesches, onze beseffen van het goede en volmaakte niet tot werklijkheid brengen. Wij hebben slechts een krachtelooze toestemming, een welbehagen uit de verte, in de volmaaktheid, tot welke wij naar Gods beeld geschapen zijn. Maar Christus is in ons vleesch gekomen. Hij is doorgedrongen,

eerst door het eerste voorhangsel tusschen den voorhof en het heilige. Dat is: Hij is ten volle heilig geworden in den strijd des aardschen levens. Geen enkele lust des vleesches heeft Hem ooit, gelijk ons, buiten het tweede voorhangsel naar den voorhof gebannen, of daarin vastgehouden. Hij is, ofschoon met de verzoekingen bevangen, echter geheel rein gebleven, en het is bij Hem van besnijdenis des vleesches tot de volle kruisiging en dooding des vleesches gekomen. Alle heerlijkheid Gods was in Hem, maar nog achter het voorhangsel verborgen. Hij kon niet altijd vrijelijk binnengaan: Hij moest in den geloove en niet in aanschouwen wandelen, met het Woord der belofte tot steun en richtsnoer des inwendigen menschen. Maar aan het kruis werd het voorhangsel Zijns vleesches onder de grootste smarten verscheurd. Nu werd Zijn uitwendig, in de gelijkheid des zondigen vleesches wandelend lichaam in het graf geborgen, zoodat wij Hem van nu aan niet meer naar het vleesch kennen. Hij is hier niet meer, Hij is opgestaan als de nieuwe Mensch. Vroeger verkeerde Hij, alhoewel Hij de Zoon was, toch nog in minderjarigheid, zoodat er tusschen Hem en een dienstknecht geen onderscheid bestond, al was Hij heer over alle des Vaders goederen, en al gaf de Vader Hem, als den geliefden Zoon, steeds alles wat Hij, die nooit iets verkeerds bad, uit het vaderlijk erfgoed vooruit begeerde. Maar nu heeft Hij eigen vrije volmacht over alles wat de Vader heeft. Nu is Hij de Vorst des levens, over dooden en levenden heerschend. God is in Hem verheerlijkt. Vroeger was Zijn vleesch nog niet Geest, en Zijn Geest had het doel Zijns wasdoms in het vleesch nog niet bereikt. Bij Zijn opstanding is uit den hemelschen en den aardschen mensch één éénige nieuwe Mensch geworden, in wien geen gevoel van tweeheid meer was, gelijk vroeger toen Hij nog verklaarde niet Zijn wil te doen maar den wil des Vaders die Hem gezonden had. Nu werkt Hij volkomen één met

God en God kan alles door Hem regeeren. Nu is Hij de Hoogepriester in het hemelsch heiligdom: de Koning-Hoogepriester naar Melchizedeks ordening. En wij zijn in Hem ingevoegd. De menschheid is, in Hem, opgenomen in het leven van God, die in Christus de zaak der menschheid, ja der wereld, tot de Zijne gemaakt heeft. Dit alles is nog slechts in zwakken aanvang aanwezig. Maar als het leven van Christus in de gemeente zal zijn opgenomen, het Hoofd in de leden geheel zal leven, dan is God, ook door ons leven gelijk door dat van ons Hoofd, volkomen verheerlijkt. God zal geopenbaard zijn, en dus Zijn eigenlijk doel bereikt hebben, hetwelk van den beginne af geen ander is, dan zich te openbaren. En ook ons doel zal bereikt, HET BEELD GODS IN ONS LEVEN zal daargesteld zijn: en in het volkomen bekend gemaakt worden van den naam des Vaders is dan de laatste en hoogste vraag van het hoogepriesterlijk gebed vervuld: opdat de liefde, waarmede Gij Mij liefgehad hebt, in hen zij en Ik in hen.

Helaas! dit is alles, wij herhalen het, nog slechts zeer aanvankelijk in ons. Maar het aanvankelijke is toch reeds werkelijk. Dat is de groote vertroosting van Gods kinderen, het heilig geheim des geestelijken levens, ondoordringbaar voor de wereld, die altijd vraagt: indien dan ook zij, die zeggen dat de Christus in hen leeft, nog zondigen, welk is dan het voordeel van dat geloof, of welke is de nuttigheid dezer levensgemeenschap: waar is het onderscheid tusschen den zondaar, die buiten Christus naar volmaaktheid streeft, en den zondaar, die zegt dat Christus in hem geboren is maar nog in de windselen der kindsheid ligt? Welk onderscheid? O deze Christus is in ons nog jong, ja, maar toch reeds moet Hij zijn in de dingen des Vaders, en reeds heeft Hij onverwinnelijke macht. Laat daarvan, opdat wij slechts één getuige oproepen, de heilige Katharina van Siena spreken, zooals François de Sales, in zijn "Inleiding tot

het vrome leven," het voor zijn Philothea beschrijft. De vijand verkreeg eens van God verlof om de deugd dezer heilige maagd te beproeven. Hij bestormde haar nu met duizend onreine voorstellingen en gedachten, die door middel van de zinnen zeer diep in het hart der godgewijde jonkvrouw indrongen, zoodat slechts haar "naakte hoogste wil" van deze stormen ongedeerd bleef. Dit duurde zeer lang, totdat eens de Heer Jezus haar weder verscheen. Waar schuildet Gij toch, o mijn zoete Heer, terwijl mijn hart zoo vol onreinheid en morsige duisternis was? Mijn dochter, Ik was in het binnenste van uw hart. Maar hoe, Heer! kondt Gij in mijn hart wonen, terwijl het alzoo verlaagd was? woont Gij dan in zoo bezoedelde plaatsen? Zeg Mij, mijn dochter! al deze vuile gedachten, die in uw hart waren, gaven zij u blijdschap of droefheid, vreugd of bitterheid? O Heer! een zeer groote bitterheid! Maar wie heeft dan deze groote bitterheid in uw hart gelegd, dan Ik alleen, die verborgen was in uw binnenste? Wees zeker, mijn dochter! dat zoo Ik niet ware tegenwoordig geweest, uwe ziel zou zijn overmachtigd en uw leven ware gestorven. Het vuur was met asch bedekt, zie Ik blaas het weder aan. En een heilige vrede en vermeerderde sterkte daalde in haar hart.

Zoo is het. Dat Beeld Gods in ons is aan de wet van alle leven onderworpen: het ontwikkelt zich en groeit uit zwakken aanvang tot vollen wasdom voort. Wij moeten Gode teruggeven wat Hij ons schonk. Geef den keizer wat des keizers is, zijn beeld, zijn munt en schatting — en Gode wat Gods is, Zijn beeld, en een leven, door dat Beeld gestempeld als des hoogsten konings eigendom. Het is niet toevallig, dat wij dit woord des Heilands in dezen samenhang vermelden. In de verkondiging der Apostelen wordt de grondgedachte des koninkrijks der hemelen met vele andere overwegingen in betrekking gesteld, gelijk de voortgaande

ontwikkeling der waarheid dat eischte. Maar in het eigen onderricht des Heeren Jezus, in de heilige, onnavolgbaar eenvoudige grondgedachten door Hem uitgesproken, is eigenlijk de leer van het Beeld Gods de diepste achtergrond, dien wij bij eenig nadenken gestadig bespeuren. Nemen wij slechts één voorbeeld, de Bergrede. Hier vernietigt de Heer de valsche gerechtigheid der Farizeën en Schriftgeleerden, en verklaart dat enkel de volmaaktheid des Vaders ons tot voorbeeld mag zijn. Daarheen, zegt Hij, strekt ook de geheele wet, welke Ik niet kom ontbinden maar vervullen. Daarheen strekken ook de profetiën der natuur zoowel als de geschrevene. De zon die opgaat over boozen en goeden, de regen die over rechtvaardigen en onrechtvaardigen daalt, zij prediken ons de barmhartigheid, de vergevende liefde Gods, die wij hebben na te volgen als wij Zijn kinderen willen zijn. Want God wil zich openbaren: maar Hij kan het, daar Hij Geest is, niet anders dan door menschen doen: daarom hebt gij te zijn het licht der wereld, opdat uw Vader verheerlijkt worde. Oefent barmhartigheid, dan zult gij ook barmhartigheid ervaren; immers gij zult dan bekwaam worden om aan haar te gelooven bij God. Weest volmaakt, gelijk uw Vader volmaakt is.

Doch evenzeer is, natuurlijk, het Apostolisch onderricht van deze waarheid vervuld, hoe zou het anders de door den H. Geest voortgeleidde ontwikkeling van 's Heeren grondgedachte kunnen zijn? Ja gelijk de geheele christelijke waarheids-leer als stelsel beschouwd, zoo heeft ook het gansche christelijk leven ons geschapen-zijn naar Gods Beeld tot uitgangspunt. Zijt heilig, want Ik ben heilig. Dat is: de volstrekte volmaaktheid Gods, o mensch! moet zich in u afspiegelen, in u moet zij leven, door u kreatuurlijk worden. Het verdorven hart des zondaars stelt zich tegen dien eisch, en zegt: volmaakt moet ik worden zoover de menschelijke onvolkomenheid toelaat: "zoo-

veel in mijn vermogen is." Dat is met andere woorden: niet volmaakt. Want op deze wijze wordt het ideaal binnen de grenzen van dit krank en gevallen leven neergetrokken. Met andere woorden, het wordt vernietigd. Men rekent dan daarbij op de vergevende liefde Gods. Ik zal doen wat in mijn vermogen is, dan zal de vergevende barmhartigheid van Hem, die weet wat maaksel wij zijn, dat overblijvende wel aanvullen, dat achterstallige mij niet toerekenen. Ja zelfs het kruis van Christus, dat juist geplant werd om deze leugen te vernietigen, wordt tot haar handhaving misbruikt. De droevigste verminking der christelijke waarheid stelt dan het kruis der verzoening voor als de overblijvende zonde bedekkend, nadat de mensch op zich zelf zal gedaan hebben wat in zijn vermogen is. Ik ben, zegt de mensch, aan God tienduizend talenten schuldig. Welnu, ik wil trachten het tot acht, tot negen, tot negen en negen-tiende deel van die duizend te brengen: dan zal om Jezus wil het overblijvende, veel of weinig, worden voorbijgezien. O mensch, die alzoo spreekt, gij ziet zelf voorbij, dat gij op deze wijze, meenende een gedeelte althans van uw schuldigen plicht te volbrengen, inderdaad niets volbrengt. Acht talenten, negen talenten, negen en negen-tiende talent, zijn een evenmatig, een zuiver deel van tien talenten. Maar een deugd, die niet uit de werkelijke, volle, inderdaad bestaande gemeenschap met God voortvloeit, hoe hoog zij moge opgevoerd zijn, is geen zuiver deel, grooter of kleiner, der van u geeischte volmaaktheid. Zij is een knechtelijk werk, want de liefdegemeenschap met God, die alleen al wat gij doet, voor Hem welbehagelijk kan maken, ligt dan niet ten grondslag, maar zij is slechts uw doel, dat gij eenmaal hoopt te bereiken. Dus alles, alles wat gij volvoert, hoe verheven en verbazingwekkend de mensch het moge noemen, voor Gods oog is het niets, want het mist het karakter van Gods werk in u te zijn. Indien dan Christus

niet is opgestaan — dat is: niet het bloote dorre feit der opstanding, maar indien Hij niet door den Geest in u leeft, u tot wedergeboorte, tot waarachtige gemeenschap met God, tot den levensbodem waarop alleen de Hem welbehagelijke vrucht des Geestes groeien kan, gebracht heeft, zoo is uw geloof ijdel, uw streven naar God is ijdel, uwe verheven en schijnbaar dicht tot de volmaaktheid naderende deugd is ijdel — en gij zijt en blijft in uwe zonden. God zelf, Gods vrije alles volbrengende genade zelf, moet van den grond op alles eerst in u herstellen; eerst dan ziet Hij Zijn Beeld weder in u, en kan u liefhebben; want Hij kan in eeuwigheid niets anders vóór zich dulden dan Zijn ongeschapen en voorts Zijn geschapen beeld. Indien iemand in Christus is, die, en die alleen, is een nieuw schepsel; ja dan alleen is er (naar de kracht van 't oorspronkelijk woord) een nieuwe schepping, die den dood der oude schepping overwonnen heeft. Het oude is voorbijgegaan, ziet het is al nieuw geworden.

Eerst op dezen grond kan in waarheid de frissche levensmoed bloeien, die niet van bloedsmenging, temperament of natuurlijke vrolijkheid afhankelijk, (hoewel hij er door ondersteund worden kan) inderdaad het christelijk karakter vormt. Wij beschreven op bladz. 141 voorloopig het "karakter" als de zelfstandige individualiteit die zich tegenover de overstelpende menigte der indrukken van buiten weet te handhaven en vast te stellen. Hier kunnen wij die gedachte vollediger uitdrukken. Karakter is in het algemeen: de welgevormde wil, de samensmelting der natuurlijke individualiteit met den persoonlijken wil, zóó dat de wil het heerschend beginsel is. Maar eerst wanneer de wil door vernieuwing der geheele persoonlijkheid in Christus zijn eigenlijke vrijheid verkregen heeft, kan in den vollen zin des woords het ware, het christelijke karakter ontstaan. Christus zelf heet in den brief aan de Hebreën het uitgedrukte Beeld

van Gods zelfstandigheid: naar het oorspronklijk aldaar gebezigde woord: het charakter van Gods wezen, de vaste uitdrukking, als in metaal geëtst. In Zijn gemeenschap derhalve wordt eerst bij ons het ware karakter gevormd. Het eigenlijke wat den Christen van de ongeloovige menschheid onderscheidt, is de hoogheid, de in de oneindige hoogte der levensgemeenschap met God geboren adel: de niet alleen in krachteloos streven en worstelende sympathiën maar in werkelijkheid doorgevoerde haat tegen het onheilige, het gemeene. Göthe, de diepdenkende heiden, laat zijn Wilhelm Meister, in onrustig streven naar de ware hoogheid des levens, de roeping van het tooneel kiezen, opdat hij alzoo, telkens zich in de levenssfeer der helden en geniën, der groote en verheven persoonlijkheden verplaatsende, van lieverlede werkelijk hun geestverwant worden zou. Maar de planken-wereld, en de hoogste verfijning der kunst en geestesontwikkeling kan aan Wilhelm Meister (afgezien nog van de vele onreinheden waarin hij zijns ondanks vervalt) die begeerde verheffing niet geven. Welnu er is een werkelijke verheffing in den adelstand en dat is de overplaatsing van het natuurlijk leven in de waarachtige gemeenschap met het ongeschapen eeuwig Beeld des Vaders, met den eengeboren Zoon. Wie in deze levensgemeenschap staat, hij ontvangt de kracht om niet op het ijdel plankenstaketsel eener ingebeelde wereld, maar in de werkelijkheid uit te voeren wat diezelfde Göthe in onware overdrijving aan zijn edelen vriend Schiller toeschrijft:

> Hinter ihm in wesenlosem Scheine
> Lag was uns Alle bändigt, das Gemeine.

Door des Heeren kracht ontvangt dan ook de gewoonte haar christelijke wijding: zij blijft niet langer een gedachteloos voortzetten van een eenmaal aangenomen levensrichting, maar zij wordt een dagelijks oefenen van de zinnen

der ziel om het goed en kwaad te onderscheiden, zoodat het geheele leven ons werk wordt, daar wij zelf Gods werk geworden zijn.

Het is bovenal in onze dagen noodig, deze waarheid met allen nadruk voorop te plaatsen, nu de antichristelijke strooming van den tijdgeest zich juist tegen datgene kant wat des menschen adel, zijn verhevenheid boven de overige schepping uitmaakt. Die verhevenheid is immers in den grond in niets anders dan in zijn dragen van Gods beeld gelegen. Reeds vroeger zagen wij in den loop onzer beschouwingen uit menig voorbeeld onzer dagen de treurige waarheid gestaafd, dat de loochening van het bovennatuurlijke als des menschen eigenlijk wezen hem niet, gelijk men dat wil, op zijn eigen bescheiden hoogte, binnen de juiste grenzen zijner eigenlijke bestemming houdt, maar hem naar beneden, naar het beestelijke, henen trekt. Wordt de mensch ontgoddelijkt, zoo wordt hij onvermijdelijk verdierlijkt. Het is te vergeefs zoo men aan die gevolgtrekking tracht te ontkomen. De aard der zaak zelf voert haar ons toch in de armen. En niet alleen de aard der zaak, ook de duidelijke profetie des Nieuwen Testaments, bepaaldelijk in het laatste boek des Bijbels ons gegeven; in dat boek der Apokalypse dat in zoo menig opzicht zich met het allereerste des Ouden Testaments tot een gesloten ring samenvoegt. Het eerste Paradijs staat tegenover het tweede, en ook de eerste overwinning van het beest over den mensch staat tegenover de tweede.

En ik zag, spreekt Johannes de Ziener, nadat hij het eerste beest dat uit de zee opsteeg, den Anti Christus, beschreven heeft, — ik zag een ander beest uit de aarde opkomen: het oefent al de macht van het eerste beest, en doet de gansche aarde en hen die daarin wonen, het eerste beest aanbidden. En het doet hen voor dat eerste beest een beeld maken: en hem werd ook macht gegeven om aan

het beeld van het beest een geest te geven, opdat dit beeld ook zou spreken en maken dat allen die het niet zouden aanbidden, gedood zouden worden. Dat is de macht des valschen Profeten, de saamgevatte macht der menschelijke gedachte in kunst, wetenschap en geestontwikkeling naar alle zijden, gelijk ze zich tegen God en Zijn waarheid stelt. Van dezen afval zien wij de krachtige beginselen in den tijd dien wij beleven. Zóó stelt zich ook meer en meer de strijd onzer dagen. Beeld tegen beeld: het beeld van Boven tegenover het beeld der macht die van beneden is. Driewerf gelukkig, wien de hoogheerlijke waarheid Gods in het binnenste tot leven is geworden, en die alzoo tegenover alle bekoringen der valsche wijsheid, der daemonische dwalingen die duizenden verbijsteren, den moed der liefde heeft om in de warreling der raadselen onzer en der toekomende dagen de oplossing uit te roepen, die van God gegeven is en ook blijven zal als over al wat van beneden is het gericht zal gekomen zijn. Die in de kracht Gods het verleden, het heden en de toekomst in deze heugelijke verkondiging samenvat: Hij heeft ons te voren verordineerd om den beelde Zijns Zoons gelijkvormig te zijn, opdat Hij de Eerstgeborene zij onder vele broederen; en gelijkerwijs wij het beeld des aardschen gedragen hebben, alzoo zullen wij ook het beeld des Hemelschen dragen.

HET BEELD GODS IN HET LICHAAMLIJKE.

Loof den Heer, mijn ziel! wij mochten met de gemeente het Hemelvaartsfeest vieren. Het Hemelvaartsfeest, waar wij de hoogste ontwikkeling aanschouwen van de te Bethlehem gelegde kiem: de voltooiing van 't geen al onze zaligheid in zich besluit, de menschheid onzes Hoofds. Van den Olijfberg af is Hij ook voor het lichaam de hoogste heerlijkheid te gemoet gegaan. En dit lichaam is: ons vleesch; ons vleesch hetwelk wij nu, naar de troostvolle verklaring van onzen Catechismus, in den hemel hebben tot een zeker pand, dat Hij als het Hoofd ook ons, Zijn leden, zal tot zich nemen. Hij is ons Hoofd, ja het Hoofd der gansche schepping, dat alleen tot in God reikt, en dóór wien God buiten Zichzelf uitreikt naar het schepsel heen. Daarom is Hij de eeuwige Middelaar tusschen God en de wereld, en bepaaldelijk voor ons menschen, met wie Hij zich ten innigste vereenigd heeft. Zijn éénheid met den Vader is grondslag der onze. Voor allen die in Hem gelooven, heeft Hij het bij den Vader uitgewerkt, dat zij één zijn in den Vader en den Zoon, gelijk de Vader en de Zoon één zijn; opdat Hij zij de Eerstgeborene onder vele broederen. Daarom vervult het ons binnenste met zaligheid als wij

denken aan Zijn woorden: gij zult met kracht uit de hoogte worden aangedaan, en ons herinneren dat Hij zegenend, met uitgebreide handen, is opgevaren. Want die zegen, welks volheid wij op het Pinksterfeest hebben te prijzen, is toch slechts mogelijk, en tot het ontvangen van de mededeeling des Heiligen Geestes van den Zoon Gods zijn wij toch slechts geschikt, door de wezens-eenheid die er tusschen Hem als het Hoofd en ons als de leden bestaat. Omdat wij met Hem één lichaam zijn, daarom kunnen wij ook ten volle één Geest met Hem wezen. En dit één lichaam zijn met Hem, doet ons in Zijn hemelvaart zien de voltooiing van datgeen, waartoe de menschheid-zelve, waartoe ook wij zelf persoonlijk geroepen zijn. Hij is het ongeschapen, oorspronkelijk Evenbeeld Gods. Zoo wij dan het Beeld Gods in het lichaamlijke, d. i. den voortgang van het leven Gods ook in ons lichaamlijk leven, zullen overwegen, zal het onze taak zijn, gelijk in het voorgaand hoofdstuk, uit het Hoofd den toestand der leden te verklaren. Jezus hemelvaart is voor Hem geweest de laatste schakel der ontwikkeling, welke wij thans willen beschrijven als ons levensdoel, en die wij niet zouden kunnen dóór-loopen, indien Hij niet ons Hoofd was en ons den weg had gebaand. Ja den weg: want Hij ging ten hemel. Het Grieksche woord in de Handelingen der Apostelen duidt hier een "eenvoudig voorttreden" aan, als over een weg, op welken wij Hem kunnen navolgen. En zoo is het. Henoch en Elia zijn opgenomen, maar op voor ons onnavolgbare wijze, als adelaren wier vlucht ons te hoog blijft. Maar Jezus is opgevaren, heengegaan, een brug voor ons welvende juist dóór Zijn opvaart. Gelijk de weg over het water voor Petrus gebaand ware geweest, zoo zijn geloof niet had gewankeld, zoo is de weg dóór dezen dampkring, die het aardsche van het hemelsche, de gevallen schepping van de in heerlijkheid geblevene scheidt, die weg is ons door Jezus gebaand op

Hemelvaartsdag, en de kracht om dan op dien weg te wandelen, is ons door des Geestes mededeeling op den Pinksterdag gegeven. Zien wij derhalve, met deze gedachten, namelijk om uit het Hoofd de roeping der leden te begrijpen, de hemelvaart des Heilands aan.

Bij ons zondaren is het vleesch een werkplaats der zonde, een woning des doods geworden; daarom is het, schoon oorspronkelijk en in den diepsten zin de hoogste onnatuur, toch in dezen gevallen toestand voor ons natuurlijk, dat wij stervende tot de aarde terugkeeren. Maar Jezus had ditzelfde vleesch in Zich geheiligd tot een werkplaats des Heiligen Geestes, een tempel des levens: daarom was het voor Hem natuurlijk dat Hij ten hemel terugkeerde, dat Hij opvoer waar Hij te voren was; gelijk dan ook wel Zijn geboorte, maar niet Zijn hemelvaart door Engelen en teekenen werd verheerlijkt. Na van het overwinningswerk in de geesten-wereld te zijn teruggekeerd tot het vleesch, dat intusschen gerust had in het graf, heeft Zijn Geest zich als levendmakend betoond aan Zijn lichaam: Hij is opgestaan. En nu na veertig dagen is Hij opgestegen tot de hemelsche wereld waar alles, niet slechts het inwendige maar ook het uitwendige, Geest is, doorlichtte geestelijke lichaamlijkheid. Als de eeuwige Zoon was Hij reeds vóór Zijn vleeschwording in de gestaltenis Gods in den hemel; maar nu werd ook Zijn menschelijk wezen tot deze heerlijkheid opgenomen. Even als Hij zich ons heeft gelijk gemaakt in het aardsche lichaam des vleesches, zoo wil Hij nu ook ons menschen aan Zich gelijk maken in het hemelsch lichaam des Geestes. Want het goddelijke, volmaakte leven, waartoe wij na dit vleeschelijke geroepen worden, is niet bloot geestelijk: het bestaat niet slechts in heilige gedachten, ware en schoone gevoelens en bewegingen der ziel. Ook voor ons geestelijk leven geldt, dat wat uit vleesch, uit den toestand van onderworpenheid aan het vleesch, geboren is, dat is

vleesch, niet alleen hier beneden maar ook door den dood heen, na welken immers de rijke man nog dorsten en trotsch zijn zal in de helle. Zal de Geest ons waarlijk levend maken, dan moet Hij niet slechts mijn zieleleven reinigen, opdat het geestelijk zij, maar ook het lichaam vernieuwen opdat het niet langer, naar den aard des vleesches, tegen den Geest begeere en strijde, maar met Hem in mij samenstemme. En dat doet Hij niet door den dood, gelijk het gewone zeggen des halfgeloofs luidt, dat "na den dood allen de schellen van de oogen vallen." Neen, door den dood wordt mijn lichaam slechts gedood, ontbonden, en God heeft het toch met de ziel samengevoegd niet opdat het gescheiden, maar opdat het ten volle vereenigd zou wezen, en ik dan Geest worden zou: Geest, dat is geen lichaamlooze schim, maar een geestelijke lichaamlijkheid. Daartoe is dan de Verlosser gekomen, om ziel en lichaam te reinigen door Zijn bloed, te verheerlijken door Zijn Geest, te spijzigen met Zijn lichaam, totdat het woord ten volle vervuld zij: het lichaam voor den Heer en de Heer voor het lichaam, door de groote verborgenheid dat wij vleesch van Zijn vleesch, been van Zijn beenderen worden. En zoovelen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven een onderscheid te maken tusschen het vleesch dat weggedaan, gekruisigd, gedood, en tusschen het lichaam, dat door het aandoen van den Heere Jezus met hemelsche, heilige krachten uit Zijn verheerlijkt lichaam en bloed gesterkt, en zoo met geest en ziel onberispelijk tot Zijn toekomst bewaard worden moet. Met den dood houden nu de goede en de kwade krachten dezes tijdelijken levens op, tot ons te vloeien; de in 't midden tusschen boven en beneden zwevende voorloopige toestand houdt op. Was ons wezen aardsch, naar beneden hellende, zoo laten de opheffende krachten, die tot nog toe den val verhinderden, nu af en wij zinken rechtstandig naar beneden: en is ons

wezen hemelsch, naar boven strevende geworden, zoo houden de neêrtrekkende krachten, die tot nog toe de opstijging verhinderden, nu eveneens op, en het woord wordt vervuld: die den Heer verwachten, zullen de kracht vernieuwen, en opvaren met vleugelen als de arenden, om voortaan niet moede noch mat meer te worden in eeuwigheid. Voor lichaam en ziel zijn twee vereenigingspunten mogelijk, één boven, één beneden hen, en dat naar gelang van het beginsel, dat hier in dit tijdelijk tusschenleven den boventoon had. Overwoog hier het vleesch, dan schieten lichaam en ziel na den dood samen naar beneden tot het benedentijdelijke, en ontmoeten elkander tot afgrijselijke onlosmaakbare vereeniging in het voltooide vleesch. Maar had hier de Geest den boventoon, dan schieten zij na den dood samen naar boven tot het boventijdelijke, en ontmoeten elkander tot eeuwige zalige vereeniging in den voltooiden Geest. Gelijk de olie, het beeld des Geestes, en het water, beeld der oplossing, ontbinding, beide een tijd lang door elkander geschud, daarna bezinken, en alle deelen der edele olie vereenigen zich naar boven, en alle deelen des waters vereenigen zich zinkende naar beneden. Daar nu de Heer niet als een afgetrokken Geest is ten hemel gevaren, zoo wordt ook, als Hij Zijn Geest ons zendt, daarin Zijn woord aan ons vervuld: mijn vleesch is waarlijk spijs, mijn bloed is waarlijk drank: anderszins hebt gij geen leven in uzelven. Want Hij is gezeten ten troon Gods, dat is: in het middelpunt der goddelijke machtsbetooning, waar Hem alle heerschappijen, die ons hier nog beknellen, onderworpen zijn, en van waar Hij het groote werk kan volbrengen om alles weder tot één te vergaderen onder Zich als het ééne Hoofd, alles wat in den hemel en op de aarde en onder de aarde is. Zoo voltooit Hij onze zaligheid, tenzij dan dat alle deze macht, nu nog verlossend en opheffend, eens, als wij in het ongeloof volharden, tegen ons gekeerd worde en ons verderf rechtvaardiglijk beslist zij.

In Jezus' verhooging nu is, gelijk wij zeiden, het doel bereikt der ontwikkeling, die ook wij hebben dóór te loopen. Die zich met het aangezicht keert naar het doel, dat hem voorgesteld is, heeft ook de richting, den weg, daardoor gevonden. Dit gaan wij nu uiteenzetten, bepaald met het oog op ons lichaamlijk bestaan: d. i. op al datgene waarin ons geestelijk leven stoffelijk en zichtbaar wordt. God schiep den mensch naar Zijn beeld. Den mensch in zijn geheel: niet zijn geest alleen. Daarom merkten wij reeds vroeger (bladz. 11) op, dat het Beeld Gods ook lichaamlijke beteekenis heeft. Want in den mensch is Gods doel, Zijn openbaring van Zichzelf, aanvankelijk bereikt. Er is in het geheel der geschapen dingen een opklimming, die den mensch, als het doel van 't zesdaagsche scheppingswerk, tot hoogsten trap heeft. Door al het bestaande gaat de algemeene kracht, of om met Heraklitus (bladz. 30) te spreken, de Himarmene, de van God gestelde orde, die als een ook in den slapende in- en uitgaande adem door het geheele Rijk der vergankelijke dingen heen stroomt en alle wanklanken door invoeging in 't groote geheel tot harmonie verbindt: berustend, naar de leer der Pythagoreërs, op wederkeerige aantrekking van tegengestelde, van elkaar gescheiden dingen, alsof ieder ledig zijn vervulling zocht. Op dezen meest algemeenen bodem verheft zich de Hexis, door Aristoteles als het vaste, blijvende, de geheele wereld der lichaamlijkheid samenhoudende, tegenover de diathesis, de wisseling en verandering der dingen, gesteld. Deze hexis (houding) geeft ook aan elk lichaam zijn eigenlijken vorm: gelijk b. v. in den onregelmatigen steen, die daar ligt, als afzonderlijk wezen van den grond onderscheiden, een kracht is, die al zijn deelen samenhoudt. Hierboven verheft zich weder de levenskracht, die in de plant woont, en haar helpt om de bestanddeelen der anorganische natuur, die zij tot haar voeding opneemt, in zich tot bestanddeelen eener

hoogere orde te verheffen. De plant heeft het scheppend vermogen om door het zaad de kiem van een nieuw soortgelijk wezen te verwekken. Wil men van de ziel der plant spreken, zoo is het een zoodanige, die ter vorming en verjonging des lichaams dient zonder dat lichaam te kunnen beheerschen. Want deze ziel is niet aan één middelpunt gebonden: elk deel kan, van 't geheel afgescheiden, zich weder tot een zelfstandig geheel ontwikkelen. Dit nu is wederom anders bij het dier, dat ook met zijn ziel hierin boven het plantenleven staat, dat het dier gewoonlijk niet, als de plant, de anorganische stoffen (b. v. de aarde, enz.) onmiddellijk tot zich neemt, maar de reeds door de plant gevormde, toebereidde stoffen. Hier is een ziel die een middelpunt heeft, die over het geheele lichaam macht bezit. Maar zij bezit nog niet de macht over zichzelf, is nog niet zelfbewust: en juist dit maakt de éénigheid van den mensch uit, wiens ziel zichzelf en daardoor ook het lichaam beheerscht. Ziedaar dus ook in 't lichaamlijk leven ons aangetoond hoe de mensch boven alle andere schepselen het Beeld Gods draagt. In alle andere wezens is Zijn scheppende en onderhoudende kracht, die het lichaam in mindere of meerdere mate beheerscht: in den mensch is Zijn adem, Zijn leven, Zijn beeld, en het lichaam is met den stempel daarvan geadeld.

De heiden houdt het lichaam voor een kerker der ziel: de christen voor een werktuig, ja voor een orgaan, d. i. een werktuig, dat met hem die het als middel gebruikt, tot een levend geheel verbonden is; terwijl men onder organisme verstaat een levend samenstel van zulke organen. Dit orgaan des menschelijken geestes moet nu een tempel des Heiligen Geestes worden: dus hebben wij hier wederom den historischen voortgang, dien wij ook hier hebben op te merken, even als in ons tweede hoofdstuk. Dáár ontwikkelden wij hoe de voortgang van "het Beeld

Gods in het geestelijke" door twee grenspalen wordt aangeduid: door den eersten mensch, Adam, als levende ziel, en den tweeden Adam als levendmakenden geest. Een dergelijken voortgang hebben wij hier voor het lichaamlijke aan te wijzen, en kunnen zijn beschrijving eveneens aan datzelfde 15de hoofdstuk van den eersten brief aan de Korinthiërs vastknoopen, namelijk aan de woorden: er is een natuurlijk lichaam en er is een geestelijk lichaam: doch het geestelijke is niet eerst, maar het natuurlijke, daarna het geestelijke.

Zeer groot is voor den mensch de beteekenis zijns stoffelijken lichaams. Het dient hem tot middel om zich met de wereld rondom hem in betrekking te stellen, op haar te werken, haar als voedsel en verdere duizendvoudige hulpe op zich te laten werken, en al zijn geestelijke krachten in die wederkeerige aanraking te oefenen. Doch evenzeer dient het lichaam om den mensch van een andere, daemonische wereld af te houden, die hier beneden door zijn zinnelijk oog niet aanschouwd kan worden. In betrekking tot hetgeen beneden hem is wordt hij door zijn stoffelijk hulsel tegen den invloed, de onmiddellijke aanraking van duistere machten beschermd; wat aangaat hetgeen boven hem is wordt hij, door diezelfde verbondenheid aan het stof, in het gelooven als voorbereiding tot een later, voor hooger lichaamlijkheid weggelegd, aanschouwen geoefend. Langdurig blijft de mensch hulpeloos en behoeftig. Het jonge dier is na korte dagen of weken reeds geschikt, om zelfstandig aan het leven van 't geslacht dat hem verwekt heeft, deel te nemen; maar de mensch heeft jaren lang verpleging noodig en moet al die verrichtingen met moeite aanleeren, tot welke zijn aangeboren instinct het dier zeer spoedig en zonder inspanning in staat stelt. Deze hulpbehoevendheid is een kostbaar middel om onder de menschen een innigen geestelijken band te vestigen. Zij is de voor-

name aanleiding tot die ouderlijke en kinderlijke liefde, die de grond is van alle verdere betrekkingen des maatschappelijken levens. Doch terwijl alzoo het lichaamlijk leven zich ontwikkelt, is het tevens de werkplaats van een diepverborgen maar eenmaal heerlijk te voorschijn tredende hoogere geestelijke lichaamlijkheid. Gelijk deze aarde, nietig onder de hemellichamen, doch wier middellijn echter des menschen lengte acht millioen maal overtreft, die een 323 billioenenmaal grooter oppervlakte aan de omringende atmosfeer biedt dan de vijftien vierkante voeten, met welke de mensch aan haar aanraking blootgesteld is — gelijk deze aarde, alzoo draagt ook de uitwendig zoo veel nietiger en kleiner mensch, die nogtans haar koning is, het geestelijk lichaam der opstanding reeds hier in zich om: het hooger lichaam, dat eenmaal na de gerichten des doods zal zichtbaar worden en uit zijn lager omhulsel te voorschijn treden in heerlijkheid. Van deze hooger ontwikkeling biedt de natuur rondom ons algemeen bekende analogiën, ja het menschenleven zelf profetiën aan. Bekend en geliefd bij schier alle volken is het beeld van de rups, bij de vorming van wier pop het hooger leven zich een orgaan weeft. Evenzoo bij het zoogenaamd helderzien vormt, projecteert zich de ziel als het ware een geheel nieuw stelsel van organen, een inwendig lichaam. Op een geheel ander gebied dan dat van het hoofd verwekt zich dan als het ware de ziel een nieuw systeem van waarnemende zinnen: een nieuw middelpunt van 't zenuwleven in plaats van de hersenen. Wat dan ziet, is niet meer het gewone stoffelijke oog, maar een ander oog, het oog eens onzichtbaren hoogeren lichaams, dat dan trouwens ook niet meer aan de beperking van 't gewone zien onderworpen is, maar door verre ruimten heendringt [1]).

[1]) Uit ons vermelden van het magnetisme, zonder verdere beoordeeling, make niemand op dat wij het goedkeuren, of voor in elk geval

Reeds hier op aarde, ja, is een hooger lichaamlijkheid in de lagere verborgen: een nieuwe mensch, niet slechts geest of ziel, maar een geheel nieuwe mensch, ligt als kiem in den ouden, natuurlijken mensch, wiens leven een voortgang van gestadig sterven is.

In de op bladz. 34 vermeldde uitgave van Bunyan's Christenreize komt een plaat voor, waarop men Christen's

---

geoorloofd zouden houden. Veeleer gelooven wij, dat men bij al deze en dergelijke verschijnselen op bovenzinnelijk en toch niet waarlijk geestelijk gebied, gevaar loopt van zich met daemonische machten in betrekking te stellen. De vrome G. H. von Schubert, die in zijn vroegere werken aan deze dingen zeer veel bijval heeft geschonken, gevoelde zich in 1854, kort voor zijn dood, verplicht dit alles openlijk terug te trekken en er tegen te waarschuwen in zijn boekjen: Die Zaubereisünden in ihrer alten und neuen Form betrachtet. Daarin schrijft hij o. a. Het lamplicht onzer zinlijke kennis doordringt het duister niet, dat over het gebied der magische verschijnselen zweeft. Nevens het menschelijk bestanddeel werkt daarin een ander, dat niet van de natuur van ons vleesch en bloed is, en daarom aan onze zinlijke bevatting zich onttrekt. Het weefsel der geestelijke misleidingen, dat hier overal zijn draden uitspant, wordt slechts onderkend in dat zonnelicht hetwelk de Geest der waarheid in de duisternis der diepte doet stralen. Bij dat licht zien wij in, welke toch de oorsprong is van die onzalige begeerte, die de natuur des menschen met bijna onweerstaanbaren drang trekt tot den verboden boom van een weten, dat niet tot wijsheid dient, van een zelfverheffing, die niet naar Boven leidt. De oude en altijd zich vernieuwende trek tot afgoderij, tot tooverijzonden, tot magisch weten en vermogen is niets anders dan het verdwaalde, naar beneden in plaats van naar boven gerichtte onbluschbare verlangen des menschelijken geestes, die zijn schuldige onmacht voelt, naar bekrachtiging door een andere geestelijke macht. — Zoolang het magnetisch helderzien in den kring der innerlijke waarnemingen blijft, binnen welken de uitingen van het dierlijk instinct besloten zijn, kan het voorshands nog als minder gevaarlijk beschouwd worden. Want het staat dan onder den invloed van dien natuurlijken verwantschapstrek, die de behoefte naar haar bevrediging, het ziekelijk gevoel naar zijn geneesmiddel heenleidt. Het instinct des diers staat echter onder de wet van een alles verzorgende en onderhoudende kracht des Scheppers, die het in zijn vastbepaalde baan houdt, gelijk wanneer een ziende een blinde aan de hand

metgezel, zijn vriend Getrouwe, in de stad IJdelheidskermis op den brandstapel ziet staan. Terwijl de martelaar in de vlammen sterft, stijgt uit hem in verheerlijkingsglans een nieuwe mensch omhoog, dat is: volkomen zijn eigen gedaante, met handen en oogen biddend ten hemel gevaren. Deze voorstelling drukt de gedachte uit, welke ons hier bezig houdt. Gelijk er in den mensch een lichaam der

---

geleidt. Maar de mensch staat, door den hem inwonenden geest, op een geheel anderen trap dan het dier. Hij kan den leidenden trek van 't instinct niet als een blinde volgen: hij heeft een open zin en vermogen tot verkeer met een geestenwereld en haar krachten, welke voor de ziel des diers een gesloten wereld is. Reeds in de toestanden van instinctieve opwekking nadert 's menschen ziel tot de grens van dat verkeer met een wereld van geestelijke krachten; doch bij een verdere sterke verhooging (exaltatie) van het magnetisch helderzien treedt zij buiten die grenzen. Von Schubert ontwikkelt dan verder hoe de geest des menschen uit het Woord Gods een wijding ontvangen kan, die tot gebed wordt, en hoe in 't gebed een bewegende kracht woont, die de werkzaamheid der psychisch-pneumatische (in lageren zin geestelijke, zinnelijk-geestelijke) krachten zooverre overtreft als de hemel de aarde, en zich verheffen kan tot een verrukking, voor welke de menschelijke taal geen woorden heeft (2 Cor. 12: 4), een profetisch vermogen, voortkomende uit den Geest der Waarheid van Boven.

Bij deze woorden van v. Schubert wil ik nog eene opmerking voegen: In het 1e deel onzer Blikken, pag. 243 enz. hebben wij van de bovennatuurlijke, wonderbare gaven des H. Geestes gesproken, gelijk zij in de oudste Apostolische Gemeente aanwezig waren en sedert dien tijd (niet, gelijk men veelal meent, terstond na den leeftijd der Apostelen, maar eerst sedert de 4e eeuw, met het samensmelten van Kerk en Staat) door de schuld der gemeente en tot hare en der wereld zeer groote schade van lieverlede verdwenen zijn. Zou men, met het oog op het bovenstaande, niet mogen beweeren, dat de weigering der christelijke Kerk om 's Heeren bijzondere bovennatuurlijke genadegaven te zoeken, als eerstelingen van de toekomstige heerlijkheid en tot nut der wereld, een voornaam aandeel heeft aan het streven van zoovelen, om voor den natuurlijken dorst naar het bovennatuurlijke (immers niets is den beelddrager Gods natuurlijker dan het bovennatuurlijke) bevrediging te zoeken langs allerlei wegen, in vroeger dagen in andere vormen, in onze eeuw bij het Mesmerisme en dergelijke dingen?

zonde is, namelijk de samenvatting, de eenheid van alle zondige neigingen, die in zijn vleesch huisvesten, zoo is er ook een lichaam der heerlijkheid in hem, onzichtbaar nog en slechts wordend, maar bestemd om eens volkomen te zijn en de heerlijkheid Gods te aanschouwen, daar dit vleesch veel te zwak zou wezen, om die aanschouwing te kunnen dragen. Voor God bestaat het reeds in zijn volle ontwikkeling, gelijk wij ten volle, naar lichaam en ziel, voor Hem gerechtvaardigd zijn om Christus wil, en wij voor Hem dan ook reeds den nieuwen Naam dragen, als het ware de verheerlijking van onzen tegenwoordigen, onder welken wij elkander alle zullen kennen in de eeuwige heerlijkheid.

Het zal wel overbodig zijn op te merken, dat deze leer volkomen schriftmatig is. Althans wie het heerlijke achtste hoofdstuk van den brief aan de Romeinen kent (om uit de tallooze getuigenissen er ééne voorop te stellen) die weet dat Paulus niets anders dan haar bedoelt, waar hij spreekt van den Geest, die in ons woont, en door Wien Hij, die Christus uit de dooden opgewekt heeft, ook onze sterfelijke lichamen zal levend maken niet alleen, maar het ook reeds aanvankelijk gedaan heeft: van het zuchten der kreatuur, die de openbaring der kinderen Gods verwacht; van de eerstelingen des Geestes, wier bezit ons naar de volle verlossing des lichaams doet uitzien: van onze verordineering tot de heerlijkheid, in welke wij den Beelde des Zoons, des Eerstgeborenen onder vele broederen, zullen gelijk zijn. In dit alles wordt slechts ontvouwd wat op de eerste bladzijden der Schrift is aangeduid. Om zich door den mensch aan de gansche schepping te openbaren, zaaide God van den aanvang als in de aarde onzes vleesches door Zijn adem een zaad des Geestes, dat den grond zou leggen tot Zijn geestelijk-lichaamlijk Beeld. Aan het uit de aarde gevormde vleesch des menschen zou aldus onverderfelijkheid gegeven

worden, daar in gelijkheid van het aardsche zaad alzoo uit het stof een goddelijk, hemelsch lichaam zou opgroeien. Sedert den zondeval is dit lichaam der heerlijkheid door het dierlijk leven uit de lagere krachten der ziel overgroeid; maar in de diepte van ons binnenste is, slapende in het heiligdom des gewetens, het grondbeeld der Godheid bewaard gebleven. Jezus stem kan het opwekken, bij hen tot wie Hij de noodiging richt: die uit de waarheid is, hoort Mijn stem. Gelijk in de oude diepzinnige sage de schoone slaapster in het bosch door de aanraking der liefde van den Vorstenzoon, die ter bestemder tijd eindelijk komt, uit haar langdurigen sluimer wordt opgewekt.[1]) Hier vindt, bij de opmerking dat ons lichaam zich door de stofwisseling nagenoeg alle zeven jaar geheel vernieuwt en toch onze persoonlijke eenzelvigheid ook voor het lichaam in wezen blijft, de leer[2]) hare plaats, dat het eigenlijk onvergankelijk wezen van ons menschelijk lichaam niet bestaat in zijn stoffen, in ons vleesch en bloed, maar in zijn eigenaardigen oorspronkelijken vorm. De aardsche stoffen behooren aan de aarde toe, vleesch en bloed zal Gods koninkrijk niet beërven; maar de organische grondvorm, de gedaante blijft bij alle verandering der stoffen in waarheid dezelfde, als de eigenlijke kern onzer lichaamlijkheid. Eigenlijk wordt dus ook het lichaam des menschen in den dood in 't geheel niet vernietigd, omdat de vorm, als een fijn ideaal (en toch in de hoogste mate werkelijk) schaduwbeeld des lichaams ook in den dood verbonden blijft met de ziel, wier kleed en omhulsel zij dan zijn zal tot aan de volle heerlijke herstelling en volmaking door de opstan-

[1]) Zoo als de vroeger door ons genoemde Culmann het heerlijk heeft voorgesteld in zijn theosophisch gedicht: Dornröschen, oder das Mährchen unsrer Welt.

[2]) b. v. bij Splittgerber, Dood, leven na den dood en opstanding, vert. door J. P. G. Westhoff.

ding des vleesches. Deze leer komt overeen met de diepste behoeften der menschheid. Het volksgeloof beaamt haar als het de zielen der afgestorvenen somtijds in een schaduwachtig beeld der vroegere persoonlijkheid aan de levenden ziet verschijnen (behalve dat hier dan op den zedelijken grond dezer lichaamlijkheid geen acht wordt geslagen): ook Pythagoras, Plato, de oud-Israëlitische Kabbala en menig christen en wijsgeer der latere dagen duiden haar aan, b. v. Jacob Böhme en de jongere Fichte in zijn Anthropologie. Deze laatste ontwikkelt hoe, even als het inwendig geestelijk lichaam een produkt der ziel, een afdruk van haar eigenaardigheid is, zoo ook het stoffelijk zichtbaar lichaam als een afdruk van dit geestelijk lichaam verdient beschouwd te worden. Zóó alleen verklaart zich het groote onderscheid dat de Schrift maakt tusschen het vleesch, dat met zijn begeerlijkheden tegen de ziel krijg voert en in den dood gegeven worden moet, en het lichaam. dat als lid van Christus, als tempel des Heiligen Geestes, de verheerlijking wacht. Ook het bedachtzaam wetenschappelijk onderzoek van 't menschelijk lichaam spreekt hier niet tegen. Immers de willekeurige bewegingen onzer ledematen worden van de hersenen of het ruggemerg uit, door de daarmede verbonden zenuwen bewerkt. En even als nu de hersenen zelf niet denken maar slechts de stoffelijke grondslag van onze geestelijke denkkracht zijn (een van de bewijzen door Fabri met zooveel juistheid in zijn Brieven tegen het materialismus aangevoerd) zoo kunnen ook de stoffelijke zenuwen niet zelf onze leden bewegen, maar zijn slechts de grondslag, onderlaag eener in haar werkende geestelijk-lichaamlijke kracht, die de anders onverklaarbare wederkeerige werking tusschen ziel en lichaam vermiddelt. [1])

[1]) Zie v. Rudloff, die Lehre vom Menschen auf dem Grunde der göttl. Offenbarung, 4e Hoofdst. § 3.

Zoo spreekt ook Jezus: het is beter dat één uwer leden verderve, dan dat uw geheele lichaam in de hel geworpen worde; vrees Dien, die lichaam en ziel kan verderven in de hel; en toont ons den rijken man in de hel begeerende dat Lazarus het uiterste zijns vingers in water doope om zijn dorst te lesschen — altemaal aanduidingen eener ook door den dood heen blijvende, dus met de ontbinding van 't samenstel dezes aardschen lichaams niet vernietigde en daarvan niet volstrekt afhankelijke lichaamlijkheid. Ja zelfs wordt die hoogere lichaamlijkheid door den dood eerst tot haar volle vrijheid gebracht, aanvanklijk ten minste. De dood is een hoogere geboorte: een geboorte tot een nieuw en vrijer leven. De wedergeboorte uit water en Geest wordt eigenlijk in de opstanding eerst voltooid: de dood is de poort der wedergeboorte. Daarom gebruikt Jezus als Hij tot Zijn discipelen van Zijn naderend afscheid spreekt, met diepe bedoeling het beeld van de vrouw, die barende smart heeft en daarna harer droefheid niet meer gedenkt. Petrus noemt 's Heeren opstanding een ontbonden worden van de geboorteweën des doods, en Paulus noemt hem den Eerst-geborene uit de dooden, en ziet zelfs de onbezielde schepping als in barensnood, verwachtende de openbaring van Gods kinderen. Jezus, tot de Joden sprekende: breekt dezen tempel af en Ik zal hem in drie dagen weder opbouwen, gevoelt in Zijn binnenste den nieuwen Tempel der verheerlijkte lichaamlijkheid, welke de vijanden, juist door het afbreken van het uitwendig staketsel, tot volledige openbaring zouden brengen. Zoo wordt, gelijk de Ek-stase, de heilige verrukking der geestdrift, als het ware een vooruit-nemen van de vrijheid der ziel van het lichaam, een uit-plaatsen van het leven uit zijn gewone boeien des stofs is, alzoo de dood een vervulling dezer profetie, een daad der hoogste verrukking, een vrij overspringen tot hoogeren vorm des bestaans. Niemand

neemt Mijn leven van Mij af, Ik leg het van Mijzelven af: Ik heb macht het af te leggen en weder terug te nemen.

Zeer schoon wijst in dezen samenhang van gedachten Fechner's Zend-Avesta [1]) in het 25e hoofdstuk op de "analogiën des doods met de geboorte." De geboorte geeft den mensch een geheele, plotseling te voorschijn brekende, omwenteling in al zijn verhoudingen, een schijnbaar afbreken van al de levensvoorwaarden, die tot nog toe voor hem hebben gegolden. Tot nog toe was het onvoldragen leven in ademhaling en bloedsomloop aan dat der moeder gebonden: nu wordt het zelfstandig. Dit oude leven eindigt, sterft nu, en een nieuw leven begint. Desgelijks met den dood eindigt het leven, dat nog in vele opzichten aan de overmacht der natuur, als aan een omsluitenden moederschoot gebonden was, en een vrijer aanzijn vangt aan. Wij hier op aarde in het midden tusschen beiden staande, zien slechts de naar ons toegekeerde zijde der dingen. Van de geboorte zien wij het ontwaken van een nieuw leven: van den dood het uitgebluscht worden van het oude. De velamenta en placenta, de voorwaarden tot het vroegere leven vóór de geboorte, worden weggenomen en der ontbinding prijsgegeven: evenzoo het aardsche hulsel dezes levens in den dood. Het kind in den moederschoot kan zijn lichaamsleden en organen nog niet als de zijne voelen: het oog is nog gesloten, de leden nog ineengevouwen. Eerst na de geboorte komt het tot zelfstandigheid: desge-

---

[1]) Zend-Avesta, oder über die Dinge des Himmels und des Jenseits. Vom Standpunkte der Naturbetrachtung, 1851. De schrijver reproduceert niet de Perzische Zend-Avesta, maar slechts koos hij dien titel, omdat de naam van dit oude godsdienst-boek "het levend woord" beteekent. Het standpunt des gevoelvollen schrijvers is een pantheïstisch rationalisme, hetgeen hem niet verhindert, zeer treffende gedachten uit te spreken.

lijks in het hoogere leven vangt eerst de werkelijke vrijheid aan. De onvoldragen vrucht leeft in eenzaamheid, terwijl het volle leven de gemeenschap tot noodzakelijk kenmerk heeft. En de ware wezenlijke gemeenschap, voor welke wij eigenlijk bestemd zijn, hebben wij ook in dit drukke leven niet. Gelijk de kapel in haar vlucht langs de rups strijkt, zonder dat deze het bemerkt, zoo zijn wij omringd, ja aangeraakt van de nu nog boven ons verheven wezens, met welke wij bestemd zijn te verkeeren, de Engelen en hoogere machten; maar wij bespeuren die tegenwoordigheid niet.

Ook deze overtuiging lag in het hart der vroegere menschheid, in den tijd vóórdat de beschaving alle oude volksoverleveringen had afgeslepen. Laat mij u een opmerking voorlezen uit "de bronsperiode (l'âge du bronze) of de Semieten in het westen, van Fred. de Rougemont: "Bij sommige volken, welke wij Chamieten zouden noemen (Babyloniërs, Troglodyten in Aethiopie, Kaffers en Hottentotten, Zwarten in Australie, Peruanen, Brazilianen, Roodhuiden) was of is men zoozeer overtuigd niet slechts van de onsterflijkheid der ziel maar ook van de opstanding der lichamen, dat men aan het lijk in den moederschoot der aarde de ineengevouwen houding van het kind in den moederschoot geeft. Opmerkenswaard is, dat diezelfde houding terug werd gevonden in de grafsteden van de "steenperiode" in Denemarken, Zweden, Zwitserland en in de oudste Engelsche graven."

Zoo leeft dan bij de volken het geloof aan de opstanding des vleesches: d. i. het geloof dat ééns de aangeschapen, eigenlijke, natuur des menschen niet meer door de aangeboren zondige geaardheid zal verduisterd en den dood onderworpen zijn, gelijk nu. Dit vleesch, dat wij thans voelen en tasten, is eigenlijk niet ons ik: het blijft niet, het wordt onophoudelijk gewijzigd, het veroudert,

het is krank. Ja dit leven is een gestadige krankheid. Wat wij onze lichaamlijke constitutie noemen, gelijk ieder mensch de zijne heeft, dat is door een verkeerde verhouding van de systeemen en werkzaamheden des lichaams ontstaan: het is een afwijking van de volstrekte gezondheid, de eerste aanvang van ziekte, geregelde aanleg tot krankheid. De constitutie staat tot de gezondheid in betrekking, gelijk wij bladz. 139 de individualiteit in betrekking stelden tot de persoonlijkheid, namelijk als bedenkelijke, tot eigenbatige afzonderlijkheid neigende afwijking [1]). Dus wat ik thans zie en tast van mijn lichaam, dat is mijn eigenlijk ik niet. Het gaat voorbij; en mij bijblijven zal alleen datgene wat ik mij hier beneden in den strijd der heiliging van ziel en lichaam zelf verworven zal hebben. Het is een gedachte van aangrijpenden ernst, van grooten invloed, zoo wij ze verstonden, op onze geheele heiligmaking, dat het verheerlijkt lichaam het loon, de vrucht der heiligheid is, gelijk de tweede dood, de rampzaligheid, die ook lichaamlijke toestanden in zich besluit, de bezoldiging der zonde is. Hoezeer drukken zich niet de nijdige of wellustige gedachten in het lichaam af; hoezeer adelt daarentegen het streven naar wat goed en heilig is, de gansche houding en het gelaat.

Ja onze geestelijke bewegingen en ons lichaamlijk leven staan met elkaar in een allernauwst verband. Daar zijn deelen des lichaams, van wier toestand het afhangt dat bijzondere, op de verrichtingen dier deelen betreklijke, hartstochten in ons ontstaan, b. v. de maag en sommige andere deelen. Deze verwekken aandoeningen van een bepaalde soort en voorstellingen van dingen in de ziel, welke de onvolledigheid van den toestand waarin wij zelf verkeeren,

---

[1]) Zie het zoo algemeen verspreidde Buch vom gesunden und kranken Menschen, van Dr. Carl Ernst Bock, pag. 38.

als het ware aanvullen. Maar de voorstelling van datgene wat deze toestanden vervolledigt en nog verder ontwikkelt, bewerkt dan weder stroomen van het zenuwleven naar deze bepaalde deelen; want bij voorstelling van toestanden, bij welke een zeker lichaamsdeel werkzaam is, onstaat een stroom naar het deel; en zoo ontstaat een neiging, een vatbaarheid voor allerlei hartstochten, door den toestand dier deelen en den toestand van het ruggemerg, dat tusschen die deelen en de hersenen vermiddelt. Bevinden zich beide in een zekere spanning, zoo ontstaat een streven, dat bepaalde voorstellingen in 't leven roept. De werkzaamheid dier deelen bewerkt voorstellingen, en omgekeerd weder bewerken de voorstellingen een werkzaamheid dezer deelen. Zonder de opgewektheid in deze deelen zijn dergelijke voorstellingen koud, en bewerken geen heftige beweging. Wij breiden dit niet verder uit, anders zouden wij hier gaarne bijvoegen hoe, in wijder toepassing van deze gedachte, de geheele aarde het lichaam des menschen is en dus zijn geestelijk zijn een grooten invloed op die aarde heeft, zijn zonde haar met wrevel overdekt, zijn schuld over haar den zondvloed deed komen. Alleen voegen wij hier nog een bladzijde bij uit een geliefd boek onzer jongelingsjaren, hetwelk wij bij het schrijven van dit hoofdstuk meermalen op nieuw hebben geraadpleegd, uit de "Geschiedenis der ziel" van den vromen en diepzinnigen G. H. von Schubert:

In de natuur des menschen onderscheidt Irenaeus tweeërlei gebied: het vormend beginsel of den in de ziel werkzamen geest, en het element dat gevormd wordt, het lichaamlijke. Slechts datgene wat vormt, de geest, is het blijvende en onveranderlijke in den mensch; het lichaam is gedurende het leven in bestendig ontstaan en vergaan, wassing en oplossing verkeerende. Nu geschiedt het dat de ziel, in haar wakenden toestand, naar de richting van het vormend en scheppend geestelijk beginsel gekeerd, meer

in en met den geest leeft, terwijl zij in den toestand van haar slapen (b. v. in de eerste kindsheid, in onnoozelheid, enz.) meer tot het gevormde, het stervende gevoegd, onder de macht van 't lichaamlijke gebogen, den geheelen last der sterflijkheid en den druk harer natuur ondervindt. Hier is op het gebied des zielelevens als het ware een wisseling tusschen in- en uitademen van den geestelijken mensch. En dit is een rechtmatige, naar Gods ordening beschikte heerschappij des lichaams, naar Zijn wijsheid tot heil der ziel dienende. Maar niet zelden ook geeft de ziel uit vrije keuze, voor langeren tijd of voor immer, de rechtmatige heerschappij over het lichaam op. Hetzij uit die traagheid, welke den luiaard aan het leger bindt, van 't welk hem de vlijtige mier te vergeefs vermaant op te staan; hetzij uit onvermogen om zich nog tegen dit ziekelijk overwicht des lichaams te verzetten en het te beheerschen. Dit overwicht is meestal door de eigen schuld der ziel aan een enkel lid of aan den ganschen bouw onzer zinnelijkheid gegeven. Want in iedere onzer handelingen, ja in iedere inwendige beweging des gemoeds, is een dubbele richting, de ééne die van het vormen, de andere die van het gevormd worden, iets geestelijks en iets lichaamlijks, te onderscheiden. Bij iedere onzer handelingen wordt in onze natuur iets lichaamlijks verwekt en gevormd, hetwelk weldra weder sterft, wanneer dit handelen niet meermalen terugkeert, of door een handelen van andere richting verdrongen wordt; of hetwelk zich, door het herhalen der gelijke inwendige beweging, tot een eigenaardig lichaam vormt, hetwelk de ziel, juist door dat bewegen, als het hare erkent, en welks last zij van nu aan draagt en ondervindt.

Zoo bereidt zich dan in den voortgang des levens, in den strijd of de nalatigheid des geestelijken bestaans, voor ons allen de opstanding des vleesches. Ja de opstanding des

vleesches ter zaligheid of ten oordeel; opstanding, niet van vleesch en bloed, ook niet dezes vleesches, maar des vleesches naar Gods oorspronkelijk scheppingsplan. Niet aan een afgetrokken, geestelijke "onsterflijkheid" gelooven wij, maar aan de opstanding des vleesches, aan de verheerlijking van 't lichaamlijke. Wanneer bij de Eleusinische mysteriën het Grieksche voorgevoel bij de herrijzing van 't gestorven zaadkorreltjen als levenden halm ook een stille hoop voor het aan de aarde toevertrouwde dooden zaad begroette, dan deed het niet anders dan droomend rondtasten naar 't geen ons in Christus tot volle gewisheid werd. Maar de redeneeringen der menschelijke wijsheid, als zij de "onsterflijkheid der ziel" wil betoogen, wat beteekenen zij? Kom ook gij nog eens weder op mijn tafel van uit het hoekjen der boekverzameling, waar de vrienden mijner rijpere jeugd mij nu en dan nog van heerlijke, edele herinneringen fluisteren — gij roerende "Phaedo" van Plato's hand. Laat mij ze doorbladeren, de bekende geliefde bladzijden. Ach deze redeneeringen, hoe hebben ze de kracht verloren, die de geestdrift van vroeger jaren er aan toekende! Eén woord is er althans, dat ik volkomen beaam, dat van Simmias: Als het onmogelijk is hieromtrent te vernemen of uit te vinden wat de waarheid is, laat ons dan den besten, den minst weder legbaren menschelijken grond nemen, en op dezen als op een vlot varend, het leven wagen te doorreizen, tenzij wij op het veilig vaartuig van een goddelijken grond den tocht zouden kunnen volvoeren.

Ja, zoo is het. Maar Gode zij dank, die goddelijke grond is gegeven. Niet in redeneeringen, maar in opleiding, in opening van het oog van Gods kinderen opdat zij de waarheid konden zien, van geslacht tot geslacht duidelijker en zekerder. Geen verstandsbegrip van "voortduring na den dood" openbaarde God de Heer aan Zijn Israël, maar aan hun kinderlijke bevatting gaf Hij eerst zinnelijke onder-

panden Zijner gunst, opdat zij van lieverlede verder zouden komen. Meer en meer zouden ze moeten leeren inzien dat zij, als deelgenooten van Gods verbond, ook eeuwig in Zijn liefde moesten deelen; dat, indien God eenmaal in nederbuigende gunst de God van Abraham, Izaak en Jakob wilde zijn, dezen en al hun nakomelingen dan ook in Hem leefden en steeds levende bleven, in 's Heeren eeuwig leven waren opgenomen. Stond eenmaal op grond van de oudste heilige overlevering vast, dat de dood niet het natuurlijk-noodzakelijk einde des menschelijken levens maar een straf der zonde is, dan moest ook het geloof aan onsterflijkheid of, veel beter gezegd, de gewisheid des eeuwigen levens, van zelf te voorschijn komen zoodra er een hoop begon te leven op verlossing, op herstelling van 't geen in Adam verloren was. Was God de boven de wereld verhevene, de volstrekt Almachtige, dan kon ook voor Israël de natuur-macht, die in het besef van alle volken zelfs de goden min of meer bond, en hun aan 't zichtbare gehecht hart van 't geloof aan onsterflijkheid afhield, geen dwingende macht zijn. Zij kon God niet binden, dat Hij niet naar Zijn liefde de hoogste gave, een eeuwig leven, aan Zijn volk zou schenken. Met dat al was het hier slechts een kiemend, een hopend geloof: in het Nieuwe Verbond, sedert de opstanding des Heeren, is het eerst vast en vreugdevol. En toch ook voor ons is het niet een logische bewijsvoering op de Schrift steunende, geen ééns-voor-al voltooide leer, geen overtuiging die men, als een voor goed gewonnen slotsom, als iets afgedaans kan rekenen. Het geloof aan opstanding en eeuwigheid is ten allen tijde een geestelijk geloof, het eischt de hoogste spanning der zedelijke kracht: want het is een voortdurend niet-aanmerken van de dingen die men ziet, welke alle ons den dood prediken. Daarom zegt Paulus, waar hij in het zesde hoofdstuk aan de Romeinen het ééne-plant-zijn met Christus

beschrijft, zoo herhaaldelijk dat wij wel zeker weten dat wij met Christus gestorven zijn, maar dat wij daarbij toch slechts "gelooven, er voor houden," dat wij met Hem opgestaan zijn en leven. Niet omdat dit laatste minder zeker is dan het eerste op zichzelf, maar omdat voor ons besef dat geloof steeds een geestelijken strijd, een overwinning van het vleesch tot voorwaarde heeft. In het besef van die zwakheid zien wij op tot den grooten Hoogepriester over het huis Gods, dien wij in den hemel hebben. In Hem, den mensch Jezus Christus, zien wij God; en nu wordt God ons eerst in waarheid de Levende, want zoolang wij de persoonlijkheid Gods niet in de beeldtenis des menschen aanschouwen, maken wij met die persoonlijkheid Gods geen vollen rechten ernst, laten haar min of meer boven ons hoofd en hart zweven. Maar eveneens zien wij dezen Mensch, die ons Hoofd is, in God aan; en nu wordt, ten andere, ook de mensch ons eerst in waarheid de levende, de persoonlijke, onsterflijke. Want is onze persoonlijkheid niet in God gegrond, zijn wij niet waarlijk beelddragers Gods, dan kunnen wij ook met onze onsterflijkheid, met onze eeuwigheid geen vollen rechten ernst maken; immers al wat niet waarlijk goddelijk is, heeft geen in zijn eigen natuur gegrond recht van te blijven bestaan. In Jezus Christus alleen zijn wij dus onzer eeuwigheid zeker. En in Hem, die lichaamlijk is ten hemel gevaren en ter rechterhand Gods gezeten, om eens lichaamlijk weder te komen en de lichaamlijke spijziging met Zijn vleesch en bloed, van welke wij nu leven, te vervangen door volkomen lichaamlijke tegenwoordigheid in Zijn koningrijk, in Hem is ons dus de beteekenis, het doel en de gewisheid der bereiking van het doel van het Beeld Gods in het lichaamlijke gewaarborgd.

Zoo verstaan wij de lichaamlijkheid des Heeren vóór ons, boven ons, en in ons. Vóór ons, zoo als Hij wandelde

in het vleesch hier op aarde. De lichaam-verheerlijkende en voleindende werkzaamheid zien wij als het ware over 't geheele aardsche leven van den Godmensch verspreid. Bij de opstanding bereikt zij haar toppunt; maar werkend, gistend, zich ontvouwend is zij van den beginne af. Bij Zijn doop in de Jordaan zien wij van die werkzaamheid een snel voorbijgaande schemering; bij Zijn wandelen op de zee en straks in de verheerlijking op den berg een kortstondige doorbreking naar buiten. Hij is opgestaan en gezeten aan de rechterhand der Majesteit in de hemelen. Nu is de gemeente Zijn mystisch lichaam. En gelijk in 't hoofd, den zetel der menschelijke bewustheid, al wat in het lichaam omgaat, alle aangenaamheid en pijn gevoeld wordt, zoo heeft Hij, in Zijn verhevenheid boven ons, medelijden met al onze zwakheden. Ja medelijden. Ons gewoon menschelijk medelijden doet ons met den lijder, den arme, den kranke die buiten ons staat, slechts met ons gevoel, met onze beweging des harten, voor een korte poos medelijden. Wij spreken ons troostend woord, reiken onze hulp en gave uit, bidden voor hem in de binnenkamer; maar overigens, ja, het leven heeft ook zijn verdere eischen; wij leven daarna voor ons zelf, betrekkelijk ongestoord door het lijden rondom ons. Maar onzes Hoogepriesters medelijden brengt Hem met ons niet slechts door een voorbijgaande opwelling des gevoels of door eenige daden van liefde in verband. Neen, Hij lijdt mede, waarlijk en waarachtig, met ons, als het hoofd met het lichaam. Wanneer de gemeente zich te Jeruzalem in den gebede voor God uitspreekt omtrent de vervolging, die den apostelen en in hen der gemeente zelf wordt aangedaan, zegt zij: In der waarheid zijn tegen uw heilig Kind Jezus de machten der aarde vergaderd. Ja, tegen Hemzelf. Als Saulus op den weg naar Damaskus hoort: Wat vervolgt gij Mij? dan is ook hier diezelfde éénheid de grondgedachte van 's Heeren woord. Zoo volkomen is de

eenheid van Hoofd en leden, zoo werkelijk lijdt Hij met ons in al onze zwakheden, die slechts in de opstanding des vleesches eindigen, dat Hij zelf Zijn koningrijk niet ontvangen zal vóór en aleer Zijne heiligen, de leden Zijns lichaams, uit hun graven zijn opgestaan om met Hem te regeeren.

Zoo even sprekende van het toebereid-worden van 's Heeren opstanding gedurende Zijn aardsche leven, vermeldden wij het wandelen op de zee. Hier is het deelnemen van Petrus aan die wondermacht des Heeren ons bij uitnemendheid belangrijk, namelijk als aanwijzing dat deze kracht in het lichaam des Heeren Jezus niet als een afzonderlijk, Hem alleen toebehoorend voorrecht, aanwezig was. Dan toch ware Zijn ware, wezenlijke menschheid, Zijn volkomen gelijkheid met ons in alle dingen, uitgenomen de zonde, slechts een schijn, en onze verlossing ware te niet gedaan; want de dwaling der doceten, die den Heer slechts een schijn-lichaam toeschrijven, vernietigt rechtstreeks zijn samenhang met ons, en dus onze verlossing zelve. Maar het wandelen ook van Petrus op de zee bewijst ons, dat deze geestelijke macht als kiem der opstanding in de menschelijke natuur voorhanden en slechts door de zonde gebonden is. En die macht kan, getuige deze geschiedenis des apostels op het meir van Galilea, in het wonder-geloof door het wonder-woord des Heeren gewekt worden. Aan deze kiem, deze vatbaarheid in 's menschen lichaamlijk leven sluit zich de mededeeling des Heeren aan, en gelijk Hij vóór ons in de dagen Zijns vleesches, en boven ons in Zijn heerlijkheid die macht tot verheerlijking had en heeft, zoo toont Hij de kracht Zijner verhoogde lichaamlijkheid ook in ons, bij de mededeeling in het Sakrament. Is dat niet een gemeenschap aan het lichaam en bloed des Heeren? Eet en drinkt niet hij, die het onwaardiglijk geniet, zichzelven een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des

Heeren? Daarom, zegt Paulus, zijn onder u vele zwakken en kranken, en velen zijn ontslapen. Daarom! O terwijl ik dit schrijf is het weder de tijd, dat men naar alle kanten uit elkander gaat, naar honderd baden in en buiten het vaderland, aan welke, en zeker met recht, geneeskracht wordt toegeschreven. Ik beschuldig niemand in 't bijzonder; ik vermeet mij niet, mijn lezer! in uwe lichaamlijke en geestelijke geschiedenis in te dringen; ik denk er niet aan, het vlijtig, ootmoedig, biddend gebruik van natuurlijke middelen af te keuren. Maar wel is het geoorloofd, met diepen weemoed te vragen: Wie denkt er schier in de gemeente van Christus aan de oordeelen Gods, ook in zoo vele zwakheden en krankheden openbaar, en aan haar verband met de ontheiliging van het Sakrament, waarop de apostolische uitspraak ons wijst?

Door dit beginsel: de verheerlijking van 't lichaamlijke, in 's menschen oorspronkelijken aanleg gegrond, door de zonde gestremd, in Christus voor ons hersteld, door dit beginsel wordt een fakkel opgeheven, die klaarheid over elk levensgebied verbreidt.

In dit licht hebben wij nu voorts alle dingen te zien. De lichaamlijkheid het einde van alle wegen Gods — met die bekende gedachte is een beginsel van de wijdst uitgebreide strekking aangegeven. Namelijk het beginsel dat, even als het ware doel des Geestes eerst dáár bereikt is, waar Zijn werking lichaamlijkheid heeft aangedaan, zoo ook de bestemming van het lichaamlijke eerst in en door den Geest kan worden vervuld. Dat voorts geen menschelijke samenvoeging van het geestelijke en het lichaamlijke baat, en de ware éénheid tusschen beide alleen in de gemeenschap en in de kracht Gods te bereiken is, omdat dáárdoor alleen beide gezuiverd en gezond gemaakt kunnen worden, om regelmatig naar beider oorspronkelijken aard en naar Gods scheppingsbedoeling in één te groeien. Göthe heeft gezegd,

dat de strijd tusschen het geloof en het ongeloof eigenlijk het groote thema der wereldgeschiedenis bevat. Het geloof nu bestaat daarin, dat men niet aanmerkt de dingen die men ziet, maar de dingen die men niet ziet, en dat men de dingen die gezien worden, gelooft geworden te zijn uit hetgeen niet gezien wordt, d. i. geenszins uit niets, maar uit het allerwezenlijkste dat er is. Dus met andere woorden: dat men de onzichtbare dingen niet voor ijle gedachtenscheppingen, maar voor bestaande, voor werkelijk, voor in den hoogsten zin lichaamlijk houdt. Lichaam toch is de verwerkelijking van het geestelijke, waarbij men natuurlijk niet slechts aan het stoffelijk tastbare, in lageren zin lichaamlijke, maar, in een hoogeren zin, aan het eigenlijk bestaande, substantieele, te denken heeft. Dit is geen van de christelijke geloofswaarheid onafhanklijke philosophie, maar eenvoudig Schriftleer. Zonder deze waarheid is niet te verstaan, waarom de Heer bij het Avondmaal zegt: dit is Mijn lichaam, hiermede geef Ik u de volle werkelijkheid Mijner mededeeling; noch ook waarom Paulus aan de Kolossensen schrijft: de Oud-Testamentische instellingen zijn een schaduw der dingen die komen zouden, maar het lichaam is van Christus; het lichaam immers is hier het eigenlijk werkelijke, in tegenoverstelling van de nietige, eigenlijk alleen de afwezigheid des lichts aangevende, schaduw die er door geworpen wordt. En zóó verre is het er van daan, dat het "lichaam" in dezen zin "vleesch" gelijk zou zijn, dat integendeel Paulus aan de Efeziërs herinnert dat niet de Joden, maar wij de ware besnijdenis zijn, die God in den Geest dienen en niet op het vleesch vertrouwen; zoodat dus hier de wettelijke plechtigheden in haar Joodsche uitwendigheid en voorloopigheid vleesch worden genoemd, de ware dienst van God daarentegen geest. Zoo is er dus veeleer een wonderbare omkeering van de bloot-natuurlijke beteekenis der woorden: het vleeschelijk zichtbare der uit-

wendige plechtigheden toont zich als ijdele schaduw, en de Geest is juist het lichaam van deze schaduw, de volle ware werkelijkheid.

Dit is dus het beginsel dat wij bespreken; geen menschelijke samenvoeging, alleen het van God gestelde samengroeien van vleesch en geest, doordat beide tot haar ware bestemming komen, door dat het lichaamlijke geestelijk en het geestelijke lichaamlijk wordt, kan de rechte eenheid tusschen beide herstellen. Buiten het licht dezer waarheid strijden geleerden en ongeleerden vruchteloos over de vraag, of de geest dan wel de stof, realisme of idealisme, licht of duisternis, het Rijk Gods of het rijk der wereld, het oorspronkelijke zij, en ten slotte dus de overwinning behalen zal. Te vergeefs tracht de philanthropie met haar welmeenende pogingen, de volkenbeheerschers met de macht der wapenen, de menschheid tot één groot huisgezin in liefde en welvaart te vereenigen. Waarom kunnen zij hierin niets duurzaams tot stand brengen? Om dezelfde reden als waarom de uitstekendste natuur- en scheikundigen met al hun zinrijke uitvindingen nog nooit het kleinste levende wezen hebben kunnen voortbrengen. Want wat is een leven anders dan de juiste harmonie, in één geheel, van stof en kracht? De stof en kracht, het lichaamlijke en geestelijke saam te vereenigen tot het leven, dit, zagen wij, is alleen des Scheppers werk, en alle kunstige inspanning der menschen lijdt schipbreuk bij dat pogen.

God alleen kan het doen. En dit scheppen van het leven is een heerlijk kunstwerk Zijner almachtige wijsheid. Een leven bestaat uit het gemeenschappelijk dienen van al de leden des lichaams, een gezamenlijk onderworpen zijn aan het beginsel dat allen beheerscht. Is één lid aan een ander onderworpen, dan is er nog geen éénheid des levens. De gemeenschappelijke grondslag, waarop allen te samen staan, is het lichaam in den algemeensten zin. In elke

zoodanige gemeenschap des levens bevestigen alle leden het Geheel, en dat Geheel verheft zich op den grondslag van alle leden, het bevestigt die allen en wordt door hen bevestigd. Zoo is er als het ware een wederkeerig voor elkaar sterven en elkaar levend maken; en daarin bestaat het proces des levens en het wonder der liefde. Ieder vindt zichzelf slechts daardoor, dat hij niet zichzelf, maar alle anderen zoekt. Maar ook als één lid lijdt, dan lijden alle leden mede. Deze levenskracht is van God; het schepsel heeft uit eigen beweging slechts zichzelf lief.

Welk een wonder van heerlijkheid wordt dan het menschelijk lichaam; welk een adel kenmerkt alle bijzondere deelen van dezen tempel Gods. Lichaamlijkheid is, reeds merkten wij het op, geen gebrek maar een volkomenheid. Zij is niet, waarvoor velen haar houden, de voor het schepsel noodzakelijke grens, de vorm waarin het geestelijk leven als het ware ingesloten zijn moet, zoo het niet ordeloos uit elkaar wil vloeien en zich in het niets verliezen. Neen, zij is veeleer de eigenlijke vervulling van 't geestelijk leven; namelijk wanneer zij tot den eisch van haar wezen zal zijn gekomen, en dus van de gebreken die de aardsche lichaamlijkheid aanhangen, ondoordringbaarheid, zwaarte, enz. ontheven zal zijn, gelijk het opstandingslichaam van ons Hoofd ons daarvan de mogelijkheid niet slechts, maar de werkelijkheid toont. Dit geheel schriftuurlijk denkbeeld van een hoogere lichaamlijkheid, van een "geestelijk lichaam" wordt helaas! door zeer velen ontkend en dan ook de uitlegging der Schrift in het keurslijf van 't spiritualisme gewrongen. In de Schrift toch wordt klaarblijkelijk aan water, bloed, vleesch, enz. eene hooge beteekenis, een vernieuwende kracht toegekend. Nu willen velen slechts het bestaan van de aardsche stoffen die dezen naam dragen, laten gelden; en daar nu ontegenzeggelijk aardsch water, bloed en vleesch ons

onmogelijk zalig kan maken, zoo is men, om de Schriftwaarheid te kunnen blijven verdedigen, op dit standpunt tot allerlei overdrachtelijke, vergeestelijkende uitleggingen des Bijbels gedrongen.

Zulk een scheiding van het geestelijke en het lichaamlijke gaat echter buiten het leven en de werkelijkheid om. Bij al de verrichtingen des geestes en der ziel is er een lichaamlijke vermiddeling, of veld van werkzaamheid. Het hart (zie bladz. 45) is het middelpunt, omdat het het bloed uitzendt en terug ontvangt, het bloed "waarin de ziel is"; het hart is de zetel van het gevoel, het meer onmiddellijk zieleleven. Maar dit bloed, dat alles spijst en vernieuwt, voedt ook de zenuwen die, door de hersenen welke hun organisch middelpunt zijn, voor het vermiddelde zieleleven des menschen, voor zijn verstand en wil, tot werktuigen dienen. Het hart is in het binnenste des lichaams verborgen; zoo treedt ook het gevoel meer naar binnen terug; de leden en het hoofd zijn naar buiten openbaar, zoo ook de wil en het verstand. Van het innig verband des voorstelling vermogens, der fantasie, met het lichaam hebben wij reeds boven (bladz. 175) gesproken. Doch hierover behoeven wij niet veel te zeggen, omdat niemand het, bij eenig nadenken, ontkent. Ook bij besliste verwerping van de materialistische vereenzelviging van den toonkunstenaar met het instrument dat hij bespeelt, van de lichaamlijke organen die der ziele handreiking doen, met de ziel zelve, zal men toch niet licht ontkennen dat inderdaad de zielsverrichtingen hier beneden aan het lichaam gebonden zijn, en er ten allen tijde grooten invloed van ondervinden. Meer noodig is het daarom, er op te wijzen, hoe wederkeerig de verrichtingen en de geheele gesteldheid des lichaams door het geestelijk zijn des menschen bepaald worden. Volledigheid in deze beschouwing bedoelen wij niet; slechts enkele losse wenken mogen de hoofdgedachte aanschouwelijk maken.

Merk allereerst op 's menschen aangezicht. Bij het dier drukt zich daarin slechts de soort uit; bij den mensch ook het individu met een eindelooze verscheidenheid van typen. Er zijn, bepaald bij de meest beschaafde volken, geen twee menschen met volkomen dezelfde gelaatstrekken en uitdrukking. En zulks omdat het gelaat ten volkomenste het leven der ziel, zelfs haar wisselende stemmingen, teruggeeft. Daarom kan ook in de Schrift het Aangezicht des Heeren als Zijn meest persoonlijke, eigenlijke openbaring gelden. Van den mensch spreekt Apollyon in Vondel's Lucifer:

Het lichaam, schoon van leest
Getuigt des Scheppers kunst, die blinkt in 't aanschijn meest,
Den spiegel van 't gemoed. Wat lid mij kon verbazen,
Ik zag het beeld der ziele in 't aangezicht geblazen.
Bezit het lijf iets schoons, dat vindt men hier bijeen;
Een Godheid geeft haar glans door 's menschen oogen heen.
De redelijke ziel komt uit zijn tronie zwieren:
Hij heft, terwijl de stomme en redelooze dieren
Naar hunne voeten zien, alleen en trotsch het hoofd
Ten hemel op naar God, zijn Schepper hoog geloofd.

Van 's menschen oog en zijn glans spreekt hier de dichter vooral. Ook in den 19den Psalm heet de wet des Heeren "het oog verlichtend," niet in den zin van wijsheid en kennis, maar van vroolijkheid en levenslust. Waar gemeenschap met den Heer is, daar is het oog eenvoudig, helder, frisch opgeslagen. Maar in het oog en zijn wonderbaren glans is daarenboven nog een diep mysterie. Het oog boort door de eindelooze rei der eindige dingen heen, en rust er niet in. Het oog rust slechts in een Oog. Het zien heeft slechts zijn doel in het Zien. De diepe kalme wellust der ziel als uw oog rust in het oog van hem dien gij liefhebt, is slechts een profetie van iets hoogers. Deze geheimenis is groot; maar ik zeg het, ziende op God en den mensch,

Zijn beeld. In het geschapen oog spiegelt zich het Oog van Hem, die Zijn beeld heeft levend gemaakt. Hier is een spiegel, die zelf leeft door den straal van het Oog, dat op hem ziet, en hij zendt dat licht terug en het scheppend Oog en het geschapene zijn beiden in bewonderende liefde op elkaar gevestigd.

Gelijk de mensch ziet omdat hij gezien wordt, zoo spreekt hij ook, omdat een Woord tot hem gekomen is, een goddelijk Woord waarop de geestdrift zijner ziel andwoordt met de stem. In het ook lichaamlijk zoo bewonderenswaardig samenstel der stem, die een spierkracht en fijnheid eischt, gelijk ze nergens elders op het gebied des dierlijken levens aldus gevonden wordt, in die stem sprak bij haar eerste gebruik in het Paradijs de profetische geestdrift des menschen, die het geschapene met zijn kennis begon te doordringen en er door naamgeving den stempel zijner heerschappij op drukte; en even zoo werden bij haar eerste herstelling in de Pinksterzaal te Jeruzalem in andere talen dan die der zondige menschheid, zoo als de Geest het gaf uit te spreken, de groote daden Gods verkondigd; gelijk ten slotte eerst in het eeuwig Hallelujah de stem en wetenschap en aanbidding des menschen (deze drie, als ze waar zijn, zijn altijd één) zich voltooien zal.

Ook in de hand legt de mensch zijn gansche ziel. Om de hand verklaarde reeds Anaxagoras den mensch voor het bij uitnemendheid redelijke schepsel, Galenus, voor den beheerscher der aarde. Zij heeft in het lichaamlijk organisme des menschen even groote beteekenis als in zijn zedelijk leven. Alle macht of machteloosheid drukt hij door de richting der gebiedende of smeekende hand uit, alle toonwisseling der ziel door haar honderdvoudig gebarenspel; haar oplegging deelt zegen, geest en genezing mede; haar rust dient den scherpzienden schilder om de eigenlijke beteekenis, den zielstoestand des persoons, die vóór hem ge-

zeten is, uit te drukken; haar scheppende en kunstvaardige macht vertoont den afdruk en het beeld der almachtige en albesturende majesteit Gods.

Trouwens van de zoowel verootmoedigende als verhevene beteekenis zijner lichaamlijkheid heeft de mensch een levendig, al is het dan ook niet altijd een klaar, gevoel, en drukt het vooral ook in zijn kleeding uit. Het kleed des menschen heeft een zeer diepe zedelijke en godsdienstige zoowel als maatschaplijke beteekenis. Laat ons er eenigzins uitvoeriger bij stilstaan, ook om uit dit voorbeeld, als één uit vele andere, die wij niet noemen, de beteekenis te doen beseffen van die schijnbaar nietige uitwendigheden des levens, in welke toch 's menschen geest, zijn leven spreekt, en die daarom voor den aandachtigen beschouwer een schat van wijsheid inhouden; zooals b. v. Bulwer met recht in zijn Eugène Aram een wereld van gedachten vindt in den bloempot, waarmee de arme weduwe in de achterbuurt haar schamel venster siert.

"Zij waren beiden naakt, Adam en zijn vrouw, en zij "schaamden zich niet. En hun oogen werden geopend, en "zij zagen dat zij naakt waren, en vlechtten zich schorten. "Ik schaamde mij, o Heer! want ik ben naakt." In de opvolging dezer woorden ligt de gansche beteekenis van 's menschen oorspronklijke reinheid en van haar verlies. Reeds dadelijk zien wij dus, dat niet allereerst de koude, maar iets veel diepers, aanleiding tot 's menschen kleedij geeft. De geschiedenis van ons geslacht vangt aan met die heilige schaamteloosheid, van welke wij bladz. 60 als van het doel, waarheen wij thans weder te streven hebben, gewaagden; met die schaamteloosheid waarvan de gewone, in 't dagelijksch leven aldus genoemde, voor welke de kleeding vaak tot het geraffineerdste werktuig dient, het daemonisch tegenbeeld is. Zij waren naakt, d. i. de geest beheerschte het lichaam en alzoo ook de natuur, volkomen

en ongedwongen. Weldra wordt 's menschen val nu daarin openbaar, dat hij kleeding behoeft. Treffende gedachte dat de zonde, ja zonde en onreinheid de historische onderstelling is van al onze welvoeglijkheid en goeden smaak! Met vijgebladeren bedekken zij zich. In dit zelfgekozen hulpmiddel geeft de arme gevallen mensch zijns ondanks den aard zijner scheiding van God te kennen; want is niet het vijgebladeren-schort, geregen uit onsamenhangende afplukselen, die van hun stam gescheiden na korte frischheid weldra verdorren, een beeld van die krachtelooze deugden-samenvoeging die, gescheiden van den goddelijken wortel, een oogenblik de naaktheid bedekt, maar zeer spoedig verflenst en te niet gaat? Maar de goddelijke genade komt hem ter hulp. De Heere God maakt zelf den mensch rokken van vellen, dus niet zonder plaatsbekleedenden dood van het dier, dat om 's menschen wil daartoe zijn leven offeren moet. Deze eerste genade Gods is zóó vol beteekenis dat zij als een profetie gelden mag van de allerlaatste en hoogste genade, die den mensch wacht en in deze woorden uitgedrukt wordt: wij zuchten ook in dezen, verlangende met onze woonstede, die uit den hemel is, overkleed te worden, zoo wij ook bekleed en niet naakt zullen gevonden worden. Want ook wij, die in dezen tabernakel zijn, zuchten bezwaard zijnde, nademaal wij niet willen ontkleed, maar overkleed worden, opdat het sterflijke van het leven verslonden worde. Daarom dan nu ook, dewijl van den aanvang af de menschelijke kleeding in dit licht eener goddelijk vóórkomende genade gesteld wordt, zien wij voortdurend in de Heilige Schrift het kleed niet als iets bloot uitwendigs behandeld, maar als iets dat met het menschelijk wezen ten nauwste samenhangt. Slechts daaruit is te verklaren wat in Mozes' wet wordt voorgeschreven omtrent de melaatschheid, die aan kleederen bevonden werd, omtrent het verbod voor den man om vrouwenkleederen aan te trek-

ken, omtrent het scheuren van het kleed naar bijzondere aanleiding en de gedurige wasschingen des kleeds, den Israëliet bij elke gelegenheid tot plicht gesteld.

Ons geheele leven, zoo het naar Gods wil besteed wordt, heeft geen ander doel dan om ons die hoogere bekleeding, zoo even vermeld, te doen erlangen. De mensch trekt zijn kleed aan; de modepop steekt ook met de gansche ijdelheid van zijn wezen in een kleed, dat hem draagt. In diep-ernstige tegenstelling daarmede wordt ons gesproken van den Heere Jezus Christus aan te doen, van bekleed te worden met de gerechtigheid Christi, gelijk van Alphen zingt in het (oorspronklijke onverwaterde) twintigste van onze Evangelische gezangen:

In Zijnen mantel ingehuld
Vind ik een deksel voor mijn schuld
En 't kleed van Zijne heiligheid
Is mij ten leven toebereid.

Opdat de verloren zoon in het huis des Vaders dat eerekleed zou mogen aantrekken, laat de ééngeboren Zoon aan den voet des kruises over Zijn kleed het lot werpen, als Hij naakt uitgeschud aan de aarde alles wat Hij van haar ontleend had, teruggeeft.

Ook bij de heidensche volken was het kleed nimmer iets bloot-uitwendigs. Bekend is de groote beteekenis der draperie in de Grieksche beeldhouw- en schilderkunst. Het antieke kleed toch beteekent iets voor zichzelf, daarom is het achtbaar, onveranderlijk; bij ons is het meer bloote vorm, omhulling van het lichaam, daarom der mode-wisseling onderworpen. In dat gevoel heeft dan ook Rafaël de oude draperiën hersteld. Waar nog een frisscher nationaal gevoel en gehechtheid aan historische herinneringen is (heil u, goed Friesland! herberg mijner kindsheid, met uw gure stormen en mannelijk-dichterlijke overleveringen!) daar is het

volk ook aan zijn oude kleedij gehecht; gelijk omgekeerd, veranderlijkheid en losheid in dezen doorgaands met iets revolutionair-oppervlakkigs gepaard gaat. Toen, honderd jaar geleden, de Spaansche Karel III den markies Squillace tot minister had, verdroeg het volk stilzwijgend vele hem opgedrongen rationalistische nieuwigheden; maar toen de gunsteling het waagde, ook de nationale kleeding aan te tasten, den breeden hoed te verbieden, opdat ieders aangezicht voortaan zichtbaar zou zijn — toen barstte een opstand los, die Squillace zijn zetel en bijna zijn leven kostte. Daarentegen de stuitende kleinheid van 't hoofddeksel der vrouwen, die door onze straten gaan, het onmerkbaar petjen door kunstmatig krulsel omhoog gestuwd — neen glimlach niet! het is aanduiding, dat de vrouw haar schoonste sieraad, de schuchtere onderworpenheid, in deelgenootschap aan de gisting van een alle gezag verwerpenden tijdgeest van zich stoot. Doch ook nu is alle overlevering nog niet van kracht beroofd.

Nog eischt de dag des Heeren zijn feestkleed en de dienst des Heeren het priesterlijk gewaad voor de dienaren des heiligdoms, en de rouw over geliefde dooden zijn uitwendig-zichtbare uitdrukking in de treurkleedij. Nog is het ernstig gemoed van ieder geloovige, die den samenhang tusschen het geestelijke en het lichaamlijke gevoelt, er voor beducht om de kleeding, dat teeken onzer schande, tot voertuig der ijdelheid te laten dienen. Eindelijk komt het witte lijkkleed ons, zoolang wij 's Heeren Toekomst niet beleven, als bezolding der zonde herinneren aan de heiligheid van dien God, Wiens kleed onder den ouden dag de duisternis, onder den Nieuwen het ontoeganklijk licht is. Maar dat lijkkleed, Gode zij dank! het is het laatste niet! Op den juichtoon reeds hier beneden: Hij heeft mij bekleed met de kleederen des heils, den mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omgedaan! — volgt na afwerping van

het kleed dezes vleesches het betere, hoogere, hemelsche witte kleed, rein gewasschen in het bloed des Lams, het bruiloftskleed der eeuwige heerlijkheid!

Ziedaar in vluchtig overzicht de geschiedenis en beteekenis des kleeds naar de Schriften. Ook hierin zien wij het groote beginsel, waaraan dit hoofdstuk toegewijd is, den samenhang tusschen het inwendige, geestelijke en het uitwendige, lichaamlijke, bewaarheid. Willen wij nog een toepassing maken op een hooger en belangrijker gebied, laat ons dan overwegen hoe het geestelijke in zekeren zin lichaamlijk wordt door de gewoonte, bepaaldelijk met het oog op het teeder belang der opvoeding van onze kinderen en der opvoeding van onszelve, die de noodzaaklijke voorwaarde tot deze is. Der volmaakten, zegt het woord, dat wij reeds vluchtig bladz. 155 hebben aangeraakt, der volmaakten is de vaste spijze, die door de gewoonheid de zinnen geoefend hebben tot onderscheiding beide des goeds en des kwaads. Door het gedurig terugkomen van sommige handelingen, die oorspronklijk van onze vrije keuze uitgingen, ontstaat een behoefte om ze telkens te herhalen, waardoor dit handelen min of meer aan onze vrijheid onttrokken wordt. Dit heeft iets bedenklijks beide op lichaamlijk en zedelijk gebied. Die zijn lichaam aan zekeren zinlijken prikkel (b. v. het gebruik van tabak of dergelijke dingen) al te zeer gewent, vermeerdert zijn behoeften en vermindert daarbij tevens zijn genot, omdat dit laatste de frischheid derft. En op zedelijk gebied geldt dat, gelijk al wat niet uit het geloof is, zonde is, zoo ook al wat niet uit den geest is, niet volkomen christelijk heeten mag. Want het is geen eigenlijk handelen. Dit toch is slechts dáár, waar ik zelfstandig mijne eigenheid laat werken om den stroom der dingen die geschieden, voor mijn aandeel met vrijheid mede te bepalen. Wanneer ik daarentegen een gewoonte volg, laat ik mij door een zekere

boven mij gevestigde macht, aan welke ik recht gegeven heb, bepalen en ben dus weer slechts doorgangspunt voor die macht, zelf meer of min onpersoonlijk geworden. Al is toch de beweegreden van mijn handelen persoonlijk, zoo wordt evenwel, als die beweegkracht meer aan mijn verleden toebehoort en niet mijn heden maar mijn vrije keuze vervult, dit mijn doen slechts de uitdrukking van een vroeger reeds gevestigde macht, en mijn handelen wordt meer schijnbaar dan werkelijk. Zoo is dan ook inderdaad de kracht der gewoonte het sterkst bij kinderen en bejaarden, dus waar het zelfstandig-zedelijk leven het minst ontwikkeld is. Doch er is mogelijkheid om door het geloof telkens mijn geheelen geestelijken en lichaamlijken toestand zelfstandig weer op te nemen, en de kracht der gevestigde indrukken met vrijheid te laten gelden, zoodat zij mij niet tot werktuiglijkheid verleiden, maar slechts een hulpmiddel zijn om, wel is waar, geholpen door den gevestigden plooi mijns wezens, maar toch met vrijheid, te onderscheiden hetgeen goed en hetgeen kwaad is, en het eerste met bewustheid en ernst te kiezen. Zoo zegt Elifaz met recht tot Job: gewen u aan Hem en heb vrede, daardoor zal u het goede overkomen; omdat hij er terstond bijvoegt: ontvang de wet uit Zijn mond — ja uit Zijn mond; in die persoonlijke gemeenschap, die al het werktuiglijke buitensluit. Zoo leeren ons de zedelijke zintuigen het goed en kwaad onderscheiden, zoodat geen van buiten aangebrachte regel onze toetssteen meer is, maar de Heilige Geest zelf, door Wiens zalving wij alle dingen weten. Daartoe nu moeten wij onze kinderen door de opvoeding leiden. Wij moetèn hun het doen van het goede tot gewoonte maken door de eerste indrukken, wier macht zoo vaak het geheele volgende leven beheerscht. Een kind van behoeftige ouders werd in de wieg door schoone bloemen, die men hem gaf om er mede te spelen, stil gehouden. Het kind vond er behagen

in, ontbladerde en beschouwde ze aandachtig, en werd later de wereldberoemde Linnaeus. Zoo moet de nog zwakke wil door de gewoonte een natuurlijken, lichaamlijken grondslag verkrijgen. En op den bodem van een goeden wil ontwikkelt zich van zelf een goed denken; het hoofd is van het hart afhanklijk. Zoo wordt tot goede vorming niet alleen een verstandelijke, zelfs niet alleen een afgetrokken zedelijke, maar allereerst een lichaamlijke verandering vereischt; en met diepe wijsheid sprak de Heer van het noodzaaklijke der wedergeboorte, niet alleen uit Geest maar allereerst uit water, en legde den kinderkens de zegenende handen op, om een koesterenden, sterkenden invloed in hen te doen overgaan vóór zij nog Zijn duidelijk Woord konden begrijpen. Aldus wordt het ziels-leven allengs tot het geestelijke leven voortgeleid, en ook de geschapen geest leert zich den eeuwigen Geest onderschikken en Zijn kracht door gebed en gehoorzaamheid in zich over leiden. Langs dezen weg heeft ook de hoogste Opvoeder, de Heer zelf, de Zijnen eerst door Zijn lichaamlijke tegenwoordigheid, later door Zijn Geest voortgeleid, en aan hen allen, voor ieder in zijn mate, naar elks vatbaarheid, het woord vervuld dat Hij tot Petrus sprak: gij zijt Simon, gij zult Cephas wezen; want Ik weet wat Ik in Mijn gemeenschap van u maken zal; wat gij nu reeds zijt door Mijn eerste nabijheid, zult gij meer en meer worden door volle ontwikkeling. Ontwikkeling, ja die is eerst in 's Heeren gemeenschap mogelijk, omdat door Hem de ware vrijheid ons deel wordt. In elke ware ontwikkeling zijn twee krachten werkende. De conservatieve, het eenmaal gelegde beginsel, de inwendige band die de éénheid des geheels vormt, door alle volgende trappen uit dat eerste beginsel voort te doen vloeien, en de progressieve, die elken volgenden trap, door toevoeging van voedende en sterkende bestanddeelen, tot iets hoogers dan

slechts herhaling van den vorigen, tot een eigen leven maakt.

De scheppende werkzaamheid Gods (ons vorig deel heeft het ons geleerd) verhindert de zelfstandige ontwikkeling niet, maar is er in waarheid de voorwaarde toe. Indien iets de kracht heeft om zich geheel vrij uit zichzelf te ontwikkelen, dan, dan is het in bijzonder heerlijke mate den stempel der scheppingskracht Gods dragende. Zoo vereenigt zich de waarheid in elk der twee opvoedkundige stelsels die, beide in misverstand van haar eigenlijk beginsel, elkaar bestrijden. Het ééne zegt: opvoeden is ontwikkelen van de eenmaal in het wezen des kinds aanwezige kiem. Het andere: Neen, van Boven moet de kracht ter opleiding komen. Wij zeggen: Ja van Boven, en daardoor juist van binnen: van binnen, en daardoor juist van Boven. Er is geen waarachtig leven, dat vormkracht tot ontwikkeling heeft, dan het leven dat door wedergeboorte uit water en Geest in ons afdaalt. En er is geen beter bewijs dat er waarlijk een leven uit God in iemand is, dan wanneer zijn leven inderdaad de kracht toont om zich vrij en zelfstandig te ontwikkelen.

In deze gemeenschap met God alleen kan het lichaamlijk leven in waarheid tot zijne volle beteekenis komen. Het christelijk geloof weet niets van een vergeestelijking van het lichaamlijke, welke niet tevens verlichaamlijking van het geestelijke zou wezen, en omgekeerd. Door den val des hoogen Troonengels, die na zijn opstand Satan heet, is zijn geheele gebied, deze natuur, tot stoffelijke schepping geworden gelijk zij thans is. Dit was met geen andere bedoeling dan om haar in den val, waarin zij door haar Hoofd werd medegesleept, op te houden, en haar toekomstige verheerlijking weder mogelijk te maken. Deze stoffelijke lichaamlijkheid is dus, gelijk Paulus zegt, een reistent, bestemd om afgebroken te worden en voor hooger heerlijkheid plaats te maken. Ook in den mensch is zij dus een ophouden, een suspendeeren, van zijn val, waar-

heen hij neigt, een werkplaats waarin hij zich heeft te oefenen om ter opstijging geschikt te worden. Een geestelijke en persoonlijke booze Macht is dus de aanleiding, de gelegenheid tot het ontstaan en bestaan dezer stoflijkheid. Dit is geheel iets anders dan, gelijk de Gnostieken en Manicheën gedaan hebben, haar tot een schepping zelve van den Booze te maken.

Deze waarheid alleen toont ons den heerlijken weg der verlossing van de twee dwalingen die, zoolang zij miskend wordt, onder duizend vormen bij geloovigen en ongeloovigen blijven bestaan: het materialisme en het spiritualisme. Beide zeggen evenzeer: deze bestaande stof is de ware, van God gewilde, want zij is de éénig mogelijke: maar nu trekt het materialisme er deze slotsom uit, dat die stof dan ook alleen bestaat, en de geest een hersenschim, althans een hersenproduct is. En het spiritualisme daarentegen verklaart die stof voor een wegwerpelijk kleed, een belemmering, voor den geest. Gode zij dank, dat wij uit Zijn Woord een hoogere waarheid kennen, die ons leert, aan het materialisme volle recht te geven in zijn hoogschatting der lichaamlijkheid, en aan het spiritualisme eveneens volle recht in zijn verwerping van deze stoflijkheid; maar die ons boven beide heft in de erkenning eener hoogere lichaamlijkheid, welke niet een onvolkomenheid des levens, maar juist de volkomen ontplooiing des levens is. Dit willen wij nu nog verder duidelijk maken, door eerst nog eens stil te staan bij den grooten invloed, dien het lichaamlijk leven op het geestelijke heeft, en daarna aan te wijzen hoe het geheele doel des levens eerst in de opstanding bereikt wordt.

Tot dit eerste behoeven wij ons niet in uitvoerige natuur- of ontleedkundige beschouwingen te verdiepen, die aan het doel van dit geschrift vreemd zouden zijn. Wij vestigen slechts de aandacht op de twee groote afdeelingen van ons

zenuwleven, zonder kennis van welke inderdaad het verband tusschen lichaam en geest ons niet helder worden kan. Door het zenuwstelsel toch worden de verschillende organen van ons lichaam tot een harmonisch samenwerkend organisme vereenigd. Dit stelsel is menigmaal met een over vele plaatsen uitgespreid telegrafen-net vergeleken, omdat de indrukken der buitenwereld door de gevoelszenuwen als het ware naar het middelpunt (hersenen, ruggemerg) worden geboodschapt, om van daar dan weder door de bewegingszenuwen naar de verschillende deelen des lichaams overgeleid te worden, door middel van welke de geest, ten gevolge van die indrukken, tot handelen overgaat. Alle aandoeningen en bewegingen, alle werkzaamheden der zinnen en des geestes zijn met het zenuwstelsel verbonden, even als het onderscheid tusschen het plantaardig en dierlijk leven daarvan afhangt. Namelijk het vermogen van zich willekeurig te bewegen en te gevoelen, hetwelk het dier boven de plant vooruit heeft, ligt alleen aan het spier- en zenuwstelsel. Hoe meer deze organen bij de lagere dieren eenvoudig worden en eindelijk geheel verdwijnen, des te meer neemt ook het bewegings- en gevoels-vermogen af, totdat de laagste diersoorten niet zeer ver van de plant, de hoogste niet zeer ver (wat deze lichaamlijke inrichting betreft) van den mensch verwijderd zijn.

In den vorm van een uitgebreid dradennet, witte strengen, in takken verdeeld, aan welke hier en daar ronde lichamen, zenuwknoopen (gangliën) bevestigd zijn, gaan de zenuwen door de verschillende lichaamsdeelen in grooter of kleiner hoeveelheid. Het geheele zenuwstelsel wordt naar zijn werkzaamheid in twee deelen gescheiden. De eene dezer afdeelingen dient voor de verrichtingen, die met bewustzijn en willekeur geschieden, en draagt den naam van dierlijk of hersen-stelsel. De andere afdeeling staat met de onwillekeurige, onbewuste, ter onderhouding des lichaams

dienende verrichtingen in betrekking, en hiertoe behooren het sympathische of ruggemergs- en gangliën-stelsel, ook wel het plantaardige (vegetatieve) zenuwstelsel genoemd. Van dit tweede ontvangen alle ingewanden der borst- en onderlijfsholte en de bloedvaten van 't gansche lichaam hun zenuwen. De zenuwen van het eerste, het hersenstelsel, brengen, als goede geleiders, de aandoeningen tot de hersenen en leiden ook den wil van de hersenen tot de verschillende lichaamsdeelen terug. Maar de zenuwen van het gangliën-stelsel gehoorzamen niet aan den wil; de bewegingen van de bloedvaten en van het darmkanaal zijn, in den gewonen toestand der menschen, onwillekeurig. Deze twee stelsels nu hebben wel wederkeerige gemeenschap, maar zijn toch in hun werking zelfstandig tegenover elkander. In sommige toestanden echter wordt die isoleering op geheven, en de beide stelsels zijn niet meer van elkaar onafhanklijk. Bij voorbeeld in den slaap (zie bladz. 53) schijnen alle verschijnselen uit het gangliën-stelsel te ontstaan, hetwelk dan boven het hersenstelsel heerscht, althans de beide stelsels werken dan gezamenlijk. Maar bij het ontwaken komt de gewone verhouding terug; beide stelsels zijn weder geisoleerd van elkander. Met de verrichtingen die van 't hersenstelsel afhanklijk zijn, b. v. zien, hooren, enz. gaat geen gevoel van wellust of smart gepaard. Wel met die van 't gangliënstelsel, als b. v. het voedsel nemen, of hetgeen tot instandhouding van het geslacht dient. Doch tevens zijn met het laatste stelsel, of wel met het leven dat er door bepaald wordt, nog veel hoogere dingen verbonden. Laat ons teruggaan tot hetgeen wij, handelende over "het beeld Gods en onze kennis" op bladz. 79, 80 enz. hebben uiteengezet. De oude wereld heeft het kenmerk dat de geheele mensch, in de éénheid van zijn gansche wezen, bij alle geestesverrichtingen werkzaam is; de latere tijden daarentegen stellen bepaald het afgetrokken, afge-

zonderd verstand voorop. De oude wereld bewoog zich bepaald op het gebied van het gevoel, het onmiddellijk zieleleven, hetwelk zijn zetel heeft in het hart; de nieuwere wereld daarentegen beweegt zich vooral op het gebied van verstand en wil, het vermiddelde zieleleven, dat zijn zetel in de hersenen heeft. Wij merkten op, en dat het christelijk geloof, de herstelling van den normalen, waarlijk gezonden mensch, ons tot het gereinigd standpunt der oude wereld leert terugkeeren en de bronnen des levens in het hart erkent: en dat de, betrekkelijk onbedorven, levensbeschouwing der jeugd, in de frischheid van haar levensgevoel, zich het liefst en naast aan deze ware beschouwing des christendoms aansluit. Wanneer wij dus hier deze dingen ook met onzen lichaamlijken toestand in verband stellen, merken wij op, dat die toestand des menschen, waarin het gangliën- en het hersenstelsel niet gescheiden zijn, hem meest bepaald voor de aanschouwing der hoogste waarheid geschikt maakt. En wederom is het hier de jeugd, waarin het gevoel, de onmiddelijkheid des levens den boventoon heeft, die u, in hoe aanvanklijken, onvolkomen vorm dan ook, evenwel de levensgemeenschap met de hoogste waarheid voor oogen stelt. Herlees de brieven van en aan uw gestorven vriend der jeugd, u door de treurende familie uit zijn nalatenschap toegezonden; leef weder een uur naast den stralenden jongeling, met wien gij, hart aan hart gesloten, de hoogste, heiligste terreinen van 't geschapen en ongeschapen Leven als in ademlooze verrukking doorzweefd hebt. Ach met welk een onuitsprekelijken weemoed doordringt u dat terugzicht. Gij kunt dit reine schoone beeld, dat zich slechts ten halve lijve, als een haut-relief, uit de nevelen der droomende kindsheid, als uit een wit marmerblok opheft, door de herinnering niet meer ten volle levend maken! Wel de bleeke koude gedachten kunt gij herlezen en in haar samenhang nauwkeurig vóór u stellen, maar

niet de branding des gemoeds waaruit ze voortkwamen, gelijktijdig doorvoelen, tenzij alleen voor zoover deze dingen, door Gods genade, gereinigd en verhelderd ook thans nog in u leven; of nog wanneer in den droom, (gelijk het ook in onmacht of schijndood zou kunnen geschieden) de scheiding tusschen het hersen- en gangliën-stelsel voor een oogenblik weder opgeheven zijnde, uwe ziel te nacht een raadselachtig verheven woord verneemt; maar na een kort oogenblik ontzweeft u de gestalte weer en het licht van den komenden dag is de donkerheid, die Eurydice van u wegvoert.... Dit gangliën-stelsel nu, dat ook thans nog het gebied bepaalt, op hetwelk alle invloeden uit een hooger geestelijk gebied werken, is ook oorspronklijk het orgaan geweest, door hetwelk de menschelijke ziel vormend, beheerschend op de omringende natuurwereld kon ingaan.[1] Daarvan zijn nog schaduwen, verstrooide sporen, schemerende aanduidingen overgebleven. Daar zijn toestanden van geestdrift, van ontheffing aan de gewone beperktheid, ervaringen door welke wij in een rijk van nieuwe beelden en gestalten, in een schoone verruklijke wereld worden overgeplaatst. De natuurlijke mensch verneemt deze dingen niet; de dorre verstandelijkheid kan ze slechts bespotten, niet bevatten. Want slechts aan de liefde die ons bezielt, kan een hooger geestelijk gebied zich openbaren. In den nog niet gevallen, nog onbedorven toestand des menschen openbaarde zich aan hem in de omringende schepping de eeuwige goddelijke Liefde, en sprak met hem, en hij verstond haar. Maar ach! het liefde-vermogen in ons heeft zich van zijn oorspronklijk voorwerp verwijderd (zie II bladz. 18). Voor den gevallen zin was het stof der wereld nu niet meer een profetie van het hoogere, een teeken van Gods hand. Die zin verloor zich dus in het stof, en werd daardoor blind

[1] Zie die Symbolik des Traumes, von Dr. G. H. von Schubert 1814.

gelijk de stof; want ten allen tijde maakt de liefde ons één met het voorwerp van die liefde. Hebben wij het blinde lief, zoo worden wij zelf ook blind. Doch het hoogste valt het diepst. Daarom heeft het hersen-stelsel door den val nog het minst geleden. De verstandelijke werkzaamheid is, binnen de grenzen die wij in de eerste hoofdstukken van ons eerste deel hebben aangewezen, aan haar oorspronklijke bestemming ook thans nog getrouw. Maar, helaas! met zijn beste, hoogste krachten is ons wezen aan het stof geboeid. De scheiding tusschen de beide zenuwstelsels neemt, gelijk wij zagen, door de beschaving tot een zekere grens toe, en de wilde natuur-mensch (even als onder ons de kinderen des volks) heeft voor de gemoedsbewegingen, die met het gangliën-stelsel in verband staan, en voor de stralen van zijn natuurlijk licht nog veel meer geopenden zin dan de beschaafde Europeër. Men denke aan instinct, voorgevoel, second sight (dat zelfs bij sommige edele dieren, b. v. het paard, nog voorkomt) en dergelijke dingen. Dit houde men in het oog ook om b. v. de hedendaagsche kritiek over de Bijbelboeken op haar rechte waarde te schatten, waar zij het waagt, gelijk b. v. de Tubingsche kritiek, de historische waarheid dezer heilige oorkonden te bestrijden. Kamergeleerden, die niet eens een levende aanschouwing hebben van hetgeen de Geest Gods heden ten dage in de gemeente werkt, en die over het geheel het leven zeer weinig kennen, wagen het, over de ontzachlijkste openbaringen des Geestes en des levens, die ooit op aarde geschied zijn, over de grootste mannen en den heetsten in- en uitwendigen strijd, over de, meer dan alle andere, wereldbewegende daden, de meer dan alle andere van 't leven getuigende woorden en geschriften uit de hoogte te oordeelen. Kleine, modern-litteraire gezichtspunten worden tot maatstaf gesteld voor de groote Pinkstertijden der wereldgeschiedenis, zoodat het Nieuwe Testament tot een bundel

twistgeschriften wordt, gelijk zij uit hedendaagsche partijtwisten voorkomen. [1]

Dit alles wordt nu hersteld door het geloof. De onwettige, in den hoogsten zin onmenschlijke, gescheidenheid tusschen deze twee terreinen houdt op, het gemoed ontvangt op nieuw zijn rechte heerschappij, uit het hart ontspringen de bronnen des geheelen, ook des verstandelijken levens; en zoo ontvangt ook de wil op nieuw het gebruik van zijn hoogste krachten terug. De mensch wordt in eeuwigheid niet door de wet, door het uitwendig vóórhouden van het goede, verbeterd, maar slechts daardoor dat een hoogere liefde van zijn neigingen bezit neemt. Om dit wonder tot stand te brengen, is de oorspronklijke Werkmeester, die het alléén doen kon, tot zijn gestoord werktuig gekomen om het te herstellen. Het Woord is vleesch geworden. In Hem zelf, in Zijn vleesch, is de middelmuur ook dezes afscheidsels vernietigd: in Hem is in de volmaaktste volheid, ofschoon door onophoudelijken strijd tegen de verzoeking heen, het hart de bronwel des ganschen levens geworden, en zóó de twee stelsels weder vereenigd. [2] Hij heeft het

[1] Woorden van Auberlen, Die Offenbarung I. p. 249. Wil men overigens een voorbeeld, hoe grondige studie op zichzelf, ook zonder de antipathie welke het christelijk geloof van zelf tegen den gedachtenkring dezer kritiek koestert, dit standpunt leert overwinnen, men leze de 2e uitgave van Die Entstehung der altkatholischen Kirche, van Albrecht Ritschl, een geleerde die, uit de Tubingsche school voortgekomen, van den eigen bodem dezer kritische richting uit, de onhoudbaarheid harer resultaten heeft aangetoond.

[2] Zeer leerrijk voor dit gansche betoog is het boekje Gods wondermacht en ons geestelijk leven, reeds in ons 2de deel bladz. 229 aangehaald: een boekje, dat in onze (ook bij de "orthodoxen" maar al te zeer door de moderne oppervlakkigheid aangestoken) atmosfeer bij lange na niet die opmerkzaamheid heeft getrokken en dien indruk heeft verwekt, dien het op zijn standpunt meesterlijk betoog verdient. Op zijn standpunt, zeggen wij. Want de schrijver laat wel aan de inspraak des "harten" volkomen recht wedervaren, en toont heerlijk

in de werklijkheid Zijns geheelen godmenschelijken levens getoond wat de mensch vermag, is hij eenmaal op nieuw het orgaan eener hoogere Liefde geworden; ja wat de mensch dan vermag op zijn eigen neigingen, op een vreemden wil, op een vreemd organisme, zelfs op de gansche natuur, in welke Hij Zijn heilige genezende wondermacht openbaarde. En in Zijn kracht mogen ook degenen die Zijn leven hebben ontvangen, in beginsel dezelfde eenheid des levens vertoonen, die de herstelling van den mensch, de herstelling der waarachtige oorspronklijk van God gewilde en geschapen menschheid is. Alzoo is Hij voor ons de ware Boom des Levens, gelijk de boom des levens in het Paradijs ten doel had om, nadat het afwijzen van den anderen boom den mensch tot geestelijk leven zou hebben geholpen, dit leven nu ook verder lichaamlijk te bevestigen en te voltooien door zijn vrucht.

Dit is dus de hooge beteekenis van het lichaamlijk leven voor het geestelijke. Maar dit lichaamlijk leven heeft zijn kroon eerst in de opstanding. Eerst dan toch zal onze wedergeboorte tot werkelijke kinderen Gods voltooid zijn: eerst dan zijn wij uit den embryonischen toestand van dit aardsche leven tot het ware kindschap voldragen. Tot de Sadduceën zegt Jezus, dat wij dán eerst kinderen Gods zullen wezen, als wij kinderen der opstanding zijn; en Paulus leert ons te verwachten de aanneming tot kinderen, namelijk de verlossing onzes lichaams.

Tot die opstanding is ons als Voorganger, als grond van de onze, de verrezen Christus gegeven, de Eerstgeborene

---

aan, hoe deze stem bij Jezus den beslisten boventoon had; maar nog altijd zegt hij: "dat intieme gevoel moet ik voor mijne rede kunnen rechtvaardigen, zal ik het niet voor ijdele inbeelding dienen te houden", in plaats van: "die "rede" (lees: dit abstract verstand) moet ik voor mijn hart kunnen rechtvaardigen, zal ik ze niet voor goddeloos, d. i. onmenschelijk en dus ook redeloos, dienen te houden."

uit de dooden, d. i. de eerste, in wien het doel Gods met ons, de verheerlijking, bereikt wordt. In Hem is daarom onze opstanding gewaarborgd. Maar in Hem is het dan ook gebleken dat, zoo men den mensch waarlijk in zijn eigenlijk wezen wil beschouwen, men hem dan in de verheerlijking moet zien. Immers om den eigenlijken aard van een levend wezen te leeren kennen, moet men de ontwikkeling van dat wezen in haar voortgang volgen tot waar zij haar hoogsten trap, haar toppunt bereikt heeft. Op dat toppunt toch lost zich het raadsel des wezens op. Welke levenskracht er in de oorspronklijke kiem was, welke dien ten gevolge de ontplooiing zij, voor welke dit wezen vatbaar is, dit toont zich dáár eerst volledig.

Naar dezen gewichtigen regel moet elk verschijnsel des levens beoordeeld worden. Bepaaldelijk de groote vraag, welke wij vooral in het laatste hoofdstuk van 't vorige deel behandeld hebben, die naar de zedelijke vrijheid des menschen. Laat ons om hier, ook van dezen gedachtenkring uit, dat punt toe te lichten, nog eens terugkomen op de merkwaardige statistieke lijsten van den Brusselschen geleerde Ad. Quetelet, welke wij reeds (II, bladz. 47 enz.) met een enkel woord besproken hebben. Deze lijsten hebben tot verschillende werken bouwstof geleverd, van welke wij een der opmerkelijkste een oogenblik nader willen beschouwen. [1]

Gelijk reeds de oude wijsgeeren, b. v. Plato, de geheele philosophie in dialectica, physica en ethica indeelden, zoo beschouwt de schrijver hier den mensch in het drieledig opzicht van zijn physiek, moreel en verstandelijk leven, en wel eerst den mensch afzonderlijk, dan als saamgevoegd in maatschappijen, (volken) eindelijk als menschheid. Het

[1] Du système social et des lois qui le régissent, par Ad. Quetelet, Paris 1848.

physiek, lichaamlijk leven des menschen, zegt hij (wij geven nu verder, vooreerst zonder beoordeeling, den hoofdinhoud van het boek terug) is veelvuldig nagevorscht, en toch is die wetenschap nog slechts in haar aanvang. Maar veel grooter moeilijkheden ontmoet de nasporing van ons zedelijk en verstandelijk leven. Zelfs willen velen, uit ongegronde vrees voor een fatalistische wereldbeschouwing, op dit gebied liefst van geen "wetten" hooren. Ten onrechte. Want de kiesvrijheid des menschen (le libre arbitre), die zoo uitgebreid schijnt zoo lang men slechts de individuen waarneemt, laat bijkans geen spoor van haar werkzaamheid achter wanneer men een zeer groot getal menschen te samen gadeslaat. Dan blijkt zij slechts een accidenteele oorzaak te zijn. Men moet namelijk tusschen blijvende (constantes) en bijkomstige oorzaken of toestanden (causes accidentelles) onderscheiden. De eerste zijn zekere vaste hoegrootheden, als lichaamslengte, kracht, zwaarte. Ieder individu heeft zijn bepaalde constantes, afhanklijk van leeftijd, sexe en vele andere omstandigheden. Neemt men de individuen van een zelfden leeftijd en dezelfde sexe en berekent het gemiddelde, de doorsnede (la moyenne) van hun bijzondere constantes, zoo verkrijgt men constantes, die Q. toeschrijft aan een denkbeeldig wezen, dat de middenmensch (l'homme moyen) bij dit volk heeten moge. Neem b. v. de lichaamslengte van alle Franschen van 25 jaren oud; bereken daarvan de doorsnede, het gemiddelde, en de waarde die gij verkrijgt, zal de lengte van den midden mensch van 25 jaren zijn. Maar nu is er ook een wet der bijkomstige oorzaken. Alles is namelijk aan wisselingen onderworpen. B. v. een pasgeboren kind is zwaarder of lichter, grooter of kleiner. Dit verschil schijnt toevallig, maar zoo men nauwkeurig alles kon onderzoeken, men zou ook hier vaste regelmaat aantreffen. Wat wij onregelmatigheid noemen, verwijdert zich van de algemeene wet in onze oogen

slechts daarom, omdat wij onbekwaam zijn om in één oogopslag genoeg dingen tegelijk te omvatten. Bij de organische wezens gaan alle bestanddeelen als 't ware heen en weer rondom een midden-toestand, en deze afwisselingen, die onder den invloed van bijkomstige oorzaken staan, zijn even goed in strenge orde geregeld door de alles voorziende en beschikkende Oppermacht. En wel naar deze merkwaardige wet, dat de deelen die het minst plegen te veranderen, juist de meest wezenlijke deelen zijn. B. v. het hoofd is veel minder van het natuurlijk model afwijkend dan de overige deelen des lichaams; en zulks van de geboorte af. Het schijnt dan ook te groot bij den dwerg, te klein bij den reus. Welnu, naar deze beschouwing moet 's menschen kiesvrijheid slechts als een accidenteele oorzaak worden aangemerkt. Zij moet niet geloochend, maar wel binnen zeer enge grenzen beperkt worden. Immers, men ziet in alle dingen, die schijnen geheel van 's menschen vrijheid af te hangen, bij samenvattende beschouwing een treffende regelmatigheid. Niet slechts wat reeds in ons 2e deel t. a. p. omtrent de huwelijken aangehaald is, dient daartoe ten bewijze: maar ook b. v. de misdaden. Men kan b. v. naar uitgebreide waarnemingen vaststellen, dat de neiging tot de misdaad, bij het naderen tot den volwassen leeftijd, vrij snel aangroeit; zij bereikt een hoogtepunt en neemt vervolgens af tot aan den eindpaal des levens. Deze hoogste ontwikkeling is b. v. in Frankrijk bij de mannen ongeveer een jaar vroeger dan bij de vrouwen, en is viermaal zoo groot. Daarentegen is de neiging tot zelfmoord van de kindsheid af meer of min ontwikkeld, zichtbaar aangroeiend tegen den volwassen leeftijd en gaat tot in de hoogste grijsheid met groeien voort.

Quetelet merkt gaarne analogien, een overeenkomst in ontwikkelingsgang, tusschen het natuurlijke en het geestelijke op. Hij betoogt b. v. hoe 's menschen zedelijke krachten

resultanten (door samenvoeging van twee verschillende werkingen verkregen krachten) kunnen hebben. Hoe even als een kleine steen, van zeer hoog vallende, als een aanmerkelijk gewicht werkt, desgelijks een mensch, die altijd naar hetzelfde doel streeft, een grooter zedelijke kracht verkrijgt. Het zekerst middel om niet te vallen is, rechtuit te gaan. Gelijk in de mechanica, zoo is er ook op zedelijk gebied een zwaartepunt of middelpunt, welks wetten en betrekkingen op gelijke wijze beschreven kunnen worden, enz. enz.

Maar — en ziehier onze grootste bedenking, die wij tegen Quetelet's redeneeringen hebben — het blijft niet bij analogiën, het wordt eenzelvigheid van het natuurlijke en het geestelijke. Namelijk niet door de feiten op zichzelf: want tegen deze waarnemingen is niets in te brengen, ze zijn opmerkelijk en verrassend; maar het bedenkelijke komt wanneer men deze natuurlijke orde van feiten voor de éénige houdt, en ze niet in verband stelt met een hoogere wereldorde, die doel en verklaring van de lagere is, en welke tegen de lagere alleen om der zonden wil overstaat, terwijl overal waar geen zonde ware, geleidelijke overgang uit het lagere tot het hoogere zou kunnen plaats grijpen. Verzuimt men dit, dan teekent men niet alleen deze wetten en analogiën op, als hoogstmerkwaardige beschrijvingen van den tegenwoordigen toestand, maar dan gaat men ook bovengenoemde midden-mensch voor den waren mensch, en het kiezen van het midden in alle dingen (uitgezonderd in de afgetrokken "wetenschap") voor de ware wijsheid en zedelijkheid houden. Dan gaat men met zedelijke grootheden op rekenkunstige wijze te werk, en meent bij de verschillende behoeften op dit gebied een voor allen geldige bevrediging te zullen vinden, zoo men ze slechts als ongelijke tellers beschouwt, die men onder den algemeenen noemer (als den middentoestand) samen-

vat. [1] Dan acht men voldoende dat, gelijk Q. uitdrukkelijk zegt, de wetgever in zekeren zin het budget der misdaden in handen heeft, dat hij door zijn maatregelen verminderen of verhoogen kan. Dan beschouwt men als het waardigste gebruik, dat de mensch van zijn vrijheid maken kan, haar zoo veel mogelijk weg te schenken aan de natuur, en van de bijkomstige toestanden, die ons rondom den middenstand doen heen en weêr gaan, ons zooveel mogelijk tot dien midden-staat terug te trekken. "Op deze wijze hindert de vrijheid des menschen de geregelde voortbrenging der maatschaplijke verschijnselen niet, maar zij begunstigt die integendeel. Een volk, dat geheel uit wijzen samengesteld ware, zou jaarlijks ons den meest standvastigen terugkeer van dezelfde feiten bieden. Dit verklaart wat aanvanklijk wonderspreukig zou kunnen schijnen, namelijk dat de maatschaplijke verschijnselen, die onder den invloed van 's menschen vrijheid staan, van jaar tot jaar met meer regelmatigheid voorkomen dan de verschijnselen, die zuiver door stoffijke en toevallige oorzaken worden te weeg gebracht."

Ziedaar dus den Stoïschen stelregel: overeenkomstig met de natuur te leven, dat is de hoogste wijsheid. Welnu wat zullen wij van dien regel zeggen? Zullen wij hem wraken, en verklaren dat het de plicht des christens is, de natuur te verzaken, te bestrijden, te loochenen? Helaas, velen hebben met heilige bedoeling doch in noodlottig misverstand, zoo gedaan. Wat ons betreft, wij stemmen gansch en al met dien regel in, en zeggen met de Stoicijnen: overeenkomstig met de natuur te leven, dat is de hoogste wijsheid. Maar nu is het de vraag: hoe

[1] Hoe dit b. v. in de schoolwet, die bij ons te lande sedert 1857 bestaat, toegepast is, heb ik aangetoond in een opstel over schoolwetsherziening, in de Vereeniging, Christel. Stemmen 1868, Augustus.

leeft dan de natuur, met welke wij hebben overeen te stemmen? Reeds handelden wij in ons vorig deel in den breede over "het leven der natuur." Laat ons de hoofdzaak herhalen. De gewone beschouwing, die de zonde niet kent, laat zich door de schoone regelmaat, welke de natuur in alles vertoont, tot een opgetogenheid brengen, in welke men of vrolijk met Göthe uitroept: werklijk is het allerliefst op dees schoone aarde: daarom zweer ik plechtiglijk, dat ik mij niet misdadig van hier zal weg begeven; — of statiger met een van zijn tijdgenooten:

Süsse, heilige Natur!
Lasz mich gehn auf deiner Spur.
Leite mich an deiner Hand
Wie ein kind am Gängelband.

Maar Gods woord heeft een geheel andere voorstelling. Het gansche schepsel zucht, als in barensnood, strevende naar een hooger leven. Het geschapene is der ijdelheid onderworpen, niet gewillig, niet naar zijn eigen wezen, maar om Diens wille, die het der ijdelheid onderwierp. Het is dus gevallen uit zijn oorspronklijken toestand, en streeft nu op naar verlossing, naar verheerlijking, die ook komen zal met het wereldgericht, als wanneer wij een nieuwen hemel en een nieuwe aarde, niet in plaats van deze, maar door 't louteringsvuur uit deze ontwikkeld, verwachten. Deze laatste volle ontwikkeling der ingeschapen kiem zal dus den eigenlijken aard der natuur helder doen kennen. Ook uit het wereldgericht zal blijken, wat trouwens ook op andere gronden voor het geloof vaststaat, namelijk dat stof en natuur niet hetzelfde is, maar de natuur is de grond der stof, en de stoffelijke toestand, dien wij nu zien, is niet de eenig mogelijke, veel min noodzaaklijke toestand der natuur. Neen, hij is door de zonde geworden, en zal door de verheerlijking weder opgelost wor-

den, wanneer niet deze wereld zelve maar de gedaante, de tijdelijke toestand dezer wereld voorbijgaat (Zie II bladz. 231).

De toestand van voorloopigheid, het onbevredigende (II, p. 233 enz.) dat aan deze stoffelijke, in ruimte en tijd voortgaande wereldontwikkeling eigen is, kan slechts ontstaan zijn ten gevolge van den afval van geestelijke wezens, van welke de natuur afhanklijk is en in wier lot zij deelt. Geenszins zóó dat, gelijk Gnostieken en Manicheën in trotsche en toch onmachtige stofverachting fabelden, de stof als een schepping van den Booze zou mogen aangemerkt worden, en dus die ascetische pijniging des vleesches en onnatuurlijke lichaamskastijding gewettigd zou worden welke, naar Paulus diepzinnig woord, slechts tot verzadiging van het vleesch strekt. Neen, juist omgekeerd is de stof tegen den invloed van het booze, om het op te houden, te belemmeren, van God geschapen. De stof is niet oorzaak en bron van het booze, gelijk de zedelijke oppervlakkigheid meent, die de zonde uit de zinlijkheid afleidt, maar wel is zij zetel en als 't ware geleider van het booze, zoo als Paulus verklaart: in mijn vleesch woont niets goeds. Ja op zichzelf is de natuur, ook als stof, waarlijk goed, namelijk voor zoover zij schepping Gods is. Ook in haar zag God al wat Hij geschapen had, en ziet het was goed, zeer goed. Door den sluier der stof blikt overal een hoogere geestelijke gestalte door, en daarom zijn natuur en genade, natuur en kunst, natuur en geest geen tegenstellingen; en als de geest geheel van de natuur vrij is, dan is hij niet los van haar, maar hij doordringt haar en brengt haar tot haar eigenlijke bestemming. Zoo heeft dan de stof een bepaald tegen het booze gerichtte, van God in haar gelegde bestemming; zij moet verkeerde, daemonische inwerkingen afhouden van de natuur en de menschheid, opdat beide eens weder her-

steld kunnen worden; zoo als dan ook de voorbarige opheffing van dien sluier aan die booze machten weder een hoogere kracht geeft (blz. 166). Zij wijst dus boven zichzelf uit, gelijk de minne, daar de eigen moeder mijns kinds te zwak is geworden, dat kind zal voeden totdat het langzamerhand leere beseffen, dat het toch van haar niet afstamt.

Nu dan, ook wij willen leven overeenkomstig de natuur. Dat is: wij willen met haar naar verheerlijking streven. Wij willen, zeggen wij. Want inderdaad, hier scheiden zich twee beschouwingen van elkander: de eene die zich binnen de perken van het natuurlijke, zichtbare, houden wil, en dus de innige roepstem des harten, die met Gods Woord het wezen des menschen in zijn verwantschap met God vindt, ter zijde stelt. De andere beschouwing laat die roepstem als de hoogste, en dan ook als de alle andere beheerschende waarheid gelden.

De eerste zegt: ik zie en ervaar van al deze bovennatuurlijkheden niets. De tweede betuigt: wel is waar wij zien nog niet dat den mensch alle dingen onderworpen zijn. Maar toch, wij zien Jezus met heerlijkheid en eere gekroond. En in Hem, die ons Hoofd is, zijn wij ingesloten, ingevoegd als leden Zijns lichaams, die Zijn heerlijkheid deelen. De eerste zegt, met Henri Taine in zijn Geschiedenis der Engelsche letterkunde: neen, de mensch is niet een misgeboorte of een monster: hij is op zijn plaats en sluit eene reeks. Hij is een voortbrengsel der natuur, gelijk alle andere dingen. De andere zegt: neen, de mensch is niet een misgeboorte of een monster: hij is op zijn plaats en sluit eene reeks, de opklimmende reeks van al het geschapene, waarvan hij de kroon, het geboren hoofd, de van God verordende koning is: hij is beelddrager Gods. En nu zegge men niet: de een is tot de eerste opvatting, de andere tot de tweede geleid een-

voudig langs den weg der wetenschap, die bij den een meer onvooringenomen, meer grondig en juist is dan bij den ander. Neen, nogmaals, het is een besluit des harten, om hier of ter linker of ter rechter zijde te staan. Met volle recht laat dan ook de beroemde letterkundige materialist op de zoo even aangehaalde woorden volgen: "in dit gebruik van de wetenschap en in deze opvatting der dingen is een geheel nieuwe kunst, zedeleer, staatkunde, godsdienst, en het is de taak onzer dagen, deze te zoeken." Wat ons betreft, onze weg is naar boven, de weg des levens, der verheerlijking. En het doel van dien weg is niet ongewis, het is bereikt. In die heerlijkheid is het Hoofd des lichaams reeds ingegaan: het lichaam-zelf moet derhalve volgen.

Die verheerlijking is alzoo in den verrezen, verhoogden Christus bereikt. En daarom zeggen wij tegenover Quetelet: de waarheid, de wijsheid, de eigenlijke bereiking van 's menschen doel, ligt niet in het midden, maar in de hoogte. De fout van den beroemden geleerde ligt in de dwaling, honderdmaal in deze drie deelen van ons geschrift wederlegd, ja de eigenlijke dwaling tegen welke al onze beschouwingen gericht zijn, namelijk het intellectualisme, de onzielkundige vooropstelling van het verstand in zijn afgetrokkenheid, van het verstand dat losgemaakt is van zijn verband met het geheele overige leven des geestes. Daardoor komt Quetelet er voortdurend toe, de rede en het geweten, het verstandelijk en het zedelijk leven, voor bijna hetzelfde te houden. Daardoor kan hij dan ook, hoe hij zich ook met een op zichzelf eerbiedwaardige, of liever aandoenlijke, inspanning bemoeit, aan het fatalisme niet ontkomen. De vrijheid noemt hij dikwerf het grillig (capricieus) element, dat dus in het belang van de waardigheid der "wetenschap" voortdurend dient te worden verkleind en beperkt. Ja zelfs in het belang der eere Gods

moet dit geschieden. Als hij, gelijk wij boven zagen, aan de vrijheid des menschen slechts de rol van een accidenteele oorzaak heeft toegewezen, gaat hij met deze zelfde woorden voort: "Als wij abstractie maken van de individuen en de dingen alleen in 't algemeen zien, zoo moeten de werkingen van alle accidenteele oorzaken elkaar neutraliseeren, elkaar onderling opheffen, zoodat de heerschappij verblijft aan de ware oorzaken, door wier kracht de samenleving bestaat en in wezen blijft. Het hoogste Wezen heeft voorzichtiglijk grenzen aan onze zedelijke vermogens gesteld, gelijk aan onze natuurlijke: Hij heeft niet gewild dat de mensch zijn eeuwige wetten zou kunnen aantasten." Ziedaar **duidelijke taal**! Het intellectualisme is dan ook uit zijn aard en naar zijn eigenlijke strekking materialistisch; want het verstandelijk leven des menschen is in zijn afgetrokken dorheid veel nader aan het natuurlijke dan aan het leven des harten, het eigenlijk geestelijk leven. Dit verraadt de schrijver ook zelf als hij van het reusachtig gebouw der wetenschap, dat de menschheid optrekt, zegt: "die er aan werkt, gehoorzaamt aan een onweerstaanbaar instinct, aan een geheimzinnige macht, die zijn wil in bedwang heeft." En op dezelfde bladzijde: "bij het aanschouwen van dat edel gebouw, gewrocht van zooveel eeuwen, van zooveel volharding, keert men in onwillekeurig smartgevoel tot zichzelf in, en men vraagt, bij de zwakheid en vermetelheid des menschen, zich af of zijn verstand zich dan toch eigenlijk niet bezig houdt met, onder een anderen vorm, datzelfde Babel weer op te bouwen, dat zijn handen in vroeger eeuwen hebben gesticht." Ja edele denker, hier spreekt een beter, hooger gevoel. Maar zie, de eerste kracht van uw oorspronklijken mensch was ook niet ruw stoffelijk, gelijk gij beweert, maar geestelijk en daardoor waarlijk de wereld aanvanklijk beheerschende. Die reinheid is verloren gegaan: en nu, ja, nu gaat de weten-

schap, waar ze afgescheiden is van het leven des harten, steeds voort een Babel op te richten, en de stoffelijke kracht, door haar geholpen, dient slechts tot verhoovaardiging van den mensch; of om, gelijk gij het zelf zoo juist beschrijft, b. v. in de gruwelijke oorlogen die kalme heerschappij van het Recht, dat de volksgenooten onderling hun twisten beslechten doet, voor de volken in betrekking tot elkander weêr te ontkennen en het ruw vuistrecht, de macht van den sterkste, daarvoor in plaats te stellen. Omdat gij dit in ijdel intellectualisme vergeet, daarom verlaat u hier en daar uwe schoone gave der nauwkeurige waarneming zoover zelfs, dat gij schrijven kunt: "al wat wij kunnen opmerken, is dit, dat de zedelijke en verstandelijke genietingen der menschheid meer en meer de bovenhand bekomen, ten gevolge van den voortgang der wetenschappen." En toch als gij uw merkwaardig geschrift besluit, bekent gij, in dieper menschelijk besef, weder de nietigheid uwer wetenschap na haar nog eenmaal geprezen te hebben [1]). Die laatste woorden luiden aldus: Zóó heeft

[1]) Met recht haalt Quetelet, niet vermoedende hoe hij door dit heidensch getuigenis zijn eigen zedeleer veroordeelt, als zijn geestverwant Aristoteles aan. Inderdaad paste deze de theorie van den middentoestand ook op zedelijk gebied toe. Elke deugd staat bij hem tusschen twee tegengestelde ondeugden. De vrijgevigheid, naar de rechter zijde overdreven, wordt verkwisting; naar links teruggaande, wordt zij gierigheid. Zoo staat de moed tusschen vermetelheid en lafhartigheid in, enz. Over de oppervlakkigheid dezer beschouwing, naar welke het goede uit de verminking van twee kwade dingen in plaats van uit een eigen beginsel zou voortkomen, spreken wij niet verder. Slechts protesteeren wij, als Q. ook Pascal (Pensées, uitgave van Faugère 2de deel bladz. 70 en elders) vóór zich doet spreken. Elk wie Pascal's gedachten en hun samenhang kent, weet dat zij hemelsbreed van deze beschouwing verschillen. Wat er (bepaaldelijk in het hoofdstuk disproportion de l'homme) op gelijkt, is alleen een erkentenis van het feit onzer zwakheid en beperktheid die ons, in de diepte en in de

de goddelijke Wijsheid dan alles, gelijk in de hemellichamen zoo ook in de zedelijke en verstandelijke wereld, in evenwicht gesteld. Maar welke hand zal den dichten sluier opheffen, die over de mysteriën onzes maatschappelijken stelsels en over de eeuwige beginselen, die lot en bestaan daarvan regelen, gespreid ligt? Wie zal die tweede Newton zijn, die de wetten van deze hemelsche bewerktuiging ons zal verklaren?"

Wij andwoorden: Gode zij dank, Hij is gekomen. Niet na Newton, maar vóór hem; en ook Newton kende en eerde Hem als zijn Heer en Heiland. In Jezus Christus is des menschen doel bereikt: in Hem die het Hoofd der menschheid is, ligt dat doel verklaard voor ons. Dat doel is: de verheerlijking. Zoo leeren wij dan hier, wáárin "het leven overeenkomstig de Natuur" bestaat. De ware Mensch, de mensch-type, is niet de midden-mensch, maar de verhoogde Mensch, wien alle macht gegeven is in hemel en op aarde. In Hem ingevoegd door den heiligen Doop zijn wij, naar luid des eerwaardigen formuliers, geroepen om onze oude natuur te dooden, en een nieuw leven te leiden. Onze oude natuur, d. i. niet de ware, maar de gevallen natuur. De ware zal juist bevrijd, van haar boeien losgemaakt, tot haar oorspronklijk wezen in heerlijkheid hersteld worden. Wij verwachten de aanneming tot kinderen, namelijk de verlossing onzes lichaams: d. i. wederom niet de te niet doening des lichaams, maar zijn herleving tot de volkomenheid, die naar zijn oorspronklijke bestemming aan des geestes heerlijk werktuig voegt.

Waarin zal dan die verlossing des lichaams bestaan? Het geheele lichaamlijk leven, althans zijn voornaamste deel,

---

breedte beide, binnen de grenzen van het eindige houdt, en geenszins een prijzen van dien toestand als ware hij de hoogste waarheid op zich zelf.

is nu nog aan 's menschen heerschappij onttrokken: het gaat nevens het geestelijk leven, hinderend en bevorderend, voort als een grootendeels van den geest onafhanklijke rei van verschijnselen en werkingen. Gelijk de adem onwillekeurig in en uitgaat, doch hij is bestemd, onze eigen, niet langer door natuurnoodzaaklijkheid aan onzen wil heilzaam onttrokkene, maar onze eigen daad van elk oogenblik te zijn. En zoo zal het geheele lichaamlijk leven ons eigen werk, onze eigen daad zijn, omdat wij zelf Gods werk zullen zijn geworden gansch en al.

Dit is dan de heilige taak des levens. Daarom ligt hier de oplossing van een zeer gewichtige vraag, namelijk deze: mag men als geloovig Christen met verlangen naar den dood, naar de verlossing van dit aardsche leven begeeren? Behalve dat de Christen niet naar den dood maar naar de opneming tot den Heer verlangt (waarom dan ook de Schrift des N. T. nergens de gewone Oudejaars-avond-stemming begunstigt, nergens van onze verganklijkheid, maar steeds van onze eeuwige heerlijkheid spreekt, gelijk Beets zoo heerlijk zingt: Blinde Elze ziet het kerkhof niet, Maar wel er over henen!) behalve dit, wordt zulk verlangen naar het einde des levens nog door deze onze overweging omtrent het gewicht der lichaamlijkheid getemperd. Want wat de mensch zaait, dat zal hij maaien. Zoo als hij hier op aarde in den strijd der heiligmaking zijn lichaam vormt, zóó zal de trap zijner eeuwige heerlijkheid zijn: en de ééne ster zal naar die mate in heerlijkheid van de andere ster verschillen. Dezelfde hemelsche symfonie zullen wij allen te zamen genieten, maar wie hier zijn vatbaarheid, zijn hemelsch-muzykaal gehoor het meest ontwikkeld heeft, zal uit dezelfde toonen, die de ongeoefende, de op zijn sterfbed bekeerde, slechts met een aanvanklijk welgevallen hooren zal, de verrukkelijkste heerlijkheid vernemen. Zoo is er een zekere waarheid in Plato's woord (in den

Kratylus) dat het lichaam (het soma van sozein, bewaren) de bewaarplaats der ziel is, totdat zij haar schuld zal afbetaald hebben, haar schuld namelijk om het lichaam tot de hoogere heerlijkheid geschikt te maken. Het lichaam is een tempel Gods. In dien tempel woont niet slechts God, die er aangebeden wordt, maar ook de mensch, die er aanbidt. En het wonen van den mensch in dit huis des Heeren is niet slechts een natuurlijk wonen, dat van zelf spreekt, maar een zedelijk wonen, in voortdurenden strijd der heiliging, in kruisiging des vleesches met zijn begeerlijkheden. Een iegelijk uwer benaarstige zich, zegt de apostel, om zijn vat te verwerven: onze vertaling zegt: bezitten, maar het oorspronklijk woord is "verwerven", gelijk iemand b. v. een wild paard wel kan bezitten als hij het naast zich aan den teugel met forsche hand vasthoudt, maar dan moet hij nog leeren het te verwerven, het volledig te bezitten door er op te stijgen en zijn ongetemden drager aan de tucht te gewennen, opdat hij hem tot gewillig werktuig diene. Ik bid u dan broeders, door de ontfermingen Gods, dat gij uwe lichamen stelt tot een levende, heilige, Gode welbehaaglijke offerande, welke is uw redelijke godsdienst. Welke zijn die ontfermingen Gods, op wier grond wij ons lichaam aldus ter offerande hebben te stellen? Hij is het Hoofd des lichaams, namelijk der gemeente, Hij die het Begin is, de Eerstgeborene uit de dooden, opdat Hij onder allen de eerste zou zijn. Want het is des Vaders welbehagen geweest, dat in Hem al de volheid wonen zou, en dat Hij, door Hem vrede gemaakt hebbende door het bloed Zijns kruises, door Hem ook alle dingen verzoenen zou tot Zichzelven, hetzij de dingen die op de aarde, hetzij de dingen die in de hemelen zijn. En Hij heeft u, die eertijds vervreemd waart, en vijanden door het verstand in de booze werken, nu ook verzoend, in het lichaam Zijns vleesches, door den dood, opdat Hij u zou heilig

en onberispelijk en onbeschuldiglijk vóór Zich stellen. In het lichaam Zijns vleesches! De eeuwige Raad, het voornemen der verkiezende genade Gods was, dat het afgevallen, het in den dood liggende lichaam des vleesches tot de hoogste heerlijkheid op zou stijgen. Door het Woord, dat in den aanvang sprak, heeft daarom Hijzelf in 't menschelijk vleesch als in Zijn tempel willen ingaan, en door den dood des zondigen vleesches zonde en dood te niet doen. En door de opstanding des Zoons heeft Hij dit onrein, berispelijk, met schuld bedekt lichaam heilig, onberispelijk, onbeschuldiglijk vóór Zich willen stellen. Zoo is dan in het aardsche leven des heiligen Zoons dit hoogheerlijk wonder geschied, dat de lagere wil des vleesches der menschheid in Hem zelven aan het kruis door den dood te niet is gedaan. De zonde is veroordeeld in het vleesch, in het vleesch van Jezus Christus, den voor ons tot zonde gemaakte, een vloek gewordene, voor ons als de slang verhoogde. In het vleesch had Hij twee willen, een wil des vleesches en een wil des Geestes: gelijk Hij zelf uitdrukkelijk verklaart, niet uit den hemel te zijn gedaald om Zijn wil te doen, maar om Zijns Zenders wil te volbrengen. Zoo heeft Hij dan den wil des vleesches, die in Hem was, niet volbracht maar dien integendeel opgeofferd in onophoudelijken, altijd overwinnenden strijd tegen de verzoeking. Na de opstanding echter had Hij slechts één wil meer, nu was Hij geen aardsch mensch meer, maar de hemelsche mensch. Alles was in Hem heilig en goddelijk. In de geloofsgehoorzaamheid had Hij stand gehouden tot aan het einde, en zoo was alles in Hem nu van het leven Gods doordrongen. Zijn inwendige goddelijke heerlijkheid doordrong nu aldus het geschapen lichaam Zijns vleesches, dat in Hem, in Zijn eigen godmenschelijken Persoon, alle tegenstellingen verzoend, tot één gebracht waren. Het bovenste en het benedenste, geest en vleesch, het tijdelijke

en het eeuwige is nu in Hem één geworden. Maar nu was in dezen tweeden Adam, gelijk in den eersten, Zijn gemeente, zijn Eva, naar de kracht in Hem aanwezig ook vóór zij nog uit Hem geschapen was. Zij werd, na Zijn diepen slaap des doods, uit Hem genomen, uit Zijn verheerlijkt lichaam en bloed, uit water en Geest geschapen, uit menschen die vroeger vijanden Gods waren, maar nu in Jezus met God verzoend zijn. Daarom is nu in Hem Zijn gemeente, als Eersteling der gansche menschheid, en in de gemeente ook de op haar volgende, aan haar verbonden wereld, als heilig en onberispelijk door God erkend. Dit alles wordt in ons werklijkheid, persoonlijk bezit, door den Heiligen Geest. Wie dezen Geest heeft en daardoor met Hem verbonden is, die heeft het onderpand der verzoening, der uitverkiezing, des Eerstelingschaps. In de kracht onzes Hoofds moet dan nu ook ons vleesch nog door vele gerichten heengaan, en ook in zichzelf heilig en onberispelijk worden. Dit te verwerven, daartoe te komen, dat is de levende, heilige offerande, tot welke wij onze lichamen moeten stellen om Gode te behagen. Het lichaamlijk leven, dat is, gelijk wij boven zagen, eigenlijk niets anders dan de volle werklijkheid des levens. Wij moeten God dienen niet alleen met voornemens, woorden, gevoelens, maar ook met de werklijke daad des levens van elken dag en van elken toestand, waarin wij verkeeren. Gelijk ons Hoofd moeten wij spreken: zie ik kome om Uwen wil te doen o God, Gij hebt mij het oor doorboord (mij tot lijfeigen gemaakt) mij het lichaam toebereid. Niet alleen het hart, of de neiging des wils, moet verklaren: van de jeugd af doe ik alle geboden Gods, wat ontbreekt mij nog? maar ook het lichaam, de werklijkheid, moet in het verkoopen van al wat wij hebben zoo de Heer het wil, van Zijn dienst doordrongen worden. Dat is de waarachtige geestelijkheid, het lichaam niet te verachten, maar te heiligen· Het asce-

tisme, het bedwingen en tot dienstbaarheid brengen des lichaams, het vasten en onthouden van de genietingen des vleesches, ook de geoorloofde en van God geordende, heeft een diepe waarheid, ja een volstrekte noodzaaklijkheid als hulpmiddel. Wie zich niet in deze dingen oefent, zoodra hij op eenige wijze het gevaar voelt van afhanklijk te worden, die heeft den ernst der daemonische omstrikking nog niet begrepen; die weet nog niet dat het vleesch als een slaaf is, die, zoo hij niet binnen zijn perken gehouden, zoo hij een vrijpostig gunsteling wordt, zijn meester allerlei onreine dingen in het oor blaast en hem ten slotte beheerscht. Maar het is slechts hulpmiddel, niet doel. Het doel moet zijn, het lichaam te bevrijden door het vleesch te dooden. Een jongeling klaagde aan een kluizenaar, dat zijn bruischend bloed hem in onreine wankeling bracht zoodra hij de vrouwlijke schoonheid aanschouwde. De grijsaard gaf hem den raad, om bij dergelijke aanvechtingen altijd dóór dit schoone vleesch en huid heen het daarachter verscholen doodshoofd te zien. Die raad was wettelijk, niet Evangelisch. Neen, het geloof leert voorzeker, zich niet door de aardsche schoonheid te laten bedwelmen, maar ook, haar niet te verachten; het leert in haar te zien een aandoenlijke profetie van de hoogere, hemelsche schoonheid, waarin wij samen rein en heerlijk stralen zulleu. Het leert niet in den dood, maar in de opstanding te rusten; niet in het onbegrijplijke, maar in het wonder; niet in den dood, maar in het door den dood heen tot opstanding doorgedrongen leven.

Opstanding, leven, geestelijk-lichaamlijke heerlijkheid, deze onze slotsom is niet slechts hoofdgedachte van dit ons vertoog, maar van al wat in al de opstellen dezer Blikken in de Openbaring door ons overwogen werd.

Daar is geen waarheid in Gods Woord geopenbaard en door Zijn volk van den aanvang af beleden, of daar ligt

in deze gewisheid haar voltooiing en in die hope het geheim der levenskracht, die zij oefent op allen die gelooven. Ons doel met deze drie deelen is voornamelijk dit, te doen zien dat in de idee der opstanding ons niet slechts gegeven wordt een afzonderlijk feit, namelijk hetgeen in Jozefs hof geschied is. Ook dit is, voorzeker, van het hoogste gewicht; want het is de grond van onze gewisheid, het is de hoofdzaak onzer christelijke belijdenis, zoover zij op van God gegeven feiten steunt. Maar Jezus opstanding is met alle andere waarheid in verband. Of liever, de waarheid is slechts ééne, en die is: leven. Ons eerste vertoog, waar wij spraken over den weg tot kennis van de waarheid, begon met uiteen te zetten dat op de idee, de ervaring des levens alle kennis steunt; dat het leven aan het zien voorafgaat. En die hoofdwaarheid is door den geheelen loop onzer beschouwingen heen eigenlijk de hoofdzaak van alles. Want vraagt gij naar de verhouding onzer overtuiging tot de meeningen die in de wereld gezag hebben, zoek die niet in deze of gene afzonderlijke stelling, hoe gewichtig zij ook zijn moge. Neen ons beginsel is gansch eenvoudig dit, dat wij, eerst in en met de gemeente, die des Heeren Jezus Naam belijdt, voorts ook met Paulus in den Areopagus van elk Athene, wenschen te belijden dat niet, gelijk de wijsgeeren zeggen, het zijn het hoogste begrip is waar alles uit afgeleid wordt, maar het leven. In Hem leven wij, bewegen wij ons, en zijn wij — ziedaar het zijn eerst in de derde plaats genoemd, het leven in de eerste. Zoo beamen wij ten opzichte van de "moderne" overtuiging (deze in haar edelste opvatting genomen, waarin zij niet, gelijk zeer dikwijls, de blootlegging der meest afgrondige geesteloosheid en gemeenheid, maar de uitdrukking van het wettig streven onzer hoogstbelangrijke dagen is, welk streven wij overal met blijdschap erkend en beaamd hebben) ten opzichte van deze overtuiging herhalen wij

volgaarne, met toepassing op onzen tijd, wat de 63jarige Oetinger eens zeide van de in zijn tijd toongevende wijsbegeerte: ik wil de philosophie van Leibnitz laten passeeren, als ik haar het hoofd afgehouwen en de idee des levens daarop gezet heb. Dit geldt voor de leer niet alleen, maar voor al wat tot het geestelijk leven behoort; voor het religieuse terrein niet slechts, maar ook voor het zedelijke, welke beide voor ons ten innigste verbonden zijn. Want hierin ligt de waarde van het leven, en de grond van onzen moed om te leven. Immers door de opstanding, met welke de dood als laatste vijand overwonnen wordt, valt op het geheele voorgaande aardsche leven eensdeels dit licht, dat het slechts voorloopig is, omdat het voor den staat der volkomenheid heeft plaats te maken; doch anderdeels evenzeer, dat het een eeuwig leven in zich heeft. Ja, wat uit het graf opstaat, wat dus aan het eeuwige een mededeel verkrijgt, dat is het lichaam, die drager van alle onvolmaaktheden en ellenden dezes tijds. Zoo toont dan de opstanding, dat alle deze onvolkomenheden, al dit onreine slechts aan iets eeuwigs en onverganklijks is, hetwelk éénsals zoodanig te voorschijn treden en uit zijn bezoe delde aardsche donkerheid tot een lichte hemelgestalte verheerlijkt worden zal. Zoo verkrijgt al het tegenwoordige, het lichaamlijke en geestelijke, een zeer uitnemend belang, en hierin ligt, zeiden wij, tevens de grond van onzen moed om te leven. Levenslust en stervensmoed, zoo verbond het een gevoelvol dichter; wij drukken het liever uit: levenslust door stervensmoed, omdat in den grond het sterven niet meer bestaat, maar in Christus ons Hoofd door het leven verslonden werd. Zijn liefde is sterker dan de dood, en zij werd door de genade des Heiligen Geestes in onze harten uitgestort. "Met deze liefde vreest de Christen niet. neer te dalen in elke diepte van zelfverzaking en zelfvernietiging, omdat hij in Christus aan de opstanding gelooft,

De Messenische held Aristomenes was door de Spartanen gevangen genomen en ter dood gewijd. Hij wordt naar de Caeaden gevoerd, de hooge rotsen van waar men de veroordeelden nederstiet in een afgrond, te diep dan dat men de verpestte lucht der ten bodem liggende verpletterde lijken daarboven bemerken zou. Aan Aristomenes wordt uit eerbied vergund, in volle wapenrusting neer te springen. Hij springt neder, maar onder zich houdt hij stevig zijn groot en breed schild. Dat schild wordt in zijn vaart door de lucht opgehouden: Aristomenes komt met lichte kneuzing neder, ontkomt op beleidvolle wijs, en doet bij het eerstvolgend gevecht aan 't verbaasde Sparta in felle dapperheid ondervinden dat hij nog leeft. Alzoo is den Christen het schild des geloofs een beschutting, waarmede hij veilig nederspringt in de van lijken vervulde alledaagschheid des levens. Hij sterft niet, maar herleeft en overwint — of beter gezegd: Christus doet het in hem." [1])

....Men treedt bij mij binnen: wat is het? "Een vaderlandsch lied op het veld bij Heiligerlee, vorst en volk toegezongen door Nicolaas Beets." Heiligerlee! Beets! voor die twee namen wijkt elke andere arbeid....

En toch, nu ik dankbaar en verkwikt het lied ter zijde leg, heeft het mij niet buiten den kring d e z e r gedachten gevoerd. Wat gewaagde ik van een Messenischen held, waar zoo verheven voorbeelden op eigen dierbaren vaderlandschen grond, waar de eigen heilige worstelingen des volks dit jaar ons schier maand op maand, week op week een nieuwen driehonderdjarigen gedenkdag brengen? Een volk van martelaren voor God en Zijn boven alles dierbaar Woord; Adolf, Lodewijk, Hendrik, Willem van Oranje, ook met

---

[1]) Ik herhaal deze woorden uit een geschrift van acht jaren geleden omdat zij de eer hadden, bijzonder te behagen aan een edelen ontslapene, wiens nagedachtenis ik met weemoedige dankbaarheid vereer.

hun bloed de vrijheid betalende — dat leert den Nederlander uit 's lands historiebladen allereerst des Heeren lof, daarna ook de beteekenis van den grooten eisch "door lijden tot heerlijkheid" verstaan. Helaas! de oude roem is getaand — een nieuwe dood, zegt men, een dood niet der eere maar der uitblussching, dreigt; een dood zonder opstanding.... Zou het waar zijn? Laat ons zwijgen; laat ons hopen, strijden, bidden. Vliegenssnel, voorzeker, worden meer en meer de schreden der menschheid; zichtbaar beweegt zich het wordende leven van den Antichristus in haar moederlijken schoot. Doch ook dit is zeker: deze duisternis, deze dood, heeft slechts ééne ure, en dan komt het leven, de Levende, die dood geweest is en ziet Hij is opgestaan; Hij komt tot de gemeente, die Zijn lichaam is en tot de menschheid, die Hem toebehoort. In Hem zijn alle schatten, en ook die schatten der wijsheid en des hoogsten levens zullen ons dan tegenwoordig zijn, van wier aanvang wij met zwakke woorden hebben gestameld.

NASCHRIFT.

OVER DE STATISTIEK DER ZEDELIJKHEID.

Wij bleven bladz 205 enz. met eenige uitvoerigheidbij Quetelet's geschrift "du système social et des lois qui le régissent" stilstaan. Na dit hoofdstuk geschreven te hebben maakten wij met groote belangstelling en blijdschap kennis met "Die Moralstatistik und die christliche Sittenlehre Versuch einer Socialethik auf empirischer Grundlage", von Alexander von Oettingen, Doct. und ord. Prof. der Theologie in Dorpat. Het eerste, nog slechts alleen in 't licht verschenen deel van dit werk behandelt de Moralstatistiek. Hier wordt door inductie, d. i. door het opmaken van algemeene wetten of regelen uit zoo uitgebreid mogelijke waarneming, het bewijs geleverd dat er inderdaad zulke algemeene wetten in het

zedelijk organisme der menschheid bestaan. Het tweede deel zal, op dien grondslag bouwende, het geheele christelijk-zedelijke levensgebied als een organisme van gedachten uit een samenvattend grondbegrip, middelpunt, hebben te ontwikkelen, en ons alzoo een stelsel van christelijke zedeleer aanbieden. Wij wachten het met ongeduld. Want inderdaad, eerst op dezen breeden grondslag der geordende feiten, des geestelijken levens kan de christelijke zedeleer den rang als welgegrondde wetenschap hernemen die haar toekomt, maar die haar door het algemeen heerschend naturalistisch vooroordeel onzer dagen betwist wordt. Over dit vooroordeel spreekt v. Oettingen met volkomen recht aldus: "Het is stellig waar, wat Droysen tegen Buckle (den materialistischen schrijver eener "Geschiedenis der beschaving in Engeland") op den voorgrond stelt, dat niet voor iedere wetenschap dezelfde methode van kennen en navorschen gelden kan. Moet de geschiedenis b. v. tot den rang van een wetenschap door de experimenteele en numerische methode verheven worden [1]) zoo doet zij geen recht aan haar eigen inwendigste wezen, aan de juist in haar heerschende causaliteits-wet, de levensvolle opvatting van persoonlijke invloeden: d. i. zij verheft niet de geschiedwetenschap, maar vernietigt haar zooveel zij kan, door haar binnen den kring der natuurwetenschappen te stellen. Zijn niet de methoden telkens weder andere naar gelang van haar voorwerpen, gelijk de zintuigen voor de verschillende vormen van zinlijke waarneming, gelijk de organen voor hun van aard zoo verschillende verrichtingen? Moet men dan met de handen gaan en met de voeten verduwen, of toonen zien en kleuren hooren?"

Volgens deze beginselen bewijst de schrijver dat ook de theologie een wetenschap is, zoo goed als de natuurwetenschap, ja inderdaad den grondslag leggende ook voor haar: omdat immers het Geloof het orgaan is waardoor wij alleen in staat gesteld worden, alle werkelijkheid inderdaad waar te nemen. Voorts, dat de wetmatigheid in de menschelijke handelingen onze verandwoordelijkheid en schuld volstrekt niet wegneemt, omdat juist als wij inzien dat ook onze kleinste handeling, woord, gedachte een lid van het groote samenhangende geheel is, wij ons eerst van den ganschen omvang onzer verandwoordelijkheid met siddering bewust worden.

---

1) Gelijk wij ons herinneren dat b. v. in de "Wetenschappelijke bladen" ten onzent voor ongeveer tien jaren omtrent de historiographie door een onzer meest toongevende geleerden geschreven werd: "De geschiedenis ziet geen tegenstellingen, zij ziet overgangen: Zij ziet de evolutien niet, maar telt de passen van elken soldaat." Tot dergelijke geesteloosheid vervalt de moderne beschouwing noodzakelijk op elk gebied, daar zij weigert, het algemeene, het leven des geheels, (door haar "nevelachtige bespiegeling" genoemd) tot verklaring van het bijzondere, de verschijnselen die de deelen van dit geheel uitmaken, aan te wenden.

In de 2e Afdeeling van het 1e boek behandelt von Oettingen meer bepaaldelijk Quetelet en zijn geschriften, als hebbende tot de nieuwere "Moralstatistiek" den grond gelegd. Hij toont aan, dat bij Q. de naam "Schepper" niet anders dan "de wereldorde" beteekent. Slechts van een onjuist vrijheids-begrip uit is het verklaarbaar (zegt hij) dat iemand zich de bewegingen van den collectieven wil der geheelheid voorstelt als geordend en als naar inwendige oorzaaklijkheid zich voltrekkend, en toch de afzonderlijke willen, die dezen gezamenlijken wil uitmaken of door hem geïnfluenceerd worden in geheimzinnige wederkeerige werking, als "toevallige" of "storende" oorzaken aanziet. Het wordt hem niet duidelijk dat juist de vrijheid, naar waarheid opgevat, de standvastige regelmaat der verschijnselen moet helpen tot stand brengen. De "homme moyen" van Quetelet drukt volstrekt niet den type van het goede en schoone uit; want hij toont slechts wat de mensch d o e t en niet wat hij z o u k u n n e n d o e n. Elk genie dwingt de regelen zich te verwijden: en een groot man of denker is steeds invloedrijker dan geheele groepen "middelmenschen."

Wat is dit anders, vragen wij, dan wanneer w ij, in o n z e behandeling van 't zelfde onderwerp, dien type in den hoogsten Mensch, den tweeden Adam, den verrezen Christus, het verhoogde Hoofd der menschheid zien? Het is ons dus een vreugde dat wij, van de eenvoudige eischen des geloofs uitgaande, in slotsom met de streng wetenschappelijke resultaten van dezen geleerde samentreffen. En wij kunnen niet nalaten, hier nog uit Oetinger's "Woordenboek" bij te voegen wat hij over den mensch schrijft: God heeft in zijn wijsheid den mensch als het kort begrip, de samenvatting der schepselen uitverkoren. Daarbij is op te merken dat de Schrift weinig meldt van de Troonen in den hemel en van de verwijderde woningen. Alles is in haar tot den Mensch betrekkelijk. De ontelbare sterren geven ons gedachten aan de hand, even als aan Bildad, namelijk dat God voor den mensch de minste zorg draagt, Job 25, 1—4. Maar deze dwaasheid moest Job voor zijn vrienden verzoenen: hij moest voor hen bidden. Evenzoo zou het met de tegenwoordige geleerden kunnen gaan. God heeft dan het oorspronkelijk Beeld des menschen in Zijn wijsheid voorgekend. Hij zag des menschen natuur noch mannelijk noch vrouwelijk [1]) zoo als hij bestemd was om nader en nader tot de Godheid opgeheven te worden. Doch nu (daar de zonde er tusschen gekomen is) zijn wij in zwakheid verre onder de engelen gesteld geworden, en moeten een langen tijd op deze wijze doorloopen, maar echter daarbij gerekend worden als waren wij reeds, wat wij worden moeten. Daarom zegt Jezus dat den menschen het h u n n e,

1) Over deze gewichtige Schriftwaarheid handelt ons volgend hoofdstuk.

het ware, zal gegeven worden: en Paulus verklaart aan de Korinthiers: Alles is uw, maar gij zijt van Christus en Christus is Gods. Hieruit zien wij, hoe groot een zaak de toerekening is! O dat wij ons zóó aanzien konden midden in 't lichaam des doods. God rekent ons toe, datgene te zijn wat wij worden moeten, ofschoon wij het niet zijn, ofschoon wij in dit leven niet krystalrein worden. God heeft het vermaak Zijner liefde dáárin, dat Hij ons met ketenen en banden der onreine natuur aan Zijn disch zet en ons de zonde niet toerekent. Dit alles moet allengs, met den voortgang van ons leven, ons dienen om ons in Jezus te verheugen hoe ellendig wij ook nog mogen zijn, indien wij dan maar met het gansche hart op Hem gericht zijn, en niet naar het vleesch wandelen, maar naar den Geest. Wij dragen thans als onvoldragenen het beeld des aardschen Adams. Wij gaan in groote zwakheid daarheen, de zonde omgeeft ons, en toch ziet ons God in Christus door het geloof als geroepen heiligen aan. Dat moeten wij tot vernieuwing naar het beeld Gods aanwenden. Wij moeten ons als stof voor God nederwerpen, maar als verlosten ons in alle beloften verheugen, doch daarbij niet meteoriseeren [1]) in geestelijke dingen, maar met geduld voortgaan als kinderen tot den jongelingsleeftijd en van de jongelingschap tot de volle mannelijke grootte, om zoo onze heiliging voort te zetten. Daarom willen wij tevreden zijn in zwakheden, nooden, angsten, en aan de genade genoeg hebben: ook niet zelf een el tot onze lengte willen toedoen, of schielijk naar den inwendigen mensch groot willen zijn, maar van Jezus dagelijks kracht ontvangen. Ook moeten wij dikwerf daaraan denken, dat wij in dezen tijd aan de invloeden van lucht en planeten onderworpen zijn, en derhalve groot medelijden met elkander hebben, wanneer over dezen of genen een moeielijke samenvoeging van omstandigheden, een boos uur valt. Daarom moeten wij zeventig maal zeven maal vergeven, en toch daarbij het booze als de helle haten. Onder zoo ootmoedige beschouwingen over den mensch, onder zulk een opnemen van ons kruis geraken wij eerst in staat om de begeerlijkheden der jonkheid te ontvlieden: deze nu bestaan dáárin, dat wij willen werken eer wij iets zijn.

---

1) Een schoone uitdrukking van Luk. 12, 29 waar het oorspronkelijke aanduidt een hoog in de lucht (als een meteoor) zweven van deels trotsche, deels — onder den invloed des winds die in de hoogte waait — tusschen vrees en hoop heen en weêr zwevende gedachten.

DE NEIGING DER GESLACHTEN.

Van het Beeld Gods in het lichaamlijke hebben wij gesproken, en tot de ontplooiing van dat Beeld in onzen geest, tot het leven in den Heiligen Geest willen wij na dit hoofdstuk komen. Nu daar tusschen wacht ons het overzien van dat wonderbaar gebied, waar lichaam en geest ten innigste samenwerken, ja ineenvloeien: de sterke, raadselachtige neiging, die in behoefte aan wederzijdsche aanvulling de geslachten tot elkander trekt. Het is niet gemaklijk daarover te spreken. Mijn lezer! gelijk ik in dezen geen wijsheid kan hebben, noch ook de juiste taal, het priesterlijk-reine woord, tenzij ik ze van God begeer en ontvang, zoo bid ook gij, dat hetgeen wij overdenken door den indruk Zijner ontzachlijke tegenwoordigheid moge worden geheiligd. Zoo gij vleeschelijk zijt, deze bladzijden kunnen u wellicht tot een aanstoot worden. Maar zoo gij ook hierin het licht Gods, heiliging der gedachten en opleiding naar Boven begeert, zij zal u geworden: den reine zal ook hier alles rein wezen.

Overigens erkennen wij gaarne, dat wij van 't geen wij in dit hoofdstuk gaan ontwikkelen, wel vastelijk gelooven dat het op Gods Woord gegrond is, maar tevens ons be-

wust zijn van meer dan elders betwistbare dingen te spreken. Met bescheidenheid bieden wij dus in dezen onze meening aan, bereid haar terug te nemen of te wijzigen, zoo Gods Woord er ons toe drong. Evenwel vertrouwen wij dat, zoo het ons eenigzins gegeven wordt haar voor te dragen naar den eisch der waarheid, zij een aanbeveling zal hebben in de heiligende kracht, die er van uitgaat; in den verootmoedigenden ernst, waarmede wij op onzen val gewezen worden, tot een straffend blusschen van elk onheilig vuur; in de weldadige kalmte, door deze beschouwing gespreid over een gebied, dat meer dan éénig ander door bruisende hartstochten verontreinigd, ja van wege den wilden gloed des vleesches zelfs voor de beschrijving moeielijk toeganklijk is. Als wij ons daarbij tot den eersten oorsprong onzes geslachts, tot lang vervlogen toestanden terugbegeven, zoo werpe men ons toch niet tegen dat dit nutteloos, onpraktisch zou zijn, omdat immers die toestanden niet meer bestaan. Want al is die eerste heerlijkheid voor lichaam en geest, zoolang wij in dit vleesch zijn, onherroepelijk vervlogen, toch biedt zij, en zij alleen, den wâren sleutel om het tegenwoordige te begrijpen. Diepzinnig en schoon duidt dan ook onze Nederlandsche Belijdenis des Geloofs in haar 14de Artikel aan, dat juist het nietverstaan van zijn eerste heerlijkheid den mensch ten val gebracht heeft. "Want als hij in eere was, zoo heeft hij het niet verstaan, noch zijn uitnemendheid erkend, maar heeft zichzelf willens den dood onderworpen, en overzulks den dood en der vervloeking."

Naar het begin der geschiedenis onzes geslachts moet dan onze gedachte teruggaan. Ik beroep mij bij den toegenegen lezer op zijn herinnering aan het hoofdstuk "de heerlijkheid Gods en de scheppingsgeschiedenis," zoodat ik veel wat anders hier zou ter zake doen, voorbijga.

Als op de grenzen van Gods reine schepping had Gods

groote vijand zich ingedrongen. De boom der kennis des goeds en des kwaads stond daar, om zoo mogelijk dien vijand een weg tot verdere verovering te banen. Met nadruk had God dan ook den mensch opgedragen, den hof tegen hem te bewaren. Hij moest het doen door van alle boomen des hofs te eten; dit mocht hij niet slechts, maar moest het: niet verlof, maar gebod was hem daartoe gegeven, opdat hij zich met de krachten der reine schepping tegen een mogelijken invloed des Boozen wapenen zou. Want God wilde dat gevaar niet werktuigelijk van hem verwijderen. Immers dan ware de overwinning niet vrij geweest, gelijk met des Beelddragers waardigheid alleenlijk strookte. Aan den boom der verzoeking was de dood geestelijk-lichaamlijk verbonden (bladz. 18) gelijk evenzoo het leven aan de andere boomen, bovenal aan hun hoogste samenvatting, den boom des Levens, tot wien de mensch ten slotte had moeten doordringen en zich het eeuwig leven toeëigenen.

Doch nu merk op de schepping der vrouw. Lezen wij nog eens het oude bericht: Gen. 2 vs. 16. En de Heere God gebood den mensch, zeggende: Van allen boom dezes hofs zult gij stelliglijk eten. 17. Maar van den boom der kennis des goeds en des kwaads, daarvan zult gij niet eten; want ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven. 18. Ook sprak de Heere God: het is niet goed dat de mensch alleen zij, Ik zal hem een hulpe maken, die als tegen hem over zij. 19. Want als de Heere God uit de aarde al het gedierte des velds en al het gevogelte des hemels gemaakt had, zoo bracht Hij die tot Adam, om te zien hoe hij ze noemen zoude. En zoo als Adam alle levende ziele noemen zoude, dat zou hun naam zijn. 20. Zoo noemde dan Adam de namen van al het vee en van het gevogelte des hemels, en van al het gedierte des velds. Maar voor den mensch vond hij geen hulpe, die als tegen

hem over ware. 21. Toen deed de Heere God een diepen slaap op Adam vallen, en hij sliep. En Hij nam een van zijn ribben, en sloot hare plaats toe met vleesch. 22. En de Heere God bouwde de ribbe, die Hij van Adam genomen had, tot een vrouw, en bracht haar tot Adam.

Letten wij hier vooral op het want, waarmee het 19de vers begint. Daarmede wordt reden gegeven van 't geen vs. 18 verhaald wordt, van de schepping der vrouw.

Zou de mensch zijn bestemming vervullen, heerschappij hebben over de natuur, zoo moest hij, naar Gods woord, zelf haar zich onderwerpen, en zich die heerschappij niet slechts lijdelijk laten geven. Het natuurlijke, dierlijke, moest hem dus verzoeken, en na die verzoeking overwonnen te hebben, zou de mensch eerst er over kunnen heerschen, door naamgeving zijn heerschappij over haar geldig maken en vestigen. Hij was dus verzoekbaar. In welken zin?

De dieren waren van twee geslachten. Want ze zijn, in tegenstelling met den mensch, naar lichaam en ziel uit de aarde voortgekomen, en in alle aardsch-natuurlijk leven heerscht zulk een polariteit. En evenzoo had Adam in zich de mogelijkheid om van twee geslachten te worden. De mogelijkheid, niet werklijkheid. Met andere woorden: Adam was oorspronklijk geslachtloos. Nadrukkelijk waarschuwen wij, hier niet aan een samenvoeging van de twee geslachten in hem te denken, gelijk de oude heidensche mythen in dien zin van een hermaphrodytisme spreken. Neen, hij had niet twee geslachten in zich samengevoegd, maar de mogelijkheid van de twee geslachten. En hij had door overwinnen in deze verzoeking, die mogelijkheid in zich moeten vernietigen: dan ware hij tot de rechte heerschappij over de natuur gekomen. Overigens, wanneer wij van heidensche mythen spreken, onderscheiden wij ook in dit punt, gelijk in zoovele andere, tusschen de edeler en onedeler voorstellingen. Tot de edelste, die aan een over-

gebleven herinnering van de waarheid doen denken, behoort de voorstelling, die Plato in zijn Timaeus geeft. In die samenspraak heeft de groote Grieksche wijsgeer het uitvoerigst over de bewerktuiging des menschelijken lichaams gesproken. Hij onderscheidt de eerste, oorspronklijke schepping der door de hemellichamen, (de zichtbare, lagere goden) gevormde menschen, en de tweede geboorte. Bij de eerste werd alleen het mannelijk wezen der menschen als de volkomenste vorm, maar geslachtloos, en dus mannelijk bijzonder met het oog op zijn geestelijke eigenaardigheid, in 't leven geroepen. Maar de zichtbare goden wisten reeds toen, dat eens de mannelijk-menschelijke individuen ten deele in vrouwen, ja zelfs ook in alle diersoorten veranderd zouden worden, en dus richtten zij reeds van te voren den oorspronklijken lichaamsvorm daarop in. Bij de tweede geboorte worden die zielen, welke in het vroegere tijdperk van hun mannelijk aanzijn door de wijze hunner overtredingen deze verslimmering van hun lot verdiend hebben, deels als vrouwelijk-menschelijke individuen gevormd, deels als vogels, land- of waterdieren. Eerst bij het begin van deze tweede periode verkreeg het mannelijk lichaam de tot instandhouding van het geslacht vereischte bewerktuiging; terwijl na den tweeden dood ook hunne zielen, zoo zij niet van de zonde bevrijd zijn, zoolang door dierlijke vormen heengaan moeten, totdat ook zij waardig zijn, tot hun oorspronklijken toestand weer op te klimmen.

Doch verlaten wij de heidensche gissingen, en keeren wij tot den vasten grond van Gods Woord terug. Adam had dan gezien, hoe de dieren naar het onderscheid der geslachten te samen zijn. Deze toestand was niet voor hem bedoeld. Hij moest "den engelen gelijk" worden. Niet dat de eerste mensch alleen zou blijven. Tot gemeenschap, tot ontvouwing van den enkelen mensch tot menschheid, was zijn geheele natuur bestemd. Maar die gemeenschap zou op

andere wijze in werklijkheid zijn getreden. Het hoe daarvan is ons verborgen; slechts dit kunnen wij er van zeggen, dat de mensch ook daarin Beeld Gods zou moeten blijven, daar immers de scheppende werkzaamheid Gods niet een wezen buiten Hem, tegenover Hem, en in dien zin aan Hem gelijk, als daartoe noodzaaklijk onderstelt. [1])

Maar helaas! op deze heilige hoogte heeft Adam zich niet kunnen houden. Hier begon hij te zinken; hier ontving in hem de begeerlijkheid, die zonde en dood baart. Gelijk dan ook Paulus aan Timotheus, over de vrouw en haar schuld bij den boom der verzoeking sprekende, de zonde van Adam onderscheidt van die van Eva, door te zeggen: Adam is niet verleid geworden, maar de vrouw, verleid zijnde, is in overtreding geweest.

En nu, ja nu eerst zegt God: het is niet goed, dat de mensch alleen zij. Dit hangt dus in den mensch duidelijk met een begin van kwaad samen. Want al wat God gemaakt had, was goed, en in samenvatting beschouwd, zeer goed. En al wat om des menschen wil naar Gods oorspronklijke bedoeling geschapen werd, is dan ook vóór den mensch geschapen — de vrouw na hem!

Deze onze voorstelling van Adams oorspronklijke geslachtloosheid, door uitnemende uitleggers en beroemde

---

[1]) Wij mogen echter hierbij niet onopgemerkt laten, dat het woord Gods tot de vrouw na de zonde gesproken: "met smart zult gij kinderen baren," enz. aan onze opvatting een zijdelingsche bevestiging geeft. Immers de smart is een verschijnsel, dat alleen voorkomt bij gebeurtenissen, die in strijd zijn met de gezondheid, want gezonde functiën moeten (dit is een physiologische regel) zonder pijn verloopen. Dit wordt uiteengezet in het geschriftjen: "de zwangerschap en baring der vrouw" naar het Duitsch van Dr. Hasse, leeraar in de Verloskunde te Salzuflen, Rott. 1864, welke schrijver tevens aanwijst, dat de pogingen om de barensweeën door de gewone wetten der physiologie en pathologie te verklaren, als geheel mislukt te beschouwen zijn.

christen-denkers (b. v. Scotus Erigena) gedeeld, is echter ook vroeger en later door velen verworpen. Doch op ontoereikende gronden. Laat er ons nog verder over nadenken. Reeds beriepen wij ons op het wezen Gods, van wien de mensch Beelddrager is. God is één, maar Hij heeft, als de Drievuldige, de meer-heid in Zich. Ook de mensch was oorspronklijk één, maar had in zich, naar lichaam en geest, een hoogere eenheid van hetgeen later in de bijzonderheid van 't mannelijk en vrouwelijk wezen zich heeft van elkander gescheiden. Men beroepe zich niet op het woord in het eerste hoofdstuk van Genesis: "man en vrouw schiep Hij ze." Want wij weten (zie ons deel I bladz. 336) dat het eerste hoofdstuk niet, gelijk het tweede, den voortgang der geschiedenis in kalme historische opvolging der bijzonderheden ons verhaalt, maar in zijn lapidair-stijl een ekstatische verheffing toont, die dergelijke nauwkeurigheid in bijzonderheden voorbijziet. Bedenk verder, dat bij de vorming der vrouw de wijze waarin de schepping der dingen, in gelijkmatige opklimming van het laagste tot het hoogste, den mensch, voortgaande en in Adam haar rustpunt bereikende, ons voorgesteld wordt, — dat die wijze van schepping hier een kenmerkende verandering ondergaat. Immers de "diepe slaap" op Adam gevallen, en de wijze waarop zijn "ribbe" uit hem genomen en de plaats met vleesch toegesloten wordt, dit een en ander wijst ons op een min of meer gewelddadig ingrijpen van God op de inrichting van 't menschelijk lichaam. Maar vooral hebben wij ons hier te beroepen op de wet, wier algemeene geldigheid ons zeer dikwijls gebleken is, namelijk deze: dat elke ontwikkeling van een levend wezen aan 't einde niets anders vertoont dan de tot volle rijpheid, als 't ware tot verheerlijking gebrachte voltooiing van hetgeen in de eerste kiem, in den aanvang reeds als mogelijkheid besloten lag. (Zie I bladz. 118 en dikwerf el-

ders). Welnu, wanneer het einddoel onzer ontwikkeling als menschen dáár zal zijn, hoe zal het dan in dezen met ons gesteld wezen? Uitdrukkelijk verklaart de Heer aan de Sadducëen, dat in de opstanding aan geen huwelijksbetrekking meer zal kunnen gedacht worden, maar wij zullen zijn als de engelen Gods. Zoo moet dan die toestand ook de oorspronklijke geweest zijn.

Wij voorzien een tegenwerping. Niet zoozeer deze, dat hier dan reeds vóór de verleiding door de slang een begin van afval in Adam geweest is. Want dit strijdt niet tegen het bijbelsch verhaal, en ook uitnemende uitleggers, gelijk b. v. de vrome en bijbelvaste Stier (in zijn uitlegging van Efez. 5) hebben daartegen geen bezwaar. Noch ook vreezen wij de tegenwerping, dat onze zienswijze voor de vrouw kwetsend, vernederend zou zijn. Dit toch is niet meer dan een schijn, die bij dieper nadenken terstond verdwijnt. Immers de vernedering is geheel dezelfde aan de zijde van den man. Hij toch werd van mensch tot man. En zoo de vrouw tot de oorspronklijk-menschelijke hoogte weder zal opgeheven worden, zoo zal dit niet daarin bestaan, dat zij man zou worden (naar de verkeerde emancipatie-denkbeelden onzes tijds, die hier juist blijken voor de vrouw in waarheid vernederend te zijn); maar deze opheffing der vrouw zal dáárin bestaan, dat zij, even als de man, weder in den vollen zin des woords, mensch wordt. En om tot die bestemming te komen, moet de man even hoog als de vrouw worden opgeheven. Maar met meerder voorkomen van recht zou men uit het wezen des huwelijks een bedenking kunnen ontleenen. Is dan niet (zou men kunnen vragen) het huwelijk een goddelijke instelling? Voorzeker, anders kon het niet als nabeeldsel van de hoogheerlijke betrekking des Heeren tot Zijn gemeente ons door Paulus in den brief aan de Efeziers, en elders vele malen in de Schrift des Ouden en Nieuwen Verbonds, geteekend zijn.

Het is hier geheel hetzelfde als met de schepping der stof. In het vorig hoofdstuk (bladz. 196) ontwikkelden wij hoe de stoflijkheid onzer wereld met de zonde inderdaad samenhangt, en nogtans niet, gelijk Manicheen en Gnostieken beweeren, de oorzaak der zonde, of een soort van duivelsche macht is. Integendeel is zij juist geschapen om aan den val een tegenwicht te geven, hem op te houden, te belemmeren, en aan mensch en natuur gelegenheid te bieden, om door strijd en worsteling weder tot de oorspronklijke heerlijkheid terug te komen. Op dezelfde wijze nu is het huwelijk en al wat er mede samenhangt wel degelijk van goddelijke instelling, omdat het een ophouden is van dreigenden nog dieperen val. Juist met hulp van de hem gegeven vrouw had de mensch zich en haar van de aanklevende neiging tot de wereld moeten bevrijden, en beide zich in God moeten en kunnen terugvinden. Hij had zich nu van de hulpe in hem, de goddelijke Wijsheid, (bladz. 122) die het Beeld Gods in hem voltooien moest, en door wier gemeenschap hij zijn verheven geslachtloosheid had moeten bevestigen, afgekeerd. Maar de hulpe tegenover hem was juist bestemd, hem die heerlijkheid te helpen herwinnen. In de vrouw zelve, die hem gegeven was, bleef als het ware die hoogste gave voor hem bewaard, als het "Zaad der vrouw," dat op Gods tijd tot volle ontvouwing (in Jezus) moest komen, opdat dan in Christus — hier op aarde aanvanklijk, geestelijk, en ééns volkomen, — "noch man noch vrouw" wezen zou. Ook wat al het overige gebied des levens betreft, was de weg der opheffing, der vernieuwing, bevrijding nu voor den mensch wel verzwaard, maar niet onmogelijk gemaakt. Ook na tot man en vrouw geworden te zijn, had de mensch den boom der verzoeking moeten weigeren, en zich tot hooger reinheid opheffen. Doch integendeel, bij dien boom voltooide de mensch zijn neiging tot de dier-natuur. En nu kwam dan ook de

schaamte in hem op; want eerst sedert dien tijd is de voltrekking van 't vereenigd worden der twee geslachten niet de innige eenheid, waartoe vrije liefde twee zelfstandigen samenvoegt, maar eigenlijk een wederkeerig in elkaar te gronde gaan, met een omneveling als door een slaap, broeder des doods, verbonden.

Want inderdaad, voor het ernstig nadenken dat, zich eener heilige bedoeling bewust, de schaamte die dit gebied doorgaans gegrendeld houdt, ter zijde stelt, voor zulk een nadenken toont het zich, dat de mensch zich hier in ontroerende mate onder den invloed der natuur bevindt. Wij bleven er menigmaal bij stilstaan hoe het geestelijke zich voltooit door lichaamlijk te worden. Maar in den hier bedoelden toestand is de geest in zijn samensluiting met het natuurlijke niet verheerlijkt, maar (voor een oogenblik althans) onder de golven eens geheimzinnigen oceaans van vleeschelijke bewegingen ondergedoken, begraven. Ook bij de wettelijke, van God geheiligde, regeling dezer dingen in het huwelijk, is de mensch wel gedeeltelijk, maar toch niet geheel aan die overmacht onttrokken. Het scheppende feit staat nog in vele opzichten boven ons, boven onzen wil, ja boven de gedachte; tot de oorzaak des menschelijken bestaans te willen doordringen, blijft ons door een onwillekeurige huivering verboden. Zelfs bij de hoogste heerschappij des geestes, tot welke Gods kinderen zich verheffen kunnen, blijft toch, gelijk het Oude Verbond ook hier van de noodzaaklijkheid eener reiniging spreekt, desgelijks in het Nieuwe de spreuk: wat uit vleesch geboren is dat is vleesch" hier van toepassing; en wie dit weigert te erkennen, zal bezwaarlijk de heilige geboorte van Christus in haar volle beteekenis kunnen verstaan (zie bladz. 132).

Toch is het ook in het huwelijk, ofschoon moeielijker dan daar buiten, mogelijk kuisch te zijn. Aan kuischheid hecht

trouwens de Heilige Schrift een veel hooger denkbeeld dan de wereld buiten de kennis van Christus het kan doen.

Het volledigst onderricht, dat tevens op al het voorgaande profetische zijn licht werpt, wordt ons in het 5de hoofdstuk van den brief aan de Efeziers gegeven, waar de gemeenschap tusschen man en vrouw hier op aarde als een mysterie is voorgesteld, dat zijn verklaring, zijn heilig Voor-beeld vindt in de betrekking van Christus tot de gemeente, als van het Hoofd tot het lichaam. Hier leeren wij hoe alle liefde een zelfverloochenende, zichzelf overgevende moet zijn, niet tot bevrediging van eigen lust, maar tot opheffing, reiniging, hulpe voor den ander bestemd. Hier vinden wij bevestiging van 't geen wij in ons deel II bladz. 326 reeds hebben aangeduid, hoe namelijk volgens de bijbelsche, aan de diepte der werklijkheid ontleende, beschouwing het beeld des konings, die zijn volk beheerscht, met dat des echtgenoots, die zijner "wederhelft" toebehoort, verbonden is. Dit is (behalve van den 45sten Psalm, van de gelijkenis van 't koninklijk bruiloftsmaal en van vele andere dergelijke plaatsen) ook de rechte verklaring van het Hooglied van Salomo. Men twist er van overoude tijden over, of in dat heerlijk gedicht de reine huwelijksliefde, of wel de betrekking van Christus tot de gemeente zij voorgesteld. Wij voor ons stellen deze twee verklaringen niet tegenover elkander, alsof zij elkaar zouden uitsluiten, maar verbinden ze. Wij achten deze beide denkbeelden in het Hooglied met wonderschoone diepzinnigheid uitgedrukt, en waarschuwen er slechts tegen, dat men niet (gelijk b. v. de randteekenaars in onze Staten-vertaling al te zeer gedaan hebben) hier allereerst aan de gemeenschap tusschen Christus en de enkele ziel denke, terwijl inderdaad de geheele gemeente, zoo men niet tot on geestelijke vernuftspelingen wil vervallen, behoort op den voorgrond te staan en aan de enkele ziel slechts in afge-

leide beteekenis, slechts voor zoover de enkele lid van het geheel is, mag gedacht worden. Hier is dus het grond-denkbeeld, dat het wezen der kuischheid naar Gods Woord verklaart. Alle verbond tusschen God en de mensch-heid is in laatste bedoeling een huwelijksverbond. Ook hiertoe heeft de Heer Zijn getuige in ons in het geweten, hetwelk bewijst, dat 's menschen afhoereering Gods huwelijkstrouw niet te niet doet. De eerbaarheid is het geweten van den zinnelijken mensch, gelijk het geweten de eerbaarheid van den geestelijken mensch is. Zóó valt eerst het rechte licht op den eigenlijken aard van 't geestelijk leven. Onze Bruidegom, die als Hij komt geheel de onze wordt, wil kuischheid van ons: kuischheid in alle levensbetrekkingen en verrichtingen, ook des maatschaplijken, praktischen, kortom des geheelen levens in al zijn omvang. Immers daar is niet alleen bij de getrouwden overgave van naam, lichaam en ziel, maar ook gemeenschap van goederen. De volheid van Christus onmetelijken rijkdom is ons toegezegd en in beginsel gegeven; maar ook van onze zijde moeten wij met al wat wij hebben en zijn, Hem alleen toebehooren en niets voor onszelve, alles alleen voor Hem begeeren, winnen en genieten. O dit, dit is het geheim van zooveler ongeloof, en niet wat men als voorwendsel daartusschen schuift. Wat u verhindert, mijn ongeloovige, twijfelende broeder! dat zijn niet, gelijk gij zegt (en zeker ook wel oprechtelijk en toch dwalende meent) wetenschaplijke of dergelijke bezwaren. Het ontbreekt u wellicht niet aan oprechtheid, aan reinheid van bedoeling, zelfs aan veel meer offervaardigheid dan den rijken jongeling in de evangelische geschiedenis kenmerkte. Maar wat u ontbreekt, dat is de heilige naïveteit, die niets van menschen of van uzelf, doch alles van den Heer alleen verwacht; die als niets wil zijn voor den Heer, en kuisch en ootmoedig Zijn woord wil opvolgen: stil alle vleesch

voor het aangezicht des Heeren! Er is geenrechtvaardiging, geen bereiken van wat wij wezen moeten, door de werken; neen, maar alleen door het geloof, d. i. door de vertrouwende, liefdevolle overgave, met welke de jonkvrouw in heiligen blos maar met open oog, eenvoudig, kalm en beslissend zegt: ja ik wil u toebehooren. En gelijk dan de man der keuze niet de geschenken, niet het werken voor hem (hoe lieflijk ook op zichzelf) boven alles begeert, maar enkel de liefde des harten, zoo is ook zelfs het ware werken, uw wandelen in de vreeze des Heeren en in volle gehoorzaamheid aan Zijn geboden Zijn laatste doel niet, neen Hij wil uw hart, rechtstreeks en waarlijk Hem toegekeerd. Hij zegt niet: doe dit en dat en wederom dit voor Mij, maar Hij wil van u verkwikt worden: Mij dorst, zegt Hij. Dit neemt niet weg, het spreekt van zelf, dat Hij ook uwe werkelijke trouw in de daad des levens begeert. Maar slechts zeggen wij, dat de liefde des harten alléén daartoe in staat stelt. Want door de liefde alleen, door de hoogste waarachtige liefde kan de verzoeking tot alle verkeerde lagere liefde overwonnen worden. Niet wettelijke zelfbeheersching slechts, levensregelen die de menschen u geven, kortom lichaamlijke oefening, die (schoon wij haar noodzaaklijkheid in lageren zin, als hulpmiddel, geenszins ontkennen) echter in den hoogsten zin, naar Paulus woord "tot weinig nut is" — leert u de verzoeking tot onkuischheid, en in den meer beperkten, gewonen, en in den meer algemeenen, het gansche leven omvattenden zin, overwinnen. Bekoort u tot bruising des bloeds de lichaamlijke of geestelijke schoonheid der vrouw, of der dingen, welke dan ook, die u ongeoorloofd zijn? O bid, bid dat de hoogste Liefde weder in u strale en u helder haar onuitsprekelijke schoonheid ontdekke. Bedenk dat de kracht der verzoeking in u ligt, en niet in hetgeen buiten u is. Eerst nadat Eva, aflatende van de hoogste

Liefde, aan de stem der slang, tot zelfverheffing boven God, gehoor had gegeven, eerst toen zag zij de bekoring der vrucht, en viel. Anders had zij de schoonheid dier vrucht niet eens gezien, en had haar kalm, gelijk zoo dikwerf tot nog toe, voorbijgegaan. Zoo kan alleen de hoogste Liefde de lagere liefde overwinnen; niet de wet maar de genade leert de wet vervullen en volmaakt zijn. Gij weet uit vele ervaringen dat, zoo gij het verzoekende spel der verbeelding kunt bedwingen éér het uw lichaam in vlam zet, gij dan alleen de teugels der macht in handen houdt. Ik laat mijn kleine kinderen, onder mijn toezicht en toch niet zonder zekeren weerzin, zich met een Serpent de Pharaon vermaken. Daar ligt het nietig voorwerp, koud en onschadelijk. Maar ik nader met het vuur. Ha, hoe kruipt de slang, langzaam maar onweerstaanbaar, te voorschijn. Gij verlustigt u, mijn jongske! met die schoone kronkelingen, en begrijpt volstrekt niet hoe uit het kleine rolletjen dat uitgestrekte beest kan voortkomen? O God, bewaar mijn dierbaar kind op later leeftijd het ongerept gemoed en de frischheid des gelaats, waarin hij nu juicht; dat hij nooit uit eigen ervaring de zinnebeeldige beteekenis versta, die ik, te midden van zijn dartelen, met stille ontroering overdenk; dat hij steeds van den pestwalm der verleiding even ver terugdeinze als hij nu, meer op mijn vermaning dan uit eigen vrees, zijn vrolijk gelaat van den damp des speeltuigs terugtrekt!

Dan, als aan den hoogsten eisch voldaan is, vordert voorzeker ook de lagere zijn recht. Wij hebben reeds gezegd, dat wij de lichaamlijke oefening, als hulpmiddel, noodzaaklijk achten. Want voorwaar, het dierlijke is in ons machtig geworden. En volle heerschappij over de teugellooze begeerten des vleesches verkrijgt men niet door een afgetrokken gemoedsleven in den geloove, maar door,

op dien grond, voorts het vleesch als een lastdier te temmen. Ik bedwing mijn lichaam en breng het tot dienstbaarheid, zegt de uitverkoren Apostel. Ja daar zijn booze geesten, verraderlijke neigingen in onze natuur, die niet door bidden alleen, maar slechts door vasten en bidden worden uitgedreven. Door het kruis van Christus zijt gij der wet gedood, gestorven, om nu bruid, eigendom van een ander Man te zijn, van den opgewekten Christus, om Gode vruchten te dragen. Maar wat in 't algemeen, in de beslissende hoofdzaak des geestelijken levens geschied is, dat moet toch telkens in bijzonderheden herhaald, tot verwerklijking gebracht, bevestigd worden. Als Paulus eerst gezegd heeft: stelt uzelven voor God, als uit de dooden levend geworden zijnde — voegt hij er aan toe: en stelt uwe leden Gode tot wapenen der gerechtigheid. Het geheele Ik geeft zich ééns voor al Gode over; maar dan na derhand de afzonderlijke leden in voortgaanden strijd der heiliging. Ja het lichaam des vleesches moet te niet gedaan worden. Het kan niet verheerlijkt worden in zijn middelpunt, den wellust. De geest, de gedachte des harten, naar boven opklimmende, glanst door het aangezicht en veredelt, verheerlijkt het. Dat is de hoop, die op 's Heeren toekomst wacht; en die hoop is bij uitnemendheid met kuischheid verbonden. Doch zoo de gedachte nederdaalt, bezielt zij eveneens het lagere des lichaams, en wekt het op, ontvlamt het. Dat is de onreinheid; zelfs haar gedachte moet worden bestreden en afgebroken. Ook die lichaamlijke oefening kan dus geestelijk worden, als zij in dienst staat van den geest. Door den Geest moeten wij de werkingen des lichaams dooden. Door den Geest, niet door geesel, lichaamlijke kastijding, ascetisme, en ook als wij deze middelen gebruiken (wat niet altijd, wij herhalen het, verwerpelijk, ja dikwerf volstrekt noodig is) dan is het toch altijd de Geest, die de eigenlijke werk-

zame is. Door geestelijke energie moeten wij de werkingen (het Grieksch zegt: de listen, de verkeerde bemoeiingen) des lichaams dooden. Bij voorbeeld als het vleesch spreekt van "onafwijsbare behoeften," die nu eenmaal in onze zinnelijke natuur aanwezig zijn; of, edeler maar ook gevaarlijker, b. v. in Schleiermacher's brieven over Schlegel's Lucinde, van de "hoogere poëzy des geestes," die zich aan de kale, dorre zedewetten niet stoort bij de adelaarsvlucht der vrijheid; en dergelijke. Want ook bij den geloovige nog worden de begeerten des lichaams in onbewaakte oogenblikken bij overrompeling meester van den troon, en moeten dan met kracht aangevallen, gedood, tot in den wortel krachteloos gemaakt worden. Zóó eerst wordt aan onze roeping tot kuische reinheid in haar geheelen omvang voldaan.

De eigenlijke kuischheid is alzoo, naar Gods Woord, het rein bewaren van lichaam, ziel en geest voor den eenigen Bruidegom, die komt. Een iegelijk, die deze hope op Hem heeft, die reinigt (naar het Grieksch: houdt kuisch) zichzelven gelijk Hij rein is.

Uit deze hoogste en eigenlijke kuischheid, waarvan de afgoderij of "hoererij" ook onder het Oude Verbond reeds als tegenbeeld beschouwd werd, uit deze komt ook de kuischheid in lageren zin voort, de trouw jegens den echtgenoot, of jegens het eigen lichaam. In het Nieuwe Testament, bepaald in sommige uitspraken van Paulus en van den Heer zelf, wordt gewis bij alle erkenning van het gewicht en de wijding des huwelijks, de ongehuwde staat als een voorrecht beschouwd; immers als een toestand, waarin het in bijzonderen zin mogelijk is, zich bovenal om de dingen des Heeren te bekommeren. Wellust is de liefde van het vleesch; daarentegen den ongehuwde, die waarlijk kuisch is, staat meer dan voor anderen de zaligheid open, om de Liefde in den hoogsten zin tot den wellust des

geestes te verheffen. Naar de diepzinnige uiteenzetting van Paulus in den eersten brief aan de Corinthiers (6 : 12—20) bestaat het gruwelijke van de hoererij vooral daarin, dat men niet een enkel lid des lichaams maar het gansche lichaam, en niet het lichaam alleen maar den geest, die in deze bekoring het lichaam volgt, aan den Heer, die de éénige wettige eigenaar is, onttrekt, om ze aan een medeplichtige, een onrein schepsel, met ons mede in opstand tegen den Heilige, over te geven.

Ontucht, de ontheiliging van het scheppingsvermogen, waarin de mensch oorspronklijk bestemd was om op de meest majesteitelijke wijze (oneindig boven de dierlijke voortplanting verheven) het Beeld Gods te vertoonen, is daarom openbaring van het diepste der vijandschap tusschen vleesch en geest. De onreinheid des vleesches, welke Paulus in het eerste hoofdstuk aan de Romeinen zoo schrikkelijk teekent, wordt dan ook door hem dááruit afgeleid, dat de mensch, God kennende, Hem niet heeft verheerlijkt of gedankt, de levende gemeenschap met Hem heeft verzaakt, het schepsel éérst als Zijn zinnebeeld, daarna als Zijn vervanging heeft geëerd, en alzoo naar het rechtvaardig oordeel Gods in een verkeerden zin is overgegeven, waarin nu zijn kwade begeerlijkheden krijg voeren tegen de ziel, en de wellusten hem ten verderve sleepen. Somtijds komt tot den leeraar een man met doffen blik en karakterlooze gelaatstrekken. Hij bekent hem, een slachtoffer van den wellust te zijn. Hij belijdt, dat alle prikkel des gevoels in hem van lieverlede verstompt is; dat hij de schrikkelijkste dingen zonder éénige aandoening kan doordenken en door-leven, behalve de spoedige, van alle geestelijke beteekenis ontblootte, opwelling zijner tranen. Hij vraagt hem in sombere wanhoop, of er nog redding voor hem mogelijk is. De leeraar wijst hem op de oordeelen en op de barmhartigheid Gods; op de almachtige genade van

Hem die kwam om te zoeken en te behouden wat verloren is. Hij bidt met en straks in de eenzaamheid voor den rampzalige. Hij weet, dat er een Heilige Geest is, Wiens levendmakende ontferming hem verbiedt, ooit hier beneden een toestand, een mensch, volstrekt onherstelbaar te achten. Dan echter, als hij peinzend in zijn studeervertrek heen en weder loopt, blijft hij bij den hoek de machtelooze trekkingen aanstaren van de vlieg die, snel omgewenteld en aan alle kanten omwonden door de loerende spin, hem in huiveringwekkende aanschouwlijkheid een beeld van des Satans macht voor oogen stelt. En hij denkt aan de schrikkelijke juistheid der teekening in het zevende hoofdstuk der Spreuken, van den jongeling, die de vreemde vrouw volgde in de schemering, in de donkerheid des nachts, gelijk een os ter slachting gaat, totdat hem de pijl zijn lever doorsneed.... Dat is de wrake Gods over de schending van Zijn tempel....

De ware kuischheid nu is het meest volstrekte tegenbeeld van dien gruwel. Zij is hier beneden, waar ook het gebied der gedachte daartoe behoort, aan niemand geheel, maar toch den ongehuwde, die den Heer kent, meer volstrekt dan den gehuwde mogelijk. Hier kan het leven tot zijn hoogste en edelste spanning worden opgevoerd. De geslachtlijke liefde is, ten bewijs van de diepe breuke, die de zonde aan de natuur geslagen heeft, altijd met den dood verwant. Zij is, ook in haar schoonste reinheid, nimmer geheel onlichaamlijk, zuiver-geestelijk, en kan het, krachtens de éénheid onzer lichaamlijke en geestelijke natuur, ook niet zijn. Doch altijd is haar in zekere mate eigen een overgave aan den dood, symbolisch aangeduid in sommige lagere diersoorten, bij welke het bereiken van het doel der liefde weldra door den dood gevolgd wordt. Bij den mensch bedoelen wij hier den dood in edeler, hooger opvatting, waarin hij de opstanding insluit. Dit komt

eerst bij den Christen tot zijn volle werklijkheid, maar wordt ook buiten het christelijk geloof door de diepste geesten voorgevoeld. Zoo zingt b. v. de meermalen door ons genoemde Perzische dichter Dschelaleddin Rumi:

Wel eindt het sterven 's levens nood,
Maar 't leven siddert voor den dood.
Het leven ziet de donkre hand,
Den glans des kelks niet, dien zij bood.
Zoo siddert voor de liefde een hart,
Alsof 't bedreigd werd van den dood.
Want, waar de liefde ontwaakt, daar sterft
Het Ik, de sombere despoot.
Gij, laat hem sterven in den nacht,
En ademt vrij in 't morgenrood!

Of ook beschrijft Dante in zijn "Nieuw leven" het eerste opvlammen der liefde als een verwonderen, ja een verschrikken. De geest des levens, (zegt hij) die in de verborgenste kamer des harten woont, begon zoo hevig te sidderen, dat hij tot in de zwakste ader toe zich ontroerd openbaarde en stamelde: zie daar komt een God, sterker dan ik, om mij te beheerschen: ecce Deus fortior me veniens dominabitur mihi.

Ik geloof niet dat men juist een buitengewone, van de gewone stervelingen verschillende geest, een Dante moet zijn, om dit te kunnen gevoelen. Zie, gij dwaaldet eenzaam, in onweerstaanbaren drang de drukte der feestlijkheden onopgemerkt ontvlucht, den dag vóór de sluiting van uw huwelijk een korte wijle rond. Gij woudt, om misverstand te vermijden, de beklemdheid verbergen, die u vervulde juist nu, daar de vervulling van uw liefsten wensch des levens voor de deur stond. Gij zaagt nog eens op het oude leven terug, nu zoo vele jaren lang geleid, een leven der afzonderlijkheid, dat nu weldra zou worden opgegeven. O het was niet gebrek aan liefde, niet een verkeerd geplaatst

besef van zelfstandigheid, dat u deed huiveren. Neen, maar het diep en ontroerend gevoel dat dit nieuwe leven, hetwelk stond aan te vangen, niet anders dan door den dood van het oude kon worden genaderd.

Gij zaagt in, dat het heilige van den toestand, dien gij nu gingt aanvaarden, en de grootheid van het offer der schuchter-vrouwelijke persoonlijkheid, die zich nu aan u overgaf naar lichaam en ziel, ja met het geheel haars levens, dat zich voortaan onder uw gezag schikte — gij zaagt in, dat dit een volkomen toewijding van u w e zijde eischte, zoo gij het niet gansch onwaardig aannemen zoudt. Daar huiverde iets in uwe ziel als het ware bij de fluisterende waarschuwing: wie onwaardiglijk dit brood der hoogste levensvreugd eet, of dezen drinkbeker der heiligste plichtsvervulling durft opnemen, die zal schuldig zijn aan ontwijding van een heiligdom des Heeren! En nu begreept gij het aloude Schriftwoord: de man zal zijn vader en zijne moeder verlaten en zijne vrouw aankleven, en zij zullen tot één vleesch zijn. Gij hadt dit woord vroeger altijd meer of min met verwondering gelezen. Gij hadt gedacht: ja, de v r o u w voorzeker, zij verlaat het huisgezin, waarin zij leefde. Groot moge het onderscheid wezen tusschen de waardigheid der huisvrouw en de dochterlijke ondergeschiktheid, nogtans aan haar man verliest zij haar naam en gansche persoonlijkheid, terwijl de man in zijn geheel blijft. Geldt niet in het huwelijk wat Byron zijn Julia laat schrijven:

Man's love is of man's life a thing apart,
't Is womans whole existence....

Maar nu, op dezen namiddag zaagt gij voor 't eerst met eerbiedige verwondering in, dat het oude Schriftwoord, als het van den m a n evenzeer zegt, dat hij vader en moeder verlaten zal om der vrouw aan te hangen, niet anders doet

dan uit de diepte der werklijkheid spreken. Vader en moeder, die naam vertegenwoordigt u het geheel samenstel des verledens, die overleveringen van onuitdrukbare bekoorlijkheid, beginnende met de eerste kindsheid en geenszins afgebroken met de jongelingsjaren, toen gij "vrij" werdt aan de Akademie, maar "vrij" alléén om des te sterker naar het lieflijk ouderlijk dak terug te hunkeren. Vader en moeder, neen gij hebt ze niet "verlaten" met uw heengaan naar de hoogeschool, maar evenmin met uwe vestiging in uw ampt. Ook toen was de beteekenis van het onnabootsbare "thuis" niet veranderd, want hier in den vreemde hadt gij slechts een woning, maar geen huis.... Dit gansche oude leven nu, als een landschap met duizend kleuren en liederen, ging panoramatisch langs u voorbij, en in diepe aandoening gevoeldet gij, dat van heden, van morgen af een nieuw leven begon en een vroeger bestaan, het tot nog toe geleidde leven, ten dood gewijd worden moest Toch ziet gij met recht ook nu, na zoovele jaren reeds dat tweede leven met al zijn blijdschap en smarten doorgeleefd te hebben, den overgang van toenmaals als een gunst Gods, als een onwaardeerbaren zegen aan. Want in waarheid, het is niets anders dan de aanvulling onzer natuur, het volledig worden onzes wezens, waaraan wij ons overgeven. Zoodat wij daarmede eigenlijk slechts aan onszelf gebonden en aldus inderdaad vrij worden. En zoo hebben wij in die zelfovergave een gevoel van zaligheid, van voltooiing onzes levens. Maar nu, deze zaligheid der overgave aan den dood ter opstanding kan ook de ongehuwde verwerven, die zich waarlijk den Heer, den éénigen Bruidegom, overgeeft.

Wij loochenen hierbij volstrekt niet, dat de ongehuwde staat ook een gemis, een onvolkomenheid is. Wars van onware overspanning en geweld tegen de natuur, erkennen wij in alle eenvoudigheid dat, inzonderheid bij de vrouw,

lichaam en ziel beide op het huwelijk en de ouderlijke waardigheid zijn aangelegd. Maar juist in deze schijnbare gelijkheid met het dier komt zeer sterk 's menschen verhevenheid boven alle andere bezielde wezens uit, en blijkt ook hier het ontzachlijk onderscheid tusschen de schepselen, die naar lichaam en ziel uit de aarde zijn voortgekomen, en dus aardsch van natuur en bestemming zijn, en tusschen den mensch, die alleen naar zijn stoflijk deel uit de aarde genomen, maar in wien van Boven de geest des levens ingeademd is. Aan de machtige zinnelijke neiging, die de geslachten tot elkaar brengt, is het dier op bepaalde tijden en dan zonder de mogelijkheid om zich te beheerschen, onderworpen. De mensch is aan geen tijden gebonden, maar ook aan de zaak zelve niet. Zonder schade voor lichaamlijke of geestelijke gezondheid (in den regel) wordt deze neiging bij zeer velen een gansch lang leven dóór onbevredigd gelaten, zoo slechts de mensch bij de hoogste Bron van leven en zaligheid de kracht tot ware heerschappij over lichaam en ziel, over beider verbindingslid, de verbeelding, en over baatzucht en hoogmoed, die wederom het offer dat hij brengt verontreinigen zouden, ontvangen heeft. En in dat geval wordt voor den ongehuwde zijn gemis tot geestelijken rijkdom, zijn zwakheid tot kracht. Onberekenbaar hoog staat zulk een leven boven de stompzinnige beschouwingen der wereld, die van een niet-bereiken van het doel des levens, of van iets dergelijks spreekt. Het doel des levens is, dat de mensch Gods volmaakt worde, dat de mensch door den dood heen het opstandingsleven, ééns ten volle naar lichaam en ziel, hier beneden reeds aanvanklijk, bereike. Voor dit hoogste doel heeft de ongehuwde bijzondere, zij het dan ook ten prijs van smart en strijd gekochte, voorrechten.

Bij hem bestaat niet, of niet in dezelfde mate, het groot gevaar, dat den gehuwde zoo vaak het doel doet missen,

namelijk om in den dood, in de overgave aan het schepsel, te blijven steken zonder tot de opstanding door te dringen, gelijk het bij zoo talloos vele gehuwden is, die zich aan elkander, aan hun kroost, aan de beslommeringen en zorgvuldigheden des levens verliezen, zonder zich in waarheid weder te vinden. Den ongehuwde is in dezen meer bereikbaar een voorafschaduwing van het zalig voorrecht, dat aan het geslacht, hetwelk den Heer bij Zijn wederkomst zal ontvangen, beschoren is, namelijk om levend, zonder dood, alleen met "verandering in één punt des tijds," tot Hem opgenomen te worden. Doch de poort is eng en de weg is smal, die tot dit leven voert. Door onophoudelijke dooding des vleesches, in meer dan ééne beteekenis, moet hier dat alles ontworteld worden, wat van lieverlede het geestelijk leven, ook des ongehuwden, bedreigt met het gevaar van zich niet aan den Heer, maar aan zichzelf te verliezen, en aldus eveneens het hoogste doel te missen.

Zóó zijn ze mij bekend, lieflijke gestalten, inzonderheid in de vrouwelijke wereld, aan wie, hetzij door omstandigheden, hetzij door eigen keuze, de leiding Gods niet toegedeeld heeft echtgenoote of moeder te worden. Welke kostbare bestanddeelen des huisselijken, des gezelligen en maatschaplijken levens, die stille hooge naturen, waar zij uit een verborgen levensstrijd hebben overgehouden en naar buiten vertoonen den rustigen, kalmen glimlach, die over alles een waas van frischheid ademt; de hulpvaardigheid, wier warmte kennelijk slechts is het over een grooten omtrek verdeeld-zijn van een liefde, die zich anders op één punt zou hebben saamgetrokken: de verheven, ideale gemoedsstemming, die den door de zorgen des levens afgetrokken gehuwden zoo opheffend en reinigend te gemoet komt, als zij het voorrecht hebben mogen, met dezulken als vriendinnen des huizes te verkeeren.

Een onwillekeurige eerbied weerhoudt u, naar de geschiedenis van het verleden, dat achter haar ligt, te vragen. Soms echter valt u, als een hoog te waardeeren onderscheiding, een vertrouwen te beurt, waardoor gij voortaan uwe zwijgende herinnering verrijkt ziet met werkelijkheden wier aandoenlijke schoonheid de fantasie door geen romantische prikkeling kan bereiken; waardoor gij voortaan wel menigmaal in stilte aan haar denkt, als gij het woord leest: "zoo gij vast, zalf uw hoofd en wasch uw aangezicht, opdat het van God alleen, niet van de menschen bemerkt worde."

Met innige dankbaarheid denkt mijne ziel aan een tweetal uitverkorenen terug, de eene door langdurige krankheid gelouterd, neen aanvanklijk verheerlijkt reeds hier beneden, die telkens den leeraar dankte als hij haar bezocht had, en niet wist welk een sterking hij dankbaar ontvangen had uit die reine vroomheid, die klare diepte van levenservaring, die onbeschrijfbare mengeling van verhevenheid en lieftalligheid, welke dat gansche wezen kenmerkte. De andere, wier mij onvergetelijke woorden, kort vóór haar ontslapen, de gansche rustige kracht haars levens uitdrukten: op mijn leeftijd, lieve vriend! verliest men de illusiën, die de jeugd of ook zelfs een later leeftijd wiegen. Maar zulke herinneringen zijn niet verwelkte bloemen, die men met bitterheid ter zijde ziet liggen of wier frischheid men aan anderen misgunt, omdat men ze zelf niet meer plukken kan; neen in haar rangschikking en opvolging zijn ze mij teekenen ter bepaling van een weg die naar boven gaat, altijd helderder, altijd vrolijker, totdat hij zich verliest in 't eeuwige Licht.

Weest mij gegroet, gij en andere reine gestalten, die mij toewenkt van uit de heerlijkheid! gij die, reeds ingegaan in de rust die voor Gods volk overblijft, ons, daar wij hier nog in den strijd verkeeren, aanmoedigt om ook

uw weg te gaan. O hoe veel zullen we nog samen te bespreken hebben onder de eeuwige palmen, hoevele dingen waar hier beneden de heilige grens der wederzijdsche schuchterheid ons verhinderde aan te raken, en die toch als voorname bestanddeelen mede tellen onder datgene, waardoor wij zonder het te bedoelen, zonder het te weten, op allerlei wijze elkanders levenstoon, zoolang wij hier samen verkeerden, hebben verhoogd en nieuwen rijkdom van het beeld Gods, nieuwe diepten der goddelijke ontferming, die ons verlost en geheiligd heeft, elkander hebben te beseffen gegeven!

Doch hier bereiken wij van zelf een gedachte, die ongetwijfeld bij sommige onzer lezers op den bodem der ziel zal liggen als een, zij het dan ook onuitgesproken, bedenking tegen ons gevoelen omtrent de oorspronklijke éénheid der geslachten. Het wederzien in de eeuwigheid is een dierbare, onmisbare voorstelling. Bepaaldelijk ten opzichte van hen, met wie wij door de teerste banden der liefde en des bloeds verbonden waren. En moet dat herkennen, dat wederzien dan (aldus fluistert het binnenste wellicht) niet wegvallen, indien de mensch weer tot die hoogere eenheid zal opklimmen die — gelijk beweerd wordt — zijn oorspronklijke toestand geweest is?

Een aandoenlijke vraag. Laat ons haar trachten te beandwoorden naar den eisch harer heiligheid. Velen toch denken over de eeuwigheid verkeerd, op de half-rationalistische, gevoelige wijze der vorige eeuw. Hun is de eenige zaligheid bovenal het wederzien hunner geliefden. Aan den Heer denken zij niet; zij loochenen niet dat Hij de Koning, het middelpunt is, maar zij verlangen toch niet naar Hem. Zij hebben begeerte om ontbonden te worden en met de hunnen te zijn, in een beurtelings streng "geestelijk" ontkleurden, van alle "aardsche beperktheid" gezuiverden, of dan ook wederom naar de behoeften des gevoels versier-

den, sentimenteelen hemel. Tegenover hen staan wederom anderen, die zeggen: er zal geen onderlinge herkenning zijn. Moge het hier beneden ons nog behoefte zijn te denken, dat wij onze dierbaren zullen wederzien, hen danken voor de ons bewezen liefde, vooral zoo zij ons trouw den weg ten hemel hebben gewezen — dat alles is toch nog gemengd met vleesch en bloed, hetwelk het koningrijk Gods niet beërft. Neen voor die gedachte geeft Gods Woord ons geen grond. De Heer zal zelf het gemis van herkennen goedmaken. Hij zal zorgen, dat de herinnering aan onze dierbaren van ons wordt weggenomen. Hij, die hier op aarde van het kruis af Zijne moeder aan Johannes overdroeg, en vroeger gezegd had: wie vader, moeder, broeders of zusters zal verlaten om Mijnentwil, zal honderdvoud ontvangen nu in dezen tijd zusters, broeders en kinderen met de vervolgingen, en in de toekomende eeuw het eeuwige leven — Hij zal wat wij verliezen weten te vergoeden.

Wat leert nu hieromtrent Gods Woord?

Het leert ons allereerst op den Heer zien, Hem verwachten, naar Zijn toekomst verlangen. Geen natuurlijke teergevoeligheid, maar de heilige geestdrift des geloofs, waardoor wij, met de groote gemeente van Gods kinderen saamgesloten, als één man in onuitsprekelijke begeerte en vreugde tegemoet zien de komst onzes Hoofds. Maar in Hem zijn alle schatten; in Hem blijft ons gewaarborgd ook het teederste en innigste wat onze natuurlijke behoeften, die door God in ons gelegd en gewijd zijn, met zich brengen. Wij gelooven vastelijk aan het wederzien onzer geliefden, die in den Heer ontslapen zijn, aan het persoonlijk herkennen, aan de eeuwige herstelling der hier beneden van God geheiligde banden. Immers wij gelooven de opstanding des vleesches.

Indien nu geschieden zal wat de Heer belooft (sommi-

gen zouden heimelijk bijna geneigd zijn om te zeggen: wat Hij dreigt) namelijk dat in den hemel niet meer wordt ten huwelijk gegeven of genomen, dat de oorspronklijke geslachtloosheid verheerlijkt terugkomt, kan er dan van waarlijk voortduren van denzelfden persoon, herkenbaar en dierbaar blijvende voor 't hart van de zijnen, sprake zijn? Verliest zich dan de bepaalde persoonlijkheid niet in iets algemeens, iets kouds, dat niet meer tot ons hart spreekt?

Deze gedachte staat niet op zichzelf. Zij is in verband met een geheel van denkwijze, volgens hetwelk de tegenstellingen, die aan het tegenwoordig leven zijn kleur geven, noodzaaklijk worden geacht voor dat leven zelf. Licht en duisternis, zegt deze denkwijze, moet tegen elkaar afsteken, anders ware geen levendigheid, geen handeling in het leven. Waar bleef onze poëzy zonder het belangwekkend spel der hartstochten? Het goede zonder de tegenstelling van het booze zou mij inderdaad langwijlig zijn, gelijk die hemel der vromen, waar men in alle eeuwigheid psalmzingt — een paradijs waarvoor men schrikt! Een hemel van enkel heiligheid, een samenzijn met enkel heiligen, hoe kleurloos, hoe armzalig, eentoonig, onuitstaanbaar! Zoo spreekt, of liever fluistert, denkt men, want zelden heeft men vrijmoedigheid om het rondweg uit te spreken. En daarmede is nu in samenhang, dat men een volkomenheid, die boven de tegenstelling der geslachten zou verheven zijn, eveneens koud, langwijlig, harteloos acht. Natuurlijk niet, omdat men zinnelijke behoeften en haar prikkel en bevrediging op het gebied der eeuwige heerlijkheid zou willen overbrengen. Maar omdat men zich eigenlijk geen waarlijk persoonlijk leven denken kan zonder de gevoelswarmte, die met dergelijke tegenstellingen in verband is. Of wel, in den diepsten grond, omdat men aan die eeuwige heerlijkheid eigenlijk niet gelooft, al laat men haar met zekeren eerbied ongeloochend staan;

gelijk de Sadduceër, die niet uitspreekt dat hij aan geen opstanding gelooft, maar slechts twijfelend of spottend een kwestie, gelijk die omtrent de ééne vrouw met haar zeven mannen, opwerpt! Op den bodem des harten ligt dan eigenlijk deze gedachte: een leven zonder dit kleurenspel der tegenstellingen ware geen werkelijk leven; de eeuwige heerlijkheid nu moet iets geheel onzinnelijks, een door-elkaarzweven van reine afgetrokken geesten zijn — och zou zij eigenlijk in het geheel wel bestaan?

Ons andwoord is: de kleur, de belangwekkende levendigheid, die gij voor een inderdaad schoon en warm leven verlangt, eischt niet de werklijkheid van het booze tegenover het goede, maar alleen de mogelijkheid van het booze, die dan verder in den strijd der heiligung moet overwonnen worden hier beneden. De heiligheid, die gij u voorstelt, is wel een zeer matte, krachtelooze heiligheid, als zij eerst een zekere vermenging met de samenhoudende elementen van het booze noodig heeft, om niet in het ledige, onbepaalde uit elkaar te vloeien, gelijk een smakeloos water, dat eerst door een zekere kleurstof zou moeten zichtbaar, genietbaar gemaakt worden. De waarachtige heiligheid is geen eentoonige kalmte, kernlooze rust; zij heeft den strijd der overwonnen booze neigingen en hartstochten in zich, gelijk de heldere vlam, die den smeulenden rook in zich opgeheven houdt, en oogenblikkelijk weder daartoe terug zou zinken, indien zij niet voortdurend levende bleef. Gij, die het waarachtig schoone, levendige eerst in de spanning tusschen het goede en het kwade kunt zien, en de heldere heiligheid eentoonig acht, gij vergeet dat het goede en het kwade elkaar niet aanvullen, maar lijnrecht en onverzoenlijk tegen elkaar over staan. Zoo het goede eerst door de tegenstelling tegen het kwade waarlijk belangwekkend, schoon, goed werd, het zou dan op zichzelf, buiten die tegenstelling en dien strijd gedacht, eigenlijk toch niet goed

zijn: zoodat uwe voorstelling zichzelf tegenspreekt. Maar nog eens, denk niet dat onze voorstelling van de heiligheid bewegingloos, langwijlig is. Wij kennen ook een aanvulling van het goede, geestelijke, zonder welke het niet in volle waarheid goed zou zijn. Die aanvulling, die er eerst belangwekkende levendigheid aan geeft, is echter niet het booze: neen, dat moet vernietigd worden. Maar die aanvulling is het natuurlijke, dat in het geestelijke moet opgenomen, er van vervuld, verheerlijkt worden moet, gelijk het hoofdstuk "God is Geest" in ons tweede deel ons geleerd heeft. Onze voorstelling van de volkomen heiligheid is voorwaar geenszins het "niets te bewonderen" van het koud Stoïcisme: maar juist integendeel, de hoogste top der bewondering, daar de geest eerst in het wonder waarlijk zijn rust vindt! (zie II, 51 enz.) Dit is echter alleen door een geheiligden geest te verstaan. Voor het ongeheiligde, natuurlijke denken, dat door de zonde bedorven is, blijft, opdat men in de wereld behagen vinde, opdat men de toestanden "goed" vinde, noodig de tegenstelling tusschen het goed en kwaad; niet slechts de oorspronklijk van God gestelde onderscheiding tusschen het natuurlijke en het geestelijke, maar de tegenstellingen die, ten gevolge der zonde, welke ook de natuur heeft doen verbasteren, voor die onderscheidingen zijn in de plaats gekomen. Gelijk de gezonde smaak des krachtigen arbeiders in het eenvoudigst voedsel behagen schept, terwijl de ziekelijk-verwende aanzienlijke het eerst door allerlei specerijen zou moeten peperen en bederven, eer hij het smakelijk vinden zou. Van wege de zonde toch is er in de geestelijke ontwikkeling des enkelen menschen, gelijk in de geschiedenis der wereld, overal slechts voortgaan door strijd en spanning, in plaats van rustige ontwikkeling. Bloed en tranen zijn de noodzaaklijke tol, dien bij voorkeur de edelsten moeten betalen; niet slechts op den grondslag, maar ook op de

puinhoopen van het verledene bouwt elke toekomst zich op; de groote ideën dalen van schavotten en brandstapels, de waarheid en het leven van het kruis tot ons af. Maar wanneer de volkomen heiligheid voorhanden ware, en dus de wilde gloed, het hartstochtelijk schoone dezer tegenstellingen verdween, zou dan de poëzy, het voor onze innigste schoonheidsbehoefte bevredigende, uit de wereld wegzinken? O neen, want de heiligheid is in haar kern niets anders dan de liefde. En de liefde heeft tot eigenheid, al het natuurlijke niet te verstoren, maar te ontwikkelen; niet te ontbinden, maar te vervullen, daar zij de vervulling der wet is. Als zij heerschte, dan zouden alle van God geschapen dingen hun volle schoonheid kunnen ontvouwen. Millioenen levenskiemen, thans baldadig of onwetend neergetrapt door den woesten eigenbaat, die slechts voor eigen ontwikkeling een hart heeft, zouden dan ongestoord ontluiken. De poëzy zou haar hoogste ontvouwing verkrijgen, het gansche leven vervullen, in hooger schoonheid dan welke Novalis' diepe geest, deze waarheid als voorbeseffende, in zijn Heinrich von Ofterdingen heeft uit kunnen drukken.

Wij besluiten dan dat de bedoelde tegenstellingen in het leven niet onmisbaar zijn om aan ons bestaan schoonheid, kleur, levenswarmte te geven. Welnu, ook op het vraagstuk dat wij hier behandelen is deze slotsom over te brengen; ook voor de tegenstelling tusschen het mannelijke en vrouwelijke geldt zij. Wordt die tegenstelling eenmaal opgeheven, het eeuwig leven der heerlijkheid zal er geen warmte noch lieflijkheid door verliezen. Wij blijven in waarheid dezelfde menschen, alleen in anderen, in heerlijker toestand De eenzelvigheid onzer personen gaat niet te gronde. En daarom ook niet de band die ons, krachtens engere gemeenschap des bloeds, met elkaar vereenigde hier beneden.

Om dit nog nader in te zien, moeten wij een vraagstuk aanraken, dat met deze waarheid in nauw verband staat.

Wij bedoelen de vraag naar de schepping van elken mensch die geboren wordt: of die schepping, wat de ziel, het geestelijk wezen des menschen betreft, een onmiddelijke schepping van God is, dan wel een middellijke door de ouders. Van ouds hebben beide deze opvattingen voorstanders gehad. De eerste draagt den naam van creatianisme, de beweering dat het geestelijke des menschen telkens bij ieder kiemen van een nieuw leven door een afzonderlijke schepping daar wordt in geplant: de tweede heet traducianisme, omdat zij de overleiding, den overgang des geheelen levens van de ouders op de kinderen leert, het geheele wezen des kinds, zoowel het geestelijke als het lichaamlijke, van de ouders op de kinderen overgaande acht. Wij voor ons gelooven, dat alleen de tweede dezer opvattingen zich uit de Schrift laat rechtvaardigen, zoo men slechts niet daarbij den mensch geheel als onzelfstandig lid van het lichaam der menschheid aanziet, en dus vergeet dat juist hier de éénigheid van ieder mensch, naar Gods raadsbesluit, zich het heerlijkst openbaart (zie II bladz. 48). Onder dit voorbehoud laat zich alleen bij de opvatting van het traducianisme de groote waarheid der erfzonde in haar eigenlijke diepte vasthouden. Want wij zien dan in de gansche menschheid één geheel, dóór hetwelk van den eersten stamvader af, als door een vast in een gesloten keten, het treurig verderf der zonde en des doods zich gespreid heeft, en eveneens van den tweeden Adam uit, bij zoovelen als Hem aannemen, rechtvaardiging en leven zich mededeelen kan. Ook is, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, en gelijk Paulus aan de Korinthiërs zegt, bij den eersten aanvang de vrouw uit den man genomen, zonder dat er bijgevoegd wordt, dat God afzonderlijk in Eva, gelijk in Adam, den geest des levens zou ingeademd hebben. Ziedaar dus niet slechts een zeer enge, maar tevens een voortdurende, een ook na den dood blijvende, samenhang tusschen bloedver-

wanten gevestigd; en op de bepaalde rangorde, volgens welke in het groote geheel der menschheid de een vóór, naast, achter den ander gesteld is, de stempel der onvernietigbare scheppingsorde Gods gedrukt.

Zoo blijven wij dan eeuwiglijk wij zelf, ook in betrekking tot elkander. Wij houden onzen naam, en zoo wij hier beneden den nieuwen naam, dien de Heer alleen geeft, door het geloof hebben verkregen, die naam zal niet weggedaan worden uit het Boek des levens. Ook de getuigenis van het verleden verdwijnt niet. Rijke man, gedenk in de helle, dat gij uw goed ontvangen hebt in dit leven. Daarentegen, Onesimus is voor een kleinen tijd van u, o Philemon! gescheiden geweest, opdat gij hem eeuwig zoudt weder hebben. En ook de herkenning van elkander zal niet slechts blijven, maar veredeld, verheerlijkt worden. Niet aan zinnelijke, willekeurige teekenen zullen wij elkander kennen, maar het wezen des persoons zal geheel de verschijning door-stralen. Ieder zal, ook al hebben wij hem vroeger nooit gezien, zijn naam voor ons duidelijk in zijn geheele verschijning openbaren. Abraham, Izaak, Jakob, wij zullen ze kennen als wij met hen aanzitten, gelijk de drie discipelen Mozes en Elia kenden op den berg der verheerlijking. En wat voor de kennis geldt, zou het dat voor de liefde niet? O zeker, indien wij alleen voor deze wereld liefhadden, wij waren de ellendigste van alle menschen. Het innig gevoel der eeuwigheid, dat bovenal in de liefde wordt opgemerkt, zou dan begoocheling, wreed zelf bedrog zijn. Maar Paulus denkt er anders over, als hij tot de Thessalonicensen zegt: Welke is onze hoop of blijdschap of kroon des roems? Zijt gij die ook niet voor onzen Heer Jezus Christus in Zijne toekomst? Ja gij zijt onze heerlijkheid en blijdschap. Zoo verheugt hij zich er dan bepaald op, dat hij juist hen, die hij heeft mogen tot den Heer toebrengen, te dien grooten dage zal rondom zich zien. Hier bij Paulus is

het een geestelijke liefde. Maar het is desgelijks met de liefde, die door de eenheid des vleesches, de gemeenschap des bloeds werd gedragen. Vleesch en bloed beërft ook in dezen Gods koninkrijk niet.

Er is diepe waarheid in de zinnelijk hartstochtelijke innigheid, waarmede Ary Scheffer in zijn bekend tafereel uit Dante's hel, Paolo en Francesca di Rimini elkander laat omstrengelen, om zamen door de ijle rampzaligheid heen te zweven. Want hoe aandoenlijk en rein de groote kunstenaar het ook getracht hebbe voor te stellen, toch blijft die liefde ongeheiligd, en haar gloed paart zich aan de smarten der helle, doch voegt in den hemel niet. Ook deze liefde echter kan geheiligd worden, gelijk die van kinderen, broeders, zusters en alle verdere betrekkingen. Vraag niet naar bijzonderheden, die Gods Woord niet opheldert. Bemoei u niet om zinnelijke voorstelling van deze dingen der eeuwigheid. Zie, gij gelooft dat dit uw lichaam, hoe het ook der ontbinding ten prooi valle, evenwel zal herleven uit het graf; dat gij-zelf, gij in de geheelheid van uw wezen, die lichaam en ziel beide omvat, zult opstaan. Is het u onmogelijk, daarvan klare voorstelling te hebben, omdat het hemelsche alle aardsche toestanden zoo ver te boven gaat, en twijfelt gij evenwel niet aan de zaak-zelf? Zoo doe hetzelfde ten opzichte van de herkenning uwer dierbaren, en de voortduring der banden, die voor heiliging vatbaar zijn.

Maar wat dan omtrent hen te denken, die wij niet op grond van Gods Woord mogen hopen, dáár te zullen terugzien?

Ik laat een ander voor mij andwoorden met een der schoonste bladzijden, die uit dat warme hart zijn gevloeid: [1])

---

[1]) Mevr. de Gasparin, *les horizons célestes*, in het schoone hoofdstuk *l'éternité des affections*, waaruit wij voor dit punt een en anderen trek ontleenden.

"Ik val u te voet, o mijn God. Ik val er neder met een kreet des geloofs. Gij zult hen behouden; Gij zult hen gaan opzoeken; onder den gloed Uwer liefde zal alle verhardheid smelten. Zoo het anders moest zijn.... mijn God, ontferm U mijner! Ik weet dat Gij hen liefhebt; ik weet dat Gij al mijn tranen zult afwisschen, en ik geloof met al mijn hart, dat Gij ze niet zult afwisschen door mijn hart te vernauwen. Gij troost door te geven; Gij neemt niets weg van wat goed is, wat Gij zelf zeer goed hebt genoemd; dus ook mijn liefde, de vrucht der Uwe, zult Gij niet ter dood toe kwetsen! En dan, hier is een mysterie: Gij zelf o God, ziet van uit Uwe onverstoorbare zaligheid hen, die zich in 't verderf hebben gestort. Toch blijft Uwe liefde en barmhartigheid; Gij hebt Uwe liefde niet aan Uwe zaligheid opgeofferd. Dit zijn omsluierde harmoniën, maar ik hoor haar geruisch uit de verte. Wat Uwe alwetendheid voor U deed, Uw medelijden zal het voor mij doen. Mijn liefde zal niet sterven. Geslagen langs den geheelen weg, overdekt met wonden, neen zóó zal ik niet in 't konink rijk der hemelen binnengaan: bebloed en verminkt... Neen, de God, voor wien de wanhoop wegvlucht, zal haar niet wegnemen door de assche mijner herinneringen naar de vier winden heen te strooien. Geen onverschilligheid zal mijn smart genezen. Mijn God heeft andere geneesmiddelen voor het lijden, dat uit liefde voortkomt. De teederheid mijner liefde zal leven, o Heer! zoowel als Uwe liefde, Uwe teederheid. Uw hart, o Jezus die van de dooden zijt opgestaan, is mij waarborg voor de levenskracht van mijn hart."

Ja zoo is het. De liefde hoopt alle dingen, als zij waarlijk de liefde Gods is, in onze harten uitgestort. De innigste teederheid der liefde, die voor den afgedwaalde om aanneming en genade smeekt, is slechts een flauwe weerschijn van de onmetelijke liefde Gods, waarmede Hij betuigt: zoo waarachtig als Ik leef, Ik heb geen lust in den

dood des goddeloozen, maar daarin heb Ik lust dat Hij zich bekeere en leve!

Onze beschouwingen over de oorspronklijke verhevenheid van den mensch boven de tweeheid des geslachts zullen, vrees ik, velen onzer lezers fantastisch en zonderling voorkomen, gelijk ten allen tijde er mede het geval geweest is. Wij meenen die overtuiging echter op degelijken Schriftgrond, buiten welken ons niets geldt, te hebben gevestigd. Maar wellicht is iemand, al stemt hij deze dingen op zichzelf toe, of al erkent hij althans haar mogelijkheid, toch niet overtuigd, dat er eenig nut, eenige beteekenis voor het geestelijk leven, in kan gelegen zijn. Ware die bedenking juist, wij zouden dan dit een en ander in een stichtelijk werk liefst terughouden, al koesteren wij zulke meening. Doch juist integendeel doordringt ons het besef van den heiligenden invloed, welken deze gedachten oefenen op het geheele levensgebied, dat met het leven en de neiging der geslachten in betrekking staat. "Verdeel en heersch," die bekende spreuk der arglistigheid drukt ook de macht der stoflijke natuur en van den Overste dezer wereld op den mensch uit. Sedert hij verdeeld is, staat hij onder de heerschappij van een machtige natuurlijke neiging. En eerst als hij de ware eenheid, althans in gedachte, in geestelijken aanvang, wedergevonden heeft, kan hij zelf weder aan de heerschappij denken, die zijn eigenlijke bestemming is. Maar al te veel is men gewoon, de liefde als verliefdheid, als een zinnelijke bevangenheid niet alleen te beschouwen, maar ook dien toestand voor iets regelmatigs aan te zien, iets waar men hoogstens zekeren goedaardigen spot, (gelijk wij ons dien uit zoo vele gedichten van den tweeden of derden rang herinneren) zekere goedkoope en eentoonige geestigheden aan besteedt. Veel hooger heft zich reeds Shakespeare

in zijn "Zomernachtsdroom." In dit schijnbaar zoo buitensporige, van allen ernst ontblootte stuk is met diepe genialiteit het leven der zinnelijke liefde als een droomleven voorgesteld, waarin de mensch als in halfbewustheid daar heen dwaalt gelijk de twee verliefde paren, die er de hoofdpersonen in zijn. Maar over het geheel behandelt men dit gebied toch niet met den noodigen ernst des nadenkens. Men laat het aan dichters, romanschrijvers of humoristen over, allerlei afzonderlijke gedachten hierover uit te strooien, doch zou een "leer der liefde," waarin al wat hiertoe behoort, met ernst werd gerangschikt en uit Gods Woord toegelicht, een zonderlinge poging achten. In dien geest hebben wij echter hier, wat de grondgedachten betreft, een poging willen wagen om de liefde en wat er mede samenhangt, als iets hoogers op te vatten, dan als een bewusteloos genieten, dat den mensch plotseling en onwillekeurig overkomt, een "blinde" neiging der jeugd, over welke de menschenhater met bitteren spot, de verder gevorderde leeftijd met toegeeflijk schouderophalen oordeelt. Reeds op zichzelf toch is deze algemeen heerschende beschouwing een bekrompen laagschatten van een der machtigste drijfveeren der menschelijke maatschappij, een beweging van het binnenste, die in hemel en helle haar ideaal en spotbeeld heeft, gelijk Heinrich Heine (wiens wegslependste gedichten door miskenning van het eigenlijk wezen der liefde den hoogsten adel missen) met reden zijne lier toeroept:

Ei, kennt Ihr noch das alte Lied,
Das einst so wild die Brust durchglüht,
Ihr Saiten dumpf und trübe?
Die Engel, die nennen es Himmelsfreud',
Die Teufel, die nennen es Höllenleid,
Die Menschen, die nennen es Liebe!

of gelijk Schiller in schertsenden vorm maar met diepe

waarheid ergens zingt, dat de natuur in moederlijke zorg den wereldbouw "door honger en door liefde" in stand houdt; of gelijk de edelste romantische dichters (b. v. onze mevr. Bosboom-Toussaint in schoone scheppingen als Mejonkvrouw de Mauleon en vele andere) ons daarin de verborgen oplossing des raadsels van zoo menig hoogstbelangrijk leven doet aanschouwen. Maar bovendien mist zulke oppervlakkigheid den sleutel om hier, in profetischen aanvang, de hoogste veredeling te onderkennen, tot welke de eene mensch den ander opheffen kan, en die haar heilig voorbeeld heeft in het goddelijk mysterie der betrekking, in welke ons Hoofd Jezus Christus tot de gemeente, die Zijn lichaam is, wil staan. Want de hooggespannen idealiseering, door welke de beminnenden onderling hun beeld tot dicht aan de volmaaktheid toe plegen te versieren, is die slechts een ijdele phantasmagorie, een begoocheling die weldra, in het huwelijk, bij de nuchtere aanschouwing der werklijkheid te niet gaat? Gode zij dank, zoo is het niet. Neen, die idealiseering is een vooruit nemen van de waarheid, van den toestand tot welken God hen beide roept, om elkander te trachten op te heffen. Voor elf jaren sloot een vrouw de oogen, die niet alleen met de diepte van een christelijk hart, maar ook met de fijnheid van een hoogontwikkelden geest, en voorts als moeder van zeven kinderen zeer wel met de gewone werklijkheid bekend geworden, de wereld en het huwelijksleven bestudeerd en beschreven heeft. "Een liefde die ten hemel opleidt, zegt Marie Nathusius, is alleen de rechte liefde, door welke de harten reiner en meer verheerlijkt worden. De rechte liefde bemint het ideaal, dat is: zoo als zij den geliefde in de verheerlijking ziet. Alles wat haar daaraan hindert, moet zij wegworstelen en wegbidden, dikwerf met bittere smarten aan beide zijden. Een liefde zonder deze smarten behoort tot de wereld en haar blijdschap, maar zij eindigt in ijdelheid en bedrog. Want ook

hier is het: de weg die ten hemel voert is steil en moeitevol tegenover den breeden weg der wereld en haren lust. Maar hij is toch de weg ten hemel, en een zalige weg der liefde. En hoe hooger, des te zaliger wordt hij. Want de strijd en smarten worden steeds zeldzamer, en een met zilver bekranst paar zal veel frisscher en vrolijker op aarde en in den hemel elkander in de trouwe oogen zien, dan zij in den aanvang hunner liefde het vermochten te doen." Voorzeker, zóó is het. Deze heerlijke voortgang is trouwens den ongehuwde wederom even goed als den gehuwde tot taak des levens gesteld; immers hij is niets anders dan wat Paulus met de uitdrukking, "wij kennen voortaan niemand meer naar het vleesch," als het voorrecht van allen beschrijft, die met Christus gestorven zijn en leven. Het huwelijk is slechts een bepaalde hoogstbelangrijke toepassing daarvan. In uwe bruid, o jongeling! in uw bruidegom, o maagd! staat u de hemelsche Wijsheid, het hemelsch Beeld voor oogen, dat (zie blaz. 122) uw oorspronklijke bestemming is. Dit hemelsch beeld moet niet weer verdwijnen, maar juist bevestigd worden; van ideaal moet het tot werklijkheid worden verheven. Want wat is het huwelijk anders dan afbeelding van de betrekking, die de Heer zelf, ons Hoofd, tot de gemeente hebben wil? Hij heeft de gemeente lief gehad, geidealiseerd, opdat Hij haar tot die hoogte, op welke Zijn blik der liefde haar zag, werkelijk brengen zou. Opdat Hij haar heiligen zoude, haar gereinigd hebbende met het bad des waters door het Woord, opdat Hij haar Zichzelven zou heerlijk voorstellen, een gemeente die geen vlek of rimpel heeft, of iets dergelijks, maar dat zij zou heilig zijn en onberispelijk. Alzoo (gaat Paulus voort) dus niet slechts idealiseerende, maar tot het ideaal opheffende, alzoo zijn de mannen schuldig, hun eigen vrouwen lief te hebben, gelijk hun eigen lichamen.

Hier verkrijgt dus de neiging der geslachten een onein

dig hoogere beteekenis dan slechts om aan de instandhouding des menschdoms dienstbaar te zijn. Haar beteekenis is geen mindere, dan om den man en de vrouw beiden behulpzaam te zijn om zich inwendig, in geest en gemoed, tot de geheelheid van 't mensch-zijn weder op te heffen, aan te vullen. Deze hoogte wordt alleen door het christelijk geloof bereikt. Op den bodem der ongedoopte natuurlijke menschheid bloeit deze plant niet. Zeer zeker mogen wij niet de schoone beteekenis, die de vrouw (fruowe, vreugdebrengster) en dus het geheele huwelijksleven onder de Germanen had, voorbijzien. Maar juist de gespannenheid dier vrouwenvereering, gelijk de riddertijden ons haar toppunt toonen, bewijst tevens het ongeheiligde van haar wortel. En het is zielkundig zeer juist dat in den beroemden roman Eritis sicut Deus, aan het wegslepend meesterstuk der middeneeuwsche minnepoëzy, de Tristan en Isolde van Gottfried v. Straatsburg, een zoo groot aandeel aan de verbijstering en afdwaling der arme Elizabeth gegeven wordt. Eerst in het christelijk huwelijk is de volle beteekenis dezer instelling Gods bereikt.

Doch nog veel meer omvattend is de beteekenis van dit onderscheid der geslachten. Nog veel verder reikt de bedoeling, met welke wij dit punt hebben ter sprake gebracht. Er is tusschen man en vrouw een diepliggend onderscheid, in den aard van beider wezen gegrond, en dat niet alleen in het persoonlijk en huiselijk leven een tal van gewichtige vragen leert oplossen, maar dat ook op het geheele maatschaplijke samenzijn en op zijn diepsten grond, ons godsdienstig leven, zijn licht werpt.

Beschrijven wij eerst dat onderscheid meer op zichzelf, en wel met de woorden van een uitnemend Christen-wijsgeer, wiens voorname verdienste deze is, dat hij ons met vele verborgen schatten der Kabbala (d. i. der oud Israëlitische godsdienstige overleveringen) heeft bekend gemaakt.

Volgens de Kabbala (zegt dan Molitor in zijn Philosophie der Geschiedenis, aangeh. in v. Rudloff, de leer van den Mensch) volgens de Kabbala vormt de man met betrekking tot de vrouw het positieve, zelfwerkzame, productieve en van binnen naar buiten zich uitbreidende beginsel, waarom hij met den geest te vergelijken is. De vrouw daarentegen is de omgekeerde man. Gelijk in hem het positief-werkzame zich openbaart, zoo in de vrouw het negatief-werkzame. Zij is dus van buiten naar binnen, van den omtrek naar het middelpunt heengewend, en leeft in het opnemen en ontvangen. Zij is tegenover den man wat de ziel voor den geest des menschen is. Daarom noemen de Joden de vrouw het huis des mans. Beiden te samen maken, gelijk de Kabbala leert, eerst een éénig ondeelbaar geheel uit, waarbij de man de ideale, de vrouw de reëele zijde vormt. Bij hem is de positieve werkzaamheid naar buiten, bij haar de negatief werkzame lijdelijkheid des gevoels en der aandoening heerschend. Daarom vat de vrouw in alles slechts het uitwendig-zichtbare, concrete (niet-afgetrokkene) op, maar in dat uitwendige en concrete gevoelt zij levendig het inwendige en algemeene, dat de man zich eerst met moeite door afgetrokken gedachte moet verwerven. Voor de vrouw ligt de wereld in haar binnenst voorgevoel als opengesloten; daarom heeft zij in den regel bij alle dingen een veel juister tact, en komt veel vroeger tot geestelijke rijpheid dan de man, die in alles veel onzekerder, veel later rijp en gereed is, omdat hij alles door eigen werkzaamheid en vlijt zich eerst tot een klaar begrip ontwikkelen moet. Bij de vrouw heerscht over alles haar ontvanklijkheid en diepte van gevoel, een fijne zin voor het afzonderlijke, enkele, en geeft haar een karakter van zachte innigheid en aansluitende liefde, waardoor over haar gansche wezen die aanminnigheid en lieflijkheid verbreid is, welke met zoo machtigen toover op den man werkt en de

ruwe kracht in hem tempert. Ook ligt in de lijdelijke vrouwelijke natuur een veel grootere vroomheid en ootmoedige overgave aan God, dan in den man. De vrouw, die hoofdzakelijk in het uitwendige, concrete leeft, en grootendeels door de ontvanklijkheid des gevoels bepaald wordt, is veel inniger met de natuur verwant dan de werkzame man, die veel vrijer en onafhanklijker tegenover de natuur staat. Waarom dan ook de vrouw in de Kabbala met betrekking tot den man de ziel genoemd wordt. Want de man vormt de inwendige, ideale zijde, of den geest; de vrouw daarentegen die uitwendige reëele natuurzijde of de ziel, die den man eerst met de uitwendige natuur in betrekking stelt.

Daar nu de man het ideale, dynamische beginsel vormt, zoo gaat zijn lust er op uit, om de geheele uitwendige natuur, de vrouw ook ingesloten, zich toe te eigenen en in zich op te heffen. Van daar die trek tot uitwendigheid, ruwheid en zinnelijkheid, die zoo licht bij den man ontstaat, doch die, omdat hij uit de volheid der inwendige kracht voortkomt, den man geenszins zoo diep verlaagt als de vrouw. Want bij den man wordt ook in de diepste ruwheid en zinnelijke verzonkenheid het karakter van zijn inwendig ideaal wezen niet (of toch zelden) geheel uitgewischt, terwijl de vrouw daardoor haar hoogere menschelijke vrouwelijkheid geheel verliest, tot het dierlijke verzinkt en afschuwlijk wordt. Gelijk dus de man de natuur zoekt, door welke hij wel bezoedeld, maar zijn licht niet geheel uitgebluscht worden kan, zoo ontvlucht daarentegen de vrouw de ruwe stoflijke uitwendigheid, en alle dierlijke zinnelijkheid is haar oorspronklijk geheel stuitend. De vrouw trekt den man tot zich af, niet om met hem in het lagere uitwendige gebied te verwijlen, maar om zich door hem naar binnen en naar boven te laten trekken en verheffen. Terwijl zij tegelijk door haar fijn en juist gevoel den man in de verwarde doolpa-

den des levens niet zelden als een zekere gids ter zijde gaat, door haar teederheid en zachtmoedig geduld de heftigheid en de wilde uitvallen der mannelijke natuur verzacht, en door haar vromen ootmoedigen zin den man, die naar buiten tot de daad gekeerd is en zoo licht door zijn eigen kracht vermetel wordt, naar binnen wendt, hem tot zelfverloochenende overgave stemt, en zoo met en in hem, als een ontvanklijk wezen, zich naar boven heft. In dat geval is de vrouw de kroon des mans (Spreuk. 12: 4.)

Hoe hoog en hemelsch ook de bestemming der vrouw zij, zoo staat zij toch, als de reëele natuurzijde, der donkere natuurwereld nader dan de man, en is in dit opzicht aan de lokkingen des Satans geheel onmiddellijk blootgesteld. Want daar het wezen der vrouw juist in de concentratie en verbijzondering der krachten des mans bestaat, zoo kan, indien de vrouw dezen haar concentrischen natuur-trek niet tot de boven-natuurlijke liefde Gods verhoogt, bij haar het eerst de zelfzucht opgewekt en, daar het gevoel en de natuurlijke neigingen in de vrouw zoo machtig werken, de vrouw het lichtst overweldigd worden, de zelfzucht vasten wortel in haar schieten. Dit geschiedde dan ook werkelijk. De verleidende slang wendde zich niet tot den man, maar tot de vrouw, die haar het gemaklijkste werktuig voorkwam. In de vrouw ontwaakte nu dadelijk de lust, om zich egoïstisch in zichzelf te concentreeren en den man tot zich naar beneden te trekken, hem van alles wat zij zelf niet is, af te wenden om hem te beheerschen en, door hem, de heerschappij over alles te winnen. De man die van nature, als het positieve deel, niet zulk een beslisten trek tot concentratie heeft, gaf aan de begeerte der vrouw toe en viel door haar. Daardoor nam hij zelf aan de vrouwelijke zelfzucht deel, ofschoon deze zich in hem meer in actieve geweldige wijze ontwikkelde, terwijl zij bij de vrouwelijke natuur meer in passieve engbegrensde vormen te voorschijn treedt.

Nu ontstond in de vrouw, die thans in zelfzuchtige tegenstelling tegenover den zelfzuchtig geworden man getreden was, de begeerte om den man met de macht harer bekoorlijkheden te overweldigen en zich eigen te maken. Daaruit ontstonden die geheime kunstgrepen om de natuurlijke schoonheid te verhoogen en een verblindenden toover rondom zich te spreiden. Zooals dan ook in de, door hare teedere zwakheid machtige natuur der vrouw de list ontwaakt, en die fijngevoelende zin voor de verborgen schakeeringen der détails tot nieuwsgierigheid en voorbarigheid overging. Daardoor heeft dan ook zij vooral neiging en geschiktheid om in 't gebied der verborgen natuur- en geestenwereld in te grijpen, en door magische toovermiddelen haar doel te bereiken.

Uit het verlangen om zich den man zelfzuchtig toe te eigenen, ontstond in de vrouw de trek tot volkomen afgeslotenheid en uitsluiting: ijverzucht, nijd, onverdraagzaamheid, bijzonder jegens haar eigen geslacht. Uit de zucht om met haar man en kinderen zich concentrisch in zichzelf af te sluiten, ontstond tegelijk die angstige spaarzaamheid en eigenbatige neiging om alles saam te houden, die der vrouw meer dan den man eigen is, en waar zij bij den laatste op den voorgrond treedt, zoozeer stuitend is. In haar voor de fijnste kleinigheden gevoelige natuur kiemde een alles hoog opnemende lichtgeraaktheid en luim; bij de diepte en indrukbaarheid haars gevoels ontstond een strakke eigenzinnigheid en moeilijk vergeten van beleedigingen. Getergd, is de vrouw tot de hoogste grimmigheid en de uiterste woede in staat.

Dit is de donkere zijde der gevallen vrouw. Op andere wijze kon zij niet vallen, zonder haar natuur geheel in onnatuur te verkeeren. Want door al deze gebreken wordt het karakter der vrouwelijkheid eigenlijk niet vernietigd, maar slechts verduisterd, in een valsch spoor geleid. Verzinkt

echter de vrouw in de ruwe zinnelijke ondeugden des mans, zoo houdt alle vrouwelijkheid op, en zij wordt een tegennatuurlijk monster.

Merken wij in deze bladzijden van Molitor op, hoe in den man het beginsel des geestes, in de vrouw dat der ziel op den voorgrond staat. [1] In deze hoofgedachte toch liggen nog gewichtige gevolgtrekkingen verborgen. Het lichaamlijk formeel onderscheid is niet toevallig of willekeurig. Het is het naar buiten treden van iets inwendigs, de verzinnelijking van dit onzinnelijk, geestelijk feit, dat de man als zoodanig zijn bepaaldheid heeft door het overwicht van den geest; de vrouw de hare door het overwicht van de ziel. Toen zij geschapen werd, is zij geheel, naar lichaam en geest, uit den man genomen; want daar wordt niet vermeld, dat God ook bij haar, gelijk bij Adam, in de neusgaten den adem des levens heeft ingeblazen. Gelijk de maan afhanklijk is van de zon, zoo is, naar Paulus' verklaring, de man onmiddelijk het Beeld en de heerlijkheid Gods, de vrouw de heerlijkheid des mans.

Maar nu heeft het oude woord: "deze twee zullen één vleesch zijn," een zeer diepe beteekenis. Het is door den Heiland niet alleen in den zin, die in 't huwelijk zijn vervulling vindt, maar in nog veel uitgestrekter bedoeling bekrachtigd. Het mannelijke en het vrouwelijke, het leven

[1] Dit wordt ook op den voorgrond gesteld in mevr. de Gasparin's bekend geschrift: le mariage au point de vue chrétien (ofschoon dit point de vue chrétien, naar de geestige opmerking van een landgenoot der schrijfster, dikwerf juister genoemd zou worden le point de vue gasparin) waar zij zegt: "elk der kloppingen van het vrouwelijk hart is een klaarheid voor haar; elke der bewegingen haars gevoels spreekt tot haar geweten. Indien haar hart niet ziet, indien haar geweten niet hoort, dan is het omdat dit hart en geweten niet willen zien en hooren." Zij merkt dit op, om aan te toonen dat de vrouw niet onwillekeurig, in argelooze onwetendheid tot een vergrijp tegen de meest wezenlijke plichten harer sexe overgehaald zou kunnen worden.

des geestes en dat der ziel, het werkende en het ontvanklijke, de richting van binnen naar buiten en die van buiten naar binnen, ze zijn twee stroomingen, die niet alleen het persoonlijk, maar ook het maatschaplijk en kerkelijk leven doorwandelen. Op elk dezer terreinen werpt onze verkregen slotsom een belangrijk licht, tot welks aanduiding wij thans moeten komen.

Met allen nadruk, die ons mogelijk was, hebben wij in ons 4de hoofdstuk, waar van "het Beeld Gods in ons leven" sprake was, de noodzaaklijkheid doen gelden, om in de waarachtige menschheid des Heeren Jezus Christus te gelooven. Laat ons hier nog nader in de beteekenis van dat woord ingaan. Menschheid, dat is niet mannelijkheid. Onze Heer was man, een man van God onder Israël betoond door krachten en wonderen en teekenen, die God door Hem gedaan heeft. Maar toch in Zijn eigenlijk wezen was Hij meer dan man. In Hem is het mannelijk en vrouwelijk wezen, de onwrikbare kracht, de heilige wereldoverwinnende moed, en het oneindig fijn gevoel, de teêre indrukbaarheid vereenigd. Het vrouwelijke in Jezus' karakter wordt doorgaands niet genoeg in 't oog gevat, omdat de voornaamste aandacht valt op de goddelijke kracht, waarmeê de Leeuw uit Juda een wereld uit haar voegen hief. Hoe het besef van dit verzuim (naar den regel dat elke krachtige dwaling haar steun heeft in een miskende waarheid, die zij omhoog heft) tot de Roomsche Maria-dienst geleid heeft, wordt zeer juist beschreven door F. W. Robertson in een van zijn merkwaardige, ofschoon de volle waarheid niet bereikende sermons, waar hij zegt: "daar is een geest werkzaam, die de menschen naar Rome leidt. Noem hem niet den geest des duivels. Het is de begeerte en hoop om in de teederheid en devotie die dáár den boventoon aangeven, een rustpunt te vinden voor die gevoelens van eerbied, mystische aanschouwing en liefde, welke bij ons streng Protes-

tantisme geen onderkomen vinden. Laat ons erkennen, dat hetgeen zij aanbidden inderdaad alle aanbidding waardig is; alleenlijk laat ons zeggen dat wat zij aanbidden, buiten hun weten toch Christus is. Laat ons het hun verklaren, wien zij onwetend aanbidden, namelijk Christus, hun onbekenden God, aangebeden bij een afgoden-altaar. Laat het ons niet genoeg zijn, het wachtwoord: "Christus en niet Maria" te herhalen; zeg liever "in Christus alles wat zij in Maria vinden." De moeder in den Zoon, het vrouwelijke in de ziel van Christus. Goddelijke eere aan de vrouwelijke zijde van Zijn karakter; blijde en blijvende erkenning dat er in Christus een openbaring is van het goddelijke der onderwerping, der liefde, der reinheid, des geduld, even als er te voren in den naam des Heeren der heirscharen een openbaring was van 't goddelijke, van kracht, moed, heroïsme en manlijkheid."

Deze beschouwing is echter niet volledig. De eigenlijke grond der Roomsche Maria-vereering ligt veel dieper. Die grond is: het niet waarachtig en ten volle aannemen van de vleeschwording des Woords. Door die vleeschwording is, in Christus als het Hoofd geheel, en in de geloovigen aanvanklijk, het bovennatuurlijke waarlijk natuurlijk geworden, en de Kerk van Christus de waarachtige menschheid, de kern der menschheid is bestemd om ook het overige menschdom tot voltooiing van zijn door God ingeschapen aanleg te brengen. Wordt nu dit verzuimd, zoo blijft het bovennatuurlijke iets dat boven het menschelijke zweeft, en er niet waarlijk ingaat. Zoo is dan de Kerk tegenover de wereld niet zoozeer de openstaande, reddende, al haar streven waarlijk tot vervulling brengende toevlucht, maar veeleer tegenover die wereld in ascetische verzaking jonkvrouwelijk afgesloten. En de hoogste, schoonste verpersoonlijking der Kerk is Maria, de moeder des Heeren. De Heer zelf is de Heilige, Goddelijke, die niet waarlijk

mensch worden kan. De zuchtende, schuldige, hulpbehoevende mensch kan tot zijn Verlosser niet naderen. Hij heeft een middelaar noodig om tot den Middelaar te komen! Deze merkwaardige verdwaling zoekt aan twee kanten haar aanvulling. John Bunyan, de strenge puritein, kan in deze behoefte de bede tot God den Vader richten, dat Hij moge willen Middelaar zijn tusschen hem en den Zoon, Wiens heilige majesteit den zondaar doet van verre staan. En daartegenover zoekt de Roomsche kerk dien middelaar, die tot den Middelaar brengen moet, in den mensch. Christus is de heilige, ongenaakbare God, die niet mensch, maar hoogstens een kindeke heeft kunnen worden. En om tot dien God te komen roept men Zijn Moeder, die dat kindeke op den arm draagt, de moeder Gods aan. Ziedaar hoe de eigenlijke grond der Maria-dienst, die in het leerstuk der onbevlekte ontvangenis der Heilige Maagd haar voltooiing heeft gevonden, in de miskenning der menschheid van Christus gezocht worden moet. Hieraan sluit zich dan gelcidelijk het ascetisch, wereldverkeer en huwelijk miskennend, karakter der Kerk aan: der kerk die haar heilige jonkvrouwelijkheid op deze, in den strijd niet overwinnende maar liever den strijd ontwijkende, wijze zoekt te handhaven. Zoo verkrijgt dan de christelijke kerk in dezen samenhang van gedachten van zelf dat verkeerd-vrouwelijk karakter op hetwelk wij in het vervolg van dit ons vertoog nog zullen terugkomen.

Doch ook bovendien is de beschouwing, in de boven aan gehaalde woorden uitgedrukt, niet genoeg tegen misverstand omtrent de waarlijk-menschelijke persoonlijkheid van Christus gevrijwaard. Zij laat nog ruimte voor de dwaling alsof in deze heilige Persoonlijkheid, en voorts in ons geestelijk leven, dat zich aan Hem aansluit, een soort van samenvoeging van het mannelijk en vrouwelijk karakter zou moeten gevon-

den worden, zoodat men slechts zou moeten zorgen het juiste evenwicht tusschen beide te vinden. En hier kan niet van evenwicht, slechts van een hoogere eenheid van beide, spraak zijn. Het geheele christelijk karakter laat zich samenvatten in deze woorden: sterven om te herleven, afdalen om op te klimmen, lijden om tot heerlijkheid te komen, van buiten naar binnen, om dan weder van binnen naar buiten te gaan. Het natuurlijk, ongeheiligd leven is: de wil des vleesches, de wil des mans; gelijk dan ook bekend is dat buiten de christelijke wereld de vrouw overal min of meer miskend is geworden. Het geheiligd, in Christus vernieuwd leven is daarentegen een in diep zondebesef en innig voorgevoel van de bovenaardsche of eindigheid zich terugtrekken, een vrouwelijk indalen in de diepte des gemoeds; maar niet om daar te blijven, neen om dan gereinigd en gesterkt tot waarachtige menschelijkheid, die het mannelijke en vrouwelijke in zich besluit, weer naar buiten en naar boven te streven. Eerst de verootmoediging, de boete, de dooding des vleesches. Het gras verdort, de bloem valt af, ja ook de lieflijkste natuurlijke bloesem sterft eerst als de Geest des Heeren daarover komt. Maar dan komt de opstanding, de verhoogde menschelijkheid. Toen ik Hem zag, zoo drukt Johannes het uit, viel ik als dood aan Zijn voeten. Maar Hij leide Zijn hand op mij en sprak: vrees niet, Ik leef en Ik ben dood geweest, en zie Ik leef nu in alle eeuwigheid en heb de sleutels der helle en des doods.

In Christus is noch man noch vrouw, maar de hoogere eenheid van beide voor ons hersteld. Het christelijk karakter vertoont reeds hier op aarde, terwijl wij nog in dit vleesch zijn, een schoone toenadering van het mannelijke en vrouwelijke onderling. De man verliest niet de kracht, maar de ruwe hardheid zijner eenzijdige natuur, en wordt in leven, wetenschap, poëzy en kunst tot de fijnste ont-

wikkeling des gevoels opgeleid. De vrouw verliest niet haar teederheid, maar het weekelijk-slaafsche van haren aard, en leert voor den naam des Heilands de hitte des vuurs en den muil der leeuwen braveeren.

Nu is in onze van sterke tegenstellingen doorwoelde maatschappij aan beide kanten, die des ongeloofs en die des geloofs, de hiermede overeenkomstige eenzijdigheid duidelijk op te merken. Het valsch-mannelijke is in de moderne maatschappij, die voor industrie, krachtvolle financieele bewegingen, wereldomvattende wetenschap de godsdienst maar al te zeer ter zijde stelt, of haar als een schuchtere non in de donkere cel van een nevelachtig "leven des harten" verbergt. Het valsch-vrouwelijke daarentegen is maar al te zeer de godsdienst van vele geloovigen onzer dagen, die aan Gods Woord vast houden. Voortreflijk spreekt wederom Robertson ter zelfder plaatse van "menschen van gebed en vroomheid, die om een of andere reden zeer tekort schieten in mannelijke breedte en kracht, ja zelfs in waarachtigheid van karakter. Menschen, die niet vast wortelen in de werklijkheid, zonder moed om de belangrijke vraagstukken des maatschaplijken en staatkundigen levens in 't aangezicht te zien, hun kracht in twist over woorden verspillende, of terugwijkend in een duistere atmosfeer van kerkelijke droomerigheid, onreëel en verwijfd. Durven wij zeggen, dat de volle menschheid van Christus in haar tweeledigheid, die wij hier bedoelen, praktisch onder ons geëerd wordt? Hebben wij niet een noodlottige scheiding gemaakt tusschen het mannelijk en vrouwelijk karakter, tusschen het zedelijke en het godsdienstige? Zoo hebben wij, helaas! menschen die mannelijk en zedelijk, en ook menschen, die verwijfd en vroom zijn. Waar zijn onze christelijke menschen in welke de geheele Christus een gestalte bekomen heeft, al wat kloek, waar, wijs is, en te gelijk al wat teeder, vroom en rein heeten mag? Wie leert ons in Christus te aanbidden al wat het mannelijkste en al

wat het vrouwelijkste in waarheid is, opdat wij mogen streven om in onze mate ook zoo te zijn?"

Met smart erkennen wij ten volle de waarheid dezer woorden, ofschoon zij wederom onvolledig zijn. Want men mag niet miskennen, dat een zekere teruggetrokken schuchterheid aan het vrouwelijk karakter der bruid van Christus en aan de oneindige diepte harer geestelijke ervaringen past. De schaamte, die ons niet toelaat elk oogenblik over geestelijke dingen te spreken, is zeker dikwerf menschenvrees of liefdeloos wantrouwen van anderen, te bestraffen door Paulus' woord: ik schaam mij het Evangelie van Christus niet. Maar toch ook dikwerf heeft die schaamte haar wettigen grond juist in het bovengenoemde karakter der liefde, die ons met den Heer verbindt. Immers heeft de ziel haar schaamte zoowel als het lichaam. Drukke openheid is niet zelden kenteeken van een oppervlakkig gemoed, een ledig hart. "Liederen zonder woorden," in hooger zin dan de schoone compositiën van den toonkunstenaar, die dezen naam dragen, worden niet door allen verstaan, en men zingt ze liefst niet waar ze gevaar zouden loopen door een valsch realistischen tijdgeest bespot te worden. Het methodisme, dat op de straten predikt en op de wereld storm loopt, is (bij allen grooten zegen voor velen, dien wij er dankbaar in waardeeren) een lager vorm van godsdienst, die zich dan ook, in heimelijk besef van deze zwakheid, bij voorkeur tot de minder ontwikkelde volksklasse richt. Maar dit neemt niet weg, dat in de aangehaalde woorden een groote, zeer verootmoedigende waarheid ligt, wier praktische bevestiging wij in al onze godsdienstige samenkomsten aan de groote meerderheid der vrouwen boven de mannen, die er aan deelnemen, kunnen opmerken.

Deze eenzijdigheid zou overwonnen worden door op dit en op elk ander gebied de waarheid, die de kern van dit ons vertoog uitmaakt, tot gelding te brengen. Zij is — op-

dat wij haar nog eens herhalen — deze, dat de waarachtige menschelijkheid is: niet een gedrochtelijke, hermaphroditische samenvoeging in één individu [1] maar de hoogere eenheid van de twee geslachten. Zóó was de eerste, oorspronklijke toestand, en zóó zal ook de herstelde, verheerlijkte toestand wezen. Dringend verzoeken wij onze lezers, deze hoofdgedachte niet als "fantastisch" af te wijzen, maar over den rijkdom van licht, die voor elk levensgebied er in opgesloten ligt, zelf verder te willen nadenken. Dan zal ook nog duidelijker worden wat wij in ons deel I bladz. 67 omtrent de Indische Sakontala hebben opgemerkt, en de analogie, die wij in dit deel bladz. 49 bij beschouwing van den Indogermaanschen (mannelijk handelenden) en den Semitischen (vrouwelijk ontvanklijken) geest, aan deze gedachte vastknoopten.

Ons bestek laat niet toe, ditzelfde gronddenkbeeld op het gebied der wetenschap, der maatschappij in al haar hoofdbelangen, der kunst, der opvoeding, verder te ontwikkelen. Overal is hier dezelfde wet. De wereldsche beschouwing is de valsch-mannelijke, aan de godsdienst vijandige. De pietistische of methodistische beschouwing is de valsch-vrouwelijke, aan de wereld-vijandige. De waarlijk christelijke beschouwing is die alleen, welke, op bovenbedoelde wijs, door sterven tot herleven, door het vrouwelijk tot het waarlijk-menschelijke komt. Deze waarheid zouden wij nog door menige toepassing op allerlei gebied kunnen verduidelijken. Maar het zou ons te ver afleiden, daarover nog in den

[1] De geestelooze onkunde, die dit onderscheid niet inziet en altijd het hermaphroditisme met de hoogere eenheid (uit onvermogen om de laatste te bevatten) verwart, komt dan ook steeds met den goedkoopen spot voor den dag, met welken b. v. in het jongstverschenen Junij-No. van de Gids, naar aanleiding van Dixon's beschrijving der Amerikaansche geestelijke toestanden daarover gesproken wordt.

breede te spreken. Liever wil ik dit hoofdstuk besluiten met het hoogstbelangrijk onderwerp van de valsch-mannelijke moderne maatschappij tegenover de valsch vrouwelijke pietistische vroomheid nog eenigzins door een voorbeeld te verduidelijken.

Laat ons een merkwaardigen roman ter hand nemen, die inderdaad het modern maatschaplijk streven, van ééne zijde ten minste, namelijk die der wijsgeerige gedachte, met juistheid uitdrukt. Een boek, waarop ongetwijfeld de letterkundige kritiek zeer gewichtige aanmerkingen zal moeten ma ken, maar dat toch, blijkens zijn snel op elkaar volgende uitgaven, in het hart onzer maatschappij weerklank vindt, omdat het haar streven getrouwlijk teruggeeft. Ik bedoel "Auf der Höhe," van Berthold Auerbach, den schrijver der zooveel schoons bevattende Schwarzwalder Dorp-geschiedenissen en van het leven van Spinoza. Spinoza, de groote meester van het Pantheïsme, dat Auerbach, den modernen Israëliet, geheel tot volgeling heeft, Spinoza's wijsbegeerte is ook de levensgeest, die dit boek bezielt. De grondgedachte toch is geen andere dan: verlossing van den mensch door zichzelf. In dit boek komt een vrouw, een koningin voor, die eerst in een onpraktische, weekelijke vroomheid zwelgt en daarna aan de hand van een wijsgeerigen vriend tot de hoogte der ware, humanistisch-ongeloovige ontwikkeling opklimt. Eene andere, de eigenlijke hoofdpersoon, een jeugdige vrouw van naar geest en lichaam be tooverende schoonheid, die in de eerste periode van haar geschiedenis schier alleen aan de romantische fantasie toebehoort, maar in de tweede, waarin zij met 's vaders vloek beladen is, in de eenzame hoogte (Auf der Höhe) eener boetende afzondering moet bewijzen, dat de sterke geest, die het geloof achter zich heeft, zichzelf ontzondigt en verlost. En nog vele andere mannen en vrouwen, wier leven, hetzij rechtstreeks hetzij door tegenstelling, dezelfde strekking toont. Wat was het nu in dit geschrift, dat ons het

meest getroffen heeft? Dit, dat er zoovele heerlijke waarheden in voorkomen, die alle in dienst van de troostelooze en in den diepsten grond goddelooze wereldbeschouwing des wijsgeerigen schrijvers staan. Dit heeft iets zeer verontmoedigends voor den Christen, die weet dat deze waarheden enkel en alleen zijn Heer toebehooren, maar die ook bij het inademen van dergelijke atmosfeer gedurig gevoelt, hoe veel de christelijke kerk zich door het ongeloof heeft laten ontstelen, zonder dat zij vooralsnog de kracht heeft, het uitsluitend eigendomsrecht des Meesters daarop, volgens haar heiligen plicht, te laten gelden. Laat ons uit deze bladzijden een paar voorbeelden grijpen.

De edele lijfarts Günther spreekt met de koningin, welke hij tot zijn wijsgeerig standpunt tracht op te heffen en van haar zwak-vrouwelijke vroomheid te verlossen. Op hare vraag: "gij gelooft dus, dat alle menschen gelukkig zijn?" andwoordt hij: "in waarheid zijn zij het, maar in de werklijkheid niet, omdat zij zich niet met hun natuurnoodzaaklijkheid vereenigen, en altijd en overal hun geluk in datgene zoeken wat zij niet hebben, of beter nog, wat zij niet zijn." Of, bij een andere gelegenheid: "zoo lang men aan de menschen gelooft, aan hun deugd en goedheid, kan men bedrogen worden en zal vertwijfelen. Dan toch zien we slechts wat de menschen voor ons zijn, niet wat zij op zichzelf zijn. Maar gelooft gij aan het goddelijke in ieder mensch, aan datgene wat de drager zelf niet kent; dan zijt gij geborgen in het Hoogste en de wereld is u geborgen in het Hoogste."

Wij nu, wat zullen wij tot deze woorden zeggen? Wat anders dan dat ze dan alleen waar en schoon zijn, wanneer het wezen des menschen, door het geloof in Jezus Christus, in het beeld Gods dat hij draagt gezien wordt? Of hooren wij uit het dagboek van Irma, de boetende "op de hoogte:" "waarom heeft geen godsdienst vóór alle andere geboden dit gebod: gij zult arbeiden? — Die Verlosser moet

nog komen, welke den arbeid en den werkdag zal heiligen."

Ons andwoord is: ach, het is wel zeer onkundig, niet te weten dat het "zes dagen zult gij arbeiden" evenzeer als het voorschrift omtrent de rust, tot het vierde gebod be hoort, ja tot die rust eerst de mogelijkheid bevat; wel zeer onkundig, niet te weten dat in Christus de verplaatsing van den arbeid na de rust, van den strijd na de overwinning, zoo schoon en heerlijk als mogelijk is, de gestelde vraag beandwoordt; maar getuigt het stellen zelf van die vraag niet daarvan, dat over het geheel de christelijke kerk toch niet aan de wereld dat heilig-menschelijk, werkzaam opstandingskarakter vertoont, voor hetwelk een dergelijke vraag van zelf zou moeten verstommen?

Of hooren wij nog eens dezelfde eenzame stem:

"Waarom kan onze moderne beschaving de godsdienst niet vervangen? Omdat de godsdienst (door zich op het diepste wezen des menschen te beroepen) alle menschen aan elkaar gelijk maakt, de beschaving daarentegen ongelijk. Maar er moet ook een beschaving zijn, die de menschen gelijk maakt, en deze eerst zal de ware wezen; doch zij is nog zéér in haar aanvang."

Wat hebben wij te zeggen op dit diepe woord?

O Irma! uw eisch is geen andere dan deze, dat de godsdienst in waarheid beschaving zij; dat zij zich niet in vrouwelijke schuchterheid terugtrekke, maar mannelijk, neen in den edelsten zin des woords menschelijk, van het middelpunt des harten, des bidvertreks, des tempels, naar den omtrek des levens en zijn duizend woelingen uitga, en daarin het woord des waarachtigen levens spreke. Uw woord is schoon, uw eisch is recht. Doch voorwaar, op uwe "hoogte" wacht gij te vergeefs naar de vervulling van dien eisch. Een beschaving, die niets is dan deze natuur, hoe ook verrijkt en veredeld, kan zich niet door zich-zelf op haar hoogte houden. In haar hoogsten bloei — Griekenland heeft het voor alle eeuwen bewezen — draagt zij de kiem des ver-

derfs in zich om, en kan niet van haar eigen beginsel uit verjongd, maar slechts van Boven wedergeboren worden. Daarom werd in de volheid des tijds dat schoone maar in zich-zelf krachtelooze rijk der gevallen natuur door het rijk der genade vervangen. Voorshands werd het nu, wegens het geopenbaard-worden, dat deze natuur gevallen was, de hoogste taak des menschen, natuur en genade te onderscheiden, en deze natuur niet, in vrolijke Grieksche onbevangenheid, als het lichaam maar slechts als den spiegel des geestes aan te zien. Het van God geopenbaarde Woord der waarheid was niet gewrocht, maar toetssteen der menschelijke wijsheid. Het vertrouwen op eigen kracht had er toe geleid, den mensch, ontbloot van Gods licht, dus niet den eeuwigen, waarachtigen, maar den enkelen, bijzonderen mensch, voor de maat aller dingen te verklaren en zoo alle objectieve waarheid te doen betwijfelen, en alles betreklijk te maken. Nu was de voor allen geldige, de objectieve waarheid gegeven, en daarmede het groote onderscheid tusschen het christelijke en het buiten-christelijke vastgesteld, een onderscheid dat voortaan, hoe men ook pogen zou tot den vroegeren toestand terug te springen, niet meer zou kunnen uitgewischt worden. En deze alle menschen zaligmakende genade Gods moest dan ook aan alle creaturen, d. i. aan alle toestanden der menschheid en der wereld, gepredikt worden als de blijde boodschap van vernieuwing en behoudenis. Dit hemelsche stelde zich, in diepe herinnering aan de zonde, die de oude beschaving verontreinigd had, wel is waar in het begin vijandig tegen de wereldsche kunst en wetenschap over. En wederkeerig schaamde zich de beschaafde zoowel als de eigengerechtige wereld nog des Evangelies, wees het over brengen van den eisch der algemeene broederliefde op dit terrein hooghartig terug, en liet het Woord des kruises aan "niet vele edelen, niet vele aanzienlijken" als een dwaasheid en ergernis over. Gelijk Jeruzalem Stephanus, zoo

wierp Athene Paulus (ofschoon dan ook onder beleefder vormen) uit. Die strijd is verder ten allen tijde meer of min gebleven: de aanhangers van den "onbekenden God" der fantasie, des dichtenden voorgevoels, wijzen den prediker des geopenbaarden Rechters als een ijdelen klapper van zich weg. Toch baat het niet: de Galileër overwint op den duur elken Julianus, omdat Hij de geschiedenis vóór zich heeft. Zijn waarheid blijkt door alle eeuwen heen de hoogste slotsommen van den geestelijken arbeid van alle volken in zich op te nemen, en als een middel tot verdere beschaving aan de latere volken en tijden over te brengen. Met de menigvuldigheid der beschavings schatten, die de historie opéén hoopt, vindt de menschheid hoe langer hoe minder een weg. Want de geest behoeft een middelpunt, om van daar uit die menigvuldigheid te beheerschen en te ordenen, zoo hij er niet onder zal te gronde gaan. Dat middelpunt is alleen in 't Evangelie gegeven. Alles is uw, en gij zijt van Christus, en Christus is Gods. Alles is uw, dat is een woord van zegepraal, hetwelk noodzaaklijk, om te kunnen uitgesproken worden, het bezit van een rangschikkende orde, een regel en toetssteen onderstelt; anders ware een chaos, al nam ik van hem onbetwist bezit, toch in waarheid mijn eigendom niet. En nu dit "alles is uw" blijft eeuwiglijk in den mond ook der grootste geniën, ook in de hoogstbeschaafde perioden der wereldgeschiedenis, een ijdele klank, een machteloos praalwoord, zoo het niet op den bodem van "Eén ding is noodig" gevestigd wordt. Eerst in de vrouwelijke gehoorzaamheid der liefde tot God, eerst als Bruid des Heeren, ontvangt de menschheid de mannelijke heerschappij over de wereld; eerst dan is de eenheid hervonden, en de mensch uit de verzoende tegenstellingen, als uit een overwonnen dood, tot het waarachtig leven der heerlijkheid, zijn oorspronklijke bestemming, weêr opgestaan.

ONS LEVEN IN DEN HEILIGEN GEEST.

Nog twee gewichtige onderwerpen liggen binnen het bestek, dat wij ons in dit deel van ons geschrift, aan de beschrijving van het Beeld Gods toegewijd, hebben afgeteekend. Ons rest nog te behandelen, eerst: de mededeeling des Heiligen Geestes aan ons, de afdaling tot ons van den Geest van Boven; dan: de opklimming onzes geestes tot God, als andwoord op deze indaling van God tot ons. Het eerste is wat men gewoonlijk in veel te beperkte opvatting Inspiratie noemt. Het tweede is: de leer des gebeds.

Het denkbeeld inspiratie, goddelijke ingeving, wordt, zeiden wij, doorgaans in veel te beperkten zin opgevat. Men verstaat er onder de goddelijke ingeving van de boeken der H. Schrift, maar wil veelal daarbuiten van geen ingeving weten. Dit is een zeer onschriftuurlijke zienswijze. Onze eerbied voor de H. Schrift dringt ons juist haar te bestrijden. Want vooreerst mag de inspiratie niet tot den tijd des schrijvens beperkt worden: zij doordringt den ganschen persoon in al zijn toestanden. En voorts is zij wel in haar eigenlijken, geheel éénigen zin, alleen het voorrecht van hen die deelgenooten des Verbonds zijn. Maar toch ook

niet alleen zij die Jezus volgen, zullen den hemel geopend en de engelen Gods op en nederzwevende zien; ook de heidenen zoeken God of zij Hem tasten en vinden mogen, en Hij zelf heeft dat streven in hun hart geplant, geinspireerd: want Hij is niet verre van een iegelijk onzer. Er is in den mensch een oorspronklijk gevoel, een zin, waardoor hij God in de geschapen natuur erkent, een sensorium (geestelijk zintuig) voor de bovenzinlijke onzichtbare wereld; ja ook, op dien grondslag, ontvanklijkheid voor een rechtstreeks tot hem komend woord, voor de aanwijzing Gods. Wij moeten zelfs een nog veel ruimer veld van "ingeving" erkennen. De mensch staat nooit op zich-zelf, is nooit schepper, bewerker of alleen-bewaarder van zijn geestelijk leven. Hij staat onder bewerking, inspiratie van het hemelsch gebied boven hem, het aardsche en het helsche (zie bladz. 25). Men denke b. v. aan den daemon, de goddelijke stem die Sokrates waarschuwde tegen eenig kwaad, in hetwelk hij gevaar liep te vervallen, en aan zoo menig verschijnsel in de algemeen-menschelijke wereld, dat hiermede overeenkomst toont.

Een christen nu is een mensch, die op den levensbodem des Heiligen Geestes overgeplaatst, in de gemeenschap des Heiligen Geestes vernieuwd is. Wij hebben dit, als samenvatting van al het voorgaande, in het hoofdstuk dat wij nu beginnen, te overwegen. In den aanvang van dit ons 3e deel hebben wij meer 's menschen geworteld-zijn in God, den Vader, in het oog gevat. Daarna, sprekende over "het beeld Gods in ons leven" en wat daarmede samenhangt, hebben wij de groote waarheid dat Christus ons leven is, aldus trachten te ontwikkelen, dat wij ons geestelijk leven beschouwden als een reproductie van het leven des Zoons in onze aardsche vormen. Zoo rest ons dan nu, meer opzettelijk de indaling en inwoning des Heiligen Geestes in ons, of wel ons leven in den Heiligen Geest, te overwe-

gen: om dan in een laatste hoofdstuk, gelijk gezegd is, met de leer van het gebed te eindigen.

Wie is de Heilige Geest?

Wij herhalen hier niet wat wij als kern der schriftleer, zoover tot ons doel noodig was, in ons vorig deel in het hoofdstuk "God is Geest" hebben getracht te ontwikkelen. Slechts eenige opmerkingen voegen wij er aan toe.

Of men het ronduit erkenne of niet, er is voor de meeste christenen een zekere hinderlijke duisternis gespreid over hun voorstellingen omtrent den Heiligen Geest. Van den Vader en den Zoon spreken zij met veel meer inwendige klaarheid; maar zal de Heilige Geest, naar den eisch der Schriften en des onwillekeurigen eerbieds, dien het geloof gevoelt, voor meer dan een onpersoonlijke kracht, zal Hij voor persoonlijk God gelden, — zie dan gevoelt men zich belemmerd, verward, onzeker. Dit ligt niet aan gebrek aan Schriftkennis in den gewonen zin. Het is ook niet enkel aan gewone gemeenteleden eigen; voorgangers eveneens verraden dikwerf dezelfde leemte in hun beschouwing. Reeds Luther klaagde in zijn tijd er over, dat men wel vele uitnemende Kerst- en Paasch-predikers had, maar slechts zeer enkele goede Pinkster-predikers. Van waar dit dan? De diepste grond ligt dáárin, dat het wezen des Heiligen Geestes in de gemeente nog niet voldoende geopenbaard is. In de verscheurde, vaneengereten gemeente, die sedert zoovele eeuwen haar éénheid als het lichaam van Christus niet meer toont, kan zich het wezen des Heiligen Geestes niet helder voor ieders oogen stellen. Wij wachten en hopen op de openbaring des Geestes, waardoor ook Hij Zijn werk volbrengen moge, gelijk de Vader "volbracht heeft den hemel en de aarde en al hun heir," en de Zoon volbracht heeft Zijn werk op Golgotha. Dan zal ook onze kennis volkomen kunnen worden. Maar voorshands blijft die kennis nog veel te donker en aanvanklijk. Laat ons dit hoogstbelang-

rijk punt door een snellen blik op de geschiedenis der christelijke kerk toelichten.

Wij knoopen vast aan het zooeven opgemerkte, namelijk dat, gelijk wij in het hoofdstuk "het beeld Gods in ons leven" hebben uiteen gezet, ons geheele geestelijk leven enkel en alleen in de gemeenschap met Christus bestaat. Deze gemeenschap met Christus nu is door den Heiligen Geest.

De Apostelen waren het begin van Jezus' kerk. Hun gansche geestelijk leven moest bestaan in het geloof in Zijn persoon. Het groote doel van Jezus' arbeid aan hun opvoeding was, hen zoo ver te brengen dat zij geheel alleen aan Zijn persoon hingen; dat zij de openbaring Gods in Hem aannamen, niet omdat zij met een afgetrokken begrip van "waarheid" in hun geest overeenkwam, maar enkel omdat Hij het zeide, omdat Hij zelf, als de waarheid, het meest volstrekte gezag voor hen geworden was. Opdat nu dit hun geloof waarlijk geestelijk zou kunnen zijn, moest de Heer zelf van voor hun vleeschelijken blik worden weggenomen. Het was hun nut dat Hij heenging. Want zóó in den verheerlijkten Christus geloovende, werden de jongeren van hunne zijde in de waarachtige geestelijke gesteldheid, die des menschen eigenlijkst wezen is, hersteld; maar tevens door die wegneming en verhooging is de Heer zelf, aan Zijne zijde, "de Geest" geworden. Zoo kon hier dan nu weder de gemeente uit den Heiligen Geest geboren worden, gelijk de Heer zelf uit den Heiligen Geest geboren was. Dit geschiedde op het Pinksterfeest.

Op aarde echter begeert het vleesch tegen den Geest. In dien door het vleesch verontreinigden toestand heeft de Heiland zelf geheel willen ingaan, om door Zijn zelfontlediging, Zijn volle gehoorzaamheid in 't straks genoemd hoofdstuk door ons beschreven, den Geest weder te doen heerschen over het vleesch. Deze overwinning nu, in Hem-

zelven voltooid, zet Hij in de gemeente voort. Zijn verheerlijkt lichaam is daarboven, aan het vleeschelijk oog ontrukt, en Hij bindt de Hem gegeven overmacht over de aarde in, om Zijn gemeente op vrije, persoonlijk toeëigenende wijze, door den strijd heen, langzamerhand te doen deel verkrijgen aan Zijn eigen macht en heerlijkheid. Zoo moet de gemeente, gelijk haar Heer en in Zijn kracht, in zelfverloochenende ontlediging de wereld overwinnen. Dus hier op aarde moet zij nog niet heerschen, maar lijden en dulden. Daarom moest zij van het Joodsche, dat geheel vleeschelijk geworden was, afgezonderd worden, en den grooten voortgang van Jeruzalem naar Rome maken, gelijk ons de Handelingen der Apostelen dien voortgang beschrijven. Rein-geestelijk moest zij leeren op zich zelf te staan en te steunen. Zoo is de gemeente uit de heidenen in den meest bepaalden zin het rijk des Geestes, de woonstede Gods in den Geest. Van die roeping heeft de gemeente ook altijd bewustzijn gehad, en dit uitgedrukt door haar belijdenis van de persoonlijkheid des Heiligen Geestes: d. i. van de gewisheid dat de Geesteswerking, aan welke zij haar eigen bestaan dank weet en op welke zij voor de toekomst tot haar ontwikkeling en voltooiing bouwt, niet slechts van een goddelijke *kracht* maar van een goddelijken Persoon uitgaat. Maar die belijdenis blijft, gelijk wij opmerkten, doorgaans nog veel te afgetrokken en levenloos, niet uit gebrek aan speculatieve kracht des nadenkens, maar omdat in het leven, in de aanrakingen der gemeente met de wereld, de scheiding tusschen het geestelijke en vleeschelijke nog zoo onvolkomen blijft, terwijl toch de leer altijd veel meer op het leven, dan het leven op de leer gebouwd is.

Gelijk Jezus' heilige stichting niet van steen was als Salomo's tempel, zoo is ook tusschen Hem en Zijn werk een veel nauwer band dan tusschen een bouwmeester en zijn gewrocht. De gemeente is het *lichaam* van Christus

die het Hoofd is. In den tijd van het Rationalisme, en ook nu op het gebied der "moderne" opvatting, is die gemeenschap van Christus met de Zijnen, gelijk van zelf spreekt, bepaald ter zijde gesteld. Maar ook waar het volle schriftgeloof in eere is, wordt zij, helaas! nog slechts zeer onvolledig erkend. Vertegenwoordigen wij ons nog eens de Apostelen. Hun geloof in Christus was vóór de uitstorting des Heiligen Geestes niet juist en goed en nog slechts onvolledig, zoodat het nog alleen maar aanvulling zou noodig gehad hebben. Neen, hun geloof moest geheel vernieuwd en veranderd worden. Namelijk, hun geloof was tot nog toe niet uitsluitend en alléén op de persoonlijkheid van Christus gevestigd geweest, maar het had aan de velerlei bijzonderheden, die Zijn omgang op aarde hun aanbood, zich vastgehecht. Doch nu voegde de Heilige Geest, hen vervullende, al het bijzondere en afzonderlijke in Christus tot één levende persoonlijkheid samen, tot één heerlijke goddelijke éénheid. Daarin bestond de glans des christelijken levens in den schoonen eersten tijd. Maar helaas! spoedig hernam het vleesch in de gemeente zijn macht.

De Joodsche dwaalleer, tegen welke Paulus zich met al de kracht zijner heilige toewijding aan de zaak des Heeren zijn leven lang verzet had, wat was zij anders dan het weder op den voorgrond stellen van den Christus naar het vleesch, gelijk Hij als de Vervuller der wet onder Israël geleefd had? Zelfs na de verwoesting van Jeruzalem ziet men, in de latere tijden der christelijke oudheid, Paulus nog zeer dikwerf beneden Petrus stellen. Ja zelfs na de Hervorming, die aanvanklijk de heerlijke beteekenis der Paulinische prediking begrepen en op den voorgrond gesteld had, ontstond spoedig na afkoeling van het eerste vuur, het bekende tijdperk der orthodoxie, die niet anders was dan een wettelijk Christendom, een eeren van den Christus

in het vleesch. Hiertegen baat het niet of men al in de leer belijdt dat Christus verhoogd is. Als men de leer van Christus het hoogste acht, zonder haar, door den Heiligen Geest, in Zijn levenden persoon te gronden; of wel Zijn wonderen, Zijn kruis, Zijn opstanding, Zijn goddelijke heerlijkheid, — zoolang de levende Persoon niet zelve door den Heiligen Geest, de bodem is waarop al deze afzonderlijke dingen gevestigd zijn, ontbeert het geloof zijn volle klaarheid en kracht. Daarentegen als de levende persoon des Heeren het middelpunt is, kan de Heilige Geest in ons Zijn werk, het verklaren en verheerlijken van den ganschen Christus, zelfs aan enkele, ja aan de kleinste bijzonderheden vastknoopen, gelijk men een door den Geest geleerd prediker uit het eenvoudigst woord des Heilands of Zijner apostelen den vollen rijkdom der heerlijkheid van Christus kan hooren ontwikkelen.

Zullen wij dan nu de leer omtrent den Heiligen Geest, naar de mate waarin het ons mogelijk is, ons nog eenmaal voorstellen; zullen wij verklaren wat met het derde lid onzer belijdenis van Vader, Zoon en Heiligen Geest bedoeld wordt, zoo kan die voorstelling niet anders dan aan zekere afgetrokkenheid lijdende zijn, daar eerst het geestelijk leven zelf er de volle klaarheid aan kan geven. Beproeven wij echter enkele aanduidingen.

Het is niet naar de Schriften, een volkomen gelijkheid zonder onderscheid van rang in de leden der Heilige Drievuldigheid aan te nemen, gelijk ontegenzeggelijk het naar Athanasius genoemde geloofsformulier daartoe wel eenige aanleiding geeft. Van oudsher leert het christelijk instinct de gemeente, deze haar belijdenis niet uit te drukken in de rangorde Zoon, Heilige Geest en Vader, of Heilige Geest, Vader en Zoon, maar Vader, Zoon en Heilige Geest. De Vader is de eenige waarachtige God, gelijk Jezus Hem in Zijn hoogepriesterlijk gebed aanroept, en de Zoon en

de Geest behooren tot Hem als Zijn Zoon en Zijn Geest. Doch gelijk eens menschen zoon en geest ten volle en waarachtig menschelijk wezen hebben, zoo is in Gods Zoon en Geest het volle waarachtige goddelijke wezen. De mensch echter is vleesch, dat wil zeggen: wat menschelijk is, dat is afgedeeld, afgescheiden naar plaats en tijd. Een mensch en zijn zoon zijn niet op dezelfde plaats, maar naast elkander; een mensch en zijn geest zijn zóó van elkaar onderscheiden, dat zij ook van elkaar afgenomen kunnen worden, zoodat de geest in Gods handen bevolen en het lichaam een lijk wordt. Gods wezen daarentegen is Geest; God is Geest. Dat wil zeggen: in Hem is niets plaatselijk naast elkander of tijdelijk na elkander. Zoo staan dan de Vader en de Zoon niet naast elkander, maar in den Vader heeft de Zoon Zijn eigen persoonlijk goddelijk leven, dat Hij van den Vader ontvangt, daar Hij den Zoon gegeven heeft, het leven te hebben in Zichzelf. En de Geest is niet, gelijk bij ons, een tot de goddelijke natuur behoorend deel, maar God is Geest; dat is: juist door den Geest is God de Persoon, die Hij is. De Geest is niet, gelijk bij ons, iets in of aan den Vader en den Zoon, maar juist datgene waardoor de Vader en de Zoon God is. De Geest is het persoonlijke Godswezen in den Vader en den Zoon. In Hem wordt het eigen, persoonlijk wezen des Vaders en des Zoons in den mensch overgeplant. Door den Geest geschiedt, wat Jezus belooft: de Vader zal u liefhebben, en wij zullen tot u komen en woning bij u maken. Of ook, wanneer een mensch den Heiligen Geest lastert, dan lastert Hij het eigenlijk wezen van den Vader en den Zoon. Kortom, juist in den Geest is het persoonlijk leven saamgevat, en Hij is dus in de hoogste mate zelf Persoon.

---

[1] Zie J. T. Beck, Leitfaden der Chr. Glaubenslehre, bladz. 229.

Hier echter hebben wij den Geest te beschouwen niet zoo zeer gelijk Hij in God is, boven al ons denken en voorstellen verheven en slechts voor onze aanbidding toegankelijk; maar gelijk Hij in de wereld is, van God uitgaat en de bron des levens is voor al wat bestaat. De bron des levens voor al wat bestaat, zeggen wij. Want als wij naar den aard en het wezen des Geestes in deze betrekking vragen, zoo weten wij geen beter beschrijving te geven, geen ander uitgangspunt te kiezen dan het ondoorgrondelijk diepe woord des Heilands, volgens het 6de hoofdstuk van Johannes' Evangelie na de vermenigvuldiging der brooden tot de lieden bij Kapernaum gesproken: DE GEEST IS HET, DIE LEVEND MAAKT.[1] Hij is de Geest des levens, ja Hij is het eigenlijke leven; en dat niet alleen voor het eeuwig, maar ook voor het tijdelijk gebied.

Alle leven in de gansche schepping, alle natuurkrachten en levensbeginselen in hun opklimming zijn werkingen van dienzelfden Geest, die in Zijn hoogste openbaring is de Heilige Geest des Vaders en des Zoons. Niet slechts blaast Gods adem in den mensch het leven, zoodat hij een levende ziel wordt, en is er een "geest des levens" in dat "alle vleesch," hetwelk God zegt met den grooten watervloed te zullen verdelgen. Niet slechts van alle dieren der aarde en der zee verkondigt de Psalmdichter: zendt Gij Uwen Geest uit, zoo worden zij geschapen. Maar ook de gansche onbezielde schepping wordt beheerscht door de werking van dien Geest, die in den aanvang broedende over de chaotische wateren zweefde, en van wien Job zegt: door Zijn Geest heeft Hij de hemelen versierd; en de Psalmdichter: waar zou ik heengaan voor Uw Geest, in den hemel, de helle, het uiterste der zee, overal zijt Gij en doorwandelt

---

[1] Zie Wörner, das Verh. des Geistes zum Sohne Gottes, een geschrift waaraan ik voor dit hoofdstuk veel te danken heb.

alle dingen; en door den Geest van 's Heeren mond is al het heir der hemelen gemaakt. De Geest is de kracht des Allerhoogsten, gelijk de Engel tot Maria sprak; daarom, wáár ook maar éénige werkelijke kracht is, daar is Geest. Niet de kracht is eigenschap van de stof, maar de stof is openbaring van de kracht. God werkt alle dingen, dus ook de laagste in de rangorde der natuur, naar den raad Zijns willens; dus bij de gewoonste en geringste natuurverschijnselen is Zijn almachtige kracht, Zijn Geest in werking. Gods dienaren zijn daarbij de engelen, in opklimmende rangorde en persoonlijkheid; bestemd om de kracht en den wil Gods door de gansche schepping over te leiden. Dit geloof aan de engelen is geen onwezenlijk toevoegsel tot de waarheid des Christendoms, gelijk men zegt. Het raakt het diepste verschilpunt, dat de geloovige christenheid en de moderne opvatting van elkaar scheidt. Namelijk: wat is het laatste, hoogste waartoe onze gedachten door opklimming komen kunnen, een onpersoonlijke "waarheid," een idee, een gedachte, het zijn — of de persoonlijke waarheid, die de grond van alle idee en gedachte is, het Leven? Wij zeggen het laatste (bladz. 222). Wij zeggen niet: de waarheid is God, maar: God is de Waarheid, de levende God die ons heeft levend gemaakt, verkoren en geroepen. Daarom is het persoonlijke altijd het oorspronklijke, en de idee, de werking, gedachte is het afgeleidde.

De Psalmdichter zingt: Hij maakt Zijn engelen tot geesten, Zijn dienaren tot een vlammend vuur. Dit zouden wij in de taal onzer dagen aldus vertolken: Hij maakt de engelen tot natuurkrachten. Van deze waarheid had de mensch ten allen tijde een diep besef, en de oude, met de natuur meer vertrouwde en minder door afgetrokken gedachte afgeleidde volken drukten het door de eenzelvigheid van het woord "wind" en "geest", of althans door enge verwantschap van beide woorden, in hun talen uit. Door Zijn ge-

blaas geeft God den vorst, zoodat de breede wateren verstijven, zegt Elihu. En als Jezus zegt: de wind blaast waarheen hij wil, dan worden wij gedrongen, een persoonlijk, geestelijk beginsel, dat dien wind tot zijn belichaming gekozen heeft, te erkennen: den Geest, die naar Zijn eigen hoogsten wil, naar door Hemzelf gestelde wetten de lucht beweegt. Daarom heeten ook de geesten, het rijk dat den Heiligen Geest tegenstaat, de geestelijke boosheden in de lucht; en spreken wij van het "waaien eener atmosfeer" terecht in meer dan enkel stoffelijken zin. Zoowel in de geheele overige natuur als in den mensch is het geestelijke en het stoffelijke nauw verbonden. Vóór haar herschepping uit den chaos was de aarde de lichtwoning van Lucifer, en de vroegere, niet geheel uitgedreven bezitter oefent er nog zijn macht uit, bepaaldelijk in atmosferische, onzichtbaar-algemeen werkende, geestelijke en lichaamlijke invloeden, tegen welke dan de eveneens geestelijk-lichaamlijke werkingen des goeden Geestes overstaan. Wij beperken ons tot den laatsten. In opklimming zien wij dus in de Schrift het woord Geest gebezigd om drie werkingen aan te duiden. Eerst de aardsche, stoffelijke natuur. Dan de levenskracht, die mensch en dier tijdelijk levend maakt. Eindelijk de eeuwiglijk levendmakende kracht in de geloovigen. De ziel leeft, de geest maakt levend. Bedoelen wij hiermede de wetmatige natuurnoodzaaklijkheid, de gevestigde orde der dingen, de wet der oorzaaklijkheid, van welke de natuurwetenschap spreekt, omver te werpen? Geenszins. Want Gods werking is niet willekeur, maar liefde, welke juist in de éénheid van vrijheid en noodzaaklijkheid bestaat. Krachtens deze liefde, naar den eeuwigen Raad dezer liefde, deelt God zich aan het schepsel mede in geest en leven. En omdat Zijn volle mededeeling is in de vleeschwording des Woords, zoo is hierin de liefde Gods jegens ons geopenbaard, dat God Zijn eenig-

geboren Zoon gezonden heeft in de wereld, opdat wij zouden leven door Hem. Daarom is het goddelijk werken op 't gebied der natuur en der genade niet op afgetrokken wijze van elkaar gescheiden, maar de Vader heeft zich door de schepping geopenbaard met het oog op een betere schepping, als belofte van een hoogere wereld, in welke eigenlijk de schepping eerst voltooid wezen zal. De voortgang der schepping is het steeds verder ontwikkeld worden van de levensmededeeling Gods aan de wereld. De verlossing is reeds in de goddelijke wereld-idee, in de oorspronklijke scheppings-idee, mede opgenomen. En de goddelijke wereld-regeering is niets anders dan de uitvoering van dit goddelijk plan of raadsbesluit der verlossing en verheerlijking. Daarom is Christus de Alpha en de Omega, het begin en het einde, en onder Hem wordt dus alles in één plan gebracht, onder één Hoofd saamgevat, waarin de universeele, de kosmische beteekenis des Christendoms gelegen is. Het vrije liefdeleven Gods stroomt naar den raad Zijns welbehagens op de schepselen uit; deze liefde is in onze harten uitgestort door den Heiligen Geest, die ons is gegeven. En dit alles gaat naar een orde en regel, dien menschen en engelen eerst na de voltooiing aller dingen, als de goddelijke geheimenis volkomen zal ontsluierd zijn, aanbiddend doorschouwen zullen.

Deze Geest des levens nu, die al het geschapene levend maakt en levend houdt, is tot veel hooger werking opgevoerd als hij in het Nieuwe Testament Heilige Geest, eeuwig leven heet. De levenskracht is reeds van nature den mensch eigen, maar de Heilige Geest kan alleen door het geloof ontvangen worden. Hij is een nieuwe Geest uit Jezus Christus, niet slechts een opwekking van den ouden geest tot nieuwe werkingen. Want het heilige is, naar de Schrift, datgene wat aan het gewone, algemeene wereld-verkeer onttrokken is. Daarom vraagt Jezus in het

hoogepriesterlijk gebed, dat de Heilige Vader Zijn jongeren van de wereld rein beware. Immers wereld en menschheid zijn in het vleesch verzonken, en tegen dat vleesch heeft de Geest vijandschap zoowel als overmacht; van het natuurlijke is Hij alleen onderscheiden, tegen het vleeschelijke is Hij òver gesteld.

Wie nu door het geloof in Christus den Heiligen Geest ontvangen heeft, die is in den eigenlijken zin des woords levend geworden. De macht der zonde en dus ook des doods is in hem gebroken. De eigenlijke Adam, de waarachtige mensch, keert in hem terug, gelijk in den Zoon oorspronklijk alle dingen geschapen zijn en naar hun eigenlijk eerste, waarachtige wezen, in Hem rusten; deze scheppingsorde, door de zonde verstoord, wordt nu door de verlossing in den mensch aanvanklijk weder hersteld. Gelijk de Zoon, die van den beginne af, ook vóór Zijn vleeschwording, in de wereld was als het licht en het leven der menschen, ter bepaalder tijd ten volle in de wereld gekomen, vleesch geworden is: zoo is de natuur-geest van den aanvang af ook in de menschelijke wereld, maar als Heilige Geest komt Hij eerst in ons als wij in den Zoon gelooven.

Alle lagere schepselen ontvangen slechts afzonderlijke gaven des Geestes; de geloovige alleen ontvangt den Heiligen Geest in Zijn volheid, als Persoon. Wie is een geloovige? Hij die door persoonlijk geloof des harten één is geworden met Jezus Christus, het vleeschgeworden Woord. Tot het ontvangen van den Heiligen Geest is dus Jezus de middelaar. Wij moeten overwegen, op welke wijze Hij dit is.

Het Woord werd vleesch. Dat is, op aarde heeft niet, in den persoon van Jezus Christus, een mensch rondgewandeld die het goddelijke, het Woord dat God was, slechts in zich had. Neen, Hij heeft het niet, Hij is zelf het

Woord. En wederom heeft in Hem niet een God op aarde rondgewandeld, die het menschelijke slechts aan zich had, zoodat als het ware alleen de omkleeding, de omtrek Zijner persoonlijke verschijning menschelijk geweest zij en het middelpunt goddelijk. Neen, Hij heeft de menschheid niet; Hij is zelf mensch; ja de Zoon des menschen, d. i. Zijn toebehooren tot de menschheid is niet onvermiddeld, maar door den samenhang des geslachts, der menschelijke geboorte (schoon Hij wel in het vleesch maar niet uit het vleesch is geboren) is Hij mensch, naar lichaam, ziel en geest. Onze menschelijke ontwikkeling heeft Hij gedeeld; den wil des Vaders te doen was Zijn spijze, d. i. daardoor werd Hij voortdurend gevoed, gesterkt, tot vollen wasdom ontwikkeld.

Wat wij in ons tweede hoofdstuk in 't algemeen omtrent den mensch beschreven, dat Hij levende ziel is, lichaam heeft, en geest wordt, dat geldt ook van den Zoon des menschen. Hieruit volgt dus, dat de ziel van Jezus Christus het Woord zelf is; want het Woord werd vleesch, d. i. aardsch-lichaamlijke persoon, ziel. Niet aldus, dat het Woord in Hem slechts in de plaats der menschelijke ziel gekomen zou zijn; neen, het heeft zich in de menschelijke kiem ingevoegd, zich in de gewone afhanklijke verhouding aan deze stoffelijke omhulling ondergeschikt, en voor alle hiermede verbonden aandoeningen ontvanklijk gesteld. Zoo was de Zoon Gods aan al onze verzoekingen in der daad en in waarheid onderworpen. Hij heeft ze alle overwonnen en in zich bevestigd het zelfstandig en volledig bezit des goddelijken levens. Welk is dat goddelijk leven? God is Geest: Hij, boven alle levensbronnen verheven, die Hem van buiten het leven zouden hebben mede te deelen, heeft het leven in Zichzelf en kan dus scheppen, levend maken, leven mededeelen. Hij is de levendmakende Geest. En gelijk de Vader het leven heeft in Zichzelf, zoo heeft Hij

ook den Zoon gegeven, het leven te hebben in Zichzelven. De Zoon heeft derhalve niet slechts leven van boven, van buiten ontvangen, maar Hij is het leven en het licht zelf, en kan levend maken die Hij wil, in onbegrensde mate. Want de Vader heeft Hem zelf, onafhanklijk van de aardsche toestanden, waarin wij leven en waardoor des Geestes mededeeling slechts gedeeltelijk, in gaven, geschiedt, — Hem zelf den Geest, de kracht Gods, gegeven. De Zoon bezit deze kracht dus in volkomen volheid. Dit leven nu heeft Hij in zich bevestigd door onafgebroken overwinnen van de verzoeking, waaraan Zijn heilige levensgrond door het dragen van de zonde der wereld blootgesteld was; de verzoeking om Zijn doel langs een onrechtmatigen weg, of te haastig, te bereiken. En dit tot het einde toe, langs den ganschen weg der ontplooiing van de goddelijke krachtsvolheid in de menschelijke natuur. Het geheele leven van Jezus is evenzeer ontvouwing, openbaring Gods in het menschelijk leven, als ontvouwing, openbaring des Menschen tot een steeds krachtiger in zich opnemen van het goddelijk leven. Op elken trap Zijner voortgaande ontwikkeling nam God even zooveel van het menschelijk leven in zich op, als de Mensch van het vol en ongedeeld goddelijk leven in zich opnam. Zoo vormde zich niet een menschenkind, maar de Menschenzoon. Dat is: Zijn zedelijke ontwikkeling als vermenschlijking des goddelijken Geestes komt der geheele menschheid tot haar vernieuwing te stade. Even als Hij, om dezelfde reden, niet is een gezant Gods, maar de Gezondene Gods, niet eene gedeeltelijke, maar de volle goddelijke openbaring brengt. Opdat alzoo God, die voortijds veelmalen (in vele gedeeltelijke openbaringen) en op velerlei (in vele gedaanten en vormen eenzijdige) wijzen tot de Vaderen gesproken had door de Profeten, in deze laatste dagen tot ons spreken, (zich volledig opensluiten) zou door den Zoon, en het woord der

hoogepriesterlijke bede vervulling ontvinge: Ik heilig Mijzelven (ten volle naar alle zijden heen) voor hen, opdat ook zij (in dezelfde mate) geheiligd mogen zijn in waarheid, in volle werklijkheid der zaak. Met andere woorden: Hij is geworden de waarachtige Mensch, volkomen den waarachtigen God in zich ontvangende, opdat de waarachtige God datgene wat den waarachtigen Mensch (in Jezus) gemaakt had, nu ook verder aan de menschheid, tot vorming van den waarachtigen Mensch in ons, leden van dat Hoofd, zou kunnen mededeelen. De ontvanklijkheid voor God, in den Zoon des menschen volkomen geworden zijnde, is tot de volkomen mededeeling van God geworden. Een vaas die, van den hemelschen balsem volgeloopen zijnde, juist door dit gewicht haar opening naar beneden keert en zich uitstort, doch zonder zich ooit te ontledigen.

Hij heeft niet slechts den Heiligen Geest: Hij geeft dien. Hij doopt met den Heiligen Geest en met vuur, Hij bevrijdt van den dienst der zonde door de heiligende kracht des Geestes. De macht om den Geest te kunnen mededeelen heeft Hij eerst door Zijn verhooging ontvangen; want "de Heilige Geest was nog niet" — in den vollen eigenlijken zin, als Heilige Geest niet alleen des Vaders maar ook des Zoons, als Geest niet alleen Gods maar ook des menschen was Hij er nog niet, zoolang "Jezus nog niet verheerlijkt was." Maar Hij werd verheerlijkt aan 's Vaders rechterhand, en zoo is dan die mededeeling des Geestes mogelijk geworden. Deze mogelijkheid nu is tot werklijkheid gekomen in de uitstorting des Heiligen Geestes op den Pinksterdag te Jeruzalem.

De Geest gaat van den Vader uit. Ook Jezus Christus kan Hem slechts van den Vader uit zenden, en moet dus om Hem te kunnen uitstorten, tot den Vader zijn heengegaan. Immers alle werk, dat de geheele wereld omvat, kan alleen in God zelf zijn middelpunt hebben, van den Troon

der Majesteit uitgaan. Het werk des Geestes nu kan slechts geschieden op grond van het werk des Zoons, sedert de Zoon het eeuwige leven, gelijk wij zagen, voor de menschheid verworven, toeganklijk gemaakt heeft. Dat Christus ter rechterhand Gods is verheven, heeft deze beteekenis, dat de Almacht Gods voortaan menschelijk is geworden. De beschikking over het Heelal gaat van een menschelijk hart uit. Bij alle geloof aan de volle en waarachtige vleeschwording des Woords kunnen wij dit nooit volkomen bevatten; er blijft voor ons arm en aanvanklijk denken een spanning tusschen het goddelijke en het menschelijke, ja een oneindige afstand tusschen beide, bestaan. Maar zie, tot zóó hooge verheffing boven hetgeen wij nu, in dit vleesch, beseffen kunnen, is de menschelijke natuur toch aangelegd. Zij heeft die bestemming reeds bereikt in Christus. Als de zondige mensch op deze bestemming trotsch zou worden, zoo herinnert Gods Woord hem dat hij, en het gansche verloste geslacht, enkel en alleen door de voorbede des Zoons, die ons Hoofd is, behouden blijft. Dien Zoon is het oordeel overgegeven opdat allen den Zoon eeren gelijk zij den Vader eeren. Dat is: niet een deeling als het ware van de eere des Vaders met die des Zoons wordt hier bedoeld, evenmin als een deeling des wereldbestuurs, als er gezegd wordt, dat de Zoon ter rechterhand verhoogd is. Neen, het beteekent dit: in die mate waarin wij den Vader willen eeren, hebben wij den Zoon te eeren. De hoogste hoogte van onze aanbidding des Vaders is: den Zoon te eeren; want in Hem is de volheid van 's Vaders macht en heerlijkheid. Dus alle scheiding tusschen de eer des Vaders en die des Zoons is juist tegen den hoogsten wil en de eere des Vaders.

Hij nu, de verhoogde Zoon, heeft in die gemeenschap des Vaders den Heiligen Geest uitgestort. Dit verkondigt ons de zalige waarheid, dat de Geest voortaan zoowel een

menschelijke als een goddelijke Geest zal zijn; dat Gods gedachten in des Geestes gemeenschap des menschen gedachten zullen worden. Onuitsprekelijk voorrecht, in dit genadegeschenk den menschen toegedeeld! Die Geest toch zou den discipelen zijn de "andere Helper," met wien zij iets beters, hoogers nog ontvingen dan zij door Jezus lichaamlijke tegenwoordigheid gehad hadden; want de Heer zegt bepaald dat het hun nut is dat Hij heenga. Dit hoogere en betere bestaat daarin, dat Hij nu voortaan niet slechts bij maar in hen zou zijn, zoodat zij in de engste verbinding met Hem zelfstandige menschen des Geestes zouden worden. Reeds vroeger, bij hun omgang met den Heer, bestond wel is waar een aanvang van dit wonen van Christus in hun hart door den Heiligen Geest, maar toch was dit nog slechts meer lijdelijk dan werkzaam. Zij hadden een nieuw leven ontvangen maar wisten het, getuige de lijdens-nacht des Heeren, nog niet te gebruiken; zij waren nog slechts doel, niet reeds in vollen zin werktuigen des Heiligen Geestes. Nu werd dit anders. Nu ving hun zelfstandig leven in den Geest aan. De gemeente werd gesticht door des Geestes inwoning. In de gemeente is de Heer Jezus het Hoofd, de Geest heerscht niet maar dient. Dit is de betooning en de heerlijkheid Zijner goddelijke liefde dat Hij, de Geest, steeds een dienende roeping vervult. Eerst heeft Hij in den Zoon des menschen hier op aarde de goddelijke volheid des levens, van trap tot trap voortgaande, nedergelegd. Daarna heeft Hij wederom den Zoon gediend, om de volheid des verworvenen levens aan de discipelen te doen toekomen, ze hun mede te deelen. In den Zoon des Menschen hier op aarde gaat Hij in, en wederom van den Zoon des Menschen in den hemel gaat Hij uit; zoo vervult Hij eerst het Hoofd, daarna, van het Hoofd uit, de leden des lichaams, de gemeente.

In die gemeente worden wij opgenomen door den Doop,

het zegel des Verbonds dat met Abraham gesloten, in Christus bevestigd en ons allen toegedacht is. De Heilige Geest toch is niet een plaatsvervanger van Christus in dien zin, dat Hij persoonlijk ons daardoor min of meer overtollig zou worden. Integendeel, juist door den Geest woont Christus zelf in ons. Maar eerst gaat vooraf wat aan die geestelijke gemeenschap ten grond lag in de geschiedenis der eerste dagen, namelijk de lichaamlijke aanraking met Hem, die ons Hoofd is. Zien wij uit de oudste geschiedenis, nog eer wij de leer kortelijk beschouwen, de beteekenis en kracht des Doops.

De Heilige Geest was dan uitgestort, en Petrus had den verzamelden te Jeruzalem verkondigd dat de "laatste dagen," nadat door de aanschouwde uitstorting des Geestes de belofte des Vaders vervuld, het hoogste punt der wereldgeschiedenis bereikt was, thans waren aangebroken en tot aan het einde toe zouden doorgaan. Een reeks van gerichten stond dus te wachten, uit welke alleen behouden zou worden wie den naam des Heeren Jezus aanroepen zou. Hij had zijn rede besloten met het woord: Zoo wete dan zekerlijk het gansche huis Israëls, dat God Hem tot een Heer en Christus gemaakt heeft, dezen Jezus dien Gij gekruist hebt. Als zij dit hoorden, werden zij verslagen in het hart. Vooreerst benauwde hen namelijk het vooruitzicht dezer oordeelen Gods. Maar ten andere: Petrus had hun wel is waar gezegd: Roept den naam des Heeren aan, en gij zult behouden worden; maar hun verslagen hart en geweten kon niet zoo onmiddellijk daartoe besluiten. Elk Christen weet ook nog heden ten dage uit eigen ervaring, dat als hem de diepte zijner zonde voor 't eerst klaar en duidelijk voor oogen staat, hij niet zoo dadelijk tot de barmhartigheid Gods de toevlucht nemen kan. Een verslapte, gevoellooze christenheid moge zich zoetvoeriglijk zonder bedenken de prediking der vergevende liefde Gods kunnen toeëigenen, ge-

lijk wij dit alle dagen rondom ons zien, maar dit is slechts uit ongevoel voor Gods heiligheid en voor het vreeselijke onzer overtredingen. Waar de oogen werkelijk daarvoor zijn opengegaan, daar is nog een andere, meer bepaalde geruststelling vooraf volstrektelijk noodig. Zoo vergelijken zich nu deze hoorders te Jeruzalem met de schare van hen die den Heiligen Geest ontvangen hebben en in de zalige bewustheid dezer ervaring vóór hen staan. Ja, gij hebt goed spreken, zoo denken zij. Gijlieden kunt den Naam des Heeren wel aanroepen, want gij hebt in liefde en gemeenschap met Hem verkeerd, terwijl Hij in ons vleesch wandelde. Maar ach! ter zelfder tijd hebben w ij daarentegen Hem gesmaad, verworpen, gekruisigd! Is er dan voor ons geen mogelijkheid om dien tijd weder goed te maken, om ook in een persoonlijke, lichaamlijke gemeenschap gelijk gij die gehad hebt, overgezet te worden?

Ja — andwoordt Petrus — bekeert u, en een iegelijk van u worde gedoopt in den naam van Jezus Christus tot vergeving der zonden. Niet van bekeering alleen spreekt de apostel, maar van bekeering e n d o o p. Want de doop is juist hetgeen dezen menschen ontbrak: de vergoeding voor het lichaamlijk samenzijn met Jezus. Immers de doop vat de natuurlijke lichaamlijkheid des menschen aan, brengt hem door een uitwendig, tastbaar middel, door de onderdompeling in het water, in persoonlijke betrekking tot den Heer, omdat Hij zelf dien doop heeft ingesteld en de belofte van Zijn nabijheid, van de indaling Zijner kracht, er aan heeft verbonden. Daarom doopte Jezus zelf ook n i e t zoolang Hij hier op aarde was, maar alleen Zijn discipelen, omdat Zijn tegenwoordigheid den doop onnoodig maakte. En met reden voert ons doopformulier Zijn handoplegging en zegen aan de kinderen als bewijs voor den kinderdoop aan. Geheel dezelfde beteekenis had de doop voor Paulus, nadat Ananias hem de handen had opgelegd en hij weder ziende was

geworden. Onder aanroeping van den Naam des Heeren werd zijn lichaam der zonde nu door den doop in Jezus dood mede begraven.

Daarom dan ook is het diepzinnigst onderricht, dat wij omtrent den doop ontvangen, in bekende heerlijke woorden door Paulus op zijn eigen ervaring gegrond: Weet gij niet dat zoovelen als wij in Christus Jezus gedoopt zijn, wij in Zijn dood gedoopt zijn? Wij zijn dan met Hem begraven door den doop in den dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de dooden opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden. Want indien wij met Hem ééne plant geworden zijn in de gelijkmaking Zijns doods, zoo zullen wij het ook zijn in de gelijkmaking Zijner opstanding; dit wetende dat onze oude mensch met Hem gekruisigd is, opdat het lichaam der zonde te niet gedaan worde, opdat wij niet meer de zonde dienen.

Eéne plant met Hem geworden in de gelijkmaking Zijns doods! Dat is niet slechts een "vergelijking" zonder wezenlijke gelijkheid, maar het is waarachtige éénheid. Immers wordt twee hoofdstukken verder (Rom. 8: 3) met hetzelfde Grieksche woord gezegd, dat God Zijn Zoon heeft gezonden in gelijkheid des vleesches der zonde — waarbij toch wel niemand aan Paulus de dwaling zal toeschrijven, dat de Heer slechts in een schijnlichaam, in een lichaam dat aan het onze alleenlijk gelijk ware, zou op aarde verschenen zijn! Maar wat bedoelt dan de Apostel met dit ingeplant zijn in Christus? Dit, dat de doopeling in het korte verloop van de handeling des doops het geheele leven van Christus dóór-gaat. Bij den Heer zelf was al het uitwendige tevens inwendig, al het lichaamlijke tevens geestelijk van aard: d. i. zijn lichaamlijk lijden was tevens een afsterven aan de zonde, Zijn dood een werkelijk sterven aan de zonde, Zijn opstanding een niet

slechts lichaamlijk maar ook ten volle in dezelfde mate geestelijk, nieuw leven. Bij ons echter is dit alles nog slechts geestelijk, en slechts in kiem, in aanvang (gelijk een vroeger hoofdstuk ons leerde) ook lichaamlijk, voor zoover namelijk al het geestelijke er naar streeft om ook lichaamlijk te worden. Het zal wel overbodig, althans nauwlijks noodig zijn, hier bij te voegen dat de uitwendige handeling, de onderdompeling of het watersprengen, op zich-zelf niets hoegenaamd verlossends heeft, dat wij geen bijgeloovige denkbeelden omtrent eenige kracht des waterbads op zich-zelf koesteren, evenmin als omtrent die van brood en wijn bij het andere Sacrament. Neen, die kracht is enkel in Christus, omdat Hij er Zijn belofte van levendmakende tegenwoordigheid aan verbonden heeft. Nu ziet dan God ons aan in Hem. Wij waren van nature kinderen des toorns, wij zijn nu kinderen des levens, der verkiezing, ranken aan den wijnstok. De doop behoudt ons, zegt Petrus. Om den doop te ontvangen is noodig: bekeering en geloof. Bekeering, d. i. het verwerpen van den natuurlijken toestand, waarin wij door de zonde verkeeren. En dan het geloof, hetwelk tweeërlei is. Namelijk ten eerste, het geloof dat noodig is om den doop te ontvangen; ten andere het geloof tot hetwelk de doop ons eerst in staat stelt. Wat het eerste betreft, velen verwerpen deze waarheid uit vrees van, indien zij haar aannamen, dan ook de baptistische verwerping van den kinderdoop te moeten toegeven. Maar dit is een dwaling. Het geloof dat ook in het kind geëischt wordt, en hetwelk men, indien onze gemeentelijke toestanden niet zoo schroomelijk verward en verdonkerd waren, ook in den regel bij het christen-kind zou kunnen en mogen onderstellen, is geen ontwikkelde geloofsovertuiging, geen klare gedachte, maar slechts de primitieve, natuurlijke neiging des menschelijken geestes naar zijn oorsprong, naar God, gelijk het kind op natuurlijk gebied, even-

eens onbewust, de moederborst zoekt voor zijn lichaamlijke behoefte. Het geloof toch is in zijn eigenlijken aard geen zaak des verstands, maar des Geestes, die in de gemeente is en door wien het kind, "anders onrein maar nu heilig" als christenkind mede geheiligd is. Deze heerlijke waarheid wordt miskend van twee zijden: en door de geloovigen, die, zeer inconsequent, wel van erfzonde (ook onbewust!) en van erfvloek, maar niet van erfzegen willen weten; en door het ongeloof, dat met zulk een beweering als met een dwaze ongerijmdheid lacht, terwijl toch het dieper besef, ook buiten het geloof, uitstekende geesten leert haar, althans in voorgevoel, te beseffen; gelijk b. v. Byron zijne Adah aan Kaïn hun kind laat aanbieden met de woorden: "Zegen onzen kleinen Enoch! wel heeft hij tot nog toe geen woorden om u te danken, maar zijn hart zal het later doen, en uw eigen hart ook." Echter is deze waarheid met de hoogste levensbeginselen in verband. Gij denkt misschien dat het slechts een opvatting van een bijzonder punt is, als wij van den doop aldus spreken: dat Wormser toch wel overdreef toen hij, in zijn geschrift over den Kinderdoop (een uitlegging van ons Gereformeerd Doopsformulier, die wij niet genoeg kunnen aanbevelen) zeide: geef der christelijke gemeente haren doop terug, en de natie zal gered zijn. Toch is het volkomen waar. Laat ons het uitleggen. De groote waarheid van den doop is deze, dat wij door de genade Gods op het nieuwe levensterrein, op het gebied der wedergeboorte zijn overgezet; dat wij tot Gods kinderen aangenomen zijn, vóór wij nog gelooven, en niet eerst later dat zullen worden als wij zullen geloofd hebben. Het geloof is, naar wij ontvouwden, volstrekt noodig opdat de gave Gods haar werklijkheid in ons hebbe, waarlijk ons eigendom worde; maar of wij gelooven of niet, d. i. of wij haar aannemen of niet, de gave Gods is en blijft evenwel van Hem geschonken. De gewone be-

schouwing laat alles van het geloof afhangen, en zegt, zonder van den doop in 't minst te gewagen of er eenige waarde aan te hechten: zoo gij in Christus gelooft, zijt gij behouden, anders niet. Maar hierbij vergeet men dan doorgaans, dat het geloof tot voorwerp heeft een gave Gods, niet slechts een belofte gelijk onder het Oude Testament, maar een gave, die niet nog gegeven worden moet, maar reeds gegeven is. Niet dat de behoudenis het loon des geloofs zal zijn, maar vóór het geloof en onafhanklijk van het geloof is ons de behoudenis gegeven; het is nu de vraag of wij haar in den geloove aannemen zullen, en aldus haar tot werklijkheid in ons laten worden, dan wel of wij haar niet aannemen zullen, en dus haar ons tot een verdubbeling der schuld en des oordeels laten worden. Zoo als in de gelijkenis van den onbarmhartigen dienstknecht deze ondankbare de vergeving van zijn groote schuld wel van den koning ontving, maar toen hij deze gave niet verwerklijkte, haar slechts op zich liet rusten en haar niet in zich opnam, — zoo als bleek uit zijn onbarmhartig gedrag jegens zijn medednienstknecht — toen werd deze ontvangene gave hem tot dubbele straf: hij werd met alle strengheid opgesloten. Van waar komt eigenlijk deze dwaling, die den doop voorbijziet? Zij spruit voort uit het algemeen heerschend individualisme, waardoor ieder meent in de geestelijke dingen op zichzelf te staan. In het staatkundige verwerpt men terecht de bekende leer van het "maatschaplijk verdrag," volgens welke er in 't begin geen maatschappij was, maar slechts enkele menschen die op zichzelf stonden en die vervolgens, ter onderlinge beveiliging, zich tot een maatschappij hebben saamgevoegd, zoodat alle gezag, dat over hen heerscht, in den grond hun eigen keuze, hun eigen schepping is. Maar op geestelijk gebied neemt men die dwaling toch doorgaans weer op. Men zegt, hier staan wij, ieder op zichzelf, in zonde geboren. Nu wordt ons het

Evangelie gepredikt, en zoovelen als nu dat Woord van God aannemen in den geloove, die vormen de kerk, het lichaam van Christus, terwijl de anderen, gedoopt of ongedoopt, heidenen blijven. Eerst komt dus het geloof, dan, door het geloof, het leven en de liefde. Maar hierbij vergeet men de groote waarheid, dat de liefde voortkomt uit het leven, niet het leven uit de liefde. Ziehier een huisgezin. Hebben in dit huis zich eenige personen, van de straat af, saamgevoegd en daarna, op grond van gemeenschaplijke karaktertrekken of hoedanigheden, waardoor zij elkaar aantrokken, besloten als broeders en zusters saam te leven en een paar achtbare menschen tot vader en moeder te benoemen? Neen, de liefde die hier alles saamverbindt, is gegroeid op den bodem van het leven. Het gemeenschaplijke leven, de gemeenschap des bloeds, was er vóórdat aan dat leven zelf geloofd werd met bewustheid, en vóórdat op grond van dat leven een onderlinge liefde kenbaar werd. Zoo is ook de christelijke kerk één huisgezin, en het leven dat de grond des geloofs en der liefde is, dat leven is geschonken in het Doopverbond. Alle gedoopten behooren tot de christelijke kerk. Eén lichaam is het en één geest. Niet één geest slechts, maar vooraf één lichaam, en op grond daarvan één geest. Eén Heer, één geloof (met of zonder eenheid van overtuiging!) één doop. (Zie deel I bladz. 182). Op den grondslag van 't geschonken leven nu zijn wij tot heiligheid geroepen; want even als in het natuurlijke zoo is ook in het geestelijke leven het licht de verschijning, de openbaring van het leven. Die uit God geboren is, zondigt niet: hij kan niet zondigen, want Gods zaad blijft in hem, hij is uit God geboren. Daarom is de mindere in het koninkrijk der hemelen meerder dan Johannes de Dooper, schoon deze de uitmuntendste zij onder degenen die van vrouwen geboren werden. Bij de heidenen is de zonde iets natuurlijks, wegens de heerschappij van het vleesch;

bij ons gedoopte christenen die, door de daad der genade Gods, der zonde gestorven zijn, is elke zonde de tegennatuurlijke herleving, de spookachtige wederkeer van een doode.

Wat dunkt u, zou dit geloof, deze opvatting van de beteekenis des doops, ook gewicht hebben voor het leven? Zou men niet mogen zeggen dat aan de christelijke gemeente, door de algemeen heerschende individualistische miskenning dezer waarheid, onberekenbare schade geschiedt? Laat mij, om er u nog verder van te overtuigen, een bladzijde herhalen, waarin ik hetzelfde vroeger getracht heb toe te lichten:

Waarom blijft deze gave Gods, schoon werkelijk ontvangen, toch onwerkzaam bij zoo ontelbaar velen? Omdat zij niet gelooven aan haar beteekenis. Hier openbaart zich de groote kwaal, waaraan ons geestelijk leven door de zonde krank is. Onze verdorven natuur wil en kan niet gelooven vóór zij gezien en ervaren hebbe. Aan deze onze schuldige zwakheid komt Gods genade wel is waar tegemoet door ons in de gemeente rondom ons een groote schare te toonen, te doen zien, die door het geloof behouden zijn, van Abraham af, die geloofd heeft dat God het verstorvene levend kan maken, tot onze dagen toe. Maar ook deze wolk van getuigen is ons op zichzelf niet genoeg. Eigen ervaring willen wij, zoo wij zullen gelooven. En waarom dit? Omdat, helaas! het edelste en schoonste in onze natuur, het onbegrensd vertrouwen, dat de ziel en kern is van 't geloof, ons onbereikbaar is. Deze volstrekt ridderlijke, edelmoedige overgave des harten, die God op Zijn woord gelooft dat Hij de Liefde is, zij is ons vreemd door de eigenbaat, de bekrompenheid van ons hart. De wereld in haar blindheid acht het een gemakkelijke zaak, te gelooven

---

Uit mijn Voorrede voor W. Ziethe, de waarheid en heerlijkheid des christendoms.

dat God liefde is. Ieder meent dit te kunnen aannemen; ja zij die het Christendom bestrijden, meenen van die overtuiging, dat God liefde is, als van de voor hun besef allerzekerste en onbetwijfelde waarheid uit te gaan. Het is omdat men van een onheilige liefde droomt, die de zonde buiten rekening laat, en dus eigenlijk niet anders dan een flauwhartige goedigheid, inschiklijkheid, mildheid is. Maar zoo het geweten ontwaakt, en dus een ernstiger, waarachtiger opvatting van liefde ons tot behoefte wordt, o dan kost het eindelooze moeite om waarlijk en inderdaad te gelooven dat God liefde is. Want niet anders dan de Heilige Geest kan het ons doen gelooven. Tot dezen sprong, tot die vlucht, tot dat heroïsme des geloofs is de natuurlijke mensch buiten staat. Zijn eigenlijke toestand is wantrouwen jegens God. Een rampzalige, een diep onnatuurlijke toestand. Ach wat kan er toch natuurlijker zijn, dan dat het kind aan de liefde zijns vaders gelooft? Wat kan er toch, bij dieper beschouwing, natuurlijker zijn dan het geloof? En zie nu, dit allernatuurlijkste is ons door de zonde tot het alleronmogelijkste geworden.

Tot dat edelmoedige, echt en in den schoonsten zin menschelijke, onbegrensde vertrouwen des geloofs wil ons Gods genade door den doop terugvoeren. Sedert ik dit heb ingezien, is mij het Christendom de godsdienst der ridderlijkheid in de hoogste en heiligste beteekenis. Vele waarlijk adellijke gemoederen verwerpen, helaas! den Christus naar de Schriften, op grond van de hoogstrevende, schoone dichterlijke beseffen, waaraan hun ziel behoefte heeft. O kon ik hun aanwijzen, dat juist hetgeen zij zoeken, juist datgene, in naam waarvan zij meenen het in hun oogen beperkte en onmenschelijke Christendom te moeten verwerpen, dat dit juist de kern en het eigenlijk wezen des Christendoms is. Uwe dichters, uwe verheven geniën met wie te verkeeren, wier schoone gedachten in te drinken u behoefte

des harten is, ach wat doen zij anders dan in hun stoutste en diepste gedachten de oppervlakte des christelijken geloofs bereiken? Moet ik u deze waarheid bewijzen? Kom, breng mij een uwer meest gevierde grootheden, uw Goethe. Kies een zijner heerlijkste scheppingen, zijn Tasso. Neem uit die bladzijden een meesterstuk, de alleenspraak van Tasso, nadat hij bedektelijk zijn liefde aan Leonora heeft aangeduid en van haar (gij herinnert u die wonderschoone woorden) de bedekte aanduiding ontving, dat ook zij hem liefheeft..... "Wat zal ik doen, om harer waard te zijn? Zij was in staat u te vertrouwen, en daardoor zijt gij harer waard!" Nu denkt hij aan zijn jeugd, aan zijn gemis van verdienste vooralsnog..... "Gij voorbarige, waarom verborg uw mond niet wat gij gevoeldet, totdat gij u als harer waardig, ja als meer dan dat, aan haar voeten zoudt kunnen werpen? Dat was uw voornemen, uw verstandige wensch. Maar het zij zóó, gelijk het nu is. Veel schooner is het, zuiver onverdiend zulk een geschenk te ontvangen, dan half en half te wanen dat men het wel zou hebben kunnen eischen! Zeg mij, waarom zijn deze woorden van Goethe zoo heerlijk schoon? Omdat zij het eigenlijk wezen der edelmoedigheid, der genade zoo diep opvatten. Welnu, ik vraag u, wat doet de dichter hier anders, dan in de hoogste vlucht van zijn dichterlijk genie voor een oogenblik nabij te komen aan hetgeen de doorgaande levensgrond, de allereerste, eenvoudigste waarheid is, in welke het christelijk gemoedsbestaan wortelt?

Ja dit is mijn heerlijkste blijdschap, als de loop van mijn onderzoek mij telkens op nieuw met de denkbeelden der kinderen dezer wereld, de hoogste, de stoutste gedachten in aanraking brengt, dan bij eenig nadenken te vinden dat dit alles den kinderen Gods reeds van den aanvang huns geestelijken levens, al is het in onontwikkelde ge-

stalte, gegeven was. Zoo blijft te midden van den hoon, de minachting met welke de wereld de gemeente des Heeren, de schuldige, de vernederde gemeente voorbijgaat, toch eeuwig wáár des Heilands woord: wat gij op aarde binden zult, dat zal in den hemel gebonden wezen; wat gij op aarde ontbinden zult, dat zal in den hemel ontbonden zijn. Dat is: het u toevertrouwde leven, gemeente des Heeren! of wel de u toevertrouwde waarheid, waarin dat leven zich openbaart, is en blijft eeuwig de toetssteen van al wat als waarheid zal proefhouden hier beneden, de vervulling van alle profetien, die ook de geest der wereld, in zijn diepzinnig streven naar 't ongeschapen Licht, van geslacht tot geslacht aan de kinderen der menschen overlevert.

Doch keeren wij tot onze eigenlijke beschouwing terug.

Ons leven in den Heiligen Geest, waarover wij handelen, is dus de toeëigening van 't geen ons in den doop is gegeven. Toeëigening, door het geloof, van de persoonlijke, volle gemeenschap met den Zoon Gods. Deze gemeenschap is tevens gemeenschap met den Vader. Zoo iemand Mij liefheeft, spreekt de Heer, die zal Mijn woord bewaren. En mijn Vader zal hem liefhebben, en Wij zullen tot hem komen, en zullen woning bij hem maken. En het andwoord der ervaring is bij monde des Apostels: Wat van den beginne was, wat wij gehoord, wat wij met onze oogen gezien, wat wij aanschouwd en onze handen getast hebben van het Woord des levens — wat wij gezien en gehoord hebben, verkondigen wij ook u, opdat ook gij met ons gemeenschap hebt. Onze gemeenschap nu is met den Vader en met Zijn Zoon Jezus Christus.

Wijd u, mijn hart, schik u, mijn woord, om deze hoogheilige verborgenheid uit de verte te beschrijven.

O mijn volk, — dus spreekt de Heer in het lied van Mozes — zie voor de leidingen der Voorzienigheid niet Mijzelf voorbij: Ik dood en Ik maak levend, en er is niemand

die uit Mijn hand redt. Ik dood en Ik maak levend. Dat is de diepste uitdrukking der onnaspeurlijke geheimenis, dat God, de driemaal Heilige, zich verwaardigt in persoonlijke betrekking tot het schepsel te treden. Het is God die doodt en levend maakt: dit is de verklaring der diepste raadselen onzes geestelijken levens. De mensch is tot Gods gemeenschap bestemd; op persoonlijken omgang met God is hij aangelegd. Eerst, als hij gezondigd heeft, trekt hij zich terug in 't geboomte des hofs, in de vele bladeren, beslommeringen, omstandigheden des wereldschen levens. Maar als God in zijn barmhartigheid hem toch heeft opgezocht, en heeft gevraagd: waar zijt gij? dan hoort de mensch uit het paradijs gebannen, eerst naar de stem zijns gewetens, als heiden, of naar de wet Gods, als Israëliet. Maar in de volheid des tijds komt God zelf weder tot hem, en voor de natuurlijke zedewet en voor het gebod van Sinaï komt de Heilige Geest, de inwoning des persoonlijken Gods, in de plaats. Deze eerste ontmoeting is doodend. De mensch, de natuurlijke, vleeschelijke mensch, moet sterven als hij God aanschouwt. Worstelt hij met God onder de wet, of onder de voorloopige bedeeling des ouden dags, dan wordt hem in tranen en smeekingen de heup verwrongen. Maar ziet hij God, in den Zoon, dan valt hij, met Johannes, als dood aan Zijn voeten, totdat de hand op hem gelegd wordt en hij hoort: Ik ben zelf dood geweest en Ik leef, en maak levend, heb de sleutels van hel en dood.

Weet gij het niet? hebt gij het niet verstaan? Wellicht gaat uw leven zeer gelijkmatig voort; gij geniet vele geestelijke zegeningen, gij kent de waarheid, en echter drukt u het besef dat gij den rechten vrede mist. Ach ik vorder niet, ik ga niet vooruit, roept gij. Ik gevoel geen innerlijke gewisheid, geen verzegeling des Heiligen Geestes, die mij opheft en waarlijk levend maakt. Wat is het? O, God zwijgt voor u.... Maar gij roept Hem weder aan. Gij

wilt tot elken prijs aan dezen doodenden toestand ontkomen. God andwoordt u. Namelijk Hij leidt u in de diepte. Hij doet u zien, dat uwe schuld oneindig grooter is dan uw schuldgevoel. Gelijk Elifaz de Themaniet hoort gij in de stilte des nachts een stem: zal een mensch rechtvaardig zijn tegenover zijn Maker? Dat is de komst Gods, des Heiligen, tot u. Ik kon u dooden, maar er is genade, gij leeft nog. Zoo komt God tot Mozes, als hij gereed is met zijn gezin naar Aegypte te gaan, en wil hem dooden, omdat hij zorgeloos omtrent het verbond Gods verkeerd had. Ontzachlijke ontmoeting, als alle redeneeringen en gewone bedekselen der gerustheid wegvallen, en wij God zelf met ons bezig voelen.

Dat is de dood des natuurlijken menschen. Ik beschrijf deze heilige dingen niet. Het zijn de goedertierenheden Gods, dat wij niet vernield zijn. Slechts dit ééne: het is beter, in de hand Gods, ook des heiligen Rechters, te vallen, dan in de hand der menschen of der dingen. Want in den toorn gedenkt Hij des ontfermens. Hij doorwondt en Zijn handen heelen. Hij doodt en maakt levend.

Het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, reinigt van alle zonden. Uit genade zijt gij behouden, door het geloof. En dat niet uit u, het is Gods gave. Ja het is niet desgenen die loopt, noch desgenen die wil, maar des ontfermenden Gods. Ik zag u, onrein, walgelijk, vertreden in uwen bloede, en Ik zeide tot u: leef! en gij leefdet. Waarin bestaat dat leven? Het is een overgeplant zijn in de nieuwe sfeer der wezenlijke, blijvende, goddelijke dingen.[1] De Heilige Geest is de Geest, die den Vader en den Zoon verbindt, maar ook het Rijk des hemels, de hoogere, hemelsche schepping vervult. Heeft nu een mensch den Heiligen Geest waarlijk ontvangen, in zich levende, dan is een heerlijke

[1] Zie J. T. Beck; Christ. Reden, 5, 97, 145, 501.

verandering met hem geschied. De "hemel" en de geestelijke wereld is voor den natuurlijken mensch iets verre verwijderds, iets ledigs, onbereikbaar hoogs. Slechts met inspanning van het denken, slechts door een bijzonderen sprong des geestes kan de mensch zich er voor een oogenblik in verplaatsen, maar dat blijft dan toch altijd een overplaatsing in gedachten, niet in de werklijkheid; zoo min als ik, aan Jeruzalem of Bethlehem denkende, al zij het ook met innigheid des harten, daardoor werkelijk in die steden overgeplaatst word. Maar zoo iemand des Geestes deelachtig is, die staat met de geestelijke wereld, en met God haar grond, in levende, werkelijke verbinding. In die heilige hoogten is hem nu niet meer een ledig ideaal, een majestueuse doch levenlooze gedachten-wereld, maar een werklijkheid, waarin alles krachtvol en frisch als het leven zelf is. En deze werklijkheid is hem nu niet meer vreemd, verre af, maar zeer nabij. Het zoekende, strevende leven van onzen geest, en de indaling, openbaring, leering, bestraffing, vertroosting van den Heiligen Geest, deze twee sluiten nu samen als de dorst met het water, de behoefte met de vervulling. Zoo als het kind met zijn vader werkelijk door de gemeenschap des vleesches, een lid met het lichaam werkelijk en voelbaar verbonden is, aldus zijn wij met den Vader en den Zoon in den Geest verbonden. Gelijk met eigen landgenooten in tegenstelling met vreemden, wier taal men niet verstaat en wier leven niet tot ons hart spreekt; gelijk als met deelgenooten ééner erfenis, alzoo zijn wij met het hemelsch Jeruzalem en de vele duizenden der engelen, met de geesten der volmaakt rechtvaardigen, kortom met de geheele hoogere wereld, den berg Sion tot welken wij werkelijk gekomen zijn, in levensgemeenschap en wederzijdsch verstand één geworden. Het onderscheid tusschen het hemelsche en het aardsche blijft bestaan, maar de afscheiding tusschen beide is opgeheven.

De Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn. Ja, en ook iedere voortgang in het leven des geloofs, in de kennis der waarheid, is een nieuwe openbaring des persoonlijken Gods. Men stelt het veelzins zóó voor, dat de mensch zich bekeert, hoe dan ook; en dan verder loopt het leven gelijkmatig als een vloed uit de eenmaal geopende bron, in heiligmaking voort. Want, zegt men, het is onmogelijk dat wie Christus door een waarachtig geloof is ingeplant, niet zou voortbrengen vruchten der dankbaarheid en heiliging. Dit echter is alleen onder één groote voorwaarde wáár. Namelijk deze, dat bij elken voortgang in kennis en leven de persoonlijke God, God zelf, zich op nieuw ons openbaart. Laat ons een voorbeeld nemen. Iemand zij rechtzinnig, oprecht, geloovig, maar aan de beteekenis van het Sacrament, gelijk wij die hierboven (naar onze zwakheid) voorstelden, gelooft hij niet, zijnde in de oude individualistische, puriteinsch-vergeestelijkende opvatting gevangen. Hij kan niet waarlijk aan het Sacrament, aan de persoonlijke mededeeling van den levenden Heer, gelooven. Hij kan niet aanvaarden dat wie in den Heer blijft, die zondigt niet, ja dat hij moet heilig worden als hij niet door ongeloof de werking Gods in zich verhindert. Welnu, deze man is waarlijk "bekeerd". En toch heeft en houdt hij een onverwinbaren tegenzin tegen de diepere waarheid. Reken er niet op, dat de ontwikkeling zijns geestelijken levens hem, als van zelf, door immanente ontvouwing van 't geen reeds in hem is, de volle waarheid zal doen inzien. God alleen, God zelf, moet hem verder helpen.

Ja zelfs, niet alleen het voortgaan, maar ook het blijven op de hoogte van 't geloof kan niet zonder een voortdurend wonder van persoonlijke tegenwoordigheid en werking Gods in en op ons, plaats vinden. Hierover spreken wij in 't volgende hoofdstuk, als wij handelen over het

gebed. Nu merken wij alleen in 't voorbijgaan op, hoe de miskenning van deze noodzaaklijkheid oorzaak is dat er zoo vele bekeerden zijn die, helaas! het geloof als een koud, vreugdeloos bezit met zich omdragen. Wat is het manna, zoo 't niet dagelijks vernieuwd wordt? En wie geeft het anders, dan God alleen, God zelf uit den hemel?

Nog eens, weet gij deze dingen? Hebt gij Zijn stem gehoord, Zijn gestalte gezien?

Niet? Zoo volg Jakob na die, niet meer kunnende staan of gaan, zich met alle kracht aan zijn tegenstrijder vastklemt, zich als het ware door Hem dragen laat. Hij vertrouwt op grond der belofte, dat God zich wil laten overwinnen. Ja want het is in den diepsten grond wel een overwinnen van God over Jakob, maar toch, God is gebonden aan Zijn genadebelofte. Het is niet een vorm, een klank, maar werklijkheid, dat Hij zegt: laat mij gaan. Zóó groot is de liefde Gods, dat Hij zich laat vasthouden, laat binden. Welnu, Jakob zal ontvangen wat hij vraagt, een zegen. Een nieuwen naam, uitdrukking van een nieuw leven in gemeenschap met God. Ook gij — Israël, strijder Gods, zult gij heeten. Want nu, zoodra gij gebroken, ter aarde gevallen zijt, nu is er voor God gelegenheid om te scheppen. Den adem des nieuwen levens kan Hij nu, daar uw ontledigd hart Hem ruimte geeft, inblazen. Indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons vergeve en reinige. De vorst in Aegypte kan zich niet langer meer bedwingen, en roept: Ik ben Jozef! en weent. Zoo spreekt God, niet langer kunnende van verre staan: Ik ben Jezus: Ik ben DE LIEFDE.

Alzoo, dat iemand gelooft, beteekent dat hij uit water en Geest geboren, een nieuwe levensgave, den Geest als persoonlijk eigendom, ontvangt. Hij is nu zelf geest, wat

uit den geest geboren is, dat is geest: geestverwant Gods, kind Gods in den vollen zin des woords; want God zelf is Geest. Doch dit geloof heeft zijn geschiedenis, zijn voortgang. Het is niet op ééns voltooid. Paulus verblijdt zich over de Korinthiërs en Thessalonicensen, omdat hun geloof zeer wast, gelijk hij de Kolossensen vermaant om te wassen in de, op geloof en ervaring gegrondde, kennisse Gods. O dat zoovele oprecht vrome, maar beperkte Christenen, dit beter bedachten! Zij meenen, nu zij "bekeerd" zijn, nagenoeg voltooid te wezen, en nu niets verder op de wereld te doen te hebben, dan "anderen te bekeeren", en in duizend vormen aan "christelijke werkzaamheden" deel te nemen, zonder dat zij de eigen inwendige heiliging, dóórvorming, volmaking met genoegzamen ernst ter harte nemen. Zoo komt er reden voor de klacht van een zeldzaam uitnemenden, vroeg weggenomen getuige der waarheid, Emil August von Schaden, als hij in een klein maar diep en rijk geschrift zegt: "jammerlijk in hooge mate is het, dat de eerste christelijke opwekking slechts bij en door zoo weinigen boven de eerstelingsvruchten en aanvanklijke gevolgen ontwikkeld wordt. Al ligt dit nu ook aan den tegenwoordigen tijd, zoo is toch ook deze tijd in vele opzichten aan den geest des Christendoms juist daarom zoo vreemd geworden, omdat verkeerde, immers slechts tijdelijk voldoende bepalingen op het gebied des geloofs de gemeente, tegenover de reusachtige ontwikkeling van den geest eens daemonischen voortgangs, verhinderen om voorwaarts te streven tot diepere kennis en hooger ontwikkeld leven. Daarvandaan komt het, dat wij na een verloop van achttien eeuwen b. v. de brieven der apostelen minder verstaan dan zij, tot wie ze gericht waren." Dien noodzaaklijken voortgang hebben wij geschetst in het laatste hoofdstuk van ons

vorig deel, waar wij ontvouwden hoe de Voorzienigheid Gods, in heerlijke opvoering van den mensch van trap tot trap, de schepping der vrijheid is. De hoogste graad dezer ontwikkeling wordt beschreven in de meermalen door ons aangehaalde Ethik van Culmann, waar hij (bl. 329—364) na vroeger te hebben uiteengezet hoe de mensch zich den Vader en den Zoon toeëigent, nu "den mensch in het bezit van den Heiligen Geest" beschrijft in een zoo heilige, wonderschoone voorstelling, dat ik liefst, door er zelf verder over te zwijgen, u mijn lezer! dringen wil om dat geschrift ter hand te nemen, en te zien hoe een man Gods met profetische kracht omtrent de hoogste geheimenissen des geestelijken levens weet te getuigen, en wat het inheeft dat de mensch in Christus als profeet, priester en koning het doel van zijn aanzijn bereikt.

Nu alleen nog slechts andwoord aan u, die op de vraag: Gij dan, hebt gij den Heiligen Geest ontvangen? wel niet met de Johannes-jongeren, aan wie Paulus dit vroeg, kunt andwoorden: wij hebben zelfs niet gehoord dat er een Heilige Geest is — maar toch met inwendige onrust, met beschaamheid en smart de oogen nederslaat en in brandend verlangen vraagt: toon mij den weg om die gave te ontvangen, zeg mij wat ik doen moet om dezer zaligheid deelgenoot te worden?

Hoort des Heeren getuigenis, gelijk wij zullen trachten het u uit te leggen voor zoover in al het voorgaande dit nog niet geschied is, en wel bovenal naar de eigen woorden des Heilands, met welke Hij, den avond vóór Zijn lijden, tot Zijn discipelen sprak van den Geest, die na Zijn heengaan komen zou.

Want — en dit is het eerste, eenvoudige maar hooggewichtige dat wij te bedenken hebben — die Geest komt niet plotseling, zonder voorbereiding, zonder vooraf Zijn weg gebaand te hebben, tot ons. Velen stellen het zich

wel zoo voor, doch tot hun eigen groote schade, want zij blijven altijd in onklaarheid en zonder vrede. Zij zien mistroostig en onverstandig tot anderen op, aan wie zij een leven in den Heiligen Geest toeschrijven, en zeggen dan: ach, welk een voorrecht, mocht het ook mij toch nog eens te beurt vallen. En gelijk zij meenen dat die anderen, naar het verkeerde denkbeeld dat zij zich van Gods vrijmacht vormen, den Geest op zekeren tijd, langs onnaspeurlijke wegen, of liever langs geen weg (gelijk de bliksem eensklaps inslaat) ontvangen hebben, zoo wachten zij ook op dergelijke indaling met smachtend verlangen. Hoogstens gelooven zij nog aan het middel van den arbeid, door zekere predikers van Engelsch of Amerikaansch revivalisme verricht, of aan de kracht van gemeenschaplijke, liefst met geruchtmakende openlijkheid, of door zoo talrijk mogelijke vereenigingen terzelfder tijde opgezonden, gebeden om uitstorting van den Heiligen Geest. En zoo kan het dan gebeuren dat b. v. een grondbezitter, in oprechte liefde voor de zielen zijns huisgezins en zijner talrijke onderhoorigen, een opwekkingsprediker van verre komen laat, om de kracht zijner veelgeroemde werkzaamheden ook binnen den eigen kring zich te laten betoonen. Verre van ons de spot, waarmede deze dingen door een stompzinnige wereld worden gehoond. Wat wij er in bestrijden is niet het heilig verlangen dat er in spreekt, maar de miskenning van de groote waarheid, dat de Heilige Geest in de gemeente is en dus niet, als ware er geen Pinksterdag geweest, kan uitgestort worden, maar enkel weder opgewekt waar Hij uitgebluscht is. De Heilige Geest heeft zijn bepaalden weg: welgelukzalig, zegt de Psalm, zij, in wier hart de gebaande wegen zijn. De wind blaast waar hij wil, zóó is de geboorte uit den Geest. Waar Hij wil: dat is dus niet naar de onheilige willekeur der menschen, die regelloos nu dit, dan weder iets anders willen, omdat zij zondaren zijn en in

't vleesch verward, maar naar Zijn eigen regel en orde. Gelijk wij menschen, zoo wij met geest en verstand arbeiden, onze gaven niet doelloos wegwerpen, maar ons naar voorwaarden en wetten gedragen, buiten welke wij weten dat geen zegen te wachten is, zoo des te meer de God van orde, wiens troon gerechtigheid en gericht tot vastigheden heeft. Naar een heiligen regel wilde God vóór den zondvloed niet, dat Zijn Geest langer zou twisten met den mensch, namelijk omdat hij vleesch was geworden, in zondige dwaling verstokt. Naar een heiligen regel eveneens laat God Zijn Geest weder indalen in de menschheid, namelijk als zij daartoe voorbereid en ontvanklijk is geworden. Welke is deze ontvanklijkheid? De mensch is vleesch, God is Geest, en deze twee zijn elkaar vijandig. Daarom moest, van den hemel her, een bemiddeling gesticht worden, een heiliging voor de onreinen moest er plaats vinden. Opdat dit geschieden zou is de Zoon Gods neergedaald in de gelijkheid des zondigen vleesches, om in Zijn eigen persoon dat vleesch weder te heiligen, en zoo tot een bron van heiliging te worden voor allen, die het van Hem zouden begeeren. Hij is weder opgestegen, niet als een adelaar die geen spoor laat en geen navolging mogelijk maakt, maar als een Voorganger, die de brug bouwt. De Heilige Geest was nog niet (voor het menschdom, als Geest niet alleen Gods maar ook des menschen) toegankelijk, zoolang Jezus nog niet verheerlijkt was. Doch nu is Hij verheerlijkt, en nu kan de Geest weder het vleesch heiligen, niet naar willekeur, maar langs den weg der genade, die de hoogste gerechtigheid tevens is.

Hoe komt dan de Geest tot ons? Wij moeten gelooven in dezen Middelaar. Wij moeten het woord van Jezus Christus, dat geest en leven is, opnemen in ons hart, door dat hart den Heer te geven. Ziedaar het zeer eenvoudig andwoord, altijd weer op nieuw te prediken en te herhalen·

Wij weten wel, gij zegt daarop: ach, dat heb ik reeds zoo honderdmaal gehoord — ik wil meer bepaalde, meer de bijzonderheid van mijn geestelijken toestand verklarende aanwijzingen! Doch gij bedriegt uzelf. Het is omdat dit woord u tot nog toe al te veel slechts een k l a n k, een "woord" geweest is, zonder dat gij zijn kracht en diepte hebt gepeild.

Herinner u uit het schoone lied van Gottfr. Arnold, waarin hij de wegen Gods bewonderend prijst, deze diepzinnige strofe:

Was alles ist, gilt nichts in deinen Augen:
Was nichts ist hast du, grosser Herr, recht lieb.
Der Worte Pracht und Ruhm mag Dir nicht taugen:
Du giebst den Nachdruck durch des Geistes Trieb.
Die besten Werke bringen Dir kein Lob,
Sie sind versteckt, der Blinde geht vorbei:
Wer Augen hat, sieht sie, doch nie ganz frei,
Die Sachen sind zu klar, der Sinn zu grob!

Ja, juist omdat het te eenvoudig, te klaar is, gaat menigeen het woord des Heeren voorbij. En echter, in Jezus woord, en in Zijn woord alleen, is de Geest voorhanden om, wanneer dat Woord als een zaad des levens in u gevallen is, uw binnenste om te woelen met zijn levendmakende kracht. Dat Woord moet gij hooren, ootmoedig en ernstig in u opnemen, dan vangt de Geest, die daarin is, aan u, die nog tot "de wereld" behoort, Zijn werk der levenschepping aan.

Op welke wijze? Dat heeft Hij zelf beschreven met deze woorden:

De Trooster, gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde, en van gerechtigheid, en van oordeel. Van zonde, omdat zij in Mij niet gelooven. En van gerechtigheid, omdat Ik tot mijn Vader henenga, en gij zult mij

niet meer zien. En van oordeel, omdat de Overste dezer wereld geoordeeld is.

Overwegen wij deze diepe rijke woorden.

De Geest is Trooster, Helper, ja en toch zal Hij bestraffend overtuigen. Van zonde, omdat wij in Jezus niet gelooven. De eigenlijke zonde is: dat wij dezen volmaakt Heilige, de heiligheid Gods in menschelijk vleesch, niet hebben tot middelpunt van al ons denken en streven gesteld. Dit was de eigenlijke boetprediking van Petrus aan Israël: den Heilige en Rechtvaardige hebt gij verworpen. Wie Rafael en Correggio verwerpt, die toont dat hij geen denkbeeld van schilderkunst heeft. Wie Hannibal en Napoleon verwerpt, die bewijst dat hij niets van krijgsgenie verstaat. Wien Beethoven en Mozart vervelen, die mag over muzyk niet mede spreken. Wie den Mensch, den in alle opzichten Volmaakte, den Heilige Gods, Jezus Christus verwerpt die is een zondaar in de diepste bedoeling des woords. Zeg niet: ik geloof in Hem, al is het te flauw; ik neem toch den Bijbel aan, ik geloof. Neen, als gij u aan het Woord onderwerpt, de getuigenis van Christus door ziel en geweten laat gaan, van lieverlede zult gij u leeren schamen, deze uwe halve, krachtlooze, van alle kanten door wereldsche voorwaarden omgrensde genegenheid voor Christus met den naam van geloof te vereeren.

Voorts zal de Geest u overtuigen van gerechtigheid, omdat Christus tot den Vader is heengegaan, en wij Hem niet meer zien. Zijn gang tot God door dood en opstanding, dat is, zoo leert u het Woord, de gang des Rechtvaardigen door deze wereld heen. Dat is dan de weg, dien Hij gaan moest tot daar waar Hij "niet meer gezien wordt," tot het heiligdom Gods. Hier zien wij de gerechtigheid Gods; in Zijn versmaadheid, Zijn kruis, Zijn smarten zien wij den geheelen ernst, de heilige scherpte der gerechtigheid Gods tegen de zonde der wereld. Hier verstomt het zoetvoerig gekweel der menschen, die zeggen dat God zoo lief

zoo goed is om van zelf, als zij het de gemakkelijkste en natuurlijkste zaak der wereld, de zonde te vergeven. Zulk een offer is noodzaaklijk geweest om u te rechtvaardigen, o mensch! neem Hem dan aan, in Hem alleen is uwe rechtvaardiging voor God. Buig u onder deze, al uw ingebeelde rechtheid vernietigende, prediking. Neem aan den sidderingwekkenden ernst, waarin nu de eisch Gods omtrent u vóór u staat. Hier is de gerechtigheid Gods, en hier is ook Zijn genade in haar volle gewisheid. Ja, zoo gij deze gerechtigheid aanneemt, is uw schuld weggenomen. God is er toe verplicht u te vergeven; niet aan u, maar aan Zijn Zoon is Hij het verplicht. Elke twijfel daaraan is niet ootmoed van uwe zijde, maar alleen onheilige miskenning van de grootheid des werks van Christus. Hoe grooter uwe vrijmoedigheid is om volkomen op deze genade te bouwen, des te hooger is de eere, die gij den Zoon, en in den Zoon aan den Vader bewijst. En hoe volkomener uw vertrouwen is op deze genade, die om niet goddeloozen rechtvaardigt, des te inniger zal deze genade u heiligen en u, niet alleen in Christus, maar van lieverlede, door Zijne kracht, ook in uzelf, rechtvaardig voor God stellen, omdat Christus in u zal overgaan en uw leven worden. En eindelijk door de gestadige indrinking des Woords zal de Geest u overtuigen van oordeel, omdat de Overste dezer wereld geoordeeld is. Alleen in het schelle licht van den Heiligen Geest kan de wereld den onheiligen Geest zien; alleen door vrijmakende kracht van Boven kan de mensch leeren gelooven dat hij van nature een Overste dient. Met "gelooven" bedoelen wij hier een klare geestelijke gewisheid. Want wat het onklaar in de diepte liggend besef aangaat, dáárin gelooft ook de wereld aan den duivel, inzonderheid als zij dit geloof ten heftigste loochent en belacht. Immers wat de ongerechtigheid betreft, de wereld zegt tot haar verontschuldiging doorgaans dat de verzoeking op den mensch,

die nu eenmaal zoo gemaakt is, een onweerstaanbare kracht heeft, en dat het kwaad dus "als een booze daemon" den mensch beheerscht, en tot haar geruststelling fluistert zij gedurig, dat immers de "heerschende geest" vóór haar is, en dat men met de waarheid en gerechtigheid in deze wereld, die "onder een andere macht geregeerd wordt", nu eenmaal niet voortkomen kan, dus zich schikken moet. Het onderscheid tusschen Christus en de wereld bestaat dus niet daárin dat, gelijk het dikwerf verkeerdelijk voorgesteld wordt, de wereld den duivel zou loochenen en Christus met de Zijnen aan hem gelooven. Maar hierin, dat de wereld hem met woorden loochent en inderdaad dient, Christus daarentegen hem met woorden erkent en inderdaad overwint; dat de wereld hem terugslaat met klank, Christus met macht; dat de wereld met den afgrond lacht, Christus hem dempt; dat de wereld des duivels werken loochent, Christus ze verbreekt: kortom dat de wereld in den duivel, Christus aan den duivel gelooft. Welnu, Jezus heeft hem overwonnen: dat betuigt u de Geest door het Woord, als gij er van overtuigd wordt, dat de Geest die in de gemeente is, sterker is dan de Geest die in de wereld heerscht, en dat dus ten laatsten einde het Gericht door Hem zal gehouden worden, die in deze wereld, te midden van haar duisternis, het Rijk des levens en des lichts heeft gevestigd.

Dit alles doet alzoo het Woord, het zaad des onvergankelijken levens, in uw binnenste gisten. Dat zaad kiemt voort en maakt in uw hart een scheiding tusschen ziel en geest, tusschen hetgeen van beneden is en er door afgestooten, en hetgeen van boven is en er door aangetrokken, in zijn levenskieming ingetrokken wordt. Dit gaat niet zonder vele inwendige smarten zijn gang. Menige inwendige onklaarheid, droefheid, angst moet geleden worden eer deze vrucht voldragen is, en de geboorte komen kan. Daarom zegt de

Heer: eene vrouw wanneer zij baart, wanneer het nieuwe leven in haar met den dood worstelt, heeft smart; daarna blijdschap, als er een mensch geboren is. Desgelijks looft de Apostel de groote barmhartigheid Gods, die ons heeft wedergeboren tot een levende hope door de opstanding van Jezus Christus uit de dooden. Maar opdat het daartoe kome, moet de oude mensch aan het kruis geslagen blijven, met veel standvastigheid en ernst. Aan de kracht der genade, die u in den Doop heeft aangenomen, aan de verbondstrouw uws Gods moet gij gelooven met veel smartelijke en beschamende verloochening van den oogenschijn. Het zaad des Woords moet in een eerlijk hart bewaard en opgekweekt worden. Geen minder heerlijk voorbeeld dan van den éénigen Meester en Zijn apostelen moogt gij u voorstellen, en gelooven aan de kracht des Woords en des Geestes, om het zoo ver met u te brengen. Aan 't geen gij in dat Woord nog niet begrijpt, moet gij van harte en kinderlijk gehoorzaam zijn, opdat gij door die gehoorzaamheid, van welke de menschen beuzelen dat zij u onmondig houdt, integendeel een kracht moogt in u ontvangen die u boven de maat van uw eigen beperkt verstand doet uitwassen en in waarheid mondig leert worden. Welnu, dit alles gaat niet dan door veel droefheid des harten, beschaming, ongewisheid, ja verduistering; zoodat ook omtrent u het woord des Heeren tot Zijn apostelen gelden zal: een kleinen tijd, en gij zult Mij niet zien. Ja, de Heer kan ons ontnomen worden, zoodat wij denken: er is wellicht toch niets van aan; zou alles niet een droom, een vruchtelooze worsteling zijn? Maar juist dan komt het op standvastigheid, op eenvoudig geduld aan; op vasthouden aan 's Heeren woord: uwe droefheid zal in blijdschap veranderd worden, en gij zult Mij weder zien. Ja blijdschap zal u geworden, die niemand weder van u wegnemen kan. Eerst vrede, d. i. herstelling, genezing, dan blijdschap, d. i.

overstroomend leven. In die blijdschap zijn de angstige raadselen opgelost, de blik op de bovenaardsche heerlijkheid des Heeren is geopend, een eeuwige vreugdefontein ontspringt. Niet door gelijkenissen spreekt de Heer nu meer tot u, d. i. door een uitwendig woord, een klank wiens zin en bedoeling men met veel inspanning moet raden; maar vrijuit verkondigt Hij ons door den Geest de dingen des Vaders, even als gij vrijuit zult kunnen tot den Vader spreken in Jezus naam. Er is nog wel voortdurend smart en lijden, maar dit overwint de blijdschap niet meer op den duur; het wordt door haar overwonnen; het dient tot verhooging van den glans des hemelschen lichts. Met tranen wordt gezaaid, maar met vreugde wordt geoogst; want de vrijgekochten des Heeren zullen tot Sion komen met gejuich, eeuwige blijdschap zal op hun hoofd wezen. Vrolijkheid en blijdschap zullen zij verkrijgen, maar droefenis en zuchting zullen wegvlieden. Ook tot de voltooiing zult gij eenmaal komen, en spreken met alle Gods heiligen, intredende in de heerlijkheid: ik zal Uw aangezicht in gerechtigheid aanschouwen; ik zal verzadigd worden van uw Beeld als ik zal opwaken.

Wie zal alle deze dingen verstaan? Voorzeker hij alleen, in wien door Gods genade dit leven des Geestes eigen ervaring, eigen leven werd. Maar toch is dat op zichzelf niet genoeg. Wij begonnen dit vertoog met de opmerking, dat het leven des Heiligen Geestes in ons nog niet duidelijk genoeg beschreven kon worden, omdat het wezen der gemeente, helaas! nog zoo weinig geopenbaard is. In de gemeente alleen kan des Geestes leven naar alle zijden ontplooid en diensvolgens beschreven worden. Wel kan de enkele geloovige van zichzelf getuigen, en hartverkwikkend

is elke stem, die naar waarheid met den Psalmdichter kan spreken:

Komt, luistert toe, gij godgezinden,
Gij die den Heer van harte vreest:
Hoort wat mij God deed ondervinden,
Wat Hij gedaan heeft aan mijn geest!

Maar toch, dit alles is te individueel, te zeer met eigen persoonlijke levensleidingen in verband, om op zichzelf een volledig beeld van des Geestes werkingen te kunnen leveren. Men denke b. v. aan de groote verscheidenheid, omspannen door den afstand tusschen Augustinus, met zijn wel niet onvoorbereidde maar toch plotselinge bekeering, en Zinzendorf, die betuigt in 't geheel geen bekeering te hebben gekend, daar zich de doopsgenade geleidelijk in zijn leven tot geloofservaring voortontwikkeld heeft. In deze dingen geeft alleen de vergelijking, de samenvatting, het historisch overzicht ons volledig licht, en leert ons in de duizend vormen, waarin het geestelijk leven zich ontwikkelen kan, de "veelvuldige, bontgeschakeerde wijsheid Gods" bewonderen. Wij weten, zegt Johannes, dat wij uit den dood tot het leven zijn overgegaan; wij kennen het leven des Geestes, omdat wij de broeders liefhebben, omdat wij gevoelen dat het leven, hetwelk in ons is, ons deelen maakt van een groot geheel, een organisme, waarin door alle deelen dezelfde Geest, dezelfde liefde stroomt. Wij leerden die éénheid kennen als in den doop gegrond, en inderdaad is al wat wij betoogden slechts ontvouwing van een deel des rijkdoms, bevat in het woord vol goddelijke majesteit, waarmede de verrezen Heer van de Zijnen afscheid nam, afscheid met belofte der blijvende eenheid tusschen Hem en de gemeente: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Gaat dan henen, onderwijst al de volkeren, dezelve doopende in den naam des Vaders

en des Zoons en des Heiligen Geestes, leerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb. En ziet, Ik ben met ulieden al de dagen tot aan de voleinding der wereld.

Het is niet toevallig dat de Heer deze woorden samenvoegt. Geenszins wil Hij nu van Zijn almacht spreken, en, onafhanklijk daarvan, de hoofdzaak der leer, tot afscheid, in de belijdenis van Vader, Zoon en Heiligen Geest samentrekken. Neen, juist in en door Zijn verhooging is deze belijdenis mogelijk geworden, daarom kon zij niet anders dan hier en nu worden voorgesteld aan de jongeren. Doordat den Zoon alle macht in hemel en op aarde is gegeven, dáárdoor is de Vader ten volle als Vader verheerlijkt; dáárdoor is de Zoon als Zoon geopenbaard, de almacht Gods is, gelijk wij boven opmerkten, menschelijk, immers in eens Menschen hand gesteld, geworden; dáárdoor eindelijk is de Heilige Geest als Heilige Geest ten volle gegeven, als niet alleen goddelijke maar ook menschelijke Geest, zoodat Gods gedachten nu 's menschen gedachten kunnen worden. Eerst in dit licht begrijpen wij wáárom eerst hier van deze drievuldige heerlijkheid Gods gesproken wordt, en tevens waarom in die belijdenis al wat de gemeente gelooft en ervaart in heiligen eenvoud saamgevat is. Die geloofservaring getuigt van een levenden Heer, die niet slechts in onze herinnering aan 't verleden een plaats heeft, niet slechts de Toekomstige is, maar ook het heden met Zijn tegenwoordigheid vervult.

De Heer blijft met ons terwijl Hij heengaat. Hij zegt niet: Ik zal ulieder gedenken in de hoogere wereld, daar zullen wij elkander wederzien. Neen, hier in deze wereld, en overal onder de volken, en alle dagen tot aan het einde, zal Hij met hen zijn. Daarom kan de gemeente hemelsch zijn in aard, oorsprong en wezen, als uit den verhoogden Heer haar leven nemende, en toch hier op aarde wonen; omdat haar Heer gelijkelijk tot beide we-

relden, de hoogere en deze lagere, de onzichtbare, hemelsche, en deze aardsche behoort. Ik ben met u, dat is de kracht des doops, waardoor hij van bloot teeken of uitwendig zegel, tot mededeeling van het leven des Heeren wordt. Ik ben met u, dat is de kracht des avondmaals, des tweeden Sacraments. Bestaat het leven, zoo moet het noodzaaklijk gevoed worden. Daarom geeft de Heer ons Zijn avondmaal, de mededeeling van Zijn verheerlijkt lichaam en bloed, opdat wij geestelijk-lichaamlijk met Hem vereenigd worden. Op aarde gaf Hij, door middel van Zijn lichaam, van Zijn aardschen levenstoestand en omgang, mededeeling van Zijn Geest, voor zoo ver het Hem in dit vleesch mogelijk was, Dien mede te deelen. Van uit den hemel daarentegen geeft Hij, door Zijn Geest, mededeeling van Zijn lichaam en bloed, de sacramenteele mededeeling van Zijn gansche wezen, opdat wij geestelijk lichaamlijk gevoed worden en Zijner toekomst tegemoet wassen.

Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde, en ziet Ik ben met u al de dagen tot aan de voleinding der wereld. Almachtig, ja, is Zijn tegenwoordigheid, omdat Hij uit het niets het leven schept, ook in ons geestelijk leven, en daarmede betoont, onweerlegbaar bewijst, des Heiligen Geestes Zender en deelgenoot van 's Vaders almacht te zijn. Het zijn diepe en heilige geheimenissen des inwendigen levens, die ik hier aanroer. Mijn lezer hebt gij in deze dagen, waarin een materialistische geest als met vampyrvleugelen in de avondschemering u tracht in slaap te wiegen, hebt gij de verzoeking wel eens gevoeld om alles, alles van u af te werpen wat gij tot nog toe geloofd hadt; om te verklaren dat het alles illusie was, opgelegd, opgedrongen, werk der opvoeding en overlevering; dat er niets is, volstrekt niets? Hebt gij het wel eens ervaren dat deze aanvechting van "den Geest die steeds ontkent",

u benauwde tot stikkens toe, wellicht terwijl gij, dienaar des Woords zijnde, alle dagen dat Woord onderwijzend en predikend hadt te spreken? Gij ontvloodt uw huis, uw werkkring, de samenleving voor een oogenblik, voor een uur, om buiten op den eenzamen weg uw brandend hoofd te koelen en uw vertwijfeling in te roepen in den wind des avonds; als ware het sedert het Paradijs aldus verkeerd, dat toenmaals God tot den mensch kwam, roepende: waar zijt gij? terwijl nu de mensch, de zwoegende blinde mensch moet roepen: o God, waar zijt Gij? Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten? En zie, de Heer is in onuitsprekelijke genade u verschenen in die woestijn. Hij heeft zich u kenbaar gemaakt als de Levende, en die leven geeft. Hij geeft Zijn leven juist dóór dezen dood der vertwijfeling. Gij hebt alles weggeworpen: er is geen Christus, er is geen eeuwige waarheid, er is geen plicht, er is geen geest, er is niets.... Wiens is die hand, die over u heeft gestreken, en het klamme zweet verdween van uw voorhoofd, en een onbeschrijfbaar gevoel deed u de stem verstaan: ja Ik leef en Ik maak levend, Ik voer op uit den dood? Hij is de Heer des levens, want Hij zendt het leven. In den Zoon is het leven uit Hemzelf, en toch van den Vader gegeven. Gelijk de Vader het leven heeft in Zichzelf, zoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het leven te hebben in Zichzelf. En nu, de Zoon geeft ook ons, langs den weg van dergelijke ervaringen, het leven te hebben in onszelf: een leven dat op niets rust, op niets, want alles was ons ontvallen en de arme redeneeringen, die doorgaans in 't leven en op de studeerkamer golden, waren verdwenen als sneeuw voor de gloeihitte. Op niets dus rust dat hemelsche leven, welks verkwikking u vernieuwd weder deed opstaan. Op niets: dus is het ook u gegeven, het leven te hebben in uzelf, als uw eigen, ja in den diepsten zin uw eigen schepping. Want

wanneer is iets uw eigen, en niet der omstandigheden, der dingen werk? Als het u rechtstreeks van Boven gegeven wordt; en dit hebt gij toen gevoeld en ervaren. Maar nu is ook uw oog weer geopend, om in de wereld en haar geschiedenis Zijn spoor te zien. Hij heeft gezegd: Ik ben met u — en zie, daar staat sedert achttien eeuwen een Kerk, die Zijn schepping is door dat enkele Woord, een omvatting van volkeren, een uitstrekking naar de geheele wereld, door dien enkelen Geest, die in dat woord aan de wereld gegeven is. Voor dat bovenmenschelijk woord staat als waarborg, als tastbaar feit voor onze oogen een bovenmenschelijk werk, er uit voortgevloeid. En in die groote gemeente worden in alle talen, in alle vormen de groote daden Gods verkondigd, die alle zich oplossen, zich laten samenvatten in deze ééne getuigenis: gewisselijk de Heer is met ons, in ons, de Levende, de Almachtige. Hij is met ons en maakt Zijn tegenwoordigheid kenbaar, ja, in de groote daden des Geestes, die aan de wereld een nieuwe gedaante hebben gegeven; in de schitterende werken van christelijken martelaarsmoed en ten einde toe volhardende liefde, en in de geestdriftige zangen der jubelende hoop, en in de wetenschaplijke doorgronding der diepste geheimen. Voorzeker. Maar bovenal is Hij met ons als wij niets zijn, in de dagen der smart, der vernedering en donkerheid. Wanneer het geloof bezwijkt en alles zich verdonkert en al onze wijsheid verslonden en al onze kracht in 't stof geworpen wordt, dan, o dan verheerlijkt zich de kracht eener ontferming, die de glimmende vlaswiek niet uitbluscht en het gekrookte rietstaafjen niet verbreekt; die tot ons spreekt bij elke machteloosheid des verstands, bij iedere vertwijfeling des harten, bij elken doorn in het vleesch: Mijn genade is u genoeg, mijn kracht wordt in zwakheid verheerlijkt.

Welgelukzalig is het volk, hetwelk dit geklank kent.

Deze stem gaat de wereld door, van het gefluister der opzoekende barmhartigheid, die een stervend hart verkwikt, tot den schellen donder, die de gerichten Gods aankondigt. Dat alles is de stem des Heiligen Geestes, en die haar gehoord en verstaan hebben, die leven in waarheid; want wat eenmaal inderdaad leeft, dat sterft niet meer. Gelijk de Pinksterdag te Jeruzalem het toppunt was der wereldgeschiedenis, het vervuld worden van "de belofte des Vaders", de belofte Zijner inwoning bij de menschen en in de menschen, zoodat dus van dien dag af de "laatste dagen", naar Petrus verkondiging, begonnen zijn: evenzoo is voor den mensch het toppunt zijns bestaans, het doel zijns levens bereikt, wanneer hij den Heiligen Geest in zich levende heeft. En gelijk naar Joëls profetie de laatste dagen met reinigende en voorbereidende gerichten Gods, even als met Geestesbetooningen en wonderen vervuld waren, zoo ook komen nu verder bij ieder, die door den Geest leeft en werkt, de gerichten Gods om "den tijd die overig is in het vleesch" als een tijd van reiniging en toebereiding te kenmerken. Dit is het groote wonder Gods aan ons, dat wij deze gerichten Gods willen; dat wij Zijn gerechtigheid, welke de natuurlijke mensch, in den drang naar zelfbehoud, achter Zijn liefde verbergen of daardoor vernietigen wil, inderdaad begeeren door ons leven te laten heengaan tot op den bodem toe, opdat het waar worde. Alle menschen zijn door de zonde leugenaars, en de verhevenste uitdrukking die wij van het leven in den Heiligen Geest kunnen bezigen, is deze eenvoudige: het leven is dan waar geworden. De Heilige Geest toch is de Geest der waarheid, die in de volle waarheid leidt. Hij leidt tot het leven dat in God is, en bevrijdt van 't onware schijnleven, dat in de wereld en in haar Overste is.

Staan we een oogenblik stil bij de heerlijke beteekenis van 't geen wij hier uitspreken. Wat is waarheid? Op

die vraag andwoorden velen aldus: "gelukkig wij, die deze vraag niet, gelijk Pilatus, onverschillig of wanhopend hebben te doen zonder een andwoord te weten. Wij weten wat de waarheid is, wie de waarheid is. Jezus Christus is de waarheid. Gods Woord is de waarheid. Gelukkig wij die het weten." Maar — dit andwoord bevat wel waarheid, is echter de volle waarheid, in den diepen Bijbelschen zin des woords, volstrekt niet. Herinneren wij ons het reeds in ons Deel I, bladz. 302 opgemerkte. Waarheid duidt in Gods Woord steeds aan het vaste, onwankelbare, bovenzinnelijke, in tegenstelling met het stoffelijke, dat der ijdelheid en der wisseling onderworpen, dus onbetrouwbaar is. Daarom nu, als Jezus tot ons zegt: Ik ben de waarheid, Ik zeg u de waarheid — zoo bedoelt Hij iets zeer veel rijkers dan: Ik geef u nieuwe, juiste gedachten, welgegrondde voorstellingen, die gij vroeger niet hadt en die gij nu, na ze van Mij gehoord te hebben, boven anderen vooruit hebt. Immers waarheid is niet een woord, een gedachte, maar een werkelijke wezenlijkheid, die Hij uit den hemel op deze aarde gebracht heeft, en die vóór en buiten Hem nergens bestaat. Want van de hemelsche dingen zegt Hij: Ik spreek wat Ik weet, Ik getuig wat Ik gezien heb en van den Vader gehoord.

Hebben en verstaan wij menschen nu de waarheid, zoodra wij deze verkondiging van Jezus of Zijn getuigen slechts gehoord hebben? Neen, dan hebben wij, zoolang wij zelf natuurlijke menschen blijven, nog slechts haar voorstelling, haar afbeeldsel. Want zoolang ons leven nog niet door den Geest van Boven vernieuwd is, ontbreekt ons de bodem, waarop de waarheid in ons rusten en ongeschonden blijven kan; gelijk de sneeuwvlok versmelt en onkenbaar wordt zoodra zij het slijk aanraakt. Wat ik bedoel kan u duidelijk worden door deze tegenstelling: zoolang wij nog niet door den Geest vernieuwd zijn, leeft ons

leven van onze gedachten. Dat is: wij moeten gedurig door allerlei stichtelijke boeken en gedachten-ontwikkelingen een geestelijke stemming, langs den weg der gedachte, bij ons verlevendigen, en dit duurt dan toch slechts zoolang deze opwekking duurt. Maar is het nieuwe leven bij ons aangevangen, zoo leven omgekeerd onze gedachten van ons leven. Niet dat de eerste toestand in 't geheel niet meer daarbij zou voortduren; wij blijven, zoolang wij in dit vleesch zijn, toch nog altijd van de besturing en opwekking onzer gedachten afhanklijk, en zelfs werkt de Geest zelf op en in ons voornamelijk door het middel des woords, hetzij der Heilige Schrift of van hetgeen daarop gegrond is. Maar toch is, na die zalige verandering, een zelfstandig leven in ons ontstaan, hetwelk de Heer, bij tegenstelling met het vroegere, aldus kenschetst: een iegelijk die van dit water drinkt, zal wederom dorsten, telkens vernieuwde en toch onvoldoende opwekking noodig hebben. Maar zoo wie gedronken zal hebben van het water, dat Ik hem geven zal, dien zal in eeuwigheid niet dorsten, want het water dat Ik hem geven zal, dat zal in hem worden een fontein van levend water, springende tot in het eeuwige leven. De genade en de waarheid zijn door Jezus Christus geworden, als een wezenlijkheid in ons. Hij is ons geworden tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing. Uit Hem, niet gelijk onze gedachten Hem richten en plooien, maar gelijk Hij onze gedachten richt en reinigt, ontstaat een nieuw mensch en eens een nieuwe wereld. Hij is de Hoogepriester der waarachtige, voor dezen aardschen toestand nog toekomende, goederen, niet slechts der schaduwen, beelden, profetiën: de ware wijnstok, het waarachtige licht, het ware brood des levens. Zijn vleesch is waarlijk spijs, Zijn bloed is waarlijk drank. In dezen diepen, wonderheerlijken zin is de Geest dien Hij

zendt, de Geest der waarheid. Die Geest vat den mensch in zijn eigenlijk binnenste, in zijn werkelijk wezen aan, en plant hem over in de sfeer der eeuwigheid, der waarachtige, blijvende dingen. De Zoon Gods heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen, en wij zijn in den Waarachtige, namelijk in Zijn Zoon Jezus Christus: deze is de waarachtige God en het eeuwige leven. Om tot deze waarheid te komen, moeten wij ons door den Geest, gelijk wij reeds in 't kort beschreven hebben, bestraffend laten overtuigen van zonde, gerechtigheid en oordeel. Want langs dien weg alleen leeren wij van lieverlede onder diepe verootmoediging den dood in ons, van het Leven dat tot ons komt, onderscheiden. Zóó leeren wij onze zonde en Christus gerechtigheid kennen, en de wereld verliest voor ons haar valschen schijn van leven en bloei; zij wordt ons openbaar als onder het oordeel liggende, en toch ook weêr niet alléén onder het oordeel. Want zie, dat oordeel is reeds overwonnen in Christus' opstanding, waardoor de krachten der toekomende eeuw, de krachten der eeuwigheid reeds in deze wereld zijn werkzaam geworden. Ja, dat oordeel, waaronder de wereld ligt, is op zijn beurt reeds geoordeeld: de Overste dezer wereld is geoordeeld. De opstanding schemert dóór, onder het zuchten der zwoegende kreatuur, dóór haar dood heen. Zóó ontsluit zich ons, bij het verbleeken van den ijdelen schijn dezer bedrieglijke wereld, de hoogere, eeuwige wereld, het onbeweeglijk koningrijk, van hetwelk wij Jezus Heer leeren noemen door den Heiligen Geest.

Ziedaar dan het einddoel van al Gods leidingen met ons, waarvan een duister besef reeds Plato's geest vervulde, blijkens zijn beroemde gelijkenis van de in 't onderaardsch hol geboeide gevangenen, die bij den weerglans des vuurs slechts de beelden der dingen zagen, totdat zij, bevrijd en in het zonlicht overgebracht,

de waarheid der dingen aanschouwden. Dit groote doel bereikt Jezus, gelijk wij zagen door Zijn Woord. Namelijk, door ons de waarheid te zeggen, het zaad der waarheid in ons hart te planten, opdat de Geest, die in dat Woord is, ons uit het leven der leugen en des doods tot het leven in God overleide. Eenvoudig-verheven drukt Paulus het aan de Corinthiers uit: zoovele beloften Gods als er bestaan, in Christus zijn ze ja en amen, in Hem zijn ze alle vervuld of gewaarborgd. En nu in Hem, den Gezalfde, zijn ook wij met denzelfden Geest der waarheid en waarachtigheid gezalfd, wáár gemaakt gelijk Hij waar is. En in het zegel des Heiligen Geestes, het handgeld, de eerstelingen van de volle erfenis in onze harten, heeft God tevens den meest gewissen waarborg van Zijn waarachtigheid, die alles eenmaal tot volkomen vervulling zal brengen, in ons binnenste gegeven.

Wees wáár, wees u zelf, wees een mensch, roept de wereld, alsof het in des menschen macht ware, zichzelf te zijn. Wees wáár, wees een mensch, en daarom schud af de boeien van dat geloof, onder 't welk de menschheid nu zoo vele eeuwen heeft gezucht, opdat zij eindelijk eens op zichzelf sta, zich zuiver uit zichzelf ontwikkele, en wáár zij. Zoo roept de wereld, en zal aldus blijven roepen totdat zij verzinkt in de leugen. Maar inmiddels is die waarheid uit genade gegeven in Jezus Christus, die de waarheid is. Want in en door Hem is in die wereld het nieuwe, waarachtige leven, de Heilige Geest ingeplant. Hij stelt als éénig proefhoudende levens-wet voor alle schepsel Zijn woord: wie zijn (natuurlijk) leven verliezen zal om Mijnentwil, die zal het (hoogere leven) winnen. Hetgeen gij zaait — dus herhaalt het de Apostel — wordt niet levend, tenzij het sterve. Alle kreatuurlijk leven toch is bij zijn eerste optreden in deze zondige wereld niet anders dan liggende in den dood. En die dood moet sterven. Het schepsel moet sterven als het

in zich-zelf leven wil, want dan maakt het slechts den dood in zich levend. Of het moet sterven in God, en dat is de wedergeboorte, waardoor de omhulling des zaads, het lichaam, sterft, en de kiem, het verborgen levensbeginsel, in het leven treedt. Deze kiem is niet anders dan het Woord, de Naam Gods: het Woord dat alle dingen, die in Hem geschapen zijn, draagt. Dit leven nu, dat door het sterven heen breekt, wordt gewekt door den adem des Heiligen Geestes, die in het oude lied "Doorbreker aller banden" heet. Gij Geest, kom aan van de vier winden, en blaas in de dorre doodsbeenderen, dat zij levend worden. Zoo zegt de Heere Heere: zie gij, die daar roept: onze beenderen zijn verdord, onze verwachting is verloren, wij zijn afgesneden, Ik zal uwe graven openen, en zal u-lieden daaruit doen opkomen, o mijn volk. En gij zult weten dat Ik de Heere ben als Ik uwe graven zal hebben geopend; en Ik zal mijn Geest in u geven, en Ik zal u in uw land zetten, en gij zult weten dat Ik, de Heere, dit gesproken en gedaan heb, spreekt de Heere.

Ik zal u in uw land zetten, spreekt de Heere God tot Zijn Israel in ballingschap, door Ezechiels mond. Gij zijt niet in uw land, en gij kunt er zelf, uit eigen kracht, niet inkomen: maar Ik zal er u in zetten. Dit is eveneens Zijn woord tot het Israël des Nieuwen Verbonds: en dat woord is alleen door den Geest te verstaan. De wereld zegt bovenal in onze dagen met nooit gekende energie: wij zijn in ons land, wij zijn van deze wereld in welke wij wonen. Laat ons dan deze onze woonplaats kennen, verbeteren, liefhebben en voor de éénige houden, niet meer, gelijk de voorgeslachten, droomende van een "gindsch" dat na den dood zou aanvangen. Dit is het evangelie der hedendaagsche wereldbeschouwing, die zich "de nieuwe richting" noemt, niet wetende dat zij zoo oud is als de wereld, zoo oud als het woord der slang die sprak: word Gode gelijk niet

door Hem te gehoorzamen maar door Hem ter zijde te stellen en uw eigen weg te gaan. Een evangelie dat zich laat samenvatten in de bekende woorden van een zijner uitnemendste profeeten:

> Wilt gij in 't oneindige schrijden?
> Zoo ga in 't eindige naar alle zijden.

Deze regelen van Göthe drukken inderdaad de gansche levensrichting onzes tijds, zoover hij het Evangelie verwerpt, volkomen uit. Het oneindige, dat is de bij elkaâr voeging van al de eindige dingen. Ga al die eindige dingen dóór, zooveel gij kunt, kennende, genietende, beheerschende, en gij hebt de oneindigheid bereikt. Van daar de bewonderenswaardige ontwikkeling van schier alle dingen in welke de menschelijke geest zijn macht toont in onze dagen: van kunst, wetenschap, industrie, wereldverkeer, stofbeheersching in één woord naar alle zijden heen. Maar nu, bereikt men daarmede hetgeen beloofd wordt, het oneindige? Neen, slechts het eindelooze. Het is hier eenvoudig een naast elkaâr leggen of in elkaâr voegen van eindige dingen, een beweging van welke men ontkent dat zij een einde heeft. Eindeloos derhalve gaat het voort; steeds wordt tot het voorhanden eindige een nieuwe toevloed aangevoerd: maar alles blijft in zijn aard wat het was: een soldaat wordt geen generaal al worden tien, honderd, millioen soldaten naast hem gezet. Het eindige blijft het eindige, al wordt het eindeloos saamgesteld. De fout dezer beschouwing is, te vergeten, dat het oneindige een positief, niet een negatief begrip is: gelijk wij vroeger meermalen (b. v. 2, 81) hebben uiteengezet. Het oneindige is het eerste in onzen geest, de meest onmiddelijke werkelijkheid die in ons binnenste haar aanwezen betuigt. Wij verkrijgen het denkbeeld van het oneindige niet door vele,

vele eindige dingen naast elkaâr te stellen en dan te zeggen: daar is geen einde aan — alsof het oneindige dus, naar den klank van het woord, slechts een afgeleidde gedachte zou zijn, afgeleid uit de eindige dingen die wij rondom ons zien. Neen: maar het oneindige is het eerste in ons. Het oneindige, of beter gezegd: de Oneindige, de Eeuwige, de boven alles wat wij zien en tasten verhevene, de waarachtig bestaande, de Volstrekte, de Volmaakte. En nu zien wij de zichtbare dingen er op aan, en zeggen: ze zijn niet eeuwig, want zij vergaan: niet oneindig, want ze zijn begrensd: niet volmaakt, want velerlei gebrek is er in: niet volstrekt, want alle dingen zijn betrekkelijk hier beneden. Als men nu meent, dat oneindige te zullen vinden door slechts het eindelooze na te jagen, dan blijft men in eeuwige onrust, en bereikt zijn doel nimmermeer. En dat niet alleen, maar men komt het ook nooit werkelijk nader. De hoogere wiskunde, de differentiaal- en integraal-rekening leert ons hoe er grootheden bestaan die gestadig tot elkaâr naderen, maar nimmer aan elkaar kunnen gelijk worden. Deze dingen zijn een stoffelijk beeld van 't geen wij hier bedoelen. Wij treden niet verder in de beschrijving van het onware, het vruchtelooze van deze wereldbeschouwing. Wij spreken er alleen van omdat Gods Woord iets beters verkondigt: omdat wij hieraan kunnen verduidelijken wat het beteekent, in den Heiligen Geest te leven. Namelijk: deze gelooflooze wereldbeschouwing kent slechts een richting in de breedte, rechts en links gestrekt. Wij kennen in Gods gemeenschap nog eene andere: namelijk in de hoogte, van Boven naar beneden gedaald en weer van beneden naar Boven opklimmende. Dat is het leven des Heiligen Geestes hetwelk wij beschreven. Het ontkent en belemmert niet de uitstrekking in de breedte, maar het vereenigt zich daarmede en vormt de wereldbeschouwing van het kruis. Op het middelpunt

der twee balken die elkaar snijden als zij in de breedte en in de hoogte gaan, op dat middelpunt rust het Hoofd vol bloed en wonden, en van daar hoort men het woord: het is volbracht, Ik heb de wereld overwonnen. Dat Kruis aan te zien, in dien Gekruiste te gelooven, dat geeft een geheel nieuwen levensbodem. In Hem te gelooven, dat is: zichzelf te veroordeelen, zijn eigen leven op te geven. Het is als toonde ons iemand ons eigen leven tot op den bodem toe verdorven, verkankerd, vervloekt, en wij konden er het oog niet afwenden, maar moesten dóórzien, dóórzien tot het einde, totdat wij erkenden, midden in den dood te zijn. Het is als trad tot een die in het weeldegenot des levens zich verlustigt, plotseling een dienaar des koning en kondigde hem aan, eerst dat al zijn vermogen was verbeurd, dan dat vrouw en kinderen, ampt en eer hem waren ontnomen, dan dat hij hem had te volgen naar het schavot. Het is gelijk vóór vele jaren aan de Akademie bij de scheikundige lessen een glazen vat met kristalhelder water ons boeide: wij leerlingen achtten het volkomen rein, en konden den hoogleeraar bijna niet gelooven toen hij ons zeide dat het met een scherp bijtend vocht gevuld was; totdat hij een frisch groen blad er in doopte, en als het nu bloedrood en verschrompeld er uit werd getrokken, waren wij overtuigd. Zóó daalt het "groene hout", de heilige Gods in deze wereld neer: en als wij Hem dan bloedrood zien worden en sterven, dan is het met de kristalheldere onschuld des levens voor ons gedaan, dan blijkt ons de vloek waarin alles ligt in deze wereld, en wij zelf mede. Maar nu, deze zelfveroordeeling leidt tot een nieuwen levensbodem, want deze Christus is opgestaan. Met dezen Gekruiste in Zijn dood begraven, worden wij ook met Hem opgewekt tot een nieuw leven. Het is, wederom, als golfde en barstte de grond onder onze voeten, en wij dachten in de aardbeving verzwolgen te worden: maar een sterke hand greep

ons aan, en hief ons op, en hield ons vast. Nu zagen wij dat die grond met snelheid voortdraaide, een beweging waarvan wij vroeger evenmin ooit iets hadden gemerkt als de andere menschen die wij thans met snelheid, terwijl ze nog lachten om onze zwevende houding, van ons zagen weggevoerd worden, in de volmaakt kalme overtuiging dat zij vast en stil stonden en zich met vrijheid bewogen. Doch zie, de grond verdween, één oogenblik waren wij grondeloos, hangende boven het Niets aan de sterke hand die ons op hield; maar weldra kwam er een nieuwe bodem, en wij werden er op nedergezet. Een bodem van onverwelklijke, onverderflijke schoonheid. Een grond die kracht gaf telkens bij het aanraken, vervulling van de oude Antaeus-mythe. Een vaste grond, bewijs voor hetgeen men niet ziet maar dat ons nu voortaan onwederlegbaar helder was, in stralende schoonheid de zon overtreffend. Dat is het leven in den Heiligen Geest: het heeft den dood onder zich vernietigd, in zich tot opstanding ontvouwd. Gij kunt er van lezen in de Schrift, als zij beschrijft hoe, Één voor allen gestorven zijnde, wij dan allen gestorven zijn om, levende, nu niet meer onszelven te leven maar dien, die voor ons gestorven en opgewekt is: want indien iemand in Christus is, zoo is er een nieuwe schepping: het oude is voorbijgegaan, ziet het is al nieuw geworden. Ja niet alleen in zulke afzonderlijke aanduidingen hebt gij die waarheid te vinden. In het geheel van de taal der Schrift, waar proza is wat in de gewone wereld voor de stoutste poëzy geldt: waar de nuchteren kalmte waarmede verhaald en bewezen, vermaand en beloofd wordt, slechts is de ingehouden geestdrift die alle versiering des woords haat omdat de inhoud zoo onbeschrijfbaar hoog boven hetgeen de menschen schoon noemen, verheven is. In die taal der apostelen en profeten des Nieuwen Testaments moet gij de eeuwigheid voelen,

het opgelost-zijn van alle raadselen, het besef der hoogere levenssfeer, waarin men uit de lagere is overgebracht, moet gij voelen, of gij zult den Heiligen Geest in Zijn taal en meening niet verstaan. Maar Hij wordt verstaan, Hij is verstaan door alle eeuwen heen. Hallelujah! Hij, de Geest zelf, door de wereld een nevel, een klank genoemd, Hij is de vaste bodem eener werklijkheid die op Hem gegrond is als een lichtend eiland van hooger afkomst te midden van de zwalpende bodemlooze zee dezer wereld. Die werklijkheid is de christelijke kerk, de ééne heilige algemeene christelijke kerk in honderd vormen en namen den eenigen Naam belijdende en dóór den loop der tijden heen dragende. In de wereld is wel geestdrift en glans der gedachten, doch als een Geyser die kokend opschiet van beneden, en met al zijn hitte IJsland niet warm en vruchtbaar maken kan. Hier is het leven van Boven, uitstroomende over alle terreinen des menschlijken levens, zijn deelgenooten leerende menschen te zijn, niets menschelijks van zich vreemd te achten: maar in oorsprong hemelsch, goddelijk, almachtig. En het water van de warme bron schiet op, hoog en heerlijk uit den schoot der aarde, maar als het zijn hoogtepunt bereikt heeft, valt het neder en stroomt rondom weg. Maar de Geest van Boven heft op, vernieuwt en heiligt, zijn gloed verdampt niet, hij trekt ziel en lichaam in de gemeenschap Zijner goddelijke heerlijkheid in. Want indien de Geest desgenen die Jezus uit de dooden opgewekt heeft, in u woont, zoo zal Hij die Christus uit de dooden opgewekt heeft, ook uwe sterfelijke lichamen levend maken door Zijn Geest die in u woont.

Het spreekt van zelf, al hebben wij er niet over uitgeweid, dat de leidingen diens Geestes in de gemeente duizendvoudig zijn: en dat daar ook toe behoort die "voorbereidende genade" van welke wij bladz. 329 Zinzendorf een toonbeeld hebben genoemd. Met getroffenheid lees ik

zoo even, van de hand des rijkgezalfden predikers in wien het "revivalisme" zich in ons land op zoo uitnemende, waarachtig-Evangelische wijze (wij hopen, tot zegen voor duizenden) vertoont [1]) de volgende regelen, waarin een Roomsch-Katholiek dichter den "God zijner kindschheid" verheerlijkt:

Hoe ouder 'k werd, hoe meer 'k U zag
In heerlijkheid en eer;
En, daar 'k U meer beminnen mocht,
Zoo vreesde ik U ook meer.

Gij wordt mij grooter ieder jaar
En teederder bemind.
't Is of Gij telkens anders wordt,
Daar 'k telkens nieuw U vind.

Ook voor deze en dergelijke leidingen is er plaats in den rijkdom der "over de water broedende" (Gen. 1, 2) scheppingsliefde des Geestes. Even als, in wederom geheel anderen vorm, voor de wonderbare gaven, de charismen en van God gewerkte teekenen, welke voor hen die dáaraan meer bepaald behoefte hebben, Zijn tegenwoordigheid en kracht openbaren. Wie waarlijk door den Geest leeft, zal alle zoodanige leidingen en gangen met blijdschap erkennen, ja in aanbidding de veelvuldige wijsheid Gods daarin eeren, zonder zich aan één dezer vormen, als ware hij uitsluitend de éénige ware, gevangen te geven. Een en dezelfde toch is de gemeenschappelijke bodem: des Heiligen Geestes levendmakende indaling, die elk der leden met het groote geheel, en dat geheel met elk zijner leden zich in liefde doet samensluiten.

---

[1]) P. Huët, "de God mijner kindschheid." uit het Engelsch van Fr. W. Faber vertaald in de Stemmen voor waarheid en vrede, October 1868.

In deze gemeenschap des Geestes is het oneindige tot grondslag gelegd, en van dien grondslag uit "gaan wij nu in het eindige naar alle zijden," niet om daardoor het oneindige te zoeken, maar om het gevonden oneindige nu in de eindige dingen tot gelding te brengen, daarin zijn kracht te laten toonen. De wereld, in pantheïstische vermenging van het eindige en het oneindige, in uitwissching der grens tusschen het heilige en onheilige, spreekt aldus: de aardsche dingen, die hebben óók God in zich: de aardsche dingen te behartigen, dat is óók Godsdienst. Dit is echter in den grond niets anders dan afkeer van het goddelijke, van het heilige: men tracht het in naam te eeren, maar inderdaad onder den vloed der aardsche, eindige dingen te bedekken. Men zegt te willen voortgaan van het eindige tot het oneindige, te willen opklimmen van de aardsche dingen tot de hemelsche; doch het is er eigenlijk om te doen, in die eindige dingen, als in het éénige waarlijk bestaande en waarlijk goede, te blijven. Maar in de gemeente Gods wordt gezegd: niet alzoo. Niet eerst van beneden naar boven, maar allereerst van boven naar beneden. Niet "de aardsche dingen te behartigen, dat is óók Godsdienst"; — maar: "Godsdienst is óók, de aardsche dingen te behartigen"; namelijk als eerst de hemelsche vaststaan. Niet ons streven is het eigenlijke leven, maar Hij Wien dat streven bedoelt, en die het in ons gelegd heeft. Want wat tot Hem zal opklimmen, dat moet eerst van Hem zijn nedergedaald. Voor de leden zoowel als voor het Hoofd is het waar: niemand vaart ten hemel op, dan hij wiens kracht waardoor hij werkt, uit den hemel is nedergedaald, namelijk wiens kracht en leven is de Zoon des Menschen die in den hemel is: de Zoon des Vaders, die den Heiligen Geest heeft gegeven.

Dit alles nu geldt, zeiden wij, niet den enkelen mensch in zijn afzonderlijkheid, maar de gemeente, die des Hee-

ren lichaam is. Met de beschrijving dezer heerlijke genadeleidingen, met het beweeren dat ze inderdaad aanwezig zijn, schijnt de werkelijkheid den spot te drijven. Het zijn ontroerde, donkere dagen in welke dit geschreven wordt. Dat de Heilige Geest in de gemeente, in de geheelheid der gedoopten, Zijn goddelijk leven bestreden, bedroefd, uitgeblusscht ziet in schrikwekkende mate, dat betuigt de ervaring romdom ons. Hoe smartvol een taak ware het, de tegenstelling te schetsen tusschen hetgeen de Heer wil en mogelijk gemaakt heeft dat Zijn Gemeente, Zijn uitverkoren Bruid, zal wezen, en tusschen de gedaante die zij werkelijk vertoont. Van hoeveel zonden, hoe zware ergernissen zouden wij dan, helaas! als van onze gemeenschaplijke schuld hebben te getuigen. Hoeveel leugen, goddeloosheid, uitwissching der grenzen tusschen het heilige en onheilige, schreit allerwege ten hemel. Hoe diepe, smadelijke vernedering treft ons als aanvanklijke straffe Gods daarvoor. Hier nu, hier komt te stade het geloof, het standvastig geduld, der heiligen; om vast te houden dat nochtans de Heilige Geest in de gemeente is, en juist dáárin dat Hij door al deze ergernissen niet overwonnen wordt, Zijn almachtige kracht, Zijn Godheid bewijst. Verontreinigd en beslikt, als een parel in den modder getreden, maar nochtans levende en eeuwig onverwinbaar, zóó is in de wereld het ideaal, het verwezenlijkt ideaal, de vervulde belofte Gods ingeplant. Het kan niet anders zijn (dus eindigt de in ons werk meermalen aangehaalde Fabri, binnen wiens arbeidsveld, in de laatst gevierde Barmer feestweek, ik in de vorige maand genotvolle en gezegende dagen doorbracht, zijn belangrijk geschrift "Over de kerktucht naar zin en geest des Evangelies") het kan niet anders zijn, indien het waar is dat de Heilige, die zelf de volheid van elke ware goddelijke idealiteit is, de Schrift ingegeven, de Kerk gegrond, haar tot op dezen dag bewaard en in alle door Zijn

kracht vernieuwde menschenharten Zijn werk begonnen heeft. Voorwaar, er is niets reëelers, machtigers, dan deze Geest van Boven.

Dit ééne dan is allen enkelen, dit ééne allen gemeenten, dit ééne der Kerke noodig: reëele krachtswerkingen des Geestes, die der gemeente van den Heer gegeven is. Zoo lang de eerbied voor deze, het zuchten naar deze niet onder ons is teruggekeerd, zullen al onze ernstige, hoe goed ook gemeende voorslagen tot verbetering niet veel baten. De leer van den Heiligen Geest en Zijn gaven en werkingen moet weder bijbelsch — en niet slechts in de, bepaaldelijk hier veel te enge, omtuining der protestantsche belijdenissen — begrepen en, wat de hoofdzaak is, ervaren worden. Alle eischen voor de Kerk in onze dagen loopen naar onze overtuiging hierin samen. Ook de geheele gelaatsuitdrukking van onzen reeds verre vooruitgeschreden tijd, de meer en meer zich voltrekkende concentratie van den Geest der wereld tot de meest besliste loochening des Geestes, zelfs des menschelijken geestes, als de eigenlijke theoretische grondslag van het naturalisme dat de massa beheerscht, wijst ons daarop. Stellen wij deze richting ons met vastheid voor oogen. Wij kunnen niets maken. Waarom verwachten wij niet alles van den Heer? Dat is de diepste grond van ons ongeloof. Nog eens, wij kunnen niets maken. Wij kunnen slechts met stilheid en hopend, onder smeeken en ernstig worstelen om dagelijksche heiliging dáárheen uitzien, van waar alle hulp en alle volheid van genade alleen komt. Dan zullen, wellicht tot den laatsten strijd, oude en weder nieuw gewordene hulpbronnen den wachtenden volke zich opdoen, en ook de raadselen die ons thans zoo dikwerf beangst maken, opgelost worden. Tot zoolang blijve het bij des ouden Kerkvaders woord: Gebeden en tranen zijn de wapenen der kerk!

HET GEBED.

Wij overdachten in de vorige bladzijden, hoe het leven Gods in den Heiligen Geest tot ons afdaalt, opdat wij leven in Hem. Nu rest ons te zien hoe dat ontvangen leven weder tot God opklimt. En wel in zijn voornaamste, zijn innigste en meest eigenlijke uiting, in het gebed. De adem Gods daalt neer tot het schepsel om het levend te maken. Daarna wordt hij weer ingeademd, tot zijn oorsprong terug opgetrokken: dat zijn de gebeden van Gods kinderen. God is de levende Heer. Wij moeten Hemzelf hooren, Zijn Woord hooren, niet slechts lezen. In het geschreven Woord en in het groote duizendvormige schrift der schepping moet alles ons toespreken, alles moet, door geestelijk verstand, als Gods persoonlijke mededeeling ons toeklinken. Wat Gustave Doré in zijn schrikkelijke tafereelen bij den "wandelenden Jood" ons vóórteekent, waarin alles in de natuur, wáárheen de ongelukkige zijn oog ook wende, hem het beeld vertoont des Kruisdragers, dien hij heeft voortgejaagd, daarvan moet het tegendeel onze zalige ervaring zijn. Alles moet ons des Vaders stem doen hooren, Zijn gestalte toonen. Gelijk Thomas à Kempis zegt: ware uw hart rein, zoo zou alle schepsel u een spiegel van Gods volmaaktheden

vóórhouden. Tot den natuurlijken mensch spreken alle dingen in den derden persoon: „de boom groeit, de natuur ontwikkelt zich, de wereldziel (of God, zoo men wil) openbaart zich in alles." De geestelijke mensch hoort in dit alles de stem van een Eersten Persoon, Die spreekt: "Ik ben Die Ik ben, Ik heb geschapen en Ik draag alle dingen, Ik dood en maak levend." En 's menschen andwoord is: de tweede persoon (ook als hij in den vorm den derden gebruikt, wat natuurlijk geenszins uitgesloten wordt): Gij leeft boven en in alle dingen, Gij zijt de Heer, de Almachtige. Dit is de diepste bedoeling van 't verbod: gij zult u geen gesneden beeld maken, of eenige gelijkenis. Wanneer de mensch van God spreekt in den derden persoon, zeggende: Hij is God, de Oneindige, de Alomtegenwoordige — dan maakt hij zich toch eigenlijk, hoe hij het ook trachte te vermijden, een beeld (niet gesneden maar gedacht) van God. Alleen als hij tot God spreekt in den tweeden persoon, dan valt hij neder in aanbidding, en is daarin dan tegen het gevaar van "een beeld te maken," of de oneindigheid Gods in een beeld (der gedachte of der fantasie) te beperken, gewaarborgd. Daarom spreekt de Psalmdichter in den aanvang: Heere, Gij doorgrondt en kent mij; en aan het einde: doorgrond mij o Heer, en ken mijn gedachten. Maar als hij, in het midden, van de aanbidding tot het nadenken afdaalt, wordt hij gedrongen te zeggen: de kennis is mij te hoog, ik kan er niet bij. Dit spreken in den tweeden persoon nu is het Gebed, waarover wij handelen willen: die wereldbeschouwing is het "bidden zonder ophouden", waartoe Paulus vermaant. De godvruchtige Spener heeft hetzelfde gevoeld als hij in zijn "Handleiding tot een vruchtbaar bijbellezen" er op aandringt, dat men elk bijbelvers in een gebed zal omzetten, een raad, die verstandig beperkt, voor menigeen tot grooten zegen gestrekt heeft.

Is alle gebed, gelijk wij zeiden, het inhalen van Gods adem, dan is het slechts teruggave van den indruk dien het leven Gods, tot ons komende, in ons gemaakt heeft. Inderdaad is dan ook het gebed slechts afspiegeling van Gods eeuwig wezen in ons. Indien wij ons, hoewel wij stof en assche zijn, een oogenblik onderwinden om van het innerlijke leven Gods te spreken, wij zouden voor die allerheiligste geheimenis geen eerbiediger uitdrukking kunnen kiezen dan deze, dat elke der drie goddelijke Personen den anderen aanbidt in het wederzijdsch in- en uitstroomen der eeuwige liefde, die de zaligheid van het goddelijk leven des Drieëenigen is.

Gods raad nu spiegelt zich in 's menschen geschiedenis, en Gods leven in zijn hart, zijn gebed. In de eeuwige gedachte Gods ligt onze ideale geschiedenis, (waarvan de Perzische voorstelling van den Ferver, zie bladz. 62, een aanduiding is) het eeuwig plan van ons leven, gelijk God wil dat wij het zullen leiden. Dit ideale beeld ligt ook in ons geweten afgedrukt; het werkt in ons den dorst naar het ideaal, de onbeschrijflijke aantrekking, die Longfellow in zijn bekend Excelsior, schoon veel te onbepaald, ons teekent. De mensch kan, ja, ook dit wederom in den derden persoon vóór zich stellen, beschrijven, ontleden; ongeveer gelijk men de geleerden bezig ziet met het bestudeeren van de photographische afdrukken der zon, welke zij zich op een bepaald oogenblik hebben genomen. Maar het eigenlijk leven van deze dingen is wederom als de mensch zich in het licht zelf van die zon stelt, en haar inwerking op hem in den tweeden persoon uitspreekt, namelijk in het gebed, hetwelk dus eigenlijk niets anders is dan een erkennen van de voorbeschikking Gods. Namelijk een erkennen door de levende toespraak Gods tot ons, als het van het dorre, "er is een voorbeschikking," is gekomen tot: Ik heb u verlost, Ik heb u in mijn handpalmen gegraveerd, gij zijt

de Mijne. Daarom zeiden wij bladz. 188, dat de mensch spreekt omdat een goddelijk Woord tot hem gekomen is. Dit Woord is: dat God in de vleeschwording de zaak der menschheid, de zaak der wereld, tot Zijn eigene gemaakt heeft, Zich heeft inbegeven in het leven des schepsels, zoodat dit geschapen leven, in allen die in Christus zijn, voortaan aan het ongeschapen leven kan deel verkrijgen. Aan die uitnoodiging der genade beandwoordt de mensch door zijn gebed. Zonder dat gebed zou de mensch buiten het leven des Drieëenigen blijven, en dus het leven zijn diepsten grondslag ontbeeren, ijdel en weldra uitgeput zijn. Doch mag hij God kennen en in Hem leven, dan hoort hij ook den klank van het eeuwige Woord, dat in den aanvang de wereld schiep en haar nog steeds draagt, in haar ingesproken is, om ten laatste, in de verheerlijking, weder uit haar te klinken. Van dit Woord vat hij enkele klanken in zijn gebed samen, om dan later de herinnering van 't geen hij op de heilige hoogte gezien heeft, weder te geven in de vele woorden van 't wereldverkeer, deze éénheid in de menigvuldigheid des aardschen levens over te planten. Had de zonde onze aardsche taal niet verdorven en verlaagd, het ware niet noodig dat het hoogste gebed zich, als bijzondere wondergave, in eene boven onze bevatting verheven taal, het "spreken in talen" zou uitdrukken.

Overigens neemt het gebed ook menigmaal den vorm eener bepaalde toespraak, met heldere geregelde gedachtewisseling tusschen God en de ziel aan, hetzij in hoog-opgeheven spanning des gemoeds, zooals bij Habakuk, hetzij in de rust eener stilvrome bepeinzing, gelijk bij zoo menigen middeneeuwschen vrome, of ook bij Bengel als hij, op zekeren avond in zijn studeervertrek bespied, door iemand die zijn gebed wilde hooren, bij het opstaan om zich ter ruste te begeven, niets anders deed dan zijn mutsjen afnemen, een korte poos opwaarts zien, en in groote kalmte

Het vierde of laatste Deel van dit Werk zal niet in maandelijksche afleveringen, maar in den loop van het jaar 1869 in losse stukken verschijnen.

zeggen: "nu Heer, het blijft dan bij de afspraak." Een dorpsleeraar kan daarvan nog menigmaal ook in onze dagen de soms ongezond mystieke, maar dikwerf aandoenlijk-verhevene voorbeelden in dagloonerswoningen zich hooren mededeelen. En wijzelf zouden er meer van bemerken indien wij niet, gelijk wij al te zeer doen, al wat wij te zeggen hebben als in één adem uitspraken en dan opstonden, maar ook daartusschen gedurig ophielden om den Heer aan het woord te laten komen.

Doch wij willen, gelijk doorgaands, ook hier zooveel mogelijk niet afgetrokken redeneering maar de geschiedenis laten spreken. Wij wenschen in 't licht te stellen wat het gebed van den aanvang af in de geschiedenis der menschheid beteekend heeft; hoe de biddende Jezus het middelpunt, gelijk van alle dingen, zoo ook van dezen voortgang is; hoe Hij, ten hemel verhoogd, als Hoogepriester voor ons bidt, en wat nu, in de kracht Zijner voorbede, ons bidden, ons daardoor gedragen leven is en eenmaal wezen zal in de heerlijkheid.

Het bidden is zoo oud als de mensch zelf, want het is in 's menschen wezen gegrond. Reeds de Griek gevoelde dit, als hij den mensch anthrôpos, den naar boven ziende, genoemd heeft. Ook Vondel, waar hij in de bladz. 187 aangehaalde dichtregelen het wezen des menschen in de opheffing zijns hoofd ziet. Elk der drie terreinen toch, die op den mensch invloeien (bladz. 25) het hemelsche, het aardsche en het helsche, ondervinden ook wederom zijn invloed: althans hij tracht er in te dringen, zij het ook slechts met de gedachte. Hij ondervraagt ze, gelijk dan ook de natuurkundigen elke proef die zij doen, een vraag aan de natuur noemen.

Dit vragen, dit bidden is noodzaaklijk aan 's menschen geest. Slechts komt het er op aan, tot welk terrein hij zich

met volkomen overgave des harten wenden zal. Alleen wanneer hij nu naar boven ziet, wordt waarlijk zijn bestemming bereikt. Trouwens hij is ook hierin, gelijk in alles, de kroon der gansche schepping; want ook in deze wordt dat opstijgen aanschouwd, hetwelk wij in het 1e hoofdstuk van ons 2de deel als "het leven der natuur" beschreven hebben, en dat niet anders dan een onbewust bidden is. Hebben wij het niet samen gevoeld, geliefde vrienden! in de korte dagen van dezen verruklijken zomer, waarin het ons vergund werd door de Geldersche bosschen te dwalen, — hebben wij de welige groeikracht des bodems onder ons, de onbeschrijfbare zuchting die 's avonds zweefde op het vergezicht, waar onze blik over vloog, het suizen der hooge boomen, die wij ook in onze kindsheid dáár gezien hebben en die ons toefluisterden: ja wij zijn er nog en wij spreken u nu niet meer van onbepaalde idealen gelijk twintig jaar geleden, maar van den levenden God der verheerlijking — o zegt mijn lieve vrienden, hebben wij toen niet beseft wat de Psalm bedoelt als hij eerst den mensch, met zijn van God gestelde plaats der aanbidding, daarna rondom hem de gansche natuur geordend ziet om eveneens tot God te naderen, en zingt: de lofzang is in stilheid tot U o God, in Sion! en U zal de gelofte betaald worden: Gij hoort het gebed, tot U zal alle vleesch komen? God spreekt tot den mensch in zijn geweten; de erkenning van die stem, het beandwoorden aan dien oproep is het gebed. Diepzinnig leidt dan ook de Grieksche mythe den oorsprong des gebeds tot Prometheus, den uitvinder en leeraar van al wat de oorspronklijke heerlijkheid des menschen uitmaakt, terug.

Het nalaten van 't gebed daarentegen is de grond van elken afval; de eigenlijke zonde is: niet te bidden. De mensch voelt, als hij gezondigd heeft, de heilige geestelijke eenheid Gods, de strenge majesteit der waarheid, als een beschul-

diging tegen zich over staan, en hij tracht haar te ontvluchten, zich verbergende in het geboomte des hofs, in de veelheid en afwisseling van 't gebladerte, de omstandigheden, beslommeringen dezes levens.

Ook op zeer hoogen trap des geestelijken levens hebben de uitnemendste geloovigen in het nalaten van 't gebed het grootste gevaar gezien. Ik houde, zegt Luther, mijn gebed voor sterker dan den duivel zelf, en als dat niet zoo ware, zou het al lang geheel anders met Luther gesteld zijn. Maar wanneer ik het gebed één dag laat rusten, verlies ik een groot stuk van het vuur des geloofs.

Gelijk de poëzy ouder is dan de proza, zoo is de aanbidding ouder dan de kennis Gods. Het is niet zóó gegaan, dat de mensch eerst, hetzij door nadenken, hetzij door openbaring, tot een verstandelijk weten omtrent God en Zijn volmaaktheden kwam, en daarna, voortdenkende, dit hoogste Wezen zóó voortreflijk vond, dat hij zich gedrongen voelde tot aanbidding. Maar omgekeerd, eerst en alleroorspronklijkst is in den mensch de behoefte tot aanbidding, daarna dacht hij over het voorwerp zijner aanbidding na, en vormde zich voorstellingen van God. Evenzoo heeft, volgens Paulus' uiteenzetting in het 1e hoofdstuk aan de Romeinen, het nalaten van aanbidding en dank aanleiding gegeven, dat der menschen overleggingen, gedachten, ijdel zijn geworden en zij al dieper en dieper vielen, daar onkunde en verstomping, verdierlijking, hand in hand gingen. De behoefte tot aanbidding wendde zich, daar het ware voorwerp uit de oogen verdween, steeds meer tot het schepsel; men keerde zich van den éénen waarachtigen God tot de veelheid der schepselen en wereldkrachten, wier vereering het veelgodendom deed ontstaan. (I, 274.) Men vergat, dat buiten en boven de van zondige hartstochten doorwoelde menschengeschiedenis een scheppingsdaad Gods staat, die uitloopt op den Sabbath: den Sabbath der hoogheerlijke rust Gods, uit

welke dan voorts de krachten des voorzienigen wereldbestuurs, als een veelheid uit de hoogste eenheid gedaald en weder tot die eenheid terugkeerende, zich ontwikkelen moeten. Bij voorbeeld, voor het hoogstbeschaafde volk der oudheid, de Grieken, vloeiden schepping en menschengeschiedenis in één. Is er nu geen transscendente schepping, dan is er ook geen transscendente voltooiing, geen goddelijk einde te wachten, en het leven loopt dus zonder einddoel, rusteloos en in afmattende omwerveling, daarheen. Welken invloed heeft dit nu op het gebed? Er is bij den Griek een veelvuldigheid des gebeds, die bij den eersten oogopslag ons toeschijnt, zeer beschamend te zijn voor dat gedeelte der menschheid, dat in het licht van Gods bijzondere openbaring mag wandelen. Het geheele huiselijk en openbaar leven toch, ja zelfs de openbare volksspelen, ontvingen de wijding van plechtige gebeden, gelijk van Pericles bekend is, dat hij nooit zonder vooraf gebeden te hebben, voor het volk in de Agora optrad. Maar bij dieper nadenken zien wij, hoe dit gebed alle waarachtige heiligheid ontbeerde, en van geen dooreenmenging van het heilige met het onheiligste terughield. Daarbij ontbrak het kinderlijk ootmoedig vertrouwen op verhooring, want de goden waren in eigenbaat en willekeur aan de menschen gelijk, van welke zij trouwens slechts de vergrootte terugspiegeling verdienden te heeten; en zelve stonden die goden onder het onverbiddelijk Noodlot, aan hetwelk zich ook de mensch in stomme machteloosheid onderwerpen moest.

Geheel anders was het in dat gedeelte der menschheid, hetwelk met den levenden God in verbondsbetrekking stond. Wel toont zich ook hier het besef dat, wegens de zonde, niet anders dan door een dooding des vleesches, een bloedigen strijd, de band met den Heilige kon vastgehouden worden; een besef dat zich in het offer zijn zichtbare uitdrukking gaf. Maar toch reikt Gods Woord, belofte, ja Zijn

eigen steeds verder komende indaling profetisch tot den mensch, en geeft hem kracht om tot den Levende wederkeerig te naderen. Dit gebedsleven der oudste vaderen, van Henoch, Noach, Abraham, is ons ten hoogste belangrijk. Want zonder hun ontvanklijkheid voor God ware geen ontwikkeling van Gods openbaring mogelijk geweest. Hun geestelijk leven toch bood der steeds dichter naderende indaling Gods als het ware de rustpunten aan, waarop zij zich kon neerzetten en in de menschheid vestigen. Hun geloof was alzoo een vaste grond der gehoopte dingen, zonder welken deze rijkdom van beloften, deze genade Gods als een duif boven de wateren der menschheid zwevende, geen rustpunt had gevonden voor het hol des voets. Toch is het Oude Testament nog slechts de bedeeling des aanvanklijk werkenden Geestes, die over Zijn werktuigen in meerder of mindere mate tijdelijk vaardig wordt, zonder nog in den Zoon tot rustig wonen in de menschheid te hebben kunnen komen. Het is dus nog slechts een gebed tot God opklimmende, wat hier mogelijk is. Maar in het vleeschgeworden Woord heeft God de menschheid in Zijn eigen leven opgenomen, zoodat de mensch, die in den Zoon, in den Naam van Christus, bidden mag, een biddende gesteldheid in God zelven bewerkt! Ja, in Christus is de menschheid opgenomen in het Goddelijke leven zelf, in de biddende verhouding die, gelijk wij boven waagden het uit te drukken, tusschen Vader, Zoon en Geest zelve bestaat! Dat deze uitdrukking niet te stout is, zal ons blijken als wij beschouwd zullen hebben wat het bidden in Jezus Naam beteekent. Voor het bereiken van dit heerlijk doelwit der indaling Gods in den zondigen mensch heeft de vleeschwording des Woords tot middel moeten strekken. Maar éér die vleeschwording voltooid was, schaduwde zij, wat haar beteekenis voor het gebed aangaat, zich van te voren op de schoonste wijze in het Oude Testament, bepaal-

delijk in de Psalmen af. Dat de uitnemendste Psalmdichters waarlijk, in vooruitgrijpend geloof, door des Geestes profetisch licht, in Christus hebben gebeden en Christus in hen, dat betuigt de Zoon zelf, door menig Psalmwoord, tot op Zijn kruishout toe, op de eigen heilige lippen te nemen en aldus te vervullen; en hetzelfde betuigt eveneens de Gemeente, door deze Psalmen, ja deze Oud Testamentische Psalmen, tot haar gebedenboek te maken, dat dóór alle eeuwen heen zelfs door de innigste Nieuw Testamentische gebedenboeken niet vervangen heeft kunnen worden.

Eindelijk kwam de volheid des tijds: de indaling Gods in den mensch voltooide zich in de vleeschwording des Woords. Met deze was tevens de volkomenheid des gebeds nu mogelijk, en toont zich ons in den biddenden Godmensch. In Hem heeft God de zaak des menschen tot Zijn eigene gemaakt', de tegenstelling tusschen Hem en het schepsel in Zijn eigen heilig wezen opgenomen en alzoo overwonnen. Zoo staat daar dan de biddende Godmensch vóór ons als waarborg en bewijs, dat het gebed niet alleen in het wezen des menschen, maar ook in het wezen Gods gegrond is. Immers kunnen wij hier, in de zaak des gebeds, evenmin als ergens elders, de onbijbelsche en onware tegenstelling laten gelden, volgens welke men, van den Heer Jezus sprekende, zoo menigmaal zegt: dit deed Hij naar Zijn Godheid en niet naar Zijn menschheid, of wederom: dit andere deed Hij naar Zijn menschheid en niet naar Zijn Godheid. Neen Hij, de Godmensch in de ondeelbare éénheid van Zijn wezen, Hij bidt in den Heiligen Geest, en daarin maakt Hij ons de groote waarheid aanschouwlijk, dat het gebed in het wezen des Drieëenigen-zelf, en daarom ook in het wezen des beelddragers, des menschen, gegrond is. De betrekking van 's Heeren eeuwige Godheid tot Zijn menschheid is deze, dat Hij zich door den eeuwigen Geest Gode onstraflijk heeft opgeofferd; dat om den wille Zijner God

heid alles wat Hij als mensch hier op aarde deed, een eeuwige beteekenis en kracht heeft, zoodat Hij met die ééne offerande in eeuwigheid hen die geheiligd worden, volmaken kon. Wij moeten ons grondig ontslaan van al die onbijbelsche en ongoddelijke voorstellingen, naar welke het goddelijke als een beperking van het menschelijke wordt opgevat, bepaaldelijk met betrekking tot den Persoon des Heeren Jezus. Zóó wordt er b. v. gezegd: als Jezus God was zoowel als mensch, hoe zullen wij dan iets aan Zijn voorbeeld hebben? Dan staat Hij immers oneindig ver boven ons, en laat ons koud als Hij ons tot Zijn navolging opwekt; want niemand zal er zich toch over schamen of beschuldigen, dat Hij een God, die op aarde verschijnt, niet kan navolgen? Deze redeneering is niets anders dan ontkenning van de gemeenschap, die Christus, door den Heiligen Geest, met Zijn gedoopt lichaam hier beneden, met Zijn gemeente heeft. Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde, zegt Hij. Dat is: Zijn voorbeeld is niet als dat van een gestorven heilige, die sedert lang van ons wegging en dus in geen persoonlijke betrekking meer tot ons staat. Maar Zijn voorbeeld is dat van den levenden Heer, die ons nabij is door den Heiligen Geest, ja oneindig meer nabij dan Hij het den discipelen was toen Hij op aarde wandelde. In deze vereeniging van Godheid en menschheid in Hem aanschouwen wij voor oogen het hooge doel, den aanleg, de bestemming der menschheid, namelijk om der goddelijke natuur, gelijk Petrus zegt, deelachtig te worden. Kortom, door de Godheid des Heeren is al het menschelijke in Hem niet ontmenschelijkt, maar, zooals wij zeiden, van een eeuwige beteekenis geworden. In Hemzelf is het menschelijke niet onmenschelijk geworden, maar alleen verheerlijkt, gelijk het vorig opstel ons leerde. En voor ons is juist door deze vereeniging van Godheid en menschheid in Hem, Zijn menschheid mededeelbaar aan

ons, zoodat wij, door Zijn gemeenschap, de roeping hebben om te wandelen gelijk Hij gewandeld, en ook te bidden gelijk Hij gebeden heeft. Hier bespreken wij nu meer bepaald de eerste dezer twee gedachten, namelijk dat de vereeniging met de eeuwige Godheid de menschelijke persoon des Heeren niet heeft ter zijde gedrongen, als 't ware verzwolgen, maar die in haar volle recht gelaten, neen tot haar volle gelding heeft opgeheven. En evenmin is Zijn eeuwige Godheid door deze indaling in de menschheid ter zijde gesteld; neen juist daardoor is zij tot haar volle gelding gekomen: aan het kruis, waar die indaling voltooid, waar de laatste diepte bereikt is, dáár is het wezen Gods volkomen als de eeuwige liefde openbaar geworden. Hier blijven natuurlijk diepten over, die wij niet vermogen te peilen.

De ruwe spot des platten verstands, dat deze verborgenheden met den maatstaf onzer beperkte gedachten wil meten, vraagt b. v. of Christus dan ook als kind in de wieg de wereld geregeerd heeft. Wij andwoorden met vollen ernst: ja, ook als kind in de wieg heeft Christus de wereld geregeerd. Namelijk dat Hij alzoo als Hij het gedaan heeft, in de menschheid en de wereld is ingegaan, dat heeft de gansche wereld behouden, dat is de aanvang van 't voltooidworden der wereldverlossing, de nog ingeplooide, nog niet in haar volle heerlijkheid ontvouwde maar niettemin waarachtige, betooning van Zijn waardigheid als Heer der wereld. Zoo heeft Hij in den moederlijken schoot, zoo heeft Hij slapend en stervend zoo goed als in wakenden arbeid, de wereld geregeerd: een waarheid, die door zijn van zelf sprekend ontwikkelen van den benedensten graad van 't menschelijk-bewuste leven tot den hoogsten toe in 't allerminst niet wordt te niet gedaan.

Het gebed van Jezus in Zijn aardsch leven is de hoogste daad Zijner persoonlijkheid geweest. Hij was de waarheid, d. i. Hij was zelf hetgeen Hij leerde, Hij had het

in de allerhoogste volkomenheid eerst zelf doorleefd. En wat Hij alzoo was, dat sprak Hij uit in Zijn gebed. Aan de kracht, die Hij naar buiten, in de wereld, uitgeoefend heeft, kunnen wij zien de kracht van Zijn inwendig leven; want het laatste wordt aan het eerste gemeten. Hij heeft den toorn Gods tegen de zonde, den vloek der wereld gedragen en opgeheven; uit die werking besluiten wij terug tot de onmeetbare diepte van beteekenis des woords: Hij is verzocht geworden in alle dingen gelijk als wij, doch zonder zonde. Hem was de gansche wereld een onmetelijke en altoosdurende verzoeking, die Hij overwonnen heeft. Zeg niet: Hij was de Heilige, Hij had inwendig geen lust aan de zonde, daarom kon ze Hem niet zoo als ons tot verzoeking zijn. Want juist omdat Hij in Zijn heilige ziel geen lust aan de zonde had, juist daarom is ze voor Hem in de allerhoogste mate, gelijk voor geen enkel mensch buiten Hem, tot verzoeking geweest. Daarom heeft Hem, die ons zwakke vleesch met ons deelde, een angst voor de zonde, een besef van haar kracht vervuld, waarvan wij ons, met ons bevlekt en daardoor verstompt inwendig leven, geen voorstelling kunnen maken, maar waarvan ons alleen in de aandoenlijke beschrijvingen omtrent Zijn sterke roeping en tranen, gebeden en smeekingen tot Hem, die Hem uit den dood en de vreeze kon verlossen, een eerbiedig-gesluierde aanduiding gegeven wordt. Ja, toen Hij, die het leven in Zichzelf van den Vader ontvangen heeft, door den Vader aan de macht des doods overgegeven, en niet alleen bij wijze van spreken, niet alleen voor Zijn eigen gevoel (gelijk men deze heilige geheimenis doorgaans verzwakt) maar werkelijk, waarlijk en waarachtig als onze Borg en Plaatsvervanger van den Vader verlaten werd: toen ook zelfs Zijn volkomen menschelijk geloof, in de hoogste spanning, waarvoor het vatbaar was, den verborgen Raad des Vaders niet kon begrijpen, gelijk Hij het uitdrukkelijk in

Gethsemané met de woorden "niet mijn maar Uw wille" betuigt, toen heeft Hij alleen door het gebed in angstzweet en neerstrekking in het stof dezen afgrond kunnen dempen, maar ook daardoor de verzoeking volkomen overwonnen, den Satan geheel onder de voeten getreden, en Zijn woord vervuld: de Overste dezer wereld komt en heeft aan Mij niets. Nog eens, juist omdat Hij volkomen rein was, heeft de verzoeking op Hem een kracht gehad gelijk op geen mensch vóór of na Hem. Gelijk Hij, met de scherpziendheid der volstrekte liefde, de volle diepte der menschelijke en duivelsche boosheid doorzag, ook al was ze nog voor den mensch zelf, die ze pleegde, verborgen; gelijk Hij tot de Joden zeide: gij zoekt mij te dooden, toen zij inderdaad die gedachte nog niet klaar in hun geest hadden, en ontroerd andwoordden: gij hebt den duivel, wie zoekt u te dooden? — zoo heeft dus de verzoekende macht der wereld juist om de volstrektheid Zijner liefde, de verzoekende macht des duivels juist om het volstrekte Zijner reinheid, voor Hem haar toppunt bereikt. Deze macht heeft Hij overwonnen, en dit hoogste Zijner wonderen heeft Hij, even als al Zijn andere, lagere wonderen enkel door de kracht des aanhoudenden gebeds volvoerd. Zoo is in Hem gebed en offer één geworden. Wij merkten op hoe het offer enkel aanduiding daarvan is, dat de gebedsdrang des menschen, de toewijding zijns harten aan God, niet tot God kan opklimmen dan door den dood des vleesches heen, welke strijd des doods door den offerenden mensch buiten zich, in het offer dat hij den Heer toewijdde, gelegd werd. Maar dat hierbij het gebed, de gave des harten, de hoofdzaak was, zonder welke al het uitwendige niet het minst beteekende, dat hielden de Profeten menigmaal in de sterkste woorden den volke vóór. In onzen Heer nu zijn de beide vormen der zelfovergave, het bidden en het sterven, één geworden, en in dezen diepen zin is door Hem ook

het offer vervuld, gelijk al wat overigens tot de wet, tot de oude bedeeling behoort.

Wij hebben aldus het geheele leven des Heeren, waarvan Zijn gebed de hoogste uitdrukking was, in dit licht te beschouwen, om het dan naar de hoogte mede op te voeren en er uit aanleiding te nemen om de Hoogepriesterlijke voorbede des Heilands in den hemel in glansvollen rijkdom te zien stralen. In die voorbede des hemelschen Voorbidders toch ligt, verheerlijkt, alles wat hier op aarde reeds Zijn gebed tot het kostelijkste maakte wat de hemel en Zijn engelen aanschouwen konden. "Alzoo Hij altijd leeft om voor hen te bidden." Hooren wij hoe in een Schriftuitlegging, die wij reeds in een vorig deel ten dringendste der aandacht onzer lezers aanbevalen [1]) dat woord verklaard wordt. "Wat in den mensch het hoogste is, het bidden, het spreken tot God, dat is ook de kracht van het onvergankelijk priesterschap, de levensopenbaring van den eeuwigen priester. Zijn lijdenservaringen zijn hem de onuitputtelijke bronnen van liefdemededeelingen, de onvergankelijke prikkels tot priesterlijke werkzaamheden. Zoodra daar iemand is, die het op Zijn Woord af, hoe gebrekkig ook nog de kennis zij van Zijn persoonlijkheid, waagt om tot God te gaan, hij staat daar niet alleen in zijn gebed. Waar hij worstelt om tot de rechte uitdrukking zijner behoeften te komen, om tot den waren geest des gebeds door te dringen, daar is zijn eeuwige Borg voor hem bezig in den hemel, en bidt met hem en vraagt voor hem van den Vader, die Hem altijd hoort, de beste gaven. Ja waar de ontwaakte ziel in het duister rondtast, meer licht zoekende in haar verleden, meer licht voor het heden, meer licht voor de toekomst, en hoe langer zoo meer de labyrinthen van het

---

[1]) Ch. de la Saussaye, Uitlegging van den Brief aan de Hebreën.

hart ontdekt en behoefte heeft om zich den weg te zien aangewezen, daar is dat gansche leven klaar voor den Zoon des menschen; daar wordt door Zijn verborgen en toch zoo klaarblijklijke macht het inwendige leven ontvouwd, scheiding gemaakt tusschen geest en ziel, samenvoegselen en merg. Daar weet Hij het in zonden begraven, maar niet vernietigde beeld Gods op te wekken en Zijn Vader voor oogen te stellen, en het priesterlijk medelijden met den lijder en strijder der aarde wordt een priesterlijk medestrijden met hem, wordt een priesterlijk tusschentreden voor hem. Zijn eigen eeuwige verkiezing, waardoor Hij Gods éénige is, in Wien God een eeuwig welbehagen heeft, deelt Hij aan den geroepene uit de menschenkinderen mede, en door zich met hem in gemeenschap te stellen, doet Hij hem deelen in dat welbehagen des Vaders, maakt hemzelven welbehagelijk, geliefd kind van God. En dit houdt nimmer op. Heeft Hij zich met hem in gemeenschap gesteld toen hij nog ten eenemale zondaar was, hoe zou Hij het werk Zijner handen kunnen laten varen nu er reeds zoo veel is, dat in het hart des zondaars andwoordt op de liefdestemmen des Zoons, zoo vele onweerstaanbare trekkingen des Vaders? Neen, Hij maakt hem volkomen zalig. Hij leeft eeuwig, eeuwig ook voor hem. Hij heeft de vijanden te voren geteld, die te bestrijden zouden zijn, en hun kracht gewogen. Hij heeft den afstand gemeten, die den zondaar nog van het hemelrijk gescheiden houdt; maar dien afstand weet Hij te overschrijden. Zijn almachtige hand ondersteunt den bangen reiziger, den afgematten strijder. Bij iederen nieuwen vijand wordt de kracht verdubbeld. De levenskracht neemt toe bij het naderen van het doel. En waar de in zichzelf altijd bezwijkende strijder zich nog verre daarvan verwijderd acht en slechts nieuwe vijanden te gemoet ziet, daar is op eens het doel bereikt en de laatste vijand blijkt te zijn — de Verlosser zelf!"

Om de kracht van die hoogepriesterlijke voorbede wel te schatten, moeten wij vooral ons ontdoen van de schrale, vergeestelijkende opvattingen, die maar al te veel in de gemeente gangbaar zijn. Men stelt God voor als een Rechter die om Christus wil den mensch de verdienste des Zoons toerekent, zonder dat hij daardoor nog werkelijk, in zijn eigen persoon, rechtvaardig zou zijn. "Rechtvaardigen" vat men op als een vrijspreken, van schuld vrij verklaren, waarbij de mensch eigenlijk hetzelfde blijft wat hij was, en alleen de stelling van God jegens hem veranderen zou. Dit alles moet wederom, naar de Schrift, veel realistischer worden opgevat. Als de Heer op aarde tot iemand zeide: wees rein, zoo was hij werkelijk van zijn melaatschheid gereinigd. Als Hij zeide: uw geloof heeft u geholpen, zoo was die mensch ook inderdaad geholpen. Als God spreekt, dan is het er; als Hij gebiedt, dan staat het er inderdaad; want Zijn spreken is, gelijk in de eerste dagen der wereld, een scheppend spreken. Derhalve als Hij den mensch om Christus wil rechtvaardigt, dan verklaart Hij hem niet slechts rechtvaardig, als een rechter, die slechts de wet heeft toe te passen. Neen, Hij is meer dan Rechter, Hij is Koning, en schenkt genade, niet slechts een verklaring of aanbieding, maar een werkelijke gave van genade, van leven. Welnu, evenzoo wanneer het er op aankomt, deze genadegave voor den enkelen mensch geldig te maken, dan staat Christus niet als Pleitbezorger voor een rechterstoel, maar als de niet slechts gestorvene, neen ook opgewekte, levende Verzoener, met koninklijke macht ter rechterhand Gods als Priesterkoning gezeten, is Hij onze priesterlijke, niet slechts pleitende Voorspraak, Borg in 't hemelsch heiligdom. Dat is: Zijn voorspraak is niet slechts een voorbede met smeekende woorden; maar omdat alle goddelijk spreken werkelijkheid en kracht is, zoo is des Hoogepriesters voorbede een telkens op nieuw geldig

maken, tot kracht en werking brengen, van Zijn volbrachte verzoening. Door die voorbede worden wij werkelijk uit de macht des doods, waaraan wij onderworpen of waaronder wij op nieuw vervallen waren, in het leven overgebracht. Zijn verzoeningswerk is eens voor al volbracht voor de gansche wereld; Zijn voorspraak maakt telkens voor de enkele menschen en hun bijzondere zonden de kracht dier eenmaal volbrachte verzoeningsdaad geldig, en zij is dus zelf niet slechts een vraag, een woord, een verklaring, maar een levendmakende daad der almachtige Liefde, die in dezelfde volheid thans in den hemel als eens op aarde, vóór ons is. Door die voorbede werd, gelijk Hij den discipelen beloofde, de zending des Geestes en hun innige verbinding met den Vader door Hem bewerkt. Dag en nacht verklaagt ons de Satan voor God, ons bij ons schuldbesef en onze onwaardigheid vasthoudende; dag en nacht bidt de Overwinnaar des Satans voor ons, en vervult Zijn belofte: Ik zal hun Uw Naam, o Vader! bekend maken, opdat de liefde, waarmede Gij Mij liefgehad hebt, in hen zij en Ik in hen. Ja gelijk in den beginne de wereld in Hem gegrond, geschapen is, zoo wordt zij, de onder den vloek der schuld gevallene, voortdurend door Zijn voorbede bewaard, in stand gehouden, opdat Hij dan verder tijd winne om haar te verlossen.

Door de kracht dezer voorbede huns Hoofds leeren dan ook Gods kinderen het eigenlijke volle en hoogste gebed, het gebed in Jezus Naam. Dat Naam in de Schrift beteekent de kracht, het wezen zelf, gelijk het zich openbaart, hebben wij vroeger meermalen, b. v. Deel 2, 130 e. v. ontwikkeld. Wat ik noem, gelijk Adam de dieren, wat mijn naam draagt, gelijk de vrouw die mij haar hand gereikt heeft, dat behoort mij, daarover heb ik macht. Naam en macht is hetzelfde: zoo als Petrus omtrent den genezen kreupelgeborene tot het volk te Jeruzalem zegt: door het geloof in Jezus naam heeft Zijn naam dezen ge-

sterkt. In Jezus naam te bidden is: uit de volle openbaring van Jezus' heerlijkheid, gelijk de Geest den Verhoogde doet kennen, het Raadsbesluit Gods gelijk het alles, ook ons op onze plaats als leden van Christus omvat, te doorzien; van den eeuwigen aanvang af, tot welken men terugblikt tot de volkomen heerlijkheid toe, welke men in Jezus reeds begonnen en in Gods almachtige trouw gewaarborgd vooruit ziet, alles te aanschouwen in het Licht en daardoor, gelijk de Heer Zijn discipelen beloofde, volkomen blijdschap hebben; dus te bidden in de gewisheid, dat de Vader zelf ons liefheeft en in ons Zijn eigen Zoon hoort en verhoort. In den Naam des Heeren is al onze kracht en leven. Zoo velen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven, kinderen Gods te worden, die in Zijn naam gelooven; en het geheele Evangelie is geschreven, opdat gij gelooft dat Jezus is de Christus, de Zoon Gods, en opdat gij, geloovende, het leven hebt in Zijnen Naam. Gelijk men in het Oude Verbond den Naam Gods niet ijdellijk mocht gebruiken, omdat God zelf daarin tegenwoordig is, zoo beteekent in den naam van Christus of des Drieëenigen Gods gedoopt te worden, niets minder dan in werkelijke levensgemeenschap met Hem te komen. En in Zijn naam te bidden, dat is: in Zijn kracht te bidden, in de kracht die mij aanvat en draagt, en ook het gebed zelf in mij werkt; want zoo weinig als de honger een eigen maaksel is van hem die hongert, zoo weinig is het gebed een eigen bedenksel des menschen, maar de Vader zoekt dezulken, die Hem in geest en in waarheid, d. i. in Jezus Naam, aanbidden. Niet slechts een subjectieve verheffing des menschen naar boven, maar allereerst een objectieve indaling Gods naar beneden is het gebed ten allen tijde, ook in zijn onvolkomen vorm, in zijn aanvang, waarin de naam van Jezus aan den mensch nog geenszins in al zijn heerlijkheid bekend is. Des te meer, wanneer de mensch de hoogte, breedte

en diepte dezes Naams, der liefde Gods in Christus, verstaat. Dat is het gebed in Jezus' naam. Eerst heeft zich Jezus in onzen naam voor het gericht Gods gesteld, nu mogen wij ons in Zijn naam voor den troon der genade stellen. Eerst dan toch heeft ons gebed de volle kracht en de belofte der verhooring; gelijk wederkeerig het werk onzes Hoogepriesters eerst dan tot zijn volle uitwerking komt, als wij zelf er biddend deel aan nemen.

Het gebed in Jezus' Naam is eigenlijk het éénige ware, volkomen ware, gebed; omdat de mensch die het doet, en hij alleen, in de ware betrekking tot God staat. Alleen wien de Zoon vrij maakt, vrij van de zondeschuld en den vloek, die is waarlijk vrij. Die alleen kan zonder (hetzij erkende of niet erkende, maar in elk geval werkelijk in de diepte des gewetens beaamde) vrees voor God, uit de volheid des harten God lief hebben en tot Hem spreken. Die alleen is mondig, boven de wet verheven, welke de gansche wereld onder voogdij houdt. De mensch die voor de wereld leeft, is onder de wet, namelijk onder de noodzaaklijkheid der wereldomstandigheden, die hij als hoogste macht erkent; of onder den besturenden invloed zijns rijkdoms, zijner wereldsche positie, of welke andere dingen dan ook voor hem, al erkent hij dit niet, toch inderdaad een wet vormen en zijn toestand een gebondenheid onder de wet doen wezen. In Jezus' gemeenschap alléén is de mensch in de diepste beteekenis des woords vrij, en kan dus alleen dán in waarheid bidden, d. i. het hart in vrije liefde tot God heffen. Waar nu de Christus nog niet verschenen en gepredikt is, daar is het gebed, als het de zuivere kreet der behoefte is, naar de volle waarheid des gebeds, die in Jezus' Naam bereikt wordt, heengericht, en kan dus verhooring vinden. B. v. het gebed des heidens; ja het smachten van den knaap Ismaël in de woestijn, wiens stem de Heere hoorde; ja het geschrei der jonge

raven, die hun spijze van God zoeken. Maar als de Naam des Heilands reeds gekend is, en dan daarna voor het deïsme verlaten wordt, dan is het gebed zonder belofte, zonder kracht, en het verstompt weldra. Wilt gij voor deze beweering een treffend historisch bewijs? Vóór mij ligt de Geschiedenis van het ambtsgebed in de Nederlanden, van den tijd der Hervorming tot aan den tegenwoordigen, door Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck. Hartverheffend blijkt daaruit de vrome zin onzer vaderen. Uit de vele hier te vinden gebeden slechts ééne proeve, het gebed der gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland.

O barmhartige Godt, hemelsche Vader, Gij die alleen sijt het waerachtige ligt, de fonteine des levens, de volkomene wijsheit en volheit van alles, oock d'aller opperste Regeerder en Richter der gansche werelt: nadien het U belieft heeft, ons te beroepen tot d'administratie en beleit van desen collegie, soo bidden wij U, dat Gij ons door Uwe goddelijke genade sulx wilt verlichten en bystaen, dat wij in onsen ampte ons vromelijck, vrijmoedigh en getrouwelijck mogen quyten, en niet anders voornemen, als dat strecken magh tot Uwes Naems eere en ten besten van den lande, opdat wij ten jonxten dage met allen uytverkoornen uyt genade mogen ontfangen onser zielen salicheit. 't Welck wij besluyten met het volkomen gebet, dat ons de Heere Christus self geleert heeft, seggende: Onse Vader, enz.

Zóó derhalve baden eertijds Johan de Witt, en de mannen die naast hem gezeten waren. Welnu, de Schrijver dezer Geschiedenis toont aan, dat overal, nadat het aloude volkrachtige gebed des geloofs in Jezus' Naam onder den invloed der zich baanbrekende of reeds gevestigde revolutie begrippen in een gebed tot het Opperwezen zonder den Naam van Jezus veranderd is, dit deïstisch gebed zijn krachteloosheid daarin bewezen heeft, dat het doorgaans niet de minste moeite gekost heeft het geheel af te schaffen en

den tegenwoordigen toestand, waarin niet meer gebeden wordt, er voor in de plaats te stellen.

Zoo wáár is het, dat waar Jezus Naam, uitgesproken of in het hart levende, ontbreekt, daar ook de Heilige Geest, en met Hem alles, ontbreekt.

Evenzeer toch als het waarachtige gebed is in Jezus naam, is het ook in de gemeenschap en kracht des Heiligen Geestes. Door den Heiligen Geest toch zijn wij opgenomen in de levensbeweging des Drieëenigen (bladz. 357), en Hij is het, in Wiens kracht wij door den Zoon tot den Vader gaan. Hij is niet alleen de ons bepalende macht boven ons, maar ook de macht in ons, door welke onze onuitsprekelijke zuchtingen, ons onbepaald streven naar God tot klare begeerten worden. Door Zijn getuigenis ontneemt Hij ons als wij zondigen, den vrede midden in 't aardsch geluk, en schenkt ons, als wij gelooven, den vrede midden in de smarten dezer wereld. Hij maakt het Woord des Heeren voor ons levend, doet er ons den wil Gods in verstaan, vereenigt ons hart met dien wil en leert ons alzoo ook den rechten inhoud van dat gebed, dat wij in Jezus Naam voor den troon brengen. "Over het geheel (zoo spreekt een man des Geestes, wien wij voor dit vertoog veel licht en klaarheid omtrent de diepten van Gods en des menschen leven verschuldigd zijn [1]); over het geheel ligt het zwaartepunt niet in datgene wat wij uitwendig ervaren als zoodanig, maar in de werking, die het op ons inwendig, naar God toegekeerd leven, uitoefent. Want reeds door de ervaring des natuurlijken menschen wordt het betuigd, dat klein en zwak aangelegde naturen door geringe oneffenheden meer geschokt worden dan groote karakters door vreesselijken strijd. Zijn wij waarlijk vrij en in God gegrond, dan zal ook ons be-

---

[1]) Löber, die Lehre vom Gebet.

paald worden door treurige toestanden slechts de weerschijn van onze zelfbepaling wezen, door welke wij onze belang stelling er in gelegd hebben. Omgekeerd zullen ook de gunstigste uitwendige omstandigheden tot waren vrede niets kunnen bijdragen, wanneer wij met ons inwendig leven van God losgemaakt en daarom aan alle ontstemmingen en luimen des gemoeds slaafs onderworpen zijn. Het is duidelijk, dat een zoo inwendig verscheurde, met zich zelf oneenige persoonlijkheid ook den inhoud harer gebeden scheef zal stellen, en biddende als uitwendige levensbelemmering zal beschouwen wat in den grond niets anders is dan zelfgeschapen kwaal. Evenwel ook zulke bidders, als zij slechts ernstig worstelen, zal God niet verstooten van Zijn aangezicht, maar Hij zal hen tot beter kennis verder leiden. Doch allereerst moeten zij leeren bidden om den Heiligen Geest, opdat Zijn krachten in hen mogen vermeerderd worden. Want ook wanneer op ons gebed de uitwendige last ons vaak niet wordt afgenomen, kan God toch door Zijn Geest de tegen onze borst slaande golven van binnen uit breken, zoodat zij niet overstroomen en den vrede des inwendigen levens verstoren. Groot bewijst zich God in Zijn sterkte als Hij voor den mensch de hem verbrijzelende krachten ter neder werpt; maar grooter nog toont Hij zich, als Hij een zwak menschenkind door Zijn Heiligen Geest bekwaamt, om aan die machten wakker en ongebroken het hoofd te bieden. "Jehova zal u bewaren: Hij zal in eeuwigheid niet dulden, dat de rechtvaardige wankele." God kan zijn bovenaardschen, van den gang der wereld onafhankelijken vrede in de ziel geven te midden van zwaar lijden; de Heilige Geest maakt ons ten allen tijde gewis dat God bij ons is met Zijn levensmacht, dat wij de Zijnen zijn in de dagen der kracht en der zwakheid, dat wij Hem leven en Hem sterven. In den Heiligen Geest hebben wij God zelf, en in God behoort ons de toekomst toe, omdat Hij de A en O, de eerste en

de laatste is. Uit zulke ervaringen laat zich opmaken, dat de Heilige Geest de rijkste en hoogste van alle werkelijkheden is; dat al het andere, waarvan wij dikwerf ons levensgeluk en vrede ook in 't gebed afhanklijk stellen, voor Hem als nietige schijn verbleeken moet. Het gebed om den Heiligen Geest is het eenvoudigste en meest omvattende tevens. Het geeft ons meer dan wanneer wij door onze gebeden hemel en aarde bewegen, omdat wij door den Heiligen Geest in het diepste van ons binnenste zelf bewogen, verootmoedigd en opgeheven worden."

Maar hooger en heerlijker nog is de werking des Heiligen Geestes in ons, als Hij ons verder geleid, en ons niet alleen, gelijk wij het hier beschouwden, over de dingen dezer wereld getroost, maar ook boven alle deze dingen, boven den strijd des aardschen levens opgeheven heeft in het gebed. In zulk een Thabor-heerlijkheid wordt de discipel ook wel met den Heer zelf genadig opgeheven, en spreekt dan: hier is het goed zijn, en zou willen eeuwige tabernakelen op die hoogte bouwen. Ik laat een van God verlichten getuige, onzen Jan Luyken in zijn "Jesus en de ziel" daarvan in mijn plaats, beter dan ik het zou vermogen, zingen en spreken. Eerst waar hij "de ziel met Gods genade aangeblikt" aldus beschrijft:

Ach vriendlijk aangezicht des Heeren!
Hebt gij de gansche kreatuur
Gelijk vergeten, dezer uur,
Om u alleen tot mij te keeren?
Ach vriendelijke levensblik,
Het is mij nu, o mijn beminde!
Als was er nergens iets te vinden,
Als was er niets dan Gij en ik.
Ik ben mijns Liefs, en Hij is mijne!
O bloemkens uit het Paradijs,
O zoete reuk, o schoone spijs,
Nooit moet mij Uwe kracht verdwijnen.

Is dit die smalle en steile baan?
O wereld, zaagt gij uit mijn oogen,
Gij kwaamt van uwen weg gevlogen,
Gij liet den slijk voor 't goud wel staan.
Nu kan ik aardsche vreugde derven,
Nu Gij, o Bron van alle goed
Zoo lieflijk welt in mijn gemoed:
'k Wil honderd dooden om U sterven.
Wat ik hier spreek, zal die verstaan
Die eens hier heeft te gast gegaan.

Dan, wanneer hij het woord der Bruid in het Hooglied: "Ik sliep, maar mijn hart waakte," in beschouwing van "het waken des Geestes" verklaart o. a. met deze woorden:

De krachten daar de ziel mede werkt, zijn recht als kamenieren, die haar leiden in dat hoogste haars zelfs, vóór de binnenkamer haars eeuwigen Konings. En als de ziele met heur krachten opgeheven is in 't hoogste boven alle geschapen dingen en vriendelijk van haar Beminde wordt omhelsd, zoo moeten de krachten wijken en rusten van alle werkelijkheden, en de ziele wordt doorvloeid van den Geest Gods, en de zaligheid gewerkt in meniger, ja in duizenderlei manieren; en dan gevoelt zij in de liefhebbende kracht een trek des Heiligen Geestes, als een levende fontein, die vloeit met rivieren der eeuwige zoetigheid. Als de ziel zoo hoog in het licht komt, dat het verstand verblind wordt, gelijk het oog van de klaarheid der zonne, zoo ontvangt zij boven de verstandelijke kracht een simpel oog, open geloken in de werklijkheid der liefhebbende Kracht; welk oog met een simpel aanschouwen in die geestelijke klaarheid ziet al wat God is eenvuldiglijk. Maar wat den geest des menschen dan gebeurt, en wat hij bekent op dien tijd, dat is niet met woorden uit te spreken, noch hij bekent dat zelf niet volkomen als hij weder tot zichzelven komt.

Het gebed is een gebod. Het is Gods wil, dat wij bidden zullen. Maar dit is niet een afgetrokken bevel, zoo als een oppermachtig koning zijn vereering gebieden zou, om geen andere reden dan om zijn gezag te toonen. Neen, God heeft behoefte aan onze liefde (bladz. 241) gelijk wij aan de Zijne. Dit te behoeven is juist de grootheid van Zijn liefde, Zijn nederdaling tot ons. Hij wordt van menschenhanden niet gediend als iets behoevende, en de gansche wereld is de Zijne, en ware Hem niet genoegzaam ten brandoffer; maar Hij wil ons, ons hart, onze liefde. Daarom is het gebed, naar de schoone uitdrukking des Catechismus, het voornaamste stuk der dankbaarheid, welke God van ons vordert. God wil onze zaligheid, omdat Hij de liefde is. En onze zaligheid bestaat reeds hier op aarde in het gebed in ruimeren zin, met zijn werkingen samengevat. Gansch en al gekend te zijn, doorgrond te worden tot op den diepsten bodem van ons wezen, dat is de zaligheid des menschen voorzoover hij waarlijk beelddrager Gods, waarlijk Gods edelste schepsel is. Doorgrond mij o Heer, en ken mijn hart, en zie mijn gedachten, opdat ik gansch rein worde. God in de wereld te zien, waartoe de Psalmdichter Hem aanroept, dat Hij toch "opwake" en zich niet, als slapende, van de wereld terugtrekke: God in de wereld en de wereld in God te zien, dat is ons de hoogste behoefte des geestes. Immers slechts in de aanbidding rust waarlijk de menschelijke geest, en bereikt zijn eigenlijke bestemming. Daarom zegt Jezus gedurig: verwondert u niet over dit wat Ik u nu zeg, er komen nog hoogere dingen, het waterpas uwer verwondering moet steeds klimmen, opdat gij ten slotte in stille kalme aanbidding al deze beweging uws gemoeds laat uitgolven, en daarin tot rust komt. Te bidden is eigenlijk niets anders dan in waarheid te zeggen: ik geloof in God, den Vader, den almachtigen Schepper des hemels en der aarde. Gij zegt: o ja,

dat leerstuk staat als het allereenvoudigst axioma, als een eerste vanzelfsheid, bij mij vast; ik moge aan verzoening, aan wonder, aan Drieëenheid soms twijfelen, maar dit eenvoudig eerste stuk der christelijke belijdenis geloof ik in alle dorre kalmte zonder de allerminste bedenking, ten allen tijde. Maar weet, o mensch, die zoo spreekt, dat deze belijdenis van God als Schepper niet is een levenloos verstandsdogma. Neen, het is niets anders dan de uitspraak, dat de mensch in zijn eigenlijkst wezen, in de liefde zijns harten, zich niet tot de schepselen kan beperken. Dat hij dus dóór de schepselen, ja door alle schepselen heen ziet in het aanbiddend voorgevoel zijns harten, en dat, als hij het waagt den naam van God, Schepper, uit te spreken, zijn liefde ophoudt her- en derwaarts te dwalen, en nu sidderend van heilige vreugd zich nederwerpt in diepe aanbidding en zaligheid, omdat zij eindelijk haar waarachtig rustpunt gevonden heeft. Dante verstaat deze dingen, als hij in den 17en zang van zijn Purgatorio bij monde van zijn leidsman spreekt: "noch de Schepper noch het schepsel waren ooit zonder liefde, hetzij een noodzaaklijke of een willekeurige. De eerste is altijd vrij van dwaling; de andere echter kan zich bedriegen door een onwaardig voorwerp te kiezen, of door te veel of te weinig gloed. Zoolang nu deze liefde zich op het hoogste der goede dingen, op het Goede zelf richt, en bij de lagere goederen datzelve tot maatstaf neemt, kan zij geen oorzaak van slechte begeerten zijn. Maar als zij zich op het kwaad richt, of het goede met te veel of te weinig gloed najaagt, dan gebruikt zij het schepsel tegen den Schepper. Hieruit ziet gij, dat de liefde in u de kiem van alle deugd en ook van alle strafwaardige ondeugd is." Nu is het bidden niets anders dan: met de liefde des harten het hoogste Goed gevonden te hebben en er zich heen te begeven, en zich neder te werpen. Hiermede verzinkt de liefde niet in een bodemloos

Nirwana, de mensch die zijn leven aan God verliest, die vindt het in waarheid. Wie zijn leven opgeeft aan de pantheïstisch gedachte Almacht, aan de causaliteit, die in 't Heelal heerscht, die verliest dat leven en gaat te gronde. Maar wie in God het rustpunt zijner liefde plaatst, die wint de hoogste zaligheid.

Dat deze zaligheid de hoogste is, kan hiermede bewezen worden, dat zij ook door het besef, de belijdenis der zonde niet wordt te niet gedaan. Geen waarachtig gebed is zonder uitgesproken of op den bodem liggende en mede werkende schuldbelijdenis. Het belijden der schuld is een wedervereeniging met ons Hoofd, die (gelijk wij boven omtrent Zijn woord "gij zoekt mij te dooden, o Farizeën"! opmerkten) reeds het onvermijdelijk einde, waartoe volharding op den dwaalweg ons voeren zou, vooruitgezien heeft, en zich nu verheugt over onzen omkeer, door welken Hem Zijn eigendom gespaard blijft. Belijden toch is een blootleggen van de wortelen der zonde, waardoor de plant van haar grond losgemaakt wordt en met minder moeite nu verder uitgerukt. Zoo draagt ook het verootmoedigendste wat in ons omgaan kan, de belijdenis van schuld, verdorvenheid, ellende, ten slotte tot onze zaligheid mede bij. Want dan is het ware steunpunt gewonnen om de verloren opheffing des harten, de gewijde stemming van weleer, terug te ontvangen. Hoe menigmaal ontvloeit, vooral in dagen als deze, een klacht des diepen weemoeds aan het hart van Gods kinderen: ach, had ik de blijdschap, de innigheid, den wandel in het licht van weleer! Ach stond ik nog in den gloed der eerste liefde; maar die zaligheid is voorbij — wie schenkt ze mij terug? Zeg niet, met velen, dat men niet bij zijn gevoel maar bij Gods Woord moet leven en dus aan dit gemis van de blijdschap des eersten gevoels niet mag denken. Wel is waar Israël mag er niet op rekenen dat ook in den ganschen voortgang van zijn levens-

tocht, gelijk in den aanvang, de Jordaan zich splijten en de muren van Jericho op het bazuingeschal omstorten zullen. Want de Heer doet deze bijzondere teekenen in den beginne, om dan verder Zijn volk de verkregen kracht ook zelf te laten gebruiken, nadat het zich uit deze heerlijke ervaringen gesterkt heeft. Maar toch worden wij in de Schrift, zoowel des Nieuwen als des Ouden Testaments, gedurig vermaand om toch te gedenken aan de vorige dagen, om ons der eerste dingen te herinneren, en ijverig te zijn ter bekeering, opdat niet ons licht geheel uitgebluscht worde. Hierin ligt de heilige schoonheid van zoo vele Psalmen, die bepaaldelijk in Calvijn een uitlegger [1]) vinden van zoo éénige majesteit en diepte, omdat zijn eigen, even krachtvolle als innige vroomheid hem de worstelingen des Heiligen Geestes in het hart van Gods uitverkorenen als de zijne deed verstaan. Lees Psalm 42, 43, 63, 84, 126 en dergelijke. Zie in het 2e en 3e hoofdstuk des Hooglieds een beeld der gemeente, die haren Bruidegom heeft verloren, Hem terugzoekt, en de zaligheid der lente smaakt nadat de smartvolle winter voorbijging.

De zaligheid der liefde, die haar rustpunt vindt, de ellende der doemschuldigheid, waarin het verbrijzeld hart voor den Heilige zich nederwerpt in het stof, ziedaar de twee polen, die het gansche leven bepalen: de grenzen binnen welke alle toestanden des geestelijken levens liggen. Zoo

---

[1]) Wie de Verklaringen van Calvijn op bijna al de bijbelboeken zich niet kan aanschaffen, en echter het schoonste deel, de quintessence van zijn uitlegging begeert te kennen, leze de onlangs op nieuw uitgegeven Commentaires de Jehan Calvin sur le livre des Pseaumes, avec une table fort ample des principaux points, traittez és Commentaires (Paris, Meyrueis 1859, 2 dln.) ook om in de schoone Voorrede door Calvijn zelf op treffend eenvoudige wijze betoogd te zien hoe hij de Psalmen Davids uit de eigen ervaring van zijn felgeschokt in- en uitwendig leven heeft leeren begrijpen.

moet dan ook hetgeen daartusschen ligt, de geheele omtrek onzes levens, van het gebed vervuld en er door tot zijn ware bestemming gebracht kunnen worden. Dit is het dan ook wat de Schrift met het voorschrift van te bidden zonder ophouden aanduidt: alle omstandigheden des levens met God in betrekking te stellen, alle dingen (gelijk Spinoza wilde, maar op beteren grond dan hij) in den glans der eeuwigheid te zien. Eerst dàn toch wordt ons leven en handelen waarlijk vrij en den mensch waardig, wanneer hij niet meer, onder de overmacht der gewoonte, slechts doorgangspunt voor de machten der werkelijkheid is [1]), met welke hij in betrekking komt, maar wanneer hij alle ervaringen, indrukken, worstelingen, die het leven in zijn rusteloozen stroom met zich voert, door het gebed met God heeft in aanraking gesteld, door Zijn licht heeft laten bestralen; gelijk het der rechtgeaarde kinderen behoefte is, alle dingen met hun vader te bespreken. Zoo wordt het leven eerst in waarheid beheerscht, in onze vrije bewustheid, die alleen in Gods gemeenschap voltooid is, opgenomen; immers gelijk het brood des uitwendigen levens niet zonder het zweet des aanschijns, zoo kan het voedsel des inwendigen levens niet zonder de tranen en verzuchtingen des harten worden genoten. Aldus vormt zich de doorgaande, het gansche leven vervullende, vrijmoedigheid met welke wij toegaan tot den troon der genade, om te bekwamer tijd hulpe te vinden en genade te erlangen; gelijk een doorgaande oefening in rustigen ernst, ook terwijl er nog geen gevaar is, ons in staat stelt om gereed en bekwaam te staan wanneer daarna werkelijk de ure der moei-

---

[1]) Zie bladz. 194 bovenaan, waar in den 6en regel een drukfout veranderd worde door te lezen: mijn heden naar (niet maar) mijn vrije keuze vervult.

lijkheid dáár is. Dringend noodig toch, en alleen langs dezen weg mogelijk, is het ons, in het leven ons te orienteeren, het leven te begrijpen en daardoor te beheerschen. Van uit de overstelpende menigte onzer indrukken moeten wij leeren, steeds gemakkelijker den weg naar Boven, naar de heilige éénheid, die deze bonte veelvuldigheden verklaart, naar het hoogste beginsel, van 't welk zij alle afhanklijk zijn, te vinden. Aan de dingen den rechten naam te geven (wij zagen het zoo even aan Adam) dat is, ze te beheerschen; en nu, in het gebed, bij het licht Gods, leeren wij dit. Ook ons zelf leeren wij daardoor kennen en beheerschen. Wie doorgrondt het bonte, afmattende, verwarrende spel zijner gedachten en gemoedsbewegingen? Hij die ze gedurig in het licht van het majesteitelijke hoogste beginsel, de vrije genade, die ons uitverkoren en verlost heeft, leert stellen. Dit is, spreekt de Heer, de wil desgenen die Mij gezonden heeft, dat een iegelijk, die den Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, het eeuwige leven hebbe, en Ik zal hem opwekken ten uitersten dage. Dat is: den Zoon te aanschouwen in het geloovig gebed, dat leert ons, in de kracht des eeuwigen levens, op het laatste, hoogste einde zien, de opwekking ten uitersten dage. En zoo kent men dan ook zijn heden in waarheid; want wie van het punt waar hij staat, een lijn kan trekken naar het doel, waarheen hij streeft, die heeft met die lijn dan ook tevens den rechten weg zijns levens zich bepaald. Om die reden zijn dan ook de meest aanhoudende bidders de krachtigste mannen der daad geweest, gelijk Luther, Kalvijn en dergelijke helden Gods. Hier is de vervulling der geheimzinnige behoefte, die Karel den Groote profetisch dreef om des nachts, na dagen van de grootste inspanning en onafgebroken werkzaamheid, op te staan en lang de starren des hemels aan te staren, daar hij uit de aanbiddende beschouwing der harmoniën van het rijk der hoogere schepping kracht putte

om zijn eigen aardsch koningrijk te besturen. Laat aardsche vermoeienis, verstrooiing, ongunst der omstandigheden u niet terughouden, veeleer dringen tot het gebed. De vrome Lambert, sieraad van het klooster Stablo in 't Ardennenwoud, ging eens op het bevel van zijn abt des avonds bidden bij het kruis buiten de kloosterpoort. Hij werd vergeten in den winternacht, en 's morgens vond men hem bij het kruis, hoofd en schouders met sneeuw bedekt, steeds in dezelfde aandacht biddende. Het wettelijke van dezen uitwendigen vorm zij daargelaten, maar het voorbeeld zelf herinnere ons aan den zegen der overwinning over vermoeienis, koude en verstrooidheid des harten.

Het doorgaand, dagelijksch avondgebed is trouwens van groote beteekenis voor het "bidden zonder ophouden" waarvan wij spreken; om namelijk de indrukken van den dag samen te vatten en in den nacht, in den toestand der bewustloosheid, die toch geen ophouden van 't leven des geestes is, over te leiden, opdat wij met den God onzes levens ook dan in gemeenschap blijven en Hij (zooals het Hernhuttersavondlied diepzinnig zegt) ook in den droom onze lust zij. Ongeveer gelijk in de dagen van Gennadius, aartsbisschop van Konstantinopel, aldaar door den vermogenden en vromen Studius een klooster gesticht werd voor een aantal monniken, genoegzaam om elkaar telkens af te wisselen tot het vormen van een koor waarin, op de schoonste melodiën, zonder ophouden dag en nacht, eeuwen lang de lof van God gezongen werd. Ja ook als dagelijksche toebereiding en oefening voor het laatste avondgebed, als wij den Morgen des waarachtigen levens, door den plechtigsten Nacht heen, te gemoet gaan. Desgelijks het morgengebed. Het dient om, als wij er van opstaan en de oogen openen voor de wereld, het licht van 't geen God ons in Zijn gemeenschap heeft laten zien, over den ganschen dag verder heen te laten stralen: om het "bidden

zonder ophouden" op het ophouden van dat gebed te laten volgen. Zoo begreep het ook Robert Murray M'Cheyne, door wien in zijn "leven en nagelaten geschriften" de reden waarom hij zijn morgenuur afzonderde, om voedsel voor zijne ziel op te doen, aldus beschreven wordt: "Niet om een schat van genade op te leggen voor het overige gedeelte van den dag — want het manna bederft als men het bewaren wil — maar liever met het doel om 't oog te gewennen, den ganschen dag naar boven te zien, om door het licht uit het oog van een verzoend Vader bestraald te worden." Even als het tafelgebed niet dient om bij het openen der oogen God ter zijde te stellen, maar juist om Hem ook onder het genot nabij te blijven, en hetzij wij eten of drinken, of iets anders doen, het te doen ter eere Gods. Zoo is het bidden als het ware een verheven denken, het vooruit-uitspreken van het doel, waartoe dan verder het denken en leven in onophoudelijken arbeid ons brengen moet; gelijk de soldaat de lijn des uitgetogen degens van zijn Aanvoerder verlengt tot aan het bolwerk des vijands op den bergtop, daarna kalm en goedmoeds, alzóó georiënteerd, naar boven stijgt.

Wat den inhoud des gebeds betreft, moeten en mogen wij, nevens de geestelijke goederen, ook om aardsche van God bidden? Niet nevens, maar in en met de hemelsche dingen, gelijk God ons niet nevens Christus maar met Hem alle dingen schenkt. Immers Christus is niet slechts een stille geestelijke Koning over de harten, maar heeft alle macht in hemel en op aarde, tot de opwekking en vernieuwing van alle dingen toe, ontvangen. Bidden wij dus om Zijn heil in en rondom ons, zoo bidden wij om alles wat den nieuwen hemel en de nieuwe aarde mede voorbereidt, d. i. om alle aardsche dingen, die wij als Christenen in ons gebed opnemen kunnen. En wat God als Hoorder der gebeden ook in dezen heeft gedaan en

doet, zoo wij het wilden verhalen, ik acht dat ook de wereld zelve het aantal der geschreven boeken niet zou kunnen bevatten.

Daarom willen wij geen keuze doen uit de tallooze bekende en onbekende mededeelingen, door alle eeuwen heen en ook in de lotgevallen der schamelen en eenvoudigen rondom ons, de kracht des gebeds, of liever de waarachtigheid van Gods verhooringsbeloften betuigende. Of wel, laat ons één enkel toonbeeld nemen uit de schoonste bladzijden der geschiedenis onzes vaderlands. Heerlijk moet dat oogenblik zijn geweest, waarin de Ruyter, na schitterende zegepraal met al zijne officieren ten feestmaal vereenigd, in dien kring opstond en het volgende sprak: De mensch is niet altijd aan zichzelf gelijk. Toen het oogenblik dáár was, dat de slag moest aanvangen, gevoelde ik mij moedeloos, verward en vol twijfel. Ik zag mij buiten staat om de noodige bevelen te geven; ik was radeloos en wist niet wat te doen. In dezen schrikkelijken toestand zag ik in, dat ik geen hulp dan van God den Heer alleen had te verwachten. Ik ging alleen in mijn kajuit, wierp mij voor God op de knieën, en in een kort maar innig gebed smeekte ik om Zijn bijstand, om wijsheid en moed. Niet zoodra had ik dat gebed geëindigd, of mijn onrust verdween, ik vond mijn gewonen moed en koelbloedigheid terug. Ik gaf mijn bevelen, en wij overwonnen.

Ja voorwaar, God regeert de wereld door de gebeden Zijner kinderen. Op het woelig, van spanning en angstige donkerheid in onze dagen zoozeer vervuld tooneel der wereldgeschiedenis zien wij slechts de uitwendige gebeurtenissen, en knoopen met onze redeneeringen over oorzaak en gevolg de eene aan de andere vast. Maar wij vergeten al te vaak, dat de eigenlijke beweegkracht, die al deze dingen in handeling brengt, in de door de wereld vergeten binnenkamers ligt, waar Gods kinderen roepen: Uw koninkrijk kome.

Want alle dingen, hoe ze ook gaan en wisselen, hebben zekerlijk dit doel, dat Christus, de Koning, Zijn heerschappij ontvange, of liever dat eenmaal Zijn heerschappij openbaar worde; want zij bestaat, zij werkt reeds. Hij moet als Koning heerschen, totdat Hij al Zijn vrienden met zich doet zitten op Zijn troon, al Zijn vijanden zal gesteld hebben ten voetbank Zijner voeten.

Doch indien de Christus, de Gezalfde, als Middelaar des gebeds alzoo in waarheid als Koning vóór ons staat, indien wij dus alle dingen, ook onze stoffelijke belangen, op Zijn Rijk betrekken, dan volgt daar van zelf de groote waarheid uit, die ook het Onze Vader, het allervolmaaktste gebed, ons in elk zijner vragen voor oogen stelt — namelijk dat in alles de gemeenschap ons op den voorgrond in de ziel moet blijven staan. De gemeenschap met de menschheid wordt door het geloof in Christus uit het natuurlijk in het zedelijk gebied overgebracht. De liefde van Christus, zoo zij ons dringt, verbindt ons in het gebed met Zijn geheele lichaam, de gemeente; en zoo wij in Christus met en voor anderen het kruis dragen, ervaren wij ook, juist naar de mate dezer uitbreiding onzes harten, een rijker, heerlijker troost van de opstanding des Heeren. Wie het diepst over het verderf der menschheid treurt, het ernstigst daarover weeroept, moet ook, indien zijn smart en verontwaardiging inderdaad uit het geloof in Christus is, de vrolijkste hope, de heerlijkste gewisheid van Zijn overwinning hebben. Aan dit kenmerk beproeve ieder onzer het gehalte van zijn klachten over de donkere dagen die wij doorgaan. Het verhevenst gebruik van ons priesterlijk voorrecht, waarin wij met de meeste majesteit het koninklijk priesterschap onzes Hoofds hier op aarde, naar onze roeping, vertoonen, is het gebed, de voorbidding en dank voor alle menschen, waarvan ook Paulus tot zijn Timotheus spreekt. Dit gebed kan of een ijdele

klank zijn, gelijk de holle betuigingen der "wereldburgers," die de gansche wereld zeggen lief te hebben, om zich van de roeping der liefde jegens hen, die hun het naaste zijn, te ontslaan. Of het is geest en waarheid in ons, en dan voorzeker kan dit gebed, daar het verre boven de engheid van ons natuurlijk hart opstreeft, in bijzondere mate op de ondersteuning des Heiligen Geestes rekenen. Uit den krachtigen ernst van zulk een biddende gesteldheid laat zich ook het gebed tegen hen, die de komst van 's Heeren Rijk belemmeren, verklaren. De vloekpsalmen des Ouden Testaments, door de weekelijkheid van een onzuiver gevoel misverstaan als onheilige, wraakzuchtige uitingen, boven welke wij Christenen door de liefde verheven zouden zijn, blijken ons dan integendeel de hoogste spanning der heilige, zichzelf gansch en al verloochenende liefde te wezen; ja ook voorbeelden, in geest en waarheid na te volgen door de gemeente des Nieuwen Testaments, onder wier voeten de God des vredes den Satan haast zal verpletteren. Doch voorwaar, wij zien hieruit, welk een hooge graad van heiligheid en liefde vereischt wordt, om de verwachting van de Toekomst de Heeren in waarheid te verstaan en te deelen; en hoe oneindig verheven dus deze verwachtingen zijn boven de laagte van een dogmatische, betwistbare liefhebberij, met welke zekere curieuse geesten soms gerekend worden, zich onledig te houden!

Zoo draagt dan ieder van Gods kinderen, om zegen en oordeelen biddende, als een Atlas de gansche wereld mede. Inderdaad, de wereld zou wankelen, indien zij niet voor God geknield lagen; ten jongsten dage zal de onmetelijke invloed, dien hun gebeden op het wereldverloop gehad hebben, eerst ten volle duidelijk zijn.

Wat de ongeloovige wereld schimpt omtrent een werkeloos, bijgeloovig bidden, dat niet dan een ijdel woordverbruik is, moge inderdaad zijn toepassing hebben op een,

hetzij schijnheilig hetzij bekrompen en kleinmoedig, zich terugtrekken uit den strijd des levens, onder voorwendsel van hulpe bij God alleen te zoeken. Maar waarachtige vroomheid gaat niet buiten het werkelijk leven om, want wie de dingen in God aanschouwt, die ziet ze juist in 't rechte licht en stelt zich bij de bron der ééniglijk wereldbeheerschende kracht. Een Karel de Kale moge, terwijl de Noormannen alles verwoestend de Seine opvaren en Parijs in brand steken, zich in St. Denis opsluiten, om de redding der relikwieën van eenige gekanoniseerde monniken te behartigen: doch er is ook een gebed van Hiskia, waarop hemelsche hulpkracht het heir der vijanden komt vernietigen; of een gebed der Zwitsers dat, zoodra zij opstaan van te knielen, het honend gelach van de Bourgondiërs in angstgeschrei des ondergangs verkeeren doet; of een gebed van Gustaaf Adolf van Zweden, als hij, op Duitschen bodem landende, voor het oog zijner gansche armee op de knie valt, en bidt om zegen op den tocht, dien hij ter eere Gods en ter hulp zijner aangevochten Kerk wil ondernemen, en zijn getroffen soldaten en officieren toevoegt: hoe meer gebed, hoe meer overwinning — en daarna terstond een spade opneemt, om zijn soldaten in den arbeid van het opwerpen der schansen vóór te gaan; of, eindelijk, een gebed van Maurits van Nassau, na de zege bij Nieuwpoort, wier beschrijving da Costa kan eindigen met:

Maar de Overwinnaar, in het stof gebogen, bidt.

Want het oor des almachtigen Helpers neigt zich tot hen die Hem aanroepen; bijzonderlijk tot hen, die Hem als den Vader van alle barmhartigheid in Jezus Christus eeren.

Aan de verhooring toch der gebeden kan niet twijfelen wie gelooft, dat Christus door Zijn voorbede de wereld draagt, en dat het Hoofd datgene wat Hij doet, door Zijn

leden ten uitvoer brengt! Door Zijn leden, doch altoos in de kracht Zijner almacht alleen; immers de Heer doet juist dat, wat Zijn arme zwakke leden in zichzelf niet vermogen. Boven bidden en denken geeft de Koning der duisternis: namelijk niet slechts het zondig genot dat hem gevraagd wordt, maar ook dood en vloek daarbij. Boven bidden en denken geeft eveneens de Koning des lichts: namelijk leven, heerlijkheid en vernieuwing aller dingen. Van die verhooring zijn Gods kinderen dikwerf in hun hart reeds onder het bidden, vóór de verhooring nog dáár kan zijn, door een onbeschrijfbaar gevoel verzekerd. In de Psalmen wordt dit menigmaal met heilige schoonheid uitgedrukt, als eensklaps de toon des gebeds van klagende smeeking tot blijden dank overgaat. De Heer in het vleesch sprak het in Zijn dank vóór de opwekking van Lazarus uit, en de Catechismus bedoelt ditzelfde in zijn wonderschoone slotwoorden: Amen is te zeggen: het zal waar en zeker zijn, want mijn gebed veel zekerder van God verhoord is dan ik in mijn hart gevoel, dat ik zulks van Hem begeer — een betuiging des geloofs, die bij niemand wáár kan zijn, zoo hij zich niet dergelijke ervaringen als welke wij hier aanduiden, herinnert. Hebt geloof in God, en zoo gij dan den berg beveelt zich te verplaatsen, het zal geschieden. In die woorden des Heilands is saamgevoegd de diepe onderwerping, de volkomen overgave aan God, met de volle macht over de natuur. Deze heerschappij toch is den mensch oorspronklijk van God toegedacht, maar door zijn zonde heeft hij haar den toegang tot zich gesloten, zoodat God ze hem niet meer geven kan. Geeft hij zich nu door volkomen geloof aan God over, zoo kan de almacht Gods weer in ons haar werktuig hebben, om dóór ons tot de wereld af te dalen. Het is hetzelfde alsof men zeide: stel een hollen cylinder juist in de richting der zonnestralen en zij zullen er ongebroken door heen gaan.

Het geloof is ook hier dus, gelijk overal, de voorwaarde der macht, en dus het bidden naar Gods wil de voorwaarde der verhooring. Naar Gods wil: dat beteekent niet voornamelijk, dat wij geen andere dingen mogen vragen dan die de Heilige kan goedkeuren; want bij vele dingen zijn wij, om onze beperktheid, dááromtrent onkundig en onzeker. Maar als Johannes zegt: dit is onze vrijmoedigheid dat, zoo wij iets bidden naar Zijn wil, Hij ons verhoort, dan heeft dit vooral op onze geestelijke gesteldheid betrekking. Doch om deze onze geestelijke gesteldheid te beoordeelen, is geheiligde wijsheid, ervaring, kortom geestelijk verstand noodig. Er is een onderwerping aan Gods wil, die slechts een bedriegelijke schijn, geen waarheid is. De edele Fichte, waar hij aantoont dat er ook een onheilig, zelfzuchtig geloof aan onsterflijkheid is, zegt: deze denkwijze, in gebedsvorm overgebracht, zou zich aldus uitspreken: Heer, slechts mijn wil geschiede, en wel in de gansche, juist daardoor zalige, eeuwigheid; daarvoor zult Gij dan ook den Uwen hebben in deze korte en moeielijke tijdelijke wereld. Terwijl de ware vrome aldus bidt: Heer, slechts Uw wil geschiede, zoo geschiedt juist daardoor de mijne, want ik heb in 't geheel geen anderen wil dan dezen, dat Uw wil geschiede. Dit klinkt zeer schoon en is ook, op zichzelf genomen, echt christelijk. Maar in samenhang met de geheele denkwijze des beroemden wijsgeers, in welke "God" en "de zedelijke wereldorde" één en hetzelfde zijn, is het niet anders dan de trotsche berusting in het noodlot, de resignatie van den pantheïst, die met den christelijken geloofsootmoed alleen den klank, maar verder niets gemeen heeft. Daarentegen lezen wij, vooral in het Oude Testament, ontboezemingen des harten, die gansch en al schijnen Gods wil te verwerpen, ja te tarten. Elia verwijt den Heer in de woestijn, dat hij voor Zijn eere gansch zeer geijverd heeft, maar nu is

hij alleen overgebleven, en men zoekt zijne ziel — alsof hij zeggen wil: wat moet ik van U denken, wáár is Uwe trouw? Mozes klaagt: Heer, dood mij toch liever dan dat ik langer den last dezes volks zou moeten dragen, het is mij veel te zwaar. Job en Jeremia vervloeken den dag hunner geboorte. In menigen Psalm stort een wilde klacht der wanhoop zich voor God uit. Verwant hiermede is in het Nieuwe Testament b. v. dat Johannes den Heiland laat vragen, of Hij de beloofde Messias is, dan wel of een ander te verwachten ware; dat Paulus, als de Heer hem beveelt, tot de Heidenen te gaan, zijn bedenkingen met levendigheid inbrengt, zeggende: Heer, gansch Israël weet immers dat ik U en de Uwen eertijds vervolgde, zou dan mijn prediking juist tegenover hen niet des te krachtiger zijn? Ja dat de Heer zelf van de onbeschaamdheid spreekt, met welke men in het bidden bij God behoort aan te houden. Dit nu schijnt zeer bepaald een spreken, een bidden tegen Gods wil te zijn. Maar neen, God heeft boven alle dingen lust aan waarheid in het binnenste. Als eenmaal zulk eene stemming in het hart is, dan heeft God in Zijn oneindige lankmoedigheid meer behagen in de wilde smartkreten, waarmede Job en Jeremia Hem hun wanhoop in het aangezicht slingeren, dan aan onze betuigingen: Heer Uw wil geschiede, doe naar Uw welbehagen — als ons hart toch nog niet in volle waarheid onderworpen is. Hij wil dat de arme mensch zich in al zijn bitterheid vóór Hem stelle, het overkropte hart voor Hem ontledige; dit is reeds een begin van onderwerping, een aanvang der zegepraal Gods over den opstand in dit gemoed. Het hart is alzoo voor Hem opengesteld, en van lieverlede kan de Trooster, die de wegen des menschen bij God bepleit, ook de wegen Gods bij den mensch bepleiten en Zijn stem doen gehoorzamen: ziele, keer weder tot uwe rust, de Heer heeft u welgedaan. O juist hierin toont zich met onuit-

drukbare schoonheid de heilige liefde Gods, dat Hij, op den grondslag der waarheid, een vredige berusting herstelt in het felgeschokte zondaarshart; dat Hij het leert betuigen, wat Lange zoo heerlijk (in ten Kate's navolging) omtrent "de Vuurproef" zingt:

Ook nu, gij vaste trouw mijns Gods,
Laat U mijn ziel niet varen.
Ook dit onstuimig golfgeklots
Zal niets verwrikken aan mijn rots,
Ook deze storm, bedaren!
Straks scheurt Uw hand het floers vanéén,
En brengt mij al de lieflijkheên,
Die eens mijn erfdeel waren.

Zoo hoog als Uw gedachten zijn,
Zoo diep zijn vaak Uw wegen.
En schoon dan nu mijn lijdenspijn
Me een onbegrijplijk raadsel schijn',
't Komt uit Uw Raad mij tegen:
't Wordt eenmaal heerlijk opgelost,
En wat mij hier nog tranen kost
Brengt ginds een oogst van zegen.

Één blik op Uw verhoogden Zoon
Leert hopen en gelooven.
Gij gaaft Hem kruis en dorenkroon:
Dat was Zijn weg naar d'eerethroon
In d'eeuwgen Hof der hoven.
Zoo zink ik dan met Christus neêr!
Ik weet, met Christus rijs ik weêr:
De diepte gaat naar boven.

Ja in het licht van Christus' kruis en heerlijkheid worden ook deze verscheurende raadselen des levens, gelijk alle andere, in beginsel opgelost. In beginsel, dat is: nog niet voor het trage verstand, maar voor het geloovig hart, hetwelk dan van lieverlede meer en meer, en eens volko-

men in de heerlijkheid, ook het verstand tot de hoogte zijner zalige klaarheid zal opleiden.

In dit licht verbleeken dan ook de bedenkingen der menschelijke wijsheid, als ze meent dat gebedsverhooring niet zou strooken met de vastheid van den natuursamenhang, of met de onveranderlijkheid van Gods voorbeschikkenden Raad. De ware samenhang der dingen is de Geest, de wil Gods, die door het geloof in Zijn kinderen overgaat. Eenvoudig verheven zegt daarom de Wandsbecker Bode: ik heb allen eerbied voor den nexus rerum (den samenhang der dingen) maar ik kan toch niet laten daarbij aan Simson te denken, die den nexus der poortdeuren onbeschadigd liet en toch de gansche poort op den berg droeg. Christus' koninklijke heerlijkheid is het laatste, hoogste doel der voorbeschikking Gods, en zij is tevens het hoogste doel van de gebeden Zijner heiligen; daarom moeten zij verhoord worden. Dat doel is voor Gods kinderen in volstrekten zin het goede; daarom moeten hun alle dingen ten goede medewerken, dienen. Ook waar die gebeden schijnbaar, of werkelijk gedurende den loop van dit aardsche leven, onverhoord zijn, is toch in het licht van Christus kruis, dat tot Zijn verhooging niet hinderpaal maar doorgang en middel was, hun het raadsel opgelost hoe de grootste hinderpalen, de hartverscheurendste duisternissen juist tot de allerhoogste lichtheerlijkheid, voor de leden gelijk voor het Hoofd, ten middel moeten strekken. Voorloopig blijven wij dus, met een "niet mijn maar Uw wil geschiede" aan de wet des doods, der teleurstelling, der schijnbaar volstrekte afwijzing onderworpen; want in het licht van het Einde kunnen wij toch "God danken in alles." Voorloopig werpen wij onszelf voor den troon neder met al onze gedachten, wetende dat wij het eens met de vierentwintig Ouderlingen, die in Gods Raad deelen, alzoo met onze kroonen zullen kunnen doen.

Want niet buiten ons, neen in ons ligt het voorname beletsel tegen de verhooring onzer gebeden. Niet de natuursamenhang, maar de verdorvenheid, het ongeloof, de onoprechtheid van ons hart, kortom uwe zonden, spreekt de Heer bij Jesaia, maken scheiding tusschen u en uw God, dat Hij u niet hoort. Gij bidt en ontvangt niet, omdat gij kwalijk bidt, namelijk om het in uwe wellusten door te brengen. Had ik naar ongerechtigheid met mijn hart gezien, zingt de Psalmdichter, de Heer zou niet gehoord hebben. Als gijlieden uwe handen uitbreidt — dus waarschuwt de Heer Zijn Israël, verberg Ik mijn oogen voor u; ook als gij het gebed vermenigvuldigt, hoor Ik niet, want uwe handen zijn vol bloeds. Daartegenover eischt de Apostel heilige handen, om zich op te heffen tot het gebed. En Zophar de Naamathiter eischt met recht van Job: indien gij uw hart bereid hebt, zoo breidt uwe handen naar Hem uit. Indien er ondeugd in uwe hand is, doe die verre weg, laat het onrecht in uwe tent niet wonen, dan zult gij uw aangezicht opheffen zonder gebrek, en zult vast zijn en niet vreezen. Ook mag, wie zelf niet vergeeft, op geen zondenvergeving van den hemelschen Vader hopen. Maar is er behoefte naar God in het hart, dan hoort Hij ook het zeer aanvanklijk geloof, zelfs dat geloof, hetwelk eigenlijk niet veel meer is dan een medegesleept worden door den indruk van 't geloof dergenen, die aan gebedsverhooring gelooven. Zoo bidt Salomo bij de inwijding van den tempel te Jeruzalem: zelfs ook aangaande den vreemde, die van Uw volk Israël niet zal zijn, maar uit verren lande om Uws naams wille komen zal, (want zij zullen hooren van Uw grooten naam en van Uw sterke hand en van Uw uitgestrekten arm) als hij komen zal om te bidden in dit huis, hoor Gij dan in den hemel, de vaste plaats Uwer woning, en doe naar alles, waarom die vreemde tot U roepen zal. Ook Israëls ongeloovig roepen te Raphidim wordt verhoord,

en op Cornelius', des heidens bede een engel gezonden.

Het gebed wordt verhoord, doch niet datgene wat slechts den schijn, maar niet de werklijkheid des gebeds heeft. Daarmede dat iemand de handen vouwt, nederknielt, zijn gedachten en begeerten bij God bepaalt, en eerbiedig eenige stille of hoorbare woorden spreekt, is nog geen gebed dáár. Het gebed is een spreken tot God, die zelf de grond, het diepste beginsel van alle dingen is. Tot Hem kan dus in waarheid niets anders spreken dan ons diepst beginsel des levens, de laatste grond van ons bestaan, datgene waar niets meer achter ligt, en waarbij dus ook niets achtergehouden kan worden, d. i. ons hart, de hoogste waarheid van ons binnenste. De diepte, van waar het gebed voortkomt, is evenredig aan de hoogte welke het, opstijgende, bereikt. Een gebed des harten, des laatsten en diepsten gronds, bereikt God, den eersten en hoogsten Grond. Maar een gebed der voorstelling, der gedachte, bereikt ook slechts de voorstelling, de gedachte, van God. En deze voorstelling, helaas! blijft stom; zij leeft niet, zij kan niet andwoorden. Maar een gebed uit de wezenlijke diepte komt ook inderdaad tot den God die leeft en hoort. Uit de dieptен roep ik tot U, zegt de Psalmdichter.

Van de gesteldheid onzes harten hangt dus het al of niet werkelijk-zijn, en bijgevolg ook het al of niet verhoordworden van ons gebed af. Maar beteekent dit dan, dat ons hart, onze persoonlijke gesteldheid, onze gerechtigheid, groot of klein, een pleitgrond zij om op Gods gunst te hopen? Neen, maar alleen dat het hart ontvanklijk moet zijn om de verhooring, die God zendt, op te nemen. De pleitgrond des biddenden geloofs is enkel de belofte, de trouw en genade, ja de majesteit en eere Gods. Het is geen kinderlijke, lagere voorstelling, wanneer Mozes den naijver des Heeren opwekt, smeekende: och, verdelg dit volk niet: wat zouden dan toch de vijanden zeggen?

of als Asaf roept: Aanschouw het verbond, geef aan het wild gedierte de ziel Uwer tortelduive niet over, den hoop Uwer ellendigen vergeet niet in eeuwigheid! Want de Heer zelf zegt tot Zijn volk: wie u aanroert, die raakt Mijn oogappel aan. En zoo mogen wij dan bidden: gedoog niet, Heer! dat ik door mijn gebrek aan heiligheid een schande over Uw dienst brenge. Zalig wij, die aldus op grond van Gods eigen eer om onze heiliging mogen vragen! Onuitsprekelijke vertroosting in dagen der beschaamdheid en duisternis, dat wij zelfs bij Hem mogen pleiten op het overblijfsel van Zijn werk en nabijheid in onze harten, gelijk Hiskia tot Jesaia zond: hef toch een gebed op voor het overblijfsel, dat in Jeruzalem gevonden wordt, dat Rabsake het niet overheersche! Neen, Hij zal ook hier de glimmende vlaschwiek niet uitblusschen, het gekrookte riet niet verbreken. Maar ook wanneer, gelijk b. v. in den 17den Psalm, op grond van de oprechtheid onzes harten en de reinheid des harten Gods gunst wordt gevraagd, is deze zalige en edele vrijmoedigheid slechts dáárom Gode welbehagelijk, omdat in den grond ook daarmede Zijn gave, dus Zijn eer wordt verheerlijkt; immers het is Zijn trouw, die in ons de vlam des geestelijken levens onderhoudt. Zoo mag ook Paulus voor de Corinthiërs betuigen: onze roem is deze, het getuigenis onzer conscientie, dat wij in eenvoudigheid en oprechtheid Gods, niet in vleeschelijke wijsheid, maar in de genade Gods in de wereld verkeerd hebben, en allermeest bij ulieden. Doch steeds en ten allen tijde is het Gods trouw, Gods belofte, Gods vrije genade, waarop onze vrijmoedigheid rust. Mozes heft de handen tot den Heer op, terwijl Jozua Amalek krenkt met de scherpte des zwaards; maar de grond waarop hij steunt, de steenrots waarop hij gezeten is, dat is de belofte van Israëls Heer en Koning.

Ook het gebed, het verlangen des ongeloovigen verhoort God menigmaal, doch tot zijn oordeel. Gelijk wanneer Israël

te Kibroth Taavah, de graven der lust, door de afgedwongen vleeschspijze zelf van God gestraft wordt, of Saul, van God verlaten, Samuel uit zijn graf oproept, om zich zijn ondergang te hooren aanzeggen. Want het offer des goddeloozen is den Heere een gruwel. In tegenstelling met de onheilige gemaklijkheid, waarmede velen, ook na gepleegde ontrouw, tot God meenen te kunnen gaan alsof er niets gebeurd ware, spreekt zich deze waarheid in Bunyan's "Genade uitgebreid" aldus uit: O wat was 't een zware zaak, de stoutigheid te hebben om dezen Christus om genade te bidden, tegen Wien ik zoo schandelijk gezondigd had. Waarlijk, ik heb bemerkt dat het al zoo zwaar is, tot God te komen door den gebede, na zich van Hem afgekeerd te hebben, dan iets anders te doen. O de schaamte, die mij nu verzelde, als ik mij te binnen bracht, dat ik Dengene ging bidden om genade, dien ik zoo onlangs had klein geacht!

Wie dit bedenkt, dien zal de roeping tot het gebed reeds vooraf een heilzame teugel zijn. Hij zal zich afvragen: kan ik zóó als ik nu ben, voor Gods aangezicht verschijnen? en den vromen Tauler verstaan waar hij vermaant: gelijk gij u in 't gebed wilt vinden, zoo moet gij u ook buiten het gebed houden; want dingen die gij met liefde buiten het gebed in uw hart draagt, vallen u weder in bij het gebed, of het u lief of leed zij. Desgelijks vermaant Petrus de mannen tot verstandige minzaamheid jegens hunne vrouwen, "opdat hun gebed niet verhinderd worde." Want groot is het nadeel, dat door huisselijke of andere verdrietelijkheden aan onze stemming tot het gebed wordt aangebracht. Met hoe kleine, nietige dingen kan dikwerf de Satan een overwinning behalen en ons afhouden van den troon der genade! Laat ons echter, aan deze zijne listen gedachtig, ons niet al te zeer om onze stemming bekreunen. Er is diepe geestelijke wijsheid en ervaring in dit woord van

Bengel: ik maak een rechte lijn tusschen het hart Gods en mijn hart. Is er niets in den weg, dat deze rechte lijn stoort, zoo zweef ik rustig op. Doch is er eenige hindernis, dan is zij voor heden of te overwinnen, of niet. Is zij overwinbaar, dan moet ik met alle kracht er naar streven, en niet ophouden vóór zij uit den weg geruimd is. Maar is zij onverwinnelijk, zoo mag ik er mij ook niet verder het hoofd over breken, het is een verzoeking en louteringe, die mij niet schaden, maar veeleer ten goede medewerken zal.

Wat de verhooring des gebeds betreft, eer wij haar voor vele gevallen ontkennen, hebben wij wederom te bedenken, hoe menigmaal het slechts aan ons gebrek aan geestelijk verstand ligt, dat wij haar niet opmerken. Vooreerst toch verhoort God een gebed op Zijn tijd, niet op den onze. Toen Zacharias in den tempel hoorde dat zijn gebed verhoord, en hij vader van Johannes worden zou, hadden deze bedaagde lieden reeds langen tijd dit gebed opgegeven. Ook is dikwerf een of andere levenservaring, die wij daar niet op zouden aanzien, toch bestemd om tot verhooring van een bede te dienen. Gij hadt b. v. om geduld en ootmoed gebeden. Daar komt, eenigen tijd daarna, een lastige kwaal of een smartelijke vernedering. Gij weet niet waarom — maar God vervult daarmede uw vroegere beegerte. Zoo verhoort de Hartekenner menigmaal ééne bede, door de andere niet te verhooren; evenals wij Jezus, die wist wat in den mensch was, degenen die met Hem spraken (b. v. Nikodemus en anderen) menigmaal zien andwoorden niet op hun vragen, maar op de eigenlijke diepste, ook wel voor henzelf verborgen, bedoeling en grond van hun vragen — dus niet naar hun begeerte, maar naar hun behoefte. Gij zaagt in de hand des Hemelschen Vaders iets dat gij, in uwe kortzichtigheid, voor brood hieldt; en gij badt: Vader, geef mij dat brood. God geeft het u niet

want het is een steen.... gij klaagt over weigering, maar is het niet inderdaad verhooring? En voorts is er geestelijk verstand, geheiligd inzicht noodig, om te verstaan wat de vrome jonkvrouwe von Klettenberg in de "Bekentenissen eener schoone ziel", door Göthe in zijn Wilhelm Meister opgenomen, aldus beschrijft: In latere tijden hebben eenige verdedigers der godsdienst, die meer ijver dan gevoel voor haar schijnen te hebben, hunne medegeloovigen uitgenoodigd, om voorbeelden van werkelijke gebedsverhooringen bekend te maken; waarschijnlijk omdat zij zich briet en zegel toewenschten om hun tegenstanders recht diplomatiek en juridisch aan te tasten.... Ik mag zeggen, ik kwam nooit ledig terug, als ik onder druk en nood God gezocht had. Dit is oneindig veel gezegd, en toch kan en mag ik niets minder zeggen. Even gewichtig als nu elke zoodanige ervaring op het kritisch oogenblik voor mij was, even mat, onbeduidend, onwaarschijnlijk zou het verhaal worden, wanneer ik die afzonderlijke gevallen mededeelen wilde. Hoe gelukkig was ik, dat duizend kleine voorvallen te samen, zoo zeker als het ademhalen een teeken mijns levens is, mij bewezen dat ik niet zonder God in de wereld ben. Hij was mij nabij, ik stond vóór Hem. Dat is het wat ik, met vermijding van alle godgeleerde stelselentaal, met de grootste waarheid zeggen kan.

De edele jonkvrouw vergeet hier eenigzins, dat ook uitwendig-zichtbare, in vervulling onzer aardsche wenschen bestaande, verhooring onzer beden tot de dringendste behoefte des menschen behoort. Niet omdat hij beperkt en eigenbatig is, maar omdat, zich te beperken tot een blootinwendigen vrede des harten, zonder het uitwendige in aanmerking te nemen, onwaar en onheilig is. (2, 282.) Doch niettemin raakt zij een diepe waarheid aan: deze, dat er tot elk gebed een openbaring van Gods liefde reeds voorafgaat. Als Jeremia in zijn Klaagliederen spreekt: Gij

hebt U met een wolk bedekt, zoodat er geen gebed dóór kan — dan duidt hij aan, dat God Zijn heilige majesteit, die voor den nietigen sterveling in wolken en donkerheid gehuld is, eerst voor ons opensluiten, zich bepaald tot ons neigen moet, zal ons gebed mogelijk zijn. Die genadige opensluiting beseft de mensch als hij zich tot het gebed gedrongen voelt; en dan is het gebed-zelf een troost, en kan men er, gelijk Susanne von Klettenberg zegt, nooit ledig van terug komen. God zelf had eertijds aan Israël het heilig bazuingeschal gegeven, waarmede de priesters dus den Heer in waarheid aan het volk gedachtig maakten, omdat Hij zelf dien klank verordend had, en van daar de nauwkeurigheid en nadruk, waarmede (Levit. 10) van die bazuinen en hun tweeërlei geluid wordt gesproken. God zelf, eveneens, legt Zijn Israël des Nieuwen Testaments de bede, die tot Hem doordringt, op de lippen, stelt zich genadig voor hen, om hen te hooren, onthult zich opdat ze Zijn aangezicht zien. Dit is niet een zoet zelfbedrog, een vrome inbeelding, maar de meest waarachtige waarheid, ook door een vroom Perzisch dichter gevoeld, als hij den Heer doet spreken tot een, die over onverhoorde gebeden klaagt: Uw gloeiend verlangen en verzuchtingen zijn zelf boden Gods, uwe liefde is een gordel Mijner liefde: in uw "kom Heer!" sluimert steeds een "hier ben Ik, mijn zoon!"

Wanneer wij aldus de inwerking Gods op ons in waarheid geestelijk verstaan, dan zien wij dat gebedsverhooring niet alleen niet strijdt tegen Gods wereldregeering, maar er de kroon van is. Ook hier wederom, gelijk op alle punten, kan de Christen, die aan de vleeschwording des Woords gelooft, en alle dingen christocentrisch beschouwt, d. i. die niet uitgaat van God of van den mensch, beide in hun afzonderlijkheid opgevat, maar van Christus den Godmensch (1,281) — ook hier kan de Christen niet slechts zeggen, gebedsverhooring verdraagt zich met

Gods wereldregeering, kan er meê samengaan; maar hij moet verkondigen, dat zij er de kroon van is. De hoogste macht Gods is gelegen in het voorbereiden, scheppen, opwekken van de zelfwerkzaamheid der menschen, die in het gebed haar toppunt bereikt. De hoogste macht Zijner liefde ligt daarin, dat Hij zich door 's menschen gebed laat bepalen.

Hieruit volgt voor ons leven de allergewichtigste regel, dat wij niet, gelijk door zoovelen gedaan wordt, aan Gods zorg voor ons en Zijn genadige verhooring onzer gebeden eerst bij wijze van noodhulp moeten denken. Wij moeten niet zeggen: ik zal doen wat ik kan, daarna de zaak aan God opdragen, Hij zal uitrichten wat ik niet kan. Neen, niet alzoo staat Gods zorg en Zijne verhoorende liefde tegenover mijn werken, om dat aan te vullen; maar alleen in die mate, waarin ik gearbeid heb, en mijn inspanning als iets heiligs, als een heiligen plicht, immers als iets van God gegeven, heb aangewend, alleen in diezelfde mate kan ik de zorg Gods en de verhooring op mijn gebeden inderdaad gelooven. Zóó grijpt bidden en werken in elkander, en zijn niet tegen elkaâr overgesteld, maar innig verbonden. Geen waarlijk werken, wel arbeiden, als werktuig, maar niet werken, in de vrijheid van Gods kinderen, is mogelijk dan in en door het gebed. Geen wezenlijk bidden, dan bij ingespannen arbeid.

De Heer spreekt door Mozes tot Zijn Israël: als gij van Mij zult afvallen en andere goden dienen, dan zal Ik u verstrooien in alle landen. Maar als gij daarna berouw hebben en u bekeeren zult, zoo zal Ik u weder vergaderen van uit alle einden der aarde. Deze belofte heeft ook voor ieder onzer haar beteekenis. Onze afdwaling van God verstrooit ons over de veelvuldigheid der wereld, naar alle kanten heen worden onze krachten en vatbaarheden gespreid, versplinterd, in tallooze banden verward. Maar zoo

wij ons tot den Heer bekeeren, brengt Zijn genade ons weder tot één middelpunt terug, concentreert ons, brengt in onzen geest de heerlijke éénheid weder die oorspronkelijk onze bestemming is. Dan spiegelt zich in ons de heerlijkheid Gods weder, gelijk het voorgehouden beeld zich niet in de verstrooide scherven van den verbroken spiegel, maar wel in zijn ongebroken eenheid weerkaatst. Deze eenheid met onszelve en met God stelt ons ook weder tot krachtig handelen, arbeiden in staat. De verstrooide, met al zijn vermogens her en derwaarts over de oppervlakte der dingen verspreidde mensch kan, bij alle afmattend pogen, niet waarlijk vruchtbaar werken, niet inderdaad de wereld beheerschen. Maar wordt het lagere weder, gelijk het verdient, lager gesteld, dan kan het ééne noodige weder het hoogste worden niet alleen, maar ook de ware kracht weder naar buiten worden geoefend. Als de lagere levensbedoelingen voor ons verbleeken (zegt een reeds genoemd getuige [1]) zoo treedt een concentratie der kracht bij ons in, welke ons ten volle voor het lagere schadeloos stelt, en van dat hoogere standpunt uit wordt ten slotte toch ook nog de wereld wedergewonnen. Uit Christus' dood kwam een opstandingsleven te voorschijn, aan hetwelk alle macht in hemel en op aarde gegeven werd. Zoo hangt de gemeenschap met God, het bidden, met het werken te zamen.

Even als, gelijk wij zagen, het gebed om aardsche dingen niet naast of tegenover het vragen om de hemelsche staat, zoo is ook het krachtig werken niet naast of tegenover het bidden, maar het is er in begrepen, het volgt

---

[1]) De reeds op bladz. 370 genoemde Dr. R. Löber, in zijn schoone verhandeling over "de heerlijkheid Gods in den mensch," wier vertaling dezer dagen, met een voorrede van mijne hand, bij den Uitgever dezes het licht ziet.

er uit. Het gebed is het paslood, dat uitgeworpen wordt om dan in de aangegeven richting stevig en recht te kunnen bouwen. In het gebed bevestigt de mensch zijn eigenlijke kracht en waardigheid; de overgave aan den Almachtige is gemeenschap aan Zijn alvermogen. Des Zoons eenheid met Zijn Vader was de voorwaarde tot Zijn werk der wereldverlossing, en in Hem is het desgelijks met ons. Door de kracht Zijner overwinning arbeiden wij niet meer in de wereld als in een ondoorzichtige massa, die met onze pogingen spot, maar werken in de van Zijn opstandingskracht aanvanklijk doorwerkte schepping. Hier nog slechts in beginsel, daarboven eens volkomen. De eeuwige jeugd, van welke Schleiermacher zoo dithyrambisch in zijn Monologen spreekt, is den geloovige door de gemeenschap met God, het waarachtig middelpunt der onophoudelijke levensvernieuwing en verjonging, reeds hier beneden gegeven. En in de eeuwige heerlijkheid zal daarom het gebed niet ophouden, maar integendeel, dan zal het eerst volkomen zijn. Gelijk het, naar wij in den aanvang zagen, niet uit den nood slechts, maar uit het eigenlijkst en diepste wezen des menschen oorspronklijk naar boven welt, zoo zal het dus ook niet verstommen, maar zich in al zijn volheid ontplooien, wanneer dat wezen in de heerlijkheid tot zijn volkomen bestemming zal opgeheven zijn. Dan heeft het gebed den heiligen eenvoud, waarin de nog niet gevallen mensch tot God sprak, terug ontvangen, maar verrijkt met den doorgang der gansche wereldontwikkeling, die tot haar toppunt en heerlijken afloop zal zijn gekomen. Dan zal, in een volheid van beteekenis, van welke nu onze stoutste gedachten nog geen schemerende aanduiding kunnen geven, de biddende lofzang vervuld worden: uit Hem, door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen.

En ik, die over deze hoogheilige dingen met u, mijn lezer! heb mogen spreken tot hiertoe, neem voor dit derde deel mijns werks van u afscheid met ootmoedigen dank aan God, die mij, ook wat dezen arbeid aangaat, in groote genade tot hiertoe gebracht heeft. Van hetgeen ik in deze bladzijden als aanduidingen uit de verte, als flauwe omtrekken geschetst heb, kan de levende Bron van alle waarheid, de Heilige Geest alleen, in u en mij de werklijkheid geven. Om die genadegave voor ons samen biddende, houd ik op van te spreken over het gebed. Maar opdat wij in een der uitnemendste getuigen van Jezus' heerlijkheid, die de loop der eeuwen heeft opgeleverd, in een knecht des Heeren, op wiens gezalfde wijsheid wij ook vroeger hebben gewezen (2, 204) en wiens gedachten, ook waar ik hem niet noemde, menigmaal u te gemoet zijn gekomen in deze drie boekdeelen — opdat wij in zijn hartsopening mogen zien hoe de Geest in Gods heiligen bidt, zoo voeg ik hier ten slotte nog eenige eenvoudige woorden aan toe uit Jakob Böhme's "Christosophie, of de weg tot Christus," dat volmaakt meesterstuk (volgens Perthes) van evangelische waarheid en klaarheid;" en wel uit het tweede der negen boeken, in welke deze "goddelijke kennis" gelijk hij zelf ze noemt, is samengevat.

Christelijke lieve lezer, wil nu wel betrachten wat het gebed is, en waarom God ons zegt, te bidden. Het is een uitgang uit zichzelf, zoodat een mensch zich uit al zijn krachten, met al wat hij is en bezit, aan God overgeeft. Ja tot eigendom Gods geeft hij zich over met het rechte bidden. Hij komt weder met den verloren zoon tot den Vader in zijn eerste vaderland en erfdeel, waaruit hem Adam onze eerste vader heeft uitgevoerd. Hij heeft geen natuurlijk recht meer op de hemelsche goederen; hij heeft ze met Adams uitgang alle verloren, en met des duivels boeleering in ijdelheid verteerd. Zoo moet hij dan nu in grooten ootmoed

en geloof, in ware hoop op Gods aangeboden genade in Zijn Zoon Jezus Christus, met den verloren zoon tot God komen, en zich alle hemelsche goederen van nature veel te onwaardig achten, en voor God zijn hemelschen Vader nedervallen, en om de aangeboden barmhartigheid in Zijn Zoon Jezus Christus bidden, dat Hij hem toch weder wille aannemen als een daglooner en arbeider in Zijn wijngaard, en hem toch weder hemelsche spijze en drank voor zijn versmachtte, hongerige en dorstige ziel geve, opdat hij niet meer met des duivels zwijnen den draf der ijdelheid, leugen en valschheid ete, en alzoo in ongeloof zonder hemelsche kracht verderve. Hij moet den mond zijner ziel in het gebed jegens de genade en barmhartigheid Gods wijd opendoen, met hartelijk zuchten en heenwending naar de genade, om zich gansch en al over te geven. Zoo zal hij dan in zich recht ervaren hoe de Vader des verloren zoons aan de arme boetvaardige ziel tegemoet komt, en haar met zijn liefde om den hals valt, haar ontvangt, en kust, en in kracht tot haar spreekt: dit is mijn lieve zoon, dit is mijn geliefde ziel, die ik verloren had. Zij was dood en is levend geworden. Nu laat het lam Jezus Christus voor u geslacht zijn, en zit met Mij aan de tafel en verheug u eeuwiglijk. Daar wordt dan aan de ziel de zegelring, het dierbaar Testament des verbonds in Jezus Christus' bloed weder aan de hand gestoken, en zij door dat verbond en zegel weer tot kind Gods aangenomen. En of nu ook al de duivel des vleesches lust opzweept, zoodat de ziel daarvan schrikt en waant dat ze daarom van God verstooten is, zoo moet toch de wil aan de genade hangen als een kind aan zijner moeders borsten, totdat hij in dien strijd door den Geest van Christus den duivel overwint. Zoo zal de mensch daarna heerlijke wonderen in zich zien en ervaren, en bekennen dat er waarlijk een zoo groote blijdschap in den hemel over een bekeerde ziele is, meer dan over negen

en negentig rechtvaardigen, die de bekeering niet van noode hebben. Dan eet de ziele van Hem, die van God is uitgegaan en mensch geworden, het vleesch en bloed van Christus, op de wijze gelijk een kruid de kracht der zon in zich eet, waarvan het verheerlijkt, doorbalsemd en krachtig wordt om te wassen en te bloeien; alzoo ook de ziel van de goddelijke zon, door welke zij verlicht en krachtig wordt.

En nu, o Bronader van alle genade, wat zal ik voor U zeggen? Ik begeer geen troost van U in al mijn aardsch en boos willen, maar ik bid U met alle kracht, die nog door Uwe genade in mij is, dood toch mijn aardschen boozen wil, want hij begeert slechts huichelarij en eigenliefde, hij geeft U goede woorden en zegt U waarheid toe, maar is toch steeds een leugenaar voor U. Geef mij slechts Uwen wil, opdat ik niets zonder U begeere; treed met Uwen wil mijn boozen wil onder den voet, en laat mij in Uwe kracht met U willen en doen. O Heer, wat zal ik in mijn ijdelheid van U bidden? Ik bid niets dan alleen het sterven mijns Heilands Jezus Christus van U, dat Gij mij in Zijn dood wilt dooden, en in Zijn opstanding in Hem levend maken, dat ik zij een goede rank aan Hem den wijnstok, en in Zijn kracht goede vruchten drage. In Uwe toezegging verzink ik gansch en al: mij geschiede naar Uw woord en wil.

O gij vurige Liefde Gods, die den dood in onze menschheid verbroken hebt, en de hel verwoest en onzer zielen zegepraal in Christus door den dood hebt uitgevoerd: Gij die op den heiligen Pinksterdag in der Apostelen mond en hart de lichtende vlam deed wonen en al Uwe heiligen aangevuurd en Uwe wonderwerken door hen gedaan hebt: Gij die de gansche wereld en al Uwe schepselen liefhebt en onderhoudt, tot U kom ik en geef mij gansch over in U.

O gij groote Bronwel Gods, doe U open in den geest

mijner inwendigheid, en steek ook in mij het vuur Uwer liefde aan, opdat mijn geest in U brande, en ik U daarin kennen en loven moge.

O gij groote Heiligheid, door de verdienste mijns Heilands Jezus Christus, door Zijn bloed en dood dring ik door tot U en geef mij over in Uwe branding. Door Zijn opstanding en hemelvaart voer ik mijn wil in U in, en geef hem U geheel en al; doe met hem wat Gij wilt, alleenlijk verlos hem van de booze lust, en breek in hem alle kracht tenzij alleen om op U te zien.

O gij heilige kracht Gods, die in en over hemel en aarde zweeft en aan alle dingen nabij zijt, stort u toch uit in mij, opdat ik in U verder op nieuw geboren worde en in U groenen moge, en schoone vruchten werke tot Uw eeuwigen lof en heerlijkheid.

O gij Poort der heiligheid Gods, laat toch Uw glans lichten in mijn geest en lichaam als Uw tempel, opdat ik wandele in Uwe klaarheid en U ten allen tijde love en U diene in heiligheid en gerechtigheid, gelijk het U welgevallig is, die Gij zijt de éénige God, Vader, Zoon en Heilige Geest, hooggeloofd in eeuwigheid, Amen.